

Дојчил П. Војводић

ПРОБЛЕМАТИКА РАЗВОЈА ФУТУРА
И ЊЕГОВЕ ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈЕ
У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА

ЛЕНИ-АН • РУСЕ

РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ «АНГЕЛ КЪНЧЕВ»
ФАКУЛТЕТ «ПРИРОДНИ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЕ»
КАТЕДРАТА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК, ЛИТЕРАТУРА И ИЗКУСТВО

Дојчил П. Војводић

**ПРОБЛЕМАТИКА РАЗВОЈА ФУТУРА
И ЊЕГОВЕ ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈЕ
У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА**

Дойчил П. Войводич

**ПРОБЛЕМАТИКА РАЗВИТИЯ БУДУЩЕГО
ВРЕМЕНИ (ФУТУРУМА) И ЕГО
ГРАММАТИКАЛИЗАЦИИ
В СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ
(с особым акцентом на ситуацию
в сербском, русском и польском языках)**

**ПРОБЛЕМИ НА РАЗВОЯ НА БЪДЕЩЕ
ВРЕМЕ (ФУТУРУМ) И НЕГОВАТА
ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЯ
В СЛАВЯНСКИТЕ ЕЗИЦИ
(със специален акцент върху
сръбски, руски и полски език)**

Русе
Лени-Ан
2014

Дојчил П. Војводић

**ПРОБЛЕМАТИКА РАЗВОЈА ФУТУРА
И ЊЕГОВЕ ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈЕ
У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА
(с посебним освртом на ситуацију
у српском, руском и пољском)**

Второ, поправено и допљнено издание

Русе
Лени-Ан
2014

УДК 811.16'36

Редактор:

доц. д-р *Руси Д. Русев*

(Факултет „Природни науки и образование“ – Русенски универзитет „Ангел Кънчев“)

Рецензенти:

академик САНУ, проф. др *Предраг Пинер*

(Филолошки факултет Универзитета у Београду)

дописни члан САНУ, проф. др *Јасмина Грковић-Мејџор*

(Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду)

prof. dr. *Aleksandra Derganc*

(Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani)

проф. д-р *Наталия Алексеевна Туикова*

(Институт филологии и межкултурной комуникации Волгоградского гос. ун-та)

Консултант:

проф. д-р *Алина Юрьевна Маслова*

(Филологический факультет Мордовского гос. ун-та им. Н. П. Огарева, Саранск)

Војводић, Дојчил П. Проблематика развоја футура и његове граматикализације у словенским језицима (с посебним освртом на ситуацију у српском, руском и пољском). – 2. изд., попр. и доп. – Русе [България]: Лени-Ан, 2014. – 200 с.

ISBN 978-619-7058-31-4

У монографији се, у свјетлу двају супротних процеса у развоју језика – аналитизма и синтетизма, истражује развој и граматикализација облика будућег времена у словенским језицима. Уз критички осврт на досадашња дијахронијска истраживања у овој области (с посебним акцентом на стање у старословенском, староруском, старосрпском и старопољском језику) извршена је подробнија анализа граматикализованих футурских облика и неграматикализованих футурално детерминисаних конструкција, прије свега на материјалу три савремена словенска језика – српског, руског и пољског, који на одређен начин представљају селективне репрезентанте три групе (јужне, источне и западне) словенских језика, као и три најразличитија (међусобно најудаљенија) словенска граматичка система. Резултати испитивања показују, потврђујући дјелимично и поједина ранија истраживања, односно хипотезе, да неке прелазне појаве аналитизма (представљене, у првом реду, неграматикализованим футуралним конструкцијама које садрже модалне, као и друге глаголе непотпуног лексичког значења) не само у старим писаним споменицима већ и у савременим језицима индиректно упућују на путеве развоја граматикализованих конструкција – аналитичких облика, односно на моделе граматикализације, на што се у овдје представљеном прилогу посебно скреће пажња.

Студија је намијењена истраживачима у области историје словенских језика (посебно српског, руског и пољског), као и лингвистима који се баве граматичком структуром, функционално-семантичким испитивањима и типологијом словенских језика, а исто тако студентима, постдипломцима-филолозима и свима онима који се интересују социолингвистичким аспектима изучавања језика.

УДК 811.16'36

© Автор: Дојчил П. Војводић, 2012; 2014 г.

© Издагел: „Лени-Ан“ – Русе, 2012; 2014 г.

© Дизајн корица: Дарја Д. Војводић

ISBN 978-619-7058-31-4

Роду своје, пријатељима, учитељима – свима које волим!

Ἰσχυροῦς, ὁ ἁγιωτάτης ἁγίας Ἐκκλησίας, ὁ ἀβελόγητος, ἁγιοσύνης, ὁ ἀσφραγισμένος ἁγίας ἁγιοσύνης.

Προσῆτε ἢ δασγὲ σα βαμῶ. ἰψῆτε ἢ οβραψετε. ταῶψῆτε ἢ οτβρῶζετῶ σα βαμῶ.

Προсите, и дано будет вам; ищите, и найдете; стучите, и откроют вам.

Πρασευε, ἰ δасца вам; шукайце, ἰ знойдзеуе; стукайцеся, ἰ адчыняць вам.

Προσίτῃ ἰ буде вам дано, шукайте ἰ знайдете, стукайте ἰ відчиняють вам.

Модліуе и да ше вам; гледайце и найдзеуе; дуркайце и отвори ше вам!

Proście, a będzie wam dane; szukajcie, a znajdziecie; kołaczcie, a otworzą wam.

Proste, a bude vám dáno; hľadajte, a naleznete; tľučte, a bude vám otvorené.

Proste a dostanete! Hľadajte a nájdete! Klopte a otvoria vám!

Prošće, a wam budže date; pytajće a namaќаće; ќарајće a wam budže wotewrjene.

Prošćo, ga bužo wam dane; pytajšo, ga bužošo namaќaš; ќарајšo, a wam bužo wotwořone.

Prosíte in vam bo дано! Išćite in boste našli! Trќajte in se vam bo odprlo!

Искайте, и ще ви се даде; търсете, и ще намерите; хлопайте, и ще ви се отвори.

Молете и ќе ви се даде; барајте и ќе најдете; чукајте и ќе ви се отвори.

Ištite i dat će vam se! Tražite i naći ćete! Kucajte i otvorit će vam se!

Иштите, и даће вам се; тражите и наћи ћете; куцајте и отвориће вам се.

(Мт 7:7; Лк 11:9)

Идти в будущее означает творить будущее.

(Я. Ф. Аскин)

САДРЖАЈ

1. ПРЕТХОДНЕ НАПОМЕНЕ	9
2. СИНТЕТИЧКИ И АНАЛИТИЧКИ ФУТУРСКИ ОБЛИЦИ У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА (ДИЈАХРОНО-СИНХРОНИ ПРЕГЛЕД)	11
2.1. Синтетички футурски облик (перфективни презент)	11
2.2. Аналитички футурски облици	23
2.2.1. Старословенски облици	23
2.2.2. Староруски облици	30
2.2.3. Старопољски облици	37
2.2.4. Старосрпски и старохрватски облици	40
2.2.5. Коментар	42
2.3. Основна диференцијална обиљежја облика словенског футура	46
2.3.1. Граматикализовани футурски облици у савременим словенским језицима	50
2.3.1.1. Футурски облици у савременом руском језику	51
2.3.1.2. Футурски облици у савременом пољском језику	52
2.3.1.3. Футурски облици у савременом српском језику	53
2.3.1.4. Однос граматикализованих и неграматикализованих облика (опште напомене)	54
2.4. Модални глаголи на граници „футуралне“ десемантизације (општи преглед)	57
2.4.1. Инфинитивне конструкције с модалним глаголима	59
2.4.1.1. Инфинитивне конструкције у руском језику	60
2.4.1.2. Инфинитивне конструкције у пољском језику	62
2.4.1.3. Инфинитивне конструкције у српском језику	63
2.4.2. Инфинитивне конструкције с прилозима и придјевима	63
2.4.3. Деструкције глагола (метаплазме)	65
2.4.4. Синтаксичко-семантички спојеви глагола и именица	66
2.4.4.1. Конструкција „глаголска форма + именска група у акузативу“	66
2.4.5. Граматикализација футура као недовршен процес (прелиминарни завршни коментар)	67

3. О СТАТУСУ ФУТУРСКИХ ОБЛИКА И КОНСТРУКЦИЈА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ, РУСКОМ И ПОЉСКОМ ЈЕЗИКУ	71
3.1. Граматикализовани футурски облици и неграматикализоване конструкције у футурској употреби у руском језику	71
3.2. Конкуренција граматикализованих футурских облика и неграматикализоване конструкције у футурској употреби у пољском језику	77
3.3. Проблем статуса футура I у савременом српском језику	81
3.3.1. Однос футура I и волунтатива	83
3.3.1.1. Модалне (волунтативне) конструкције на граници десемантизације у српском језику у поређењу са руским и пољским	85
3.3.1.1.1. Конструкција „ <i>хоћу/нећу</i> + <i>да</i> + презент“ и њени еквиваленти у руском и пољском	85
3.3.1.1.2. Двочначност управног глагола <i>хм(ј)ети/хотеть/хсיע</i> (‘жељети’ vs. ‘намјеравати’) у модалним конструкцијама и његови лексички еквиваленти	86
3.3.1.1.3. Недиференцираност индикатива (футура) и модуса (волунтатива)	98
3.3.1.1.4. Критеријуми разграничења футура и волунтатива	100
3.3.2. Футур I у књижевноумјетничком стилу	104
3.3.3. Футур I у публицистичком стилу	108
3.3.4. Завршни коментар о статусу футура I	111
4. УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА	114
ПРИЛОЗИ (ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕДИ ДИСТРИБУЦИЈЕ/ФРЕКВЕНЦИЈЕ ФУТУРА) ...	124
Прилог 1 (футур и волунтатив у српском језику)	124
Прилог 2 (футур у руском језику)	126
Прилог 3 (футур у пољском језику)	128
ЛИТЕРАТУРА	129
СКРАЋЕНИЦЕ – ИЗВОРИ	159
ПРЕДМЕТНИ РЕГИСТАР	166
ИМЕНСКИ РЕГИСТАР	176
РЕЗЈУМЕ	181
SUMMARY	190
ОБ АВТОРЕ	198

1. ПРЕТХОДНЕ НАПОМЕНЕ

Интерпретација и дескрипција одређене језичке категорије, као и укупног језичког система, најчешће представљају одраз актуелних лингвистичких струјања и метода синхронијског истраживања, што, наравно, не значи да су они у датом тренутку сасвим правилно и ваљано изведени. Да би се нека језичка појава на синхронијској равни могла што боље објаснити и подробно описати пожељно је, као што то показују и поједина (како ранија тако и новија) лингвистичка истраживања, да се, у одређеној мјери, испита њена генеза, односно основне црте њеног постанка и развоја, што понекад може допринијети рјешењу сложених питања, какво је, на примјер, питање категорије будућег времена у словенским (и не само словенским) језицима. Осврт на развој категорије будућег времена и граматикализацију њених облика може послужити као полазна основа не само при разграничењу футурских и њима сличних облика (конструкција) већ и при утврђивању функционалног и граматичког статуса укупних средстава за изражавање футуралности.

Развој и граматикализацију облика будућег времена у словенским језицима покушаћемо овдје размотрити у свјетлу двају супротних процеса у развоју језика – аналитизма и синтетизма. У првом дијелу рада даћемо краћи критички осврт на досадашња дијахронијска истраживања у овој области. Подробнија анализа биће проведена у другом дијелу, прије свега на материјалу три словенска језика – српском, руском и пољском, који могу да представљају селективне репрезентанте три групе словенских језика, односно три најразличитија (међусобно најудаљенија) словенска граматичка система. У појединим сегментима наводићемо и најрелевантније значајке других словенских језика који се одликују својом специфичношћу у функционисању категорије футуралности.

Циљ нашег испитивања биће, прије свега, да се препознају и у кратким цртама назначе тенденције или основни могући правци „природног“ развоја категорије футуралности и њених средстава изражавања, односно да се уоче најважније промјене које доводе до стабилизације или дестабилизације структурних компоненти футурално детерминисаних конструкција и футурских облика. Настојаћемо да укажемо на неискоришћене могућности употребе модалних и лексички крњих глагола те на њихово мјесто и улогу као потенцијалних десемантизованих (помоћних) компоненти у образовању „нових“ граматикализованих футурских облика. Покушаћемо такође да скренемо пажњу и на утицаје спољних – језичких и ванјезичких – фактора на развој и граматикализацију датих облика, што се посебно огледа не само у оквиру истраживања и доприноса лингвистичких стручњака на нормирању и

кодификацији језичких стандарда већ и кроз утицај и посљедице вјештачког креирања, моделовања и наметања језичких прописа и утврђивања норми од стране државнополитичких структура.

Очекујемо да ће резултати анализе помоћи да се, у извјесном степену, уоче основне сличности и разлике на датом плану међу поређеним језицима, као и њихове специфичности, што ће пружити могућност да се, макар и прелиминарно, назначе и сагледају најважније типолошке карактеристике у области футуралних односа не само у оквиру српско-руско-пољске већ и општесловенске синтаксе.

Студија представља интегралну разраду идеја на чије смо поједине аспекте прелиминарно и сасвим селективно у релативно ограниченој форми имали прилике да се осврнемо како у периодичним лингвистичким издањима (вид., поред осталог: *Војводић 1988; 1991а; 1991б; 1996а; 1996б; 1998а; 2007а*) тако и у оквиру посебних испитивања, прије свега у оквиру уводних дијелова докторске дисертације *Функционално-семантичко поље футуралности у савременом руском, пољском и српском језику* одбрањене 2007. године на Филозофском факултету у Новом Саду пред комисијом у саставу: акад. САНУ Предраг Пипер, проф. др Јелка Матијашевић, акад. САНУ Милорад Радовановић и проф. др Душанка Мирић. Њихова мишљења, као и сугестије рецензента (акад. Предрага Пипера, доп. чл. САНУ Јасмине Грковић-Мејџор, проф. др Александре Дерганц и проф. др Наталије А. Тупикове) о појединим аспектима испитивања, били су за нас драгоцјени и веома конструктивни, што је допринијело коначном уобличавању текста књиге, на чему свима њима овом приликом топло захваљујем.

Желим такође да се посебно захвалим проф. др Алини Ј. Масловој на консултацијама поводом одређених питања током истраживања. Колегиници проф. др Марији Стефановић, која је у свом приказу-рецензији 1. издања монографије скренула пажњу на релевантност и актуелност појединих аспеката развоја и граматикализације словенског футура (*Стефановић 2014*), искрено захваљујем на уложеном труду. Велику захвалност дугујем колегама са Русенског универзитета „Ангел Канчев“: уреднику ове публикације доц. др Русију Русеву – на несебичној подршци и помоћи око побољшања издања, доц. др Јани Пометковој – на вишеструко корисним запажањима како приликом њене презентације на „Арnaudовим данима“ (Русе, 2013) тако и у недавно објављеном приказу-рецензији 1. издања књиге (*Пометкова 2014*), доц. др Емилији Нетковој – на неопходним корекцијама појединих дијелова текста. Покровитељу издања – Русенском универзитету и представницима издавачке куће „Лени-Ан“ (Русе) – Атанасу Петрову и Иванички Петровој захваљујем на коректном професионалном односу и пруженим могућностима око штампања монографије.

У монографији су одражени резултати рада на истраживачким задацима у оквиру научних пројеката „Опис и стандардизација савременог српског језика“ (№ 178021) и „Језици и културе у времену и простору“ (№ 178002) регистрованих при Министарству просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Ово друго издање представља исправљену и допуњену верзију првог издања објављеног 2012. године.

Д. В.

2. СИНТЕТИЧКИ И АНАЛИТИЧКИ ФУТУРСКИ ОБЛИЦИ У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА (ДИЈАХРОНО-СИНХРОНИ ПРЕГЛЕД)

2.1. Синтетички футурски облик (перфективни презент)

Перфективни презент (у даљњем тексту перф. през.) у савременим словенским језицима има низ различитих функција. Тако, рецимо, може да служи као синтетички, „прости“ облик за изражавање категорије будућег времена [нпр.: (рус.) *Но мучения твои сейчас кончатся, голова пройдет* (МБр 24)¹; (пољ.) *Ale twoje męczarnie zaraz się skończa, ból głowy ustąpi* (МБп 31)], или, при видско-временској транспозицији, може да буде у функцији облика прошлог времена [нпр. изражавање једнократне радње: (срп.) *Сједне уз прозор и наручи кафу* (ВД 272), или пак итеративне радње: (срп.) *Шали се, шали, па истом сједне до мене и каже кроз смијех: „Ах, добар је, добар Карађоз“* (ИАс 131); (рус.) *Шутит, шутит, а потом подсядет ко мне и скажет сквозь смех: „Эх, до чего же хорош этот Караджоз“* (ИАр 86)]. Често га налазимо у атемпоралној, односно свевременској употреби (у свим словенским језицима) [нпр.: (срп.) *Ко другому јаму копа сам* у њу *падне*; (рус.) *Кто другому яму копает, сам в нее попадет*; (пољ.) *Kto pod kim dołki kopie, sam w nie wpadnie*; <чеш.> *Kdo jiněmu jámu kopá, sám do ní padne*; <словач.> *Kto iněmu jámu kope, sám do nej padne*; <словенач.> *Kdor drugemu jato koplje, sam vanjo pade*], нешто рјеђе у перформативној – у улози „ефективног“ презента/футура [нпр.: (рус.) *Попрошу* (= ‘прошу’) *вас минутку помолчатъ* (МБр 184); (пољ.) *Zresztą przyznam się* (= ‘przyznaję się’), *żem tak znowu nadzwyczajnie za tymi Ibramowicami nie przepadała* (СЖп 38); <словенач.> *Obljubim* (= ‘obljubljam’), *da bom prišel jutri spet* (ОП 320)], а исто тако у разним модалним употребама, као што је употре-

¹ Слова и цифре у заградама (уз највећи број примјера) означавају аутора (извор) текста, као и страницу, из којег су узети примјери; вид. списак скраћеница (изворе примјера) на крају рада (с. 157–163). Примјери који се наводе без тих ознака представљају мањи број модела реченица овјерених у испитивању изворних говорника (информаната).

ба у значењу потенцијалних радњи [нпр.: (срп.) *Да положиш* (= ‘ако/кад би <можда> положио’) *joш један испит, уписао би се у редовном року*; (рус.) *Я этого никак не пойму* (= ‘не могу понять’); уп. такође: (пољ.) *Ja tego nie zrozumiem*; (чеш.) *Já to nerochopím*; (словач.) *Ja to nerochopím*], или радњи са прескриптивно-волунтативним значењем [нпр. у „инструктивним“ и императивним исказима: (рус.) *Если порез или царапина – помажете йодом* (ВПТр 233); (рус.) *САДИТЕСЬ, поедете со мной!* (КСр 44); (пољ.) *WSIADAJCIE, pojedziecie ze mną!* (КСП 53), или у негативним питањима (у свим словенским језицима): (срп.) *Зашто не дођеш?* (= ‘дођи!’); <буг.> *Защо не дојдеш?*; <мак.> *Зошто не дојдеш?*; <словенач.> *Zakaj ne prideš?*; (рус.) *Почему ты не придешь?*; <укр.> *Чому ти не прийдеши?*; <бјелорус.> *Чаму ты не прыйдзеш?*; (пољ.) *Dlaczego nie przyjdiesz?*; <чеш.> *Proč ne přijdeš?*; <словач.> *Prečo neprideš?*], или пак употреба у условним реченицама (у свим словенским језицима) [нпр.: (срп.) *Ако дођеш сутра, прочитаћеш книгу*; (рус.) *Если ты придешь завтра, (то) прочитаешь книгу*; (пољ.) *Jeżeli przyjdiesz jutro, przeczytasz książkę*]. Такође је веома важна његова улога као конкурента инфинитиву – као дијела композиција које могу имати или функцију облика будућег времена (јужнословенска – српска /посебно источноштокавска/, бугарска и македонска карактеристика) [нпр.: (срп.) *Народ ће да се разочара у нас* (= ‘ће се разочарати’) (ДЋс 19)], или пак функцију зависног инфинитива (такође јужнословенска црта) [нпр.: (срп./хрв.) *ПОМАГАЛИ СУ МУ ДА САКУПИ* (= ‘сакупити’) *ствари* (ИАС 52); *Баи СМО ХТЈЕЛИ ДА већ једном РАШЧИСТИМО* (= ‘рашчистити’) *то питање избора изре* (МЛс 95); *Kod nas čovjeku je SUĐENO DA KREPA* (= ‘крепати’) *и туђини као пас или да постане* (= ‘postati’) *presvijetlim* (МК 199)].²

Међутим, све те употребе, односно значења овог глаголског облика нису једнако распоређена у словенским језицима, већ се разликују од језика до језика. Ипак, с обзиром на природу употребе, он се може сврстати у двије групе: (а) перф. през. у сјевернословенским (источно- и западнословенским) и (б) перф. през. у јужнословенским језицима.

² Више о наведеним значењима перф. през. (на материјалу савременог руског и српског језика) вид., поред осталог, у *Војводић 1998а*, гдје је уз њихову таксономијску дескрипцију и детаљнију анализу дат и шири списак литературе о том питању.

Наша пажња овдје биће посвећена, прије свега, граматичком и функционалном статусу које перф. през. заузима у случајевима када се налази у функцији *футура*.

Футурско значење перф. през. везано је за развој категорије будућег времена и појаву посебних аналитичких (граматикализованих) футурских облика у савременим словенским језицима, којих нема, на примјер, у старословенским писаним споменицима (па ни у староруским, у старопољским или старочешким, као ни у старосрпским) и који су, према томе, новијега датума (уп. *Кишишкова 1960: 60 и д.*; уп. такође: *Хаеранек 1939: 228 и д.*; *Копечни 1958: 103 и д.*; *Грковић 1982; Грковић-Мејџор 1995; 2004: 193; 2012; 2013: 139–170*). Тако, на примјер, руски лингвиста В. В. Иванов (*1990: §§ 237–240*) сматра да сложени облици у староруском језику (типа *хочоу писати, начьноу читати, имамъ искати*) нису у толикој мјери означавали будуће вријеме у којој су то били сложени предикати, па се, према томе, облик сложеног футура на почетку историјског развоја руског језика почиње тек формирати (у вези с тим уп. *Потебња 1958: 354–368*; уп. такође: *Хабургајев 1978; Мустафина, Хабургајев 1985; Фичи 1996; 1997*).

Постоје и другачија (супротна) мишљења, тј. да је још у најстаријем периоду писмене историје словенских језика постојала категорија будућег времена, односно да сложене форме (заправо конструкције састављене од модалног глагола и инфинитива) које се могу срести у старим словенским споменицима представљају већ тада „праве“ футурске форме (вид., поред осталог: *Буњина 1959: 46–55, 137–145; Хам 1970: 156; Лопушанска 1981: 213–218*; уп. такође: *Леписје 1960: 89–100; Јурковски 1991*).

Поједини лингвисти тврде да је за употребу перф. през. у функцији футура и појаву нових глаголских (футурских) облика везана и генеза словенског видског система (вид., нпр.: *Немец 1958: 73 и д.*, као и *Достал 1954: 17, 45 и 1962: 277–279*, гдје аутори футурско значење перф. през. изводе из његовог перфективног карактера, и гдје последњи аутор долази до закључка да је употреба перф. през. у значењу будућег времена новија појава; у вези с тим вид. такође: *Иванов 1990: §§ 248, 249*; уп.: *Потебња 1977: 71; Белић 1934; Гутков 1963а; Маслов 1984: 102–110; Човић 1970: 648; Прокопович 1982: 243–245; Булахов, Жовтобрјух, Кодухов 1987: 128*), док се, по другом, на такву употребу не би смјело гледати као на видски критери-

јум, јер се тиме негирају стари видски односи, а поред тога, таква употреба није карактеристична за све словенске језике (вид., нпр.: *Кшишкова 1960: 28, 40 и д.*; *Исаченко 1960: 448 и д.*; *Копечни 1962а: 81–83 и 1962б*).³

Блиско томе је и мишљење да је футурско значење перф. през. старијега датума; уп. *Хавранек 1939: 225 и д.*, гдје се то објашњава тиме што је таква употреба карактеристична не само за староцрквенословенски [уп. нпр. (Пс 71:9) Прѣдо нь **прѣпаджѣтъ** етѣиопѣни -- ѣ враси его прѣстъ **полижѣтъ** (*Син. пс.*; према ћириличком издању С. Северјанова из 1922. г.: 89); (Мт 4:4) Не о хлѣбѣ единомѣ **поживѣтъ** чѣкъ (*Зог.* <крај X – почетак XI в.>; према ћириличком издању В. Јагића из 1879. г. <фототип. изд. 1954>: 11<2>⁴); (Мт 5:8) Блажени чисти срѣдцемъ · ѣко ти бѣ **оузѣратѣ** (*Зог.*: 13<4>); (Лк 21:33) неко и землѣ **цнцѣидѣтъ** · а словеса цѣѣ **не цнцѣидѣтъ** (*Марѣин. четвероев.* <почетак XI в.>; према: *Мар.* из 1883. г. у ћириличком издању В. Јагића: 296) /

³ У вези с тим уп., поред осталог, *Дерганц 2003 и 2010*, гдје је дат подробнији преглед сличности и разлика у употреби несвршенога (у даљњем тексту НСВ) и свршенога вида (у даљњем тексту СВ), укључујући и перф. през., у руском и словеначком језику, с посебним освртом на шири дијахроно-контрастивни словенски контекст, као и *Плотњикова 1998*, гдје се (са дијахроног аспекта, а с обзиром на функционалну активност СВ и степен активности процесâ имперфективизације) видски системи руског и словеначког језика интерпретирају као поларне тачке двију дијаметрално супротних зона словенског језичког простора, при чему се долази до закључка да широка употреба СВ у савременим словенским језицима одражава древну црту словенског видског система, чиме се додатно потврђују раније изнесени ставови поједних лингвиста, прије свега Х. Кшишкове, А. В. Исаченка и Ф. Копечног; уп. такође *Дики 2000*, гдје аутор, уз примјену когнитивног приступа и на основу различитих аспектуално-темпоралних параметара (међу којима посебно мјесто заузима и функционисање перф. през.), долази до нове типолошке („географске“ и семантичке) класификације словенских језика, која се заснива на општим диференцијалним (видско-временским) изоглосама „исток – запад“, тако да он у источну групу сврстава руски, украјински, бјелоруски и бугарски, у западну – лужичкосрпски, чешки, словачки и словеначки, док пољски и српскохрватски види као прелазне типове језика на релацији „сјевер – југ“, с тим да пољски лагано затвара источну, а српскохрватски – западну групу.

⁴ Цифре означавају странице извора, при чему прва цифра указује на страницу електронске варијанте издања, а друга <у заградама> – на његову реалну (означену) страницу.

НЕБО И ЗЕМЛЈА **ДНЦОНДЕТЬ** а словеса моя не идѣтъ дннѣти⁵ (*Остр. ев.*, 1056–1057. г.; према: *Остр.* у издању А. Востокова из 1843. г.: 251<120>); (Лк 21:27) и тогда **оузьрѣтъ** сынъ ѿвѣскын идѣщъ на облацѣхъ съ слоуж и съ славоуж многоуж (*Остр.*: 251<120>); (Лк 21:26) слы бо нѣскына **подвнѣжтъ са** (*Мар.*: 295) / слы бо нѣскына **двнѣжтъ са** (*Зог.*: 137 <210> / *Ас.*: 165<142> / *Остр.*: 251<120> / *Ник.*: 200)] већ и за већину словенских језика (по правилу за све сјевернословенске) – како у ранијем тако и у каснијем раздобљу њиховог развоја [уп.: (старорус.) „*Полечю, рече, зегзицею по Дунаеви; / омочю* бобрѣнъ рукавъ въ Ка-ялѣ рѣцѣ, / *утру* Князю кровавыя его раны / на жестоцѣмъ его тѣлѣ“ (*Сл. о плѣку Иг.*, 1187–1188. г.; према: СОПИ из 1800. г.: 45–46 <37–38>); *Егда Богъ отведеть тя отъ житѣя сего, да ляжеши, идѣже азъ лягу, у гроба моего, понеже люблю тя паче братѣи твоее* (*Лавр. лѣт.*, 1377. г.; према: *Лавр. лет.* из 1846. г.: 112 <92>); (рус.) *Я негой наслажусь на воле, (...) Придет ли час моей свободы?* (АПРЕО, гл. 1-я, строфы XLIX–L: 50)], а одсутност те употребе у јужнословенским језицима сматра се иновацијом; уп. такође: *Потебња 1977: 71; Кишишкова 1960: 25 и д.; Штернеман 1968* и др.

Додајмо да се употреба перф. през. у значењу будућег времена у старијим епохама ипак среће и у јужнословенским језицима, и то не само у панонско-словеначкој редакцији црквенословенског језика, која је у овом сегменту најближа сјевернословенским редакцијама, о чему, између осталог, свједоче и примјери перформативне употребе (за коју је карактеристична презентско-футурална перспектива) датог облика у Брижинским споменицима (листићима) насталим у периоду између 972. и 1039. год. (вид. *Дерганц 1996*), гдје се може срести и други тип његове употребе – са футуралном перспективом (према најчешће у хипотаксичким реченичним структурама, на што индиректно упућују и поједина синтаксичка истраживања; уп. *Павловић 2012*), нпр: *Bose, Gozpodi miloztiuvi, Otze Bose, Tebe izpovuede vuez moi greh i zuetemu Creztu i zuetei Marii (...)* (I/78r:2–3)⁶; *Jaz ze zaglagolo zlodeiu (...)* <III/160v:1–2>; *Bogu uzemogokemu izpou-*

⁵ Уп. такође (Мт 24:35) **нѣбо и землја днцондѣтъ а словеса моя не днцондѣтъ** (*Остр.*: 181 <83>).

⁶ Примјере наводимо према Миклошичевом критичком препису текста Брижинских споменика (*Бриж. спом.*) из 1861. године.

*uede uze moie greche i scē Marie (...) <III. 160v:25–27>); I da bim na zem zuete tacoga grecha pocazen vzel, acose Ti mi zadenes, i acose Tua milozt i Tebe liubo. (I/78v:25–26); I da bim uzlissal na zodni den Tuo milozt vueliu z temi, iese vzovues Tvoimi vzti: pridete, Otza mega izvuolieni, primete vuecsne vuezalie i vuecsni sivuot, ese v iezt ugotoulieno iz vueka v uuek. (I/78v:31–35); Caiu ze moih grechou, i rad ze chocu caiati, elicose zimizla imam, eche me, bose, **postedisi** (III/161v:46–50).*

Таква (футурска) употреба овог глаголског облика може се пронаћи и у српској и хрватској редакцији старословенског језика, али, опет, само у религијским и библијским текстовима, што значи да се ради о црквенословенском наслеђу (уп. *Копечни 1958, 103 и д.*), нпр.: (у простој реченици, као и у главном дијелу зависно-сложене реченице) (Лк 21:33) **небо и земља њидетъ** · а словеса **моѣ не њидетъ** (Мар.: 296) / **небо и земља њидетъ** а словеса **моѣ не њидетъ** прѣнти (Нук. 200) / **небо и зѣла прѣдетъ** а словеса **моѣ не њидетъ** прѣнти (Mis. Illyr., L. 1v/23–24; према ЈВ: 121)⁷; И **тъгда оузретъ** сѣа ѣскаго гредоуща на облацѣхъ нѣскнхъ съ снаю и славою многою (Mis. Illyr., L. 1v/9–12, 1435. г.; ЈВ: 121); Рече Исанѣ прѣкъ: **боудетъ** в послѣднѣе дѣни оуттована гора гѣна и домъ бѣжн на врхоу горъ, и **взнесет се** прѣвнше вѣсѣхъ хльмъ, и **потекотъ** к немолу всн ѣзницн. И **пандотъ** людн мнози глѣюще (Mis. Illyr., L. 3v/8–14; ЈВ: 127); Рече же Мѣрнѣ къ анѣлоу: **Како боудет се**, ѣко моужа не знаю? И **овещавъ** анѣлъ рече ен: **дхъ сѣн њидетъ** на те и снаа вишнаго **осѣнитъ** те. Тѣмъ же и еже **породит се** ѿ тебе, сѣо **наречет се** сѣнъ бѣжн (Mis. Illyr., L. 4r/20–25; ЈВ: 128); (у клаузи /зависном дијелу/ зависносложене реченице, што је својствено и свим савременим словенским језицима) (Лк 21:32) **ѡминъ . глѣжъ вадъ ѣко не њидатъ прѣнти родосъ . дондеже вѣсѣ ѡдѣжъ** (Мар.: 296) / **ѡдѣжъ глѣжъ вадъ** : не њидатъ прѣнти родъ са, дондеже вѣсѣ **боудотъ** (Mis. Illyr., L. 1v/21–23; ЈВ: 121); И рече ндѣ прѣтѣоу: **Видите смоковницѣоу и вѣса дрѣва, егда юже њзведетъ** нсѣ себе плодъ, вѣсте, ѣко **вѣзъ естъ** лѣто. Тако и вѣ егда **оузрѣте** вѣса сѣнъ вѣваема вѣдѣте, ѣко **вѣзъ естъ** црѣство бѣжне (Mis. Illyr., L. 1v/15–21; ЈВ: 121); **аще бѣгостворитъ** црѣство тн мѣнѣ и моѣмѣ оцѣоу того намъ подасн (Теодосије Хиландарац. *Житије светог Саве*: 1246/16–18; према *Драгин 2007: 286*).

⁷ Овај и примјери који се даље наводе са ознаком *Mis. Illyr.* преузети су из глаголског мисала с почетка XIV вијека познатог под називом *Missale Illyricum*, односно *Kodeks Vatikanski* (sign. *Illirico* 4), који је Јосип Вајс (ЈВ) при свом библиографском опису (1948) презентовао у ћириличној верзији.

Све наведено на посредан начин упућује на то да је старословенски језик, који, заправо, представља језик превода, морао (као новостворени књижевни језик) изнаћи начин да преведе грчки презент, посебно у његовој проспективној функцији, прије свега када се користи у значењу футура, или пак у значењу императива⁸. У вези с тиме Б. Хавранек (1939: 229), разматрајући развој категорије глаголског вида и времена у старословенском језику, говори о независности двају система (временског и видског) која се испољила управо у облицима перф. през., и то на тај начин што је у овом облику у јужнословенским (српскохрватском и бугарском) ишчезла нијанса будућег

⁸ Дијахрона истраживања старословенског језика, како ранија тако и новија, показују да императивну функцију чешће врши презентски облик СВ, као, нпр., у већ наведеној илустрацији употребе перф. през. у зависном дијелу сложене реченице: *ѿе блѣгостворитѣ црѣство (...)* того намѣ **подаси** (Драгин 2007: 286), или у сљедећем примјеру: *от вѣста штихѣ на мѣ **възнесеши** мѣ* (Псалтир с последованијем: 196/1; према: Грковић-Мејор 1993: 202); уп. такође: Достал 1954: 593. У литератури се могу наћи мишљења да је императивно значење перф. през. у староцрквенословенски дошло – посредством грчког – из хебрејског језика (вид. Бирнбаум 1958: 247–248). Поред тога, треба имати у виду да се императив образује управо од презентске основе, тако да се може претпоставити како је због формалне сличности датих облика, прије свега 1. и 2. л. мн. (уп. презентске и императивне облике глагола *несѣти* – *коснѣти*, који се разликују само по тематском вокалу /*ε*, /*ʔ*/: *несѣмъ* – *несете*, *коснѣмъ* – *коснете* ≠ *несѣте*, *коснѣмъ* – *коснѣте*), у преписивању могло да дође и до грешака, које нису морале да буду кардиналне, јер је у тим случајевима контекст олакшавао тачну интерпретацију текста. Та сличност била је изразита нарочито у латиничким црквенословенским редакцијама; уп. горе наведени примјер из *Бриж. сном*. (*I da bim uzlissal na zodni den Tuo milozt vueliu z temi, iese vzovues Tvoimi vzti: **pridete**, Otza mega izvuolieni, **primete** vuecsne vuezeliie i vuecsni sivuot, ese v iezt ugotoulieno iz vueka v iuek*), гдје се не види разлика између презентске и императивне форме, јер им је тематски вокал исти (*e*), што се не би могло десити у ћириличној варијанти датог фрагмента, гдје је и формално употребљен императивни облик; уп.: (Мт 25:34) *тогда речеъ црѣ сѣщтиннѣмъ одеснѣжѣ юго **придѣте*** благословѣнни оѣа цюеко • **наслѣдоуѣте** оуготованое кадѣ црѣствне • отѣ сѣложенна вѣсего мира (*Остр.*: 253<121>) / *Нук.*: 60). Наравно, ова формална и семантичка сличност, односно „испреплетеност“ употребе облика перф. през. и императива присутна је и у савременим словенским језицима, у првом реду у сјевернословенским (уп., поред осталог, дијахронно истраживање на материјалу старопољског језика у Ковалска 1983), као што то показују и већ наведени примјери у руском (*САДИТЕСЬ, **поедете** со мной!*) и пољском (*WSIADAJCIE, **pojedziecie** ze mną!*), с напоменом да се у јужнословенским језицима у датој позицији на исти начин (у императивном значењу) употребљава футур СВ, као, нпр., у српском: *СЕДИТЕ, **ноћу ћеме** са мној!* (КСсб 49).

времена, док је у сјевернословенским (западним и источним) језицима дошло до мијешања ових система, због чега данас у тим језицима перф. през. има футурско значење.

Међутим, примјери футурске употребе датог облика могу се срести (премда не тако често) и у српском / српскохрватском и другим јужнословенским језицима. Тако Т. Маретић (1963: 613) у српскохрватском језику налази случајеве када перф. през. има право футурско значење, нпр.: *Дотакне ли се ко и прстом, ја кренем и провалим* ('кренућу', 'провалићу' – Д. В.) у *земљу Перза*. Исто тако А. Белић (1973: 133) говори о употреби перф. през. у значењу будућности (тј. о перф. през. у главним реченицама), али то важи само за стародубровачки говор те за кајкавски и чакавски дијалекат (вид. такође *Решетар 1933: 258–259*).⁹ И у савременом српском (укључујући укupan новоштокавски језички стандард) могућа је футурска употреба перф. през. у простим, односно независним реченицама (у апсолутном индикативу), о чему је, поред осталог, прије неколико година писао и познати московски слависта В. П. Гутков, наводећи више примјера из књижевних дјела и дневне штампе, нпр.: *Па то значи, ја нисам сигуран да се једнога дана не појави и моја покојна жена, која је умрла пре једанаест година. И дође лепо, је л', па: „Добар дан“, а ја њој: „Добар дан, изволите“ (...) И замисли сад, на све то појави се један мртвац, прогута ту кауцију и прогута цело предузеће „Илирију“ (Б. Нушић. „Покојник“); Можда се пронађе и боље рјешење; Можда нека питања делегати већ сутра урпите SIV-у (Барић и др. 1979) и сл. Он овакву („контекстуалну“) употребу перф. през. назива „футурском потенцијалношћу“, јер су будуће радње у датом случају*

⁹ Овдје можемо додати да се ни у (штокавским) дијалектима таква употреба перф. през. данас не може срести, па чак ни онда када такав дијалекат стољећима представља „усамљено острво“ у несловенској средини (гдје би се могло сачувати старије стање), као што је, рецимо, случај са молишко-словенским дијалектом (микројезиком) на југу Италије (у покрајини Молизе [Molise]), гдје су се преци носилаца овог штокавско-икавског („лингвистички удаљеног“) дијалекта доселили (из херецеговачких области у долини ријеке Неретве, што је и географски врло близу стародубровачком говору, у којем се перф. през. могао да употреби и као футур) прије око 500 година; вид., поред осталог: *Решетар 1911 [1997]; Број 2006: 79*. Наравно, у датом случају треба узимати у обзир и јаки утицај доминантног несловенског (италијанског) временског система на словенски (молишки) видско-временски систем (више о томе, поред наведених радова, вид. и у *Бенакјо 2007*).

„лишь предположительно возможны, то есть указанными формами выражается допускаемая говорящим вероятность осуществления некоторых действий в будущем“ (Гутков 2006: 62; уп. такође: Потешња 1977: 116–117; Михајловић 1962; Барић и др. 1979: 325; Половина 1985: 98–99; Катичић 1986: 48–49; Танасић 1996: 161–162).

Овдје, ипак, ваља употпунити претходна запажања и нагласити да је у овој позицији (а то обично значи у ширем, по правилу, дијалошком контексту, или пак у контексту са начинским прилозима) могуће срести (премда рјеђе) и футур II (како СВ тако и НСВ), нпр.: *МОЖДА ће се остварити и наше дамнашње жеље* / (уп. *МОЖДА се остваре* / *МОЖДА се буду оствариле*); *МОЖДА ће од васцелог божјег света направити пусто поље за своје бесмислено грађење и крвничко рушење* (ИАД) / (уп. *МОЖДА направи* / *МОЖДА буде направио*); *МОЖДА ме буду носили* као Ел Сиде – чак и пошто је умро, његови људи су га водали околу на његовом коњу и добијали битке (НИН) / (уп. *МОЖДА ће ме носити*); *МОЖДА ћемо представљати, заступати општину, можда државу, примаћемо стране делегације, госте, а језик нећемо знати* (ПРАВНИК) / (уп. *МОЖДА будемо представљали*); *МОЖДА буду тражили* и неке друге специјалне периоде, па ће ово послужити (ЛИДЕР) / (уп. *МОЖДА ће тражити*). Додајмо да је у међувремену објављено још неколико радова о датом синонимском односу футура I, футура II и перф. през. у српском језику, који широм анализом низа примјера потврђују наведена, као и раније уочена и изнесена разматрања овога питања (вид.: Бабић 2007: 39–41; Ковачевић 2007; 2008; 2009; Станојевић 2013).

Треба такође истаћи да перф. през. у функцији футура није у старијим стадијима развоја словенских језика имао у потпуности такво значење које има данас. Другим ријечима, на почетку историјског развоја и формирања посебних словенских језика нема ни формалне ни семантичке диференцијације између категорије будућег и категорије садашњег времена. Значење будућег времена било је условљено контекстом, односно реалном ситуацијом, с тим да се будућа радња замишљала као непосредан наставак садашњег времена, због чега се управо и схватала као садашње вријеме. Одвајање плана будућег времена од плана садашњег времена (од говорног тренутка), односно стварање апстрактне представе будућности и садашњости имало је истовремено за посљедицу и одвајање будућег и садашњег

времена на граматичком плану, јер се постепено почињу формирати граматичка средства за изражавање будућег времена (*Кишикова 1960: 40–43, 58–59*).

Стварањем нове категорије времена (будућег) имперфективни презент (у даљњем тексту имперф. през.) и перф. през. почињу се диференцирати, и то на тај начин што се облици имперф. през. чешће користе за означавање садашње глаголске радње, а облици перф. през. за означавање будуће радње, што је посебно оставило трага у каснијем раздобљу развоја староруске, старопољске и других (прије свега сјевернословенских) националних редакција црквенословенског језика (уп.: *Буњина 1959: 139–140; Борковски, Кузњецов 1965: § 213; Дилс 1932: 222–223; Буш 1960: 55–56*).

Међутим, све то није искључивало могућност употребе првих облика (имперф. през.) за означавање будућих радњи [нпр. *И повелѣ осѣдлати конѣ : „да тѣ вижю кости его“ (Лавр. лет. 36 <16>)* ('и приказал оседлатъ себе коня: да увижу кости его')], као ни могућност употребе других (перф. през.) за означавање садашње радње, прије свега тзв. „неправе“, неактуелне, као и квалификативне садашњости [нпр. *А Двина изъ того же лѣса потечеть, (...) и внидетъ въ море Варяжское (Лавр. лет.: 23 <3>)* ('из этого же леса вытекает (...) и впадает в море Варяжское')]. Такву употребу налазимо како у најстаријим текстовима тако и у текстовима савремених словенских (свих сјевернословенских и словеначког) језика.¹⁰ С друге стране, примјери напоредне употребе аналитичког футура те имперф. и перф. през. у значењу будућег времена веома су ријетки (уп. *Буш 1960: 56–57; Сабитова 2003*).

Паралелна употреба перф. и имперф. през. у писаним споменицима, по свему судећи, представља особину разговорног језика, чији је утицај на тадашњи књижевни језик могао да у већој или мањој мјери зависи од припадности аутора текста одређеној, условно речено, локалној језич-

¹⁰ Да су облици перф. през. могли означавати, осим будућности, и садашњост (односно радње блиске садашњој радњи) како у старословенском тако и у староруском, старопољском и старочешком, говоре о томе анализе споменика писаних на тим језицима; уп.: *Миклошич 1926: 770–784; Потребња 1977: 52–62; Мусић 1902: 480–484; Хаџранек 1939: 227; Буњина 1959: 153–159; Новикова 2004; уп. такође Буслајев 1959: §§ 183, 184*, гдје аутор говори о употреби садашњег времена умјесто будућег и обрнуто, што објашњава тиме да језик (у овом случају) не разликује времена, већ видове који се међусобно мијешају, посљедица чега је да се у савременом руском језику глаголи типа *велеть*, *женить* употребљавају у оба вида (као двовидски), односно чији се индикативни облици данас употребљавају и за садашњу и за будућу радњу (*велю*, *женю*), што је, на одређен начин, у складу са тезом К. С. Аксакова (1855) о непостојању времена у руском језику.

кој заједници. Тако, рецимо, тај утицај у староруском језику био је најснажнији на Руском Сјеверу, гдје је долазила до изражаја традиција „демократске“ новгородске хагиографије, односно гдје је утицај усмених народних легенди, предања и мотива на текст житија био веома значајан. Управо у сјеверноруским текстовима староруског језика запажена је раширена употреба обају наведених облика у пренесеним значењима, нарочито када је ријеч о њиховом футурском значењу (више о томе вид., у: *Сабитова 2003; 2004*). Могућност напоредне употребе двају презентских облика (имперф. и перф.) на плану садашњости, прије свега неактуелне садашњости, навела је поједине лингвисте да устврде како се перф. през. могао употребити (у старословенском, староруском и сл.) свуда гдје је стајао имперф. през., па тако и у случајевима када се имперф. през. употребљавао у футурском значењу. На основу такве употребе имперф. през. чинило се да се може објаснити настанак и развој футурског значења перф. през., као и његова (футурална) граматицизација у савременим сјевернословенским језицима (вид. *Мусић 1902: 480*). Довођење у везу футурске употребе имперфективних глагола са футурским значењем перф. през. није наишло на подршку у славистичкој лингвистици. Супротно и добро аргументовано мишљење износи у својој монографији посвећеној развоју будућег времена у словенским језицима Х. Кшишкова. Она сматра да је употреба имперф. през. у значењу будућег времена могућа због његовог значења актуелне (како „проширене“ тако и „непроширене“) садашњости, које се заснива на временској перспективи од садашњости ка будућности, и кад се имперф. през. употребљава за означавање будућих радњи, онда он губи значење садашњег времена. С друге пак стране, значење будућег времена перф. през. не заснива се на његовој перфективности, већ на неспособности да изрази актуелну садашњост (*Кшишкова 1960: 25–26, 40–43*; уп.: *Војводић 1988; Верижњикова 1997*; уп. *Галтон 1965: 106–109*, гдје се допушта могућност употребе руског перф. през. у значењу актуелне садашњости).

Према томе, презентски облици нису у таквим условима могли постати средство разликовања садашње од будуће радње, већ је то постигнуто спрегом одређеног броја тзв. „помоћних“ (модалних) глагола и инфинитива, и то на тај начин што је дата спрега ушла у основу описног (аналитичког) облика за будуће вријеме који користе савремени словенски језици (уп.: *Кшишкова 1960*; уп. такође: *Бородич 1951: 385–386; 1953; Буњина 1959: 140; Буш 1960: 56; Кшишкова 1962: 24; Кравар 1986; Фичи 1997; Хансен 2001*).

Ово још једном потврђује мишљење да генеза словенског видског система није непосредно повезана с настанком категорије будућег времена и презентом СВ у функцији футура, односно са њиховим инхренетним

синтаксичким обилежјима, већ, напротив, да су ти процеси текли неовисно један о другом (вид. *Кишикова 1960: 25–29*; уп. *Буњина 1959: 140*).¹¹

Тако А. А. Потебња, противећи се мишљењу да је категорија свршености (тј. перф. през.) непосредно повезана с појавом (и развојем) нове категорије – категорије будућег времена, у том смислу и каже да „из несомненого и общепринятого положения, что славянское будущее простое имеет форму настоящего времени, следует, что некогда эта форма имела значение настоящего, а не будущего“ (*Потебња 1977: 50*; уп.: *Буњина 1959: 155–158*; *Мазон 1958: 7–8*) и тек додавањем предлога конкретно-несвршеним глаголима (типа *нести, несу*) добија се значење конкретне свршене радње и будућег времена (осим неколицине глагола који су имали ова значења и без предлога, нпр. *дам, паду, сяду* итд.).¹² Међутим, када је предлог означавао само смјер или локативни однос (мјесто) радње, а не и њен свршетак, перф. през. (глагола типа *нести – снести*) имао је значење садашњости [уп.: *Изъ него же озера потечеть Волховъ и вѣтечеть въ озеро великое Нево (Лавр. лет.: 23 <3>)* (‘из этого же озера вытекает Волхов и впадает в озеро великое Нево’); *Уста же свои отверзе[тъ] смыслено, въ чинъ молвить языкъмъ своимъ (Лавр. лет.: 55 <35>)* (‘уста же свои открывает с мудростью, когда следует говорить языком своим’)], а само у случајевима када је предлог, поред просторних односа (смјера и мјеста), означавао и свршеност радње, перф. през. имао је значење будућег времена [уп. *И рече единъ отрокъ: „азъ преиду“ (Лавр. лет. 48 <28>)* (‘и сказал один отрок: я перейду <проберусь>’)]. Све чешће означавање (и) свршености радње помоћу предлога код наведеног типа глагола довело је до стабилизације футурске употребе перф. през (вид. *Потебња 1977: 51* и д; уп.: *Павски 1850: 95, 209*; *Борковски, Кузњецов 1965: §§ 2013, 217, 219*; *Копечни 1962б*).¹³

¹¹ Под генезом видског система овдје, у првом реду, подразумевамо формирање категорије свршености и несвршености. Додајмо успут да ове категорије, за разлику од категорија времена, лица, рода и броја, нису по свом поријеклу синтаксичке категорије (вид. о томе, нпр., у: *Дурново 1959: § 468*; уп. такође: *Потебња 1977: 52–62, 71*; *Белић 1934*; *Пешковски 2001: 60*).

¹² Управо у глаголима овога типа А. А. Потебња (*1977: 51*) види сродство словенског будућег и садашњег времена.

¹³ Чини се да се остаци тога процеса могу препознати и у савременим словенским језицима, као, нпр., у чешком језику, гдје ситуација упућује на сличан закључак до којег је дошао и А. А. Потебња. Уп. у савременом чешком синонимију аналитичког футура НСВ типа *budu něst* и синтетичког презентско-футурског облика са истим значењем – футура СВ, који се образује помоћу префикса *po-* за творбу глагола СВ (типа *ponesú*); вид. посебно о томе у *Копечни 1962а: 46–51, 75–83*. Уп. такође употребу перф. през. (футура) у сјевернословенским језицима и словеначком у перформативном значењу (вид., поред осталог: *Шкрабец 1906–1912*; *Кошмидер 1934: 107–111*; *Мусић 1935*; *Жагар 1989*; *Дерганц 1996; 1998; 2003*; *Војводић 1998б; 2010*; *Славкова 2014*).

2.2. Аналитички футурски облици

Сложени, перифрастични облици будућег времена у словенским језицима могу се, као и у случају перф. през., подијелити у двије основне групе: (а) футур у сјевернословенским (источно- и западнословенским) и (б) футур у јужнословенским језицима. Будуће вријеме као дио категорије времена у почетку развоја посебних словенских језика није имало статус устаљене граматичке категорије, прије свега зато што у овом периоду још увијек нису постојали граматикализовани футурски облици за изражавање имперфективне радње. Тек, како смо већ рекли, стварањем апстрактне представе будућности и садашњости, односно одвајањем плана будућег времена од плана садашњег времена, створили су се услови за диференцијацију будућег и садашњег времена на граматичком плану, због чега ће се постепено почети да формирају граматичка средства за изражавање будућег времена. Другим ријечима, паралелно са граматикализацијом перф. през. као средством (обликом) за изражавање будуће радње СВ у сјевернословенским језицима долази до постепене граматикализације и стабилизације перифрастичних облика за изражавање будуће радње НСВ. У јужнословенским језицима издвајају се и стабилизују посебни перифрастични облици за изражавање будуће радње СВ и НСВ.

На почетку развоја самосталних словенских језика ови перифрастични, односно аналитички футурски облици (или, боље рећи, конструкције, јер у том периоду они још увијек не представљају граматикализована средства) образовали су се, прије свега, од модалних и фазних глагола (који су, у зависности од ситуације-контекста, могли да чувају или губе то своје модално, односно лексичко значење) и инфинитива.

2.2.1. Дати глаголи су, по правилу, исти у свим словенским језицима, почевши од **старословенског**, који биљежи најстарије стање, гдје улогу „помоћног“ глагола у образовању футурских конструкција имају сљедећи глаголи (наводимо 1. л. јд. през.): *идамъ, хо-*

штж, могж (модални НСВ), начьнж, вьчьнж, зачьнж (фазни, који, као глаголи СВ, представљају заправо /непотпуни/ футурски облик).¹⁴

Као илустрацију уп. слѣдеће примјере¹⁵: (Мт 17:12) снѣ члѣчскы **нѣматъ страдати** отъ ннхъ (*Мар.*: 59 / *Нук.*: 35); (Мт 16:27) **прѣнти** во **нѣматъ** снѣ члѣчскы. в славѣ отца своего (*Зог.*: 34–35<41> / *Мар.*: 57 / *Нук.*: 34); (Мт 26:29) **гліж** же вамъ. ꙗко **не нѣматъ пнѣти** юже отъ сего плода лозьнаго. до того днѣ егда пѣжъ съ вами новъ въ црѣствнн отца моего (*Мар.*: 99 / *Зог.*: 50<66> / *Ас.*: 200<177> / *Остр.* 331<159> / *Нук.*: 62–63); **ѡднѣ** глію вам' : **не нѣматъ прѣнти** родъ са, дондеже вса снѣ боудутъ (*Mis. Illyr.*, L. 1v/21–23; *ЈВ*: 121); (Мк 13:31) **неко** и земля прѣндетъ а словеса моя **не нѣматъ прѣнти** (*Нук.*: 113) / (Лк 21:33) **Неко** и зѣла прѣндетъ а слѣса моѣ **не нѣматъ прѣнти** (*Mis. Illyr.*, L. 1v/23–24; *ЈВ*: 121); (Лк 21:7) егда **хотатъ** си **быти** (*Зог.*: 136<209> / *Мар.*: 293 / *Нук.*: 199); (Јв 3:3) аште кто не родитъ са съ вѣше **не можетъ видѣти** црѣне бжне (*Зог.*: 149<231> / *Мар.*: 322 / *Нук.*: 219); (Мк 13:25) и звѣзды **начьнжтъ** съ нѣсе **падати** (*Зог.*: 81<117> / *Мар.*: 170).

¹⁴ У старословенским текстовима најчешће се може срести конструкција са глаголом *имамъ* (вид., поред осталог: *Бирнбаум 1956; Кишикова 1960: 61 и д.; Иванова-Мирчева 1962; Гуцу 1978; Хараламѣијев 1981; Грковић 1982; Грковић-Мејѣор 1993: 91; 1995: 128; Мирчев 2000: 118; Хансен 2001: 260–264; Гутков 2007: 12–22; Драгин 2007: 122, 291*). И у савременим словенским језицима дати глагол сачувао је у одређеној мјери своје десемантизовано значење које је имао у старословенском, у првом реду у одричним футурским облицима у бугарском (*няма да пише/напише*; вид., поред осталог: *Станков 1969: 62 и д.; Котова 1977: 244; Хараламѣијев 1981; 1992а; 1992б*;) и македонском (*нема да пише/напише*; вид., нпр., *Ускова 1977: 362*), као и у модалним инфинитивним конструкцијама са проспективном (*pro futuro*) семантиком у другим словенским језицима (вид. примјере таквих конструкција у поглављу о модалним /лексички крњим/ глаголима – параграфи 2.4.1.2. и 2.4.1.3). Треба такође додати да је овај глагол током времена развио јаку синтаксичку транзитивност, чиме се учврстило и његово посесивно значење у оквиру аналитичких (предикативних) конструкција, што је допринијело интензитету и екстензији типолошких промјена у правцу развоја номинативне компоненте у словенским језицима, посебно – у условима специфичних језичких контаката – у Балканском ареалу; подробно о томе вид. *Грковић-Мејѣор 2011б*; о процесима аналитизације, као и о утицају „балканизације“ на њихов развој и друге језичке појаве, вид., поред осталог: *Ивић 2002б; Милорадовић 2007*.

¹⁵ Примјере наводимо прије свега из оригиналних извора (преписа), али и из појединих студија, посвећених овој проблематици, као и из различитих граматичких издања.

Уз дате глаголе у широкој употреби био је и „егзистенцијални“ глагол *бити* (1. л. јд. през. *бѣдѣ*), који се у старословенском, по правилу, није могао комбиновати са инфинитивом¹⁶, али је то било могуће са придјевима и партиципима – пасивним садашњим и прошлим, активним садашњим, као и са партиципом на *-л* глагола СВ (футур егзактни) (вид. поред осталог: *Реслер 1952: 105–108; Бирнбаум 1956: 5–7; Вискочил 1956; Кишикова 1957; 1960: 76–80; Мирчев 2000: 118*). Уп.: (Пс 71: 15) **Ѣ ЖИВЪ БѢДЕТЬ** дастъ сѣѣ емоу отъ золѣта ара-виска ~ · і помолѣтъ сѣѣ емоу вѣнж · ~ вѣсь день благовѣтъ і ~ · (*Син. пс.: 99<89>*); (Мт 4:4) **Не ѿ хлѣбѣ ѣдиноу ЖИВЪ БѢДЕТЬ** члѣвкъ (*Мар.: 8 / Ник.: 5*); (Јн 14:21) а любан ма **ВЪЗЛЮБЛЕНЪ БѢДЕТЬ** отѣмъ монѣ (*Мар.: 376 / Зог.: 174<272>*); (Мт 5:7) Блаженн мноствѣнн · ѣко ти **ПОЦИЛОВАНИ БѢДЖЪ** (*Зог.: 12–13<4> / Мар.: 10*); (Мт 10:22) И **БѢДЕТЕ** ненавѣднн въсѣмн имене моего ради · прѣтрѣпѣвѣ же до конца **СПЕНЪ БѢДЕТЬ** (*Зог.: 22<21> / Мар.: 31 / Ник.: 17*); (Мк 13:11) Не вѣ бо **БѢДЕТЕ** глѣжштен · нѣ дѣтъ сѣтъ (*Зог.: 81<116> / Мар.: 169 / Ник.: 112*); (Мк 13:25) И звѣзды **ВОУДОУТЬ** съ небесе **ПАДАЮЩЕ** (*Ник.: 113*); (239:25–26) ѣда **БѢДЕТЬ** сълѣгалъ прихонвѣнн · потто дн гнѣвнн ѣзыкъ старцоу (*Супр. рук. : 264*).

Поред наведених конструкција за изражавање футуралних односа могле су се употребљавати и конструкције састављене од субјекта у дативу и партиципа (тзв. *самостални* или *апсолутни датив*; лат. *dativus absolutus*), као и дативне (субјекатске) конструкције са инфинитивом (лат. *dativus cum infinitivo*).

Уп. исти примјер са апсолутним дативом у неколико јеванђеља, у којима дато средство није замјењивано другим средством без обзира на њихово различито вријеме и мјесто настанка, с чиме су повезане и специфичне црте редакције, односно ауторства (преписивања-превођења), поред осталог и зато што „канонско“ преписивање није толерисало такву могућност: (Лк 21:26) **ІЗДЫХАЖШТЕМЪ ЧКОМЪ** отъ страха. і члѣнѣ градѣштнѣ на вѣселѣнжѣ слѣзы бо небѣмѣ двнжѣтъ сѣ (*Зог.: 137 <210>*) / **ІЗДЫХАЖШТЕМЪ ЧЛѢМЪ** отъ страха. и члѣнѣ градѣ-

¹⁶ У појединим текстовима ипак се може срести таква употреба, коју неки аутори сматрају прасловенским наслеђем, што се у старословенском, као и у старијим стадијима развоја самосталних словенских језика појављује тек секундарно (уп. *А. М. Селищев 1952: 175; Реслер 1952: 106*); уп. (150:1–2) [нѣмѣ ѣмѣ нзгѣнѣнн отънемоуоу съмыслоу.] ѣкоже да **НЕ БѢДЕТЬ** отъстѣпннн отъ сѣтворнѣшааго ма ѣа (*Супр. рук.: 173*).

штнхъ на вселенѣжъ силы бо нѣскыѣа подвигнхъ са (Мар.: 295) / **нѣдѣн-хлѣжштецѣ члѣцѣ** · ѿтъ страха н члѣннѣ градѣштнхъ на вселенѣжъ · силън бо нѣснънѣа двѣгнхъ са (Ас.: 165<142>) / **нздыхаѣжщецѣ члѣкочѣ** отъ страха н члѣннѣа ндѣштнхъ на вселенѣжъ силы бо нѣснънѣа · двѣгнхъ са (Остр.: 251<120>) / **нздыхаюштнцѣ чловѣкочѣ** ѿтъ страха н члѣннѣ гре-доуштнхъ нѣ вселеннѣю; силн бо небеснѣ · двѣгноутъ се (Ник.: 200).¹⁷

¹⁷ Наведимо овдје и грчки еквивалент датог примјера са апсолутним дативом у старословенском језику (из Остр.: 251<120> у издању А. Востокова, гдје је паралелно представљен и „оригинал“ јеванђеља на грчком језику): **Ἄποψυχόντων ἀνθρώπων** ἀπὸ φόβου καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῆ οἴκουμένη. Αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται (вид, такође: НЗгрч.). На основу овог и сличних примјера, који се наводе у одговарајућој литератури, видимо да старословенској дативној партиципској конструкцији (апсолутном дативу) са футуралним значењем може да одговара и грчки апсолутни генитив, тј. конструкција састављена од облика активног партиципа презента м. р. у генитиву мн. (ἀποψυχόντων) и именице м. р. у генитиву мн. (ἀνθρώπων), која је, уосталом, послужила и у овом случају као „полазни модел“ за превод на старословенски језик. Више о томе и о старословенском апсолутном дативу уопште, који се најчешће употребљавао у зависном дијелу сложених реченица, посебно у временским и условљеним (као што је то случај и у наведеном контексту, гдје је реализовано једно од његових условљених значења – послѣдично са футуралном перспективом), вид., поред осталог, у: *Бјелорусов 1899; Вечерка 1961: 47 и д.; Мирчев 2000: 141; Курешевић 2006; Грковић-Мејмор 2007: 290–308.*

Напоменимо узгред да савремени словенски језици, у чијем развоју је значајну улогу одиграо старословенски језик, нису сачували апсолутни датив. Као кратку илустрацију уп. преводе дате реченице на савремене словенске језике, гдје позицију старословенског апсолутног датива (као и грчког апсолутног генитива) могу да заузимају граматикализовани футурски облици (у српском и хрватском новоштокавском језичком стандарду, као и у бугарском и македонском књижевном језику – са глаголом „хт(ј)ети“, а у осталим – са глаголом „бити“): *Умираће људи од страха и од очекивања онога што наилази на свијет; јер ће се силе небеске покренути* (НЗсрп.: 168); *Izdisat će ljudi od straha i iščekivanja onoga što prijeti svijetu. Doista, sile će se nebeske poljuljati* (НЗхрв.); *Тогдава човеците ще примират от страх и от очакване онова, което има да върхлети върху вселената, понеже и силите небесни ще се разклатят* (НЗбуг.); *Лугето ќе примираат од страв, од исчекувањето на она, што ќе го најде светот, зашто небесните сили ќе се затресат* (НЗмак.); *Люди будут издыхать от страха и ожидания [бедствий], грядущих на вселенную, ибо силы небесные поколеблются* (НЗрус.: 199); *Людзі будуць здыхаць ад страху і чакання нягодаў, што пойдучь на свят, бо сілы нябесныя пахіснуцца* (НЗбелорус.); *Коли люди будуть мертвіти від страху й чекання того, що йде на весь світ, бо сили небесні порушаться* (НЗукр.); *Людзе ше буду видиховац пре страх и обчековане того цо приходи швету, бо ше закиваю сили небес-*

Уп. такође конструкцију „датов + инф.“ у ширем футуралном контексту израженом 2. л. двојине перф. през. у свим („старијим“ и „млађим“) текстовима јеванђеља (овдје ћемо навести исти примјер из *Мар.*, *Ост.* и *Ник.*, с напоменом да је граматичка структура реченица, укључујући и дативно-инфинитивну конструкцију, иста и у *Зог.* и *Ас.*): (Мк 10:39–40) [Г҃ же рече нма. чашж оубо њже азъ пнж нспн-ета. н крштенеель нмъже азъ крштаж са кръстнта са]. а еже сѣстн о дѣснжж мене н о шюжж. **нѣстъ џнѣ дати**. [нъ нмъже естъ оуготовано.] (*Мар.*: 157) / [Г҃ же рече нма: чашж оубо њже азъ пнж нспнета · н крштенеель · нмъже азъ крщж са · кръстнта са] а еже сѣстн одѣснжж мене н о лѣвжж **нѣстъ џнѣ дати** [нъ нмъже оуготовано естъ] (*Остр.*: 285<136>) / [Исус же рече нма: чашоу оубо, юже азъ пню, нспнета, н крштенеель, нмъже азъ крштоу се, кръстнта се] а еже сѣстн о десноую мене н о шоую, **нѣстъ џнѣ дати**, [нъ нмъже оуготовано естъ] (*Ник.*: 103–104).¹⁸

ни (НЗрусин.); *Ludzie mdleć będą ze strachu i z oczekiwania na to, co przyjdzie na ziemię, bo moce niebieskie zakolyszą się* (НЗполь.-2); *Lidé budou zmirat strachem a očekáváním toho, co přichází na celý svět. Neboť mocnosti pekelné se zachvějí* (НЗчеш.); *Ludia budú zmierat' od strachu a očakávania toho, čo príde na svet, lebo nebeské mocnosti sa budú chvieť.* (НЗсловац.); *A ľudžo budža skhnyć pře bojosć a wočakowanje toho, štož přindže na cyły swět; přetož njebjeske mocy budža so hibać* (НЗг.-л.-срп.); *Ljudje bodo hirali od strahu in pričakovanja tega, kar pride nad ves svet, kajti nebeske sile se bodo majale* (НЗсловенач.). Наравно, помоћу датих или сличних футурских еквивалената у савременим словенским језицима није могуће објаснити укупну употребу и значење старословенског апсолутног датива, јер је „футурална“ компонента била тек једна од многих његових семантичких (модално-временских) „саставница“.

¹⁸ Уп. преводе овог примјера (наведеног и у краћој форми /из *Ост.*/ у *Успенски 1987: 208*) на савремене словенске језике, гдје се користе конструкције другачијега типа, односно конструкције које су у већој мјери очувале „полускривено“ негативно значење посесивности, а у мањој – проспективни карактер црквенословенске дативно-инфинитивне конструкције, који посебно долази до изражаја „на фону“ претходног („чистог футуралног“) контекста, као и (у мањој мјери) контекста који слиједи: [Иисус же сказал им: чашу, которую Я пью, будете пить, и крещением, которым Я крещусь, будете креститься], а дать сесть у Меня по правую сторону и по левую – не от Меня зависит, [но кому уготовано] (НЗрус.: 110); [А Исус сказаў ім: чару, якую Я п'ю, будзеце піць, і хрышчэньнем, якім Я хрышчуся, будзеце хрысьціцца]; а даць сесьці ў Мяне праваруч і леваруч – не ад Мяне залежыць, [а каму ўгатавана] (НЗбелорус.); [А Исус ім сказав: Чашу, що Я її п'ю, ви питимете, і хрищенням, що Я ним хрищусь, ви охриститесь.] *А сидіти праворуч Мене та ліворуч не Мос це давати*, [а кому уготовано] (НЗукр.); [А Исус им гварел: „Чашу, котру я пиєм будзеце пиц и з кресченьом з котрим ше я кресцим будзеце

У литератури се може срести мишљење да дативне конструкције са инфинитивом представљају, заправо, књишки црквенословенски калк (превод) грчких конструкција (са сличним значењем) „έστω + инф. + именска ријеч у акузативу“ (вид., нпр., *Успенски 1987: 208 и д.*). Новија истраживања, као и нека ранија, показују, међутим, врло аргументовано да дативно-инфинитивна конструкција има праиндоевропско (именско) поријекло, што додатно потврђује и чињеница да је она, када је ријеч о словенским језицима, забиљежена у најстаријим старословенским споменицима, што несумњиво упућује на њену присутност у прасловенском развојном периоду, на основу чега се може закључити да је то и општесловенска црта.¹⁹

кресцени] *Але шеднуц ми праворуч або ліворуч не мойо дац* – [а кому проготовене“] (НЗрусин.); Jezus im rzekł: „Kielich, który ja piję, wypijecie i chrzest, który ja przyjmuję, przyjmiecie], *lecz przyznać siedzenie po mojej prawej lub lewej stronie nie do mnie należy*. [Ono jest tych, dla których zostało przygotowane“] (НЗполь.–2); [Ježiš jim řekl: „Kalich, který já piji, budete pít a křtem, kterým já jsem křtěn, budete pokřtěni] *Ale udělovat místa po mé pravici či levici není má věc*; [ta místa patří těm, jimž jsou připravena“] (НЗчеш.); [Ježiš im povedal: „Kalich, ktorý pijem ja, budete piť, aj krstom ktorým som krstený ja, budete pokrstení] *Ale dat' niekomu sedieť po mojej pravici alebo po ľavici nepatrí mne* [То dostanú tí, ktorým je to pripravené“] (НЗсловач.); [Jězus pak džeše k nimaj: Keluch drje, kotryž ja piju, budžetaj pić, a z křčeńcu, z kotrajž ja so křciju, budžetaj křćenaj]; *Sedžeć pak na mojej prawicy, abo na mojej ľewicy, njeje w mojej mocy wamaj dać*; [ale (da so tym), kotrymž je přihtowane] (НЗг.-л.-срп.); [In Jezus jima je dejal: „Kelih, ki ga jaz pijem, bosta pila, in s krstom, s katerim sem jaz krščen, bosta krščena]; *dati, kdo bo sedel na moji desnici ali levici, pa ni moja stvar*, [ampak bo dano tistim, ki jim je to pripravljeno“] (НЗсловенач.); [А Исус им каза: чашата, която Аз пия, ще пиете, и с кръщението, с което Аз се кръщавам, ще се кръстите]; *no da дам да се седне Мене отдясно и отляво, не зависи от Мене*; [сядането е на ония, за които е приготвено] (НЗбуг.); [Но Исус им рече: „Ке ја пиете чашата што Јас ја пијам и ке бидете крстени со крштавањето со кое Јас се крштавам]; *no да се седне оддесно или одлево до Мене, тоа не го давам Јас*, [а ке им се даде на оние, за кои е приготвено.“] (НЗмак.); [А Isus će im: „Čašu koju ja pijem pit ćete i krstom kojim se ja krstim bit ćete kršteni], *ali sjesti meni zdesna ili slijeva nisam ja vlastan dati* [–to je onih kojima je pripravljeno“] (НЗхрв.); [А Исус им рече: Чашу, дакле, коју ја пијем испићете; и крштењем којим се ја крстим крстићете се] *Али да сједнете с десне стране мени и с лијеве није моје да дам*, [него ће се дати којима је припремљено] (НЗсрп.: 96).

¹⁹ Вид., нпр., *Грковић-Мејмор 2011а*, посебно стр. 36, гдје аутор на веома илустративан и убједљив начин показује како и старословенска „хетеросубјекатска“ („хетероагентна“) конструкција „датив + инф.“ (са циљним, односно намјерним значењем) „није корелат грчког акузатива с инфинитивом“, поредећи при том

Ако се узме у обзир да је претпоставка о именском (дативно-локативном, односно адлативном) поријеклу инфинитива тачна (вид., поред осталог: *Меје 1934: 242 [2001: 194]*); *Мартине 1987: 230*; *Гамкрелидзе, Иванов 1984: 285–288*; *Грковић-Мејџор 2011а: 28–31*), онда можемо констатовати да се аналитички временски облици, посебно футурски, у савременим словенским (као и другим индоевропским) језицима граде, заправо, помоћу именских ријечи. Уосталом, у датим аналитичким облицима те именске ријечи (укључујући и „окамењену“ дативну форму – инфинитив) у споју са помоћним глаголима заузимају објекатску (дакле именску) позицију; уп. структуру дативних и структуре других аналитичких конструкција, односно облика (са през. помоћног глагола *бити – будем, будеш, буде, ...*) са проспективно-футуралним значењем, као и конструкција са през. прелазних глагола (укључујући и помоћни глагол *хтјети – ћу, ћеш, ће...*) који траже објекат у акузативу, као и инфинитив (односно ком-

црквенословенски превод са грчким оригиналом (гдје је такође употребљена конструкција „датив + инф.“), уз закључну напомену да истраживање конструкције „датив + инф.“ (односно „датив-локатив + глаголска именица“) „од праиндоевропског до раних словенских језика потврђује развој номинативног типа језика, односно језика оријентисаног ка агенсу, у којем предикат постаје центрипетално језгро реченице“ (39). Управо употреба датива-локатива, у чијој основи је изражавање односа (спацијалне) адлативности, гдје суштинску улогу има усмјереност (као кретање кроз стварни или замишљени простор) од субјекта према објекту, упућује на именски карактер инфинитивних конструкција, као и самог инфинитива.

У вези с тим вид. такође и ранија истраживања датог и сличних питања, која су у XIX в. покренули још младограматичари, прије свега Х. Паул (1880 [1960]) те К. Бругман и Б. Делбрик (1886–1900), у XX в. наставио А. Меје (1903 [1965]; 1934 [2001]), а потом и руски (совјетски) лингвисти, нпр. И. И. Мешчањин (1935; 1936), С. Д. Кацнелсон (1936), М. М. Гухман (1945; 1947; 1967), Р. А. Будагов (1977) и др. Посебан допринос на датом плану дали су двојица савремених (совјетских) лингвиста Тамаз Т. Гамкрелидзе и Вячеслав В. Иванов у свом капиталном дјелу *Индоевропски језик и индоевропљани* (Гамкрелидзе, Иванов 1984); уп. такође: *Потебња 1958; 1977; Тронски 1967; Одри 1968; 1977; Климов 1977; 1983а; 1983б; Мартине 1987; Марфунина 1997; Иванов 2004.*

Напоменимо успут, да општесловенски карактер наведене инфинитивне конструкције „подржава“ и њена „жива“, интензивна употреба у сјеверним руским говорима (вид., поред осталог: *Чернишев 1949; Шевељова 1993: 141–142; Сабитова 2003*), који, разумеје се, не представљају (дијалекатску) основицу за савремени руски књижевни (стандардни) језик (на чије је формирање, као што је познато, имао огроман утицај црквенословенски језик), у којем је инфинитив са субјекатским дативом такође веома уобичајена и раширена појава.

позицију „*да* + през.“²⁰ или партицип на *-л*, те придјев или пак активне и пасивне партиципе СВ и НСВ.

Све то врло сликовито одражава, у првом реду, номинативне тенденције у развоју наведених језика. Према томе, можемо закључити да је аналитизам најтјешње повезан са процесима номинализације (за разлику од синтетизма, у чијој основи је вербализација).

2.2.2. И староруски језик је, поред синтетичких облика (тј. имперф. и перф. през., који су се као футурски облици користили и у старословенском), познавао и два аналитичка облика, којима је такође било могуће изразити будућу радњу (вид.: *Кишишкова 1960: 108 и д.*; *Хабургајев 1978*; *Иванов 1984*; *1990: §§ 237–240*; *Јурковски 1991*; *Новикова 2004*; уп. такође: *Дурново 1959: §§ 492, 493, 518, 541*; *Черних 1954: §§ 103, 104*; *Сињорини 1996*; *Шимчук 2001*; *Бондаренко 2006: 55–57*; *Гутков 2007: 12–22*; *Јурјева 2009*). Наиме, један сложени футурски облик образовао се помоћу презента помоћних (модалних и фазних) глагола, као што су (1. л. јд. през.) *хочу, начну* (поред *почну, учну, зачну*), *стану, имам* (*имаю, маю, имѣю*) и инфинитива, нпр.: (...) и рѣша : „се уже **хочемъ померети** отъ глада (...)“ (*Лавр. лет.: 75 <55>*); (...) по моемъ отишествіи монастырь [ся] **начнетъ строити и прибывати** въ немъ (...) (*Лавр. лет.: 100 <80>*); (...) аще кто не приступитъ съ утра, **предатися имамъ Печенѣгомъ** (*Лавр. лет. 48 <28>*); уп. такође примјер из ранијег периода – „(старо)руске“ црквенословенске редакције, гдје се инфинитивна конструкција са глаголом *идѣти* (*идѣмъ*) може схватити двојачко – као футурска или пак као „презентско-посесивна“: (Јн 4:32) онъ же рече *идѣ азъ брашньо идѣмъ ѣсти* • ѣго же вы не вѣсте (*Остр. 78 <31>*).

Глаголи *хотѣти* и *имѣти* образовали су везу са инфинитивом СВ и НСВ, док су се глаголи *начати* (*почати, учати, зачати*), *стати* везали за инфинитив НСВ. Ваља додати да су се у том старијем периоду развоја руског језика ипак могле срести и конструкције фазних глагола са инфинитивом СВ, прије свега, при употреби негације, као у сљедећем примјеру: *Или холопъ оударитъ свободна моужа, а*

²⁰ Лична (глаголска) форма у инфинитивној функцији у оквиру композиције „*да* + през.“ појављује се тек као конјунктив и само у балканским језицима, гдје је глаголско-временски систем релативно развијен, односно гдје се, поред презентских, још увијек чувају и претериталне синтетичке форме (аорист, имперфект) које су се готово у потпуности изгубиле у највећем броју словенских и других индоевропских језика.

бѣжитъ въ хоромъ, а господинъ начнетъ не дати его (Рус. прав.: 66 <71:17>). Додајмо такође да се и данас у неким руским говорима конструкције *хочу (начну)* + инф. употребљавају у значењу „правог“ футура, о чему је својевремено писао В. И. Чернишев (1949: 236–238); уп. следеће примјере: *На дворе хочет морозитъ* (‘на дворе будет морозитъ’); *Она приветствуй двух друзей / Не слышит, слезы из очей / Хотят уж капать* (АПрЕО, гл. 5-я, строфа XXX: 120); уп. такође *начну работатъ* (гдје је означен тренутак настанка радње) и *буду работатъ* (гдје је означена трајна и апстрактна радња).

Претпоставља се да су инфинитивне конструкције са модалним глаголом *имѣти* (*имамъ, имаши, иматъ, имамъ, имате, имутъ*), који углавном већ у том периоду није чувао своје лексичко значење (‘*habere*’), биле најближе аналитичком облику за будуће вријеме, јер се управо ова веза сачувала у неким савременим руским дијалектима. Поред овог глагола употребљавао се и глагол сличан њему – глагол *яти* (*иму, имеши, иметъ, имемъ, имете, имутъ*) (‘узети’ / ‘заузети’ / ‘заплијенити’ / ‘уграбити’ / ‘ухватити’) који је функционисао као фазни глагол, и то, по правилу, у споју са аниматним агенсом, а који се у 3. л. мн. (*имутъ*) формално подударео са глаголом *имѣти* (вид., поред осталог, *Потебња 1958: 363; Кишишкова 1960: 111–112, 127 и д.; Иванов 1984: 79 и д.*). Глагол *иму*, који је био карактеристичан за перифрастичне облике у футурској употреби до краја XIV или почетка XV вијека, био је распрострањенији на руском сјевероистоку (уп. *А ци перемѣнитъ Богъ Орду, а не иму давати въ Орду – Собр. гос. грам. Ч. I: 63 <гр. 35/1389 г.>*), него што је то било у западноруским областима, као, нпр., у (старо)украјинском, гдје је, поред осталог, касније (у књижевном украјинском) постао саставни дио потпуно граматикализованог футурског облика, тако да је поред глаголског облика *буду* + инф. у употреби и облик инф. + (*и*)*му* (*робити* + (*и*)*му* = (јд.) *робитиму, робитимеш, робитиме, (мн.) робитимемо, робитимете, робитимутъ*)²¹, с напоменом да међу тим облицима (аналитичким *буду робити* и синтетичким *робитиму*) не-

²¹ У литератури се могу срести и мишљења да „двокомпонентни“ футурски облик у украјинском типа *робитиму* има – због своје формалне синтетичности, која се огледа у непромјењљивости (пост)позиције клитике (*и*)*му* (за разлику, рецимо, од клитике *ћу* у српском, која се користи и у препозицији, гдје чува формалну аналитичност; уп. */у/радићу* : ја *ћу* */у/радити*) – највиши степен граматикализације аналитичког футура у словенским језицима (вид., нпр., *Фичи 1997: 123*; уп. такође *Поповић 2013: 177–180, 185*).

ма неке значајне семантичке разлике, јер оба облика изражавају будуће вријеме имперфективних глагола. Треба такође додати да се облик састављен од презента глагола *имать* (*иму, имѣшь, имѣт, имѣм, имѣте, имут*) и инфинитива НСВ и данас може срести у сјеверним руским говорима; уп. *иму делать* (умјесто *сделаю*); *Хоцю здисъ строить церькву, да иму в ей курить ладаном* (из бајке) ('буду курити?'); *Что имем делать?* ('что станем/будем делать?'); вид. о томе, нпр.: Чернишев 1949: 235–236; Киљева 2001.

Други футурски облик (прије свега, за означавање „предбудуће“ радње) образовао се од презента глагола *быти* (*боудоу*) и партиципа на *-л-*, нпр. (...) *аще буду Богу угодилъ и пріялъ мя будетъ Богъ* (Лавр. лет.: 100 <80>); *Аще кто челадинъ поати хоцетъ, познавъ свои, то къ ономоу вѣсти, оу кого то боудеть коупилъ* (Рус. прав.: 66 <71:16>); (...) *а кто боудеть началъ, томоу платити 60 коунъ* (Рус. прав.: 111 <124: 29>). Поред ове партиципске конструкције, биле су у употреби и партиципске конструкције (наравно, само у књижевном језику и најчешће у зависним /погодбеним/ реченицама), врло сличне старословенским (*буду* + партицип активни садашњи и прошли / пасивни прошли), нпр.: (...) *аще ли, по моей смерти, оскудѣвати начнетъ манастирь черноризци и потребами манастирьскама, то вѣдуице будете, яко не оугодилъ есмь Богу* (Лавр. лет.: 100 <80>); (...) *да аще будете въ любви межю собою, Богъ будетъ в васъ, и покоритъ вы противныя подъ вы, и будете мирно живуице; аще ли будете ненавидно живуице въ распряхъ и котораюицеся, то погыбнете сами и погубите землю отецъ своихъ и дѣдъ своихъ* (Лавр. лет.: 89 <69>); (...) *аще ли покаяишеся будемъ, въ немъ же ны Богъ велитъ жити* (Лавр. лет.: 92 <72>); *Да аще сице створимъ, всѣхъ грѣхъ прощени будемъ* (Лавр. лет.: 92 <72>).

Употреба глагола *буду* са инфинитивом НСВ може се срести у писаним споменицима релативно касно – тек крајем XIV вијека (вид. Иванов 1984: 81–85; 1990: 340; уп. такође: Реслер 1952: 131–134; Витџенс 1953; Кишишкова 1960: 173 и д.; Кравар 1978; 1986; Сван 2012). Уп.: *А язъ буду ся отъ нихъ боронитъ законом Божиимъ* (Акты ист. I – 1450 г.); *Мы ... о томъ будемъ говоритъ* (Посл. Мышецкого 1640–1643). Поједини аутори налазе употребу ових конструкција и у ранијим споменицима (нпр.: *Съ придетъ въ годъ ꙗгда боудеть соудити мироу правдою* – Усп. сб.: 430 <264а>, XII–XIII вв.), објашњавајући њихову ријетку појаву у споменицима староруског књижевног језика претпоставком да су оне дошле из разговорног,

народног језика, гдје су биле уобичајене и у чешћој употреби, а у тадашњи књижевни језик нису могле да продру због његовог високог стила, који се опирао таквим утицајима (вид., поред осталог, *Сабењина 1987: 228–229*).²²

Када је ријеч о употреби конструкције „буду + инфинитив“ са (логичким) субјектом у дативу [нпр. *А коли **ны** **будеть** **слати** **своихъ** **данициковъ** **въ** **городъ** **и** **на** **вари** **и** **тобѣ** **слати** **съ** **нашими** **даницики** **своего** **даницика**, **опричь** **Растовця** **и** **Перемьшля** **и** **Козлова** **броду** (Собр. гос. грам. Ч. I: 63 <гр. 35/1389 г.>)], односно конструкције „дативни субјекат + инфинитив“ [нпр. (наставак претходне реченице) *а что* **сберуть**, **а** **тому** **итѣти** **въ** **мою** **казну** (Собр. гос. грам. Ч. I: 63 <гр. 35/1389 г.>); (већ наведени примјер са партиципом на –л СВ) (...)] *а кто* **боудеть** **началь**, **тому** **платити** **60** **коунъ** (Рус. прав.:111 <124: 29>)], којом се одликује и савремени руски језик [нпр. *Ему ехатъ* **завтра** (уп., поред осталог: *Лекант 1974:36–39; Гришина 1988; Војводић 1994; 2007а; Фортуин 2000: 236 и д.; 2005*)], онда треба истаћи да се она релативно често користила (било са копулама *есть*, *было*, *будет*, *кѣ*, *было* *есть*, или пак без њих /као у два претходна, управо наведена примјера/, што није имало последица по основно значење конструкције, с обзиром на то да се дате варијанте функционално нису разликовале; уп. *ему* *есть/будет* *ехати* и *ему* *ехати*, као и *есть* *быть* *грому* и *быть* *грому*, или пак *быть* *дождю* и <дијалект.> *быть* *дождю* *идти*) како у старословенском тако и у староруском језику (уп.: *Кишикова 1960: 169; уп. такође: Потебња 1958: 394; Буслајев 1959: 374–375; Собињикова 1990: 60; Тупикова 1993: 46 и д.; 1998: 60 и д.; Шевељова 1993: 141–142; Грковић-Мејџор 2011а*). Овдје треба додати да се у текстовима руског фолклора, као и у дијалектима, односно у народном, разговорном језику може срести „дативна“ употреба аналитичког футурског облика састављеног од глагола *быть* (буду) и инфинитива СВ. Ријеч је, прије свега, о безличној употреби инфинитивних конструкција са субјектом у дативу, које поред темпоралне (футуралне) димензије имају и пропратно модално значење обавезности, немогућности и*

²² Дату тезу на посредан начин потврђују и друга истраживања староруских глаголских форми; уп., нпр., *Шевељова 1993*, гдје се на примјерима аномалија са глаголом *быти* у црквенословенским текстовима (старо)руске редакције разматра утицај сјеверозападних руских дијалеката на тадашњи књижевни језик.

сл.; уп. *Как мне будет придти домой? Тебе не вынести будет такой жары; Не отвинтить будет* ('невозможно будет отвинтить кому-н. '); *Не унести будет* ('невозможно будет унести кому-н. '); *Архангельским часом заговеть будет* квасом (П. Симони. *Стар. Сборники рус. посл.*); *Да и побьют же нас татары во темной орды, / Положить нам будет* здесь буйны головушки (А. Ф. Гильфердинг. *Онежские былины*); *Турки чуть с ума не сошли. Пошли толки, как им будет найти* заветное место? (А. П. Пушкин. *Кирджали*); уп. такође следеће примјере без дативног субјекта (са личним формама перф. през.): *А будет* нужда *придет*, *покоримся* и *ей* (В. И. Даль. *Толковый словарь живого великорусского языка*); *Кому я буду достанусь* (В. Мансикка. *О говоре Шенкур. у., Арханг. г.*).²³

Чврста повезаност (синтаксичка спојивост) датива и инфинитива у наведеним конструкцијама у савременом руском језику понекад више личи на синтаксички јаку (обавезну) везу потчињености у устаљеним синтагмама (фразеолошким изразима), него на конструкције које настају међусобним удруживањем двију слободних компоненти. Одроз таквог стања налазимо и у једнојезичким и фразеолошким рјечницима, у којима су неке од наведених конструкција уврштене као фразеологизми. На примјер: *быть беде, быть дождю* (уп., између осталог: *АМ 69; СО 70*).

Истакнимо још једном да се конструкција „датив + инфинитив“ у руском језику може срести не само у црквенословенским споменицима (старо)руске редакције већ и у народном епском стваралаштву како на старороруском језику, тако и у савременом руском језику у књижевноумјетничком стилу (у првом реду, у пјесничком изразу). Ипак, данас је она најфреквентнија у разговорном, свакодневном језику, који свој израз најчешће налази у облику дијалога. Употреба наведених конструкција у књижевноумјетничком стилу одраз је поступка стилизације, односно њиховог преузимања из разговорног стила. У вези с тим напоменимо да се овакви случајеви употребе инфинитива веома ријетко могу срести у нарративним дијеловима књижевних текстова.

²³ Више о свему овоме вид., поред осталог, у *Чернишев 1949: 213–214, 217–218*, одакле су узети и управо наведени примјери; уп. такође: *Шевељова 1993: 141–142; Сабитова 2003; Стародубцева 2006: 63–64*.

Поред размотрених инфинитивних дативних конструкција, био је у употреби и *апсолутни датив*, тј. партиципска конструкција са логичким субјектом у дативу (вид., поред осталог: *Бјелорусов 1899; Борковски, Кузњецов 1965: § 314; Кедајтене 1968; Сабењина 1978; 1985; Иванов 1990: § 282; Сабељфелд 2003; Сахарова 2007: 88–91*), која је долазила до изражаја чешће у зависном дијелу сложених реченица, посебно у временским и условљеним (погодбеним, узрочним, посљедичним, намјерним и допусним, условно-временским, узрочно-временским) клаузама са ретроспективном и проспективном семантиком [нпр. *И Соломонъ премудрый глаголетъ : болѣстемъ въ тѣлѣ часто пребывающимъ, и сама смерть не облѣнится прити (Лавр. лет.: 189 <171>)*], а рјеђе у главном дијелу реченице [нпр. (...) *боимся льсти ихъ, еда поидуть изънезапа ратью на насъ, князю не суццю у насъ (Лавр. лет.: 176 <158>)*]. Међутим, дата конструкција није била у таквој употреби широко заступљена, посебно у условним реченицама, које су оријентисане углавном на будуће вријеме, што поједини слависти објашњавају и тиме што староруски (па ни црквенословенски) није имао партиципе будућег времена²⁴ (који ће се, као што ћемо видјети, тек касније појавити у руском /писаном/ језику, у првом реду преузимањем /приликом превода/ из грчког језика; вид. напомене 60–62).

Посебну пажњу привлаче и остаци апсолутног датива у разговорном бјелоруском језику, а нарочито у његовим централним и западним дијалектима, као и у сјеверним (и, премда рјеђе, у неким јужним) руским говорима²⁵, што посредно указује на то да старословенски и староруски апсолутни датив није пуки превод грчког апсолутног генитива. Другим ријечима, може се претпоставити да је превод

²⁴ Више о категорији условљености у староруском, вид., нпр., *Акимова 2006*, гдје се аутор, разматрајући, поред осталог, и конструкције са апсолутним дативом (58–61), у вези с наведеним мишљењем о ријеткој употреби дате конструкције у условним реченицама позива (58) на податке и интерпретацију М. Л. Ремњове (1991: 44).

²⁵ Партиципи датих облика-конструкција често губе свој дативни падежни наставак, чиме се трансформишу у индекланибилни, герундски облик, услед чега долази до неслагања, јер се именица користи у дативу, а партицип – у „окамењеном“ номинативном (герундском) облику, што је (у датом случају) довело до разградње дате апсолутне партиципско-дативне конструкције (вид. *Борковски, Кузњецов 1965: § 314*, посебно с. 449).

грчког апсолутног генитива апсолутним дативом имао „подршку“ већ постојећих дативних апсолутних конструкција у „живим“ словенским језицима. На ту мисао индиректно упућују и поједина истраживања дате области, посебно И. М. Бјелорусова, који закључује да се апсолутни датив у старословенском појавио под утицајем грчког апсолутног генитива, али и да је, с обзиром на то да се употребљавао и у књижевном староруском језику, проширио сферу своје употребе, стекавши статус оригиналне језичке појаве, тим више што је он могао да заузима и позиције којима као еквивалент не може да послужи грчки апсолутни генитив (*Бјелорусов 1899: 72, 98; уп. такође: Вечерка 1961: 54; Борковски, Кузњецов 1965: § 314, посебно с. 449–451*).

У вези с наведеним ваља такође споменути случајеве када апсолутна партиципска дативна конструкција може да заузима и позицију коју у савременим словенским језицима заузимају глаголски прилози (герунди), што, поред осталог, указује и на њену полупредикативну улогу у „осложњеној“ простој реченици, односно на тзв. „таксисну“ ситуацију, гдје до изражаја долази унутарњи темпорални однос истовремености / неистовремености различитих радњи у оквиру истог временског плана (било прошлог, садашњег или будућег). Као илустрацију уп. примјере дативних конструкција са „крњим“ партиципом, односно неконгруетним „партиципом-герундом“ наведене у *Борковски, Кузњецов 1965: § 314 (с. 449, 450)*, које су аутори преузели из раније обрађеног разговорног и дијалекатског материјала руског и бјелоруског језика: *Я ВЫЕХАЛ уже закатившись солнцу, а ПРИЕХАЛ еще не отошедши обедне* (сјеверноруски говори – некадашња Архангелска, као и Јарославска губернија); *Д’он n’át’ прашло йаму рад’ившы* (јужни руски говори – Брјанска област); *Стоячы яму ў вадзе n’яўка ўПЛАСЯ ў нагу* (из бјелоруских говора).

Додајмо још да је у староруском била у употреби и конструкција са тзв. дативом „другим“ или „двоструким“ (*dativus secundus, dativus duplex*), састављена од партиципа (чешће прошлог него садашњег времена) конгруираног са именицом (у дативу) која је зависила од инфинитива *быти* као формалног центра безлично-инфинитивне предикативне конструкције-реченице (а рјеђе од инфинитива других глагола), нпр.: (...) *и тоу постриженѣ ки быти* · *и въ мѣнишьскоую одежю облеченѣ ки быти* (*Усп. сб.: 83 <33б>*); (...)

таче мѣнѣша яко оуже конѣчаноу быти пѣнию (Усп. сб.: 103 <46г>); Не томи сѧ гнѣвъмъ · не быти държимоу <п>охотѣж : не без оума гнѣвати сѧ на ближьнаго (Изб. 1076: 468 <105 об.>). Могло би се, заправо, рећи да оваква дативна конструкција заузима средњу („прелазну“) позицију између апсолутног датива и датива са инфинитивом, посебно ако се узме у обзир претпоставка да је она настала према моделу именских конструкција типа „*быти намъ рабомъ*“, гдје је позицију именског атрибута (*рабомъ*) заузео предикативни (у функционално-синтаксичком смислу) партицип у атрибутивној форми условљеној, прије свега, нецеситативним садржајем реченице, која тражи употребу „објекта-адресата“ у дативу (вид. Данков 1981: 34).²⁶

2.2.3. Ситуација у пољском језику²⁷ слична је оној у руском, као и у осталим сјевернословенским језицима. За изражавање футуралних односа у **старопољском** поред синтетичких облика (имперф. и перф. презента) користиле су се и аналитичке неграматикализоване конструкције, тј. конструкције чије су компоненте чувале своје лексичко и граматичко значење. Укупно значење таквих конструкција произилазило је из значења њихових саставних компоненти. Касније ће се током дужег историјског процеса као резултат специфичне узајамне повезаности датих компоненти формирати аналитички облици, који ни семантички ни функционално неће бити раздјеливи, односно који ће представљати једну ријеч, тј. јединствену граматикализо-

²⁶ Напоменимо узгред да је *датив други* (као и генитив *други* и акузатив *други*) у староруском језику постепено био истиснут предикативним инструменталом (вид. нпр., Иванов 1990: § 281); уп. Тупикова 2006: 107-108, гдје се, поред осталог, разматрају сличне дативне конструкције са „проспективном“ семантиком, али другога, непартиципског типа (са безличним глаголима стања у оптативној и волунтативној употреби).

²⁷ Подробније о томе, као и о развоју футура у другим западнословенским језицима – чешком, лужичкосрпском и кашупском вид., прије свега, Кишишкова 1960: 82–107. Питању настанка, развоја и норме футурских аналитичких облика у пољском језику посвећена је серија радова познатих пољских лингвиста у другој половини прошлога вијека, нарочито на страницама часописа „*Język Polski*“; вид., нпр.: Штибер 1955; Нич 1956; Лешчињски 1957; Циран 1961; Загородњикова 1972; Горецка, Шмјех 1972; Дунај 1987; Креја 1988; вид. такође: Менке 1971; Ковалска 1976 (посебно с. 123–142).

вану цјелину (облик).²⁸ Уп. употребу футурских синтетичких (презентских) облика и аналитичких конструкција-облика *będe* + инф. глагола НСВ, односно *będe* + партицип на *-t-* глагола НСВ у старим пољским текстовима који су писани у раздобљу од XIV до XVI стољећа (паралелни преводи из псалтира – 90:1 преузети из *Кишишкова 1960: 106*): *Yensze przebiwa w pomocy naywyszszego, w zaszczczeniu boga nebo **przebodze** (Psalterz Florjański, XIV в.); ...w zaszczczeniu boga nyeba **przebędze** (Psalterz Puławski, XV в.); ...w szczyczeniu boga niebieskiego **mieszkać będącie** (Psalterz Krakowski, 1532); ...ten też w obronie boga nawyszszego **będzie przebywał** (Psalterz Wróbla, 1539)*. Ова два аналитичка облика су се у употреби често мијешала, нарочито у XIV и XV стољећу, о чему свједоче старопољски споменици из тога раздобља (вид. *Нич 1956: 195*; *Ковалска 1976: 124*).

Поред тога, то је период у којем у свим словенским језицима долази до интензивних промјена у писаном језику – једни се облици губе, други стабилизују, утирући пут процесу граматикализације појединих језичких средстава²⁹, о чему лингвисти најчешће говоре индиректно – када проучавају језичке промјене (губљење вокатива, диференцијација СВ и НСВ, почетак формирања футурских облика и сл.) из тог периода (вид., поред осталог: *Потебња 1958: 354–368*; *Чернишев 1949: 235–236*; *Штибер 1955*; *Нич 1956: 194–195*; *Кишишкова 1960: 92–94, 104, 118 и д.*; *Загородњикова 1972: 349–350*; *Горецка, Шмјех 1972*; *Ковалска 1976: 149*; *Иванов 1984 и 1990: 273*; *Мустафина, Хабургајев 1985*; *Кравар 1978; 1986*; *Дунај 1987*; *Гренобл 1995*; *Сван 2012*).

Додајмо још да конструкције *będe* + партицип на *-t-* глагола СВ које се понекад могу срести у старопољском представљају, по свему судећи, утицај руског језика, који је такву конструкцију користио углавном у зависним реченицама, тј. као футур егзактни. Таква

²⁸ У науци о језику сматра се да тај процес бива довршен тек онда када такве конструкције постану дио граматичке парадигме, што у овом случају значи да аналитичке конструкције могу да уђу у парадигматски систем као опозиција синтетичким облицима (вид., нпр.: *Смирњици 1956: 43–46*; *Ковалска 1976: 16, 19–20, 124*; уп. такође: *Бисанг, Химелман, Вимер 2004*; *Леман 2012*).

²⁹ Те нагле промјене могле су бити изазване појавом првих штампарија и слободнијим уношењем елемената разговорног (народног) језика (наравно, ово је само претпоставка, коју би у евентуалном дубљем испитивању датог сегмента валијало потврдити или одбацити).

појава (*będzie zakupił, będą dali* и сл.) може се срести, на примјер, у пољским преводима „Статута литванског“ из 1529. године, као и у каснијим његовим преводима, за разлику од старијих пољских текстова, гдје тога уопште нема (вид. *Кишикова 1960: 106*).

У вези с тим требало би детаљније испитати и поријекло тзв. апсолутног (самосталног, независног) датива и „субјекатског“ датива са инфинитивом (карактеристичног како за старословенски тако и за староруски, а посебно за савремени руски језик), чија се употреба запажа и у старопољским текстовима из XVI вијека (вид., поред осталог, *Лешичињски 1987*).³⁰

У савременим пак пољским граматицама о могућности употребе сличне (инфинитивне) конструкције уопште се не спомиње (уп., поред осталог, *Салоњи, Свидзињски 1987: 119–123*), док се у старијим граматицама о њима могу (иако врло ријетко) наћи подаци (уп., нпр. *Клеменсевич 1937: 100*, гдје се инфинитив у реченицама без „формално-личних“ /претериталних или футуралних/ облика помоћног глагола *być /było, będzie/* типа *Mnie to ani żyć, ani umierać* посматра као субјекат).³¹ Без обзира на то што се и у савременом пољском језику инфинитив са субјектом у дативу практички не користи, ми стојимо на становишту да је његова употреба не само могућа већ и да се може посматрати као граматички (синтаксички) кодификована појава, о чему свједочи и слједећи примјер, односно превод руске реченице са конструкцијом „датов + инф.“ (са модалним значењем могућности/неопходности) *Да зачем же мне тут быть СВИДЕТЕЛЕМ?* (АПрКД 31) (= ‘почему я должен быть свидетелем’):

³⁰ Уп. као добар примјер истраживања у наведеном правцу значајне дијахроно-синхроне прилоге новијег датума о апсолутном дативу те о поријеклу и развоју инфинитивних конструкција са дативом на старословенском (и старосрпском) материјалу у: *Курешевић 2006; Грковић-Мејор 2011а*.

³¹ О узроцима непродуктивности низа инфинитивних конструкција у пољском језику (у поређењу с руским језиком, гдје су дате конструкције у широкој употреби), нарочито оних са субјекатском компонентом у косим падежима, прије свега у дативу, чије одсуство уз инфинитив, односно уз безличне глаголе, утиче на појачано уопштавање пољске бесубјекатске реченице-исказа, вид., поред осталог: *Конечна 1958; Дорос 1975*.

Lecz po cóż mnie brać na świadka? (АПп 48)³²; уп. такође: *Po cóż mi być świadkiem?*; уп. и примјер без израженог семантичког субјекта: *Cóż by tu robić, gdy przyjdą?*

2.2.4. Аналитички облик футура који је карактеристичан за источне и западне словенске језике (*буду* + инфинитив) потврђен је и у старијим књижевним дјелима (укључујући и текстове религијског карактера) на старословенском језику српске и хрватске редакције, односно на **старом српском и хрватском језику** (вид., поред осталог: *Решетар 1933: 248, 258–259; Реслер 1952: 108–121; Кравар 1978; 1986; Гутков 2007: 23–31; Грковић-Мејмор 2012; 2013: 139–170*), нпр.: (у односној реченици, гдје би могао стајати и футур (II) с партиципом на –л, као и у главној) (...) а сада прошоу всакога ꙗпа и дѣка кн **БОУДЕТ** ва те кннге **ОФИЦНѢТИ** · мѣн мѣстнвога и · драгога и слаткога гѣнна бѣ (...) (*Мисал кнеза Новака* /постскриптум/), L. 269; ЈВ: 12)³³; (...) и тко годѣ **БВДЕ ПИТАТИ** правде прѣдъ нас (...) а они га **БВДѦ ПИТАТИ** прѣдъ насъ потрѣбно (...) (*Старе српске повеље и писма*, књ. I, део 1., с. 134, 1399; ЈС 1929)³⁴; (у асиндетској реченици) *Knjige su u mene; budem ih otvorit* (МД /1551. г./, осми призор, с. 97)³⁵. Такав футурски облик користио се од краја XIII па све до средине XIX ст., када се његова употреба губи,

³² Могућност такве употребе дате конструкције потврдио нам је и информант из Пољске – лектор Маргарита Криска (Małgorzata Kriska) из Варшавског универзитета (која је двије шк. год. водила наставу из пољског језика на Одсеку за славистику Филозофског факултета у Новом Саду).

³³ Примјер из постскриптума глагољског мисала из 1368. г. (*Codex slav.* 8), који је Јосип Вајс презентовао у ћириличкој верзији; уп. сличне примјере у другом, касније (1405) дописаном постскриптуму истог мисала, односно кодекса, као и у биљешци бискупа крчког Ивана и његовог викара (1387) у тзв. Илирском мисалу (*kodeksu Vatikanskom 4*), гдје је употребљен футурски облик с партиципом на –л: (...) а сада господо редовници и дѣци кн **БОУДЕТЕ** ва те кннге **Ч'АН** просите мѣстнвога гѣнна бѣ (...) (*Мисал кнеза Новака*, L. 269v; ЈВ: 13); кн годѣ ѿ клѣраг **БОУДЕ** **КЛЕА'** гѣна бѣ. да плати · ж · ждѣр пол' гѣноу вѣпоу а пол' капнтоулоу (*Mis. Illyr.*, L. 227v; ЈВ: 79).

³⁴ Примјер преузет из збирке српских повеља и писама у издању Љубомира Стојановића (ЈС 1929; 1934); вид., поред осталог, исте примјере, као и низ других, сличних примјера у раду Јелице Стојановић (2010: 177), гдје је ауторки дата збирка послужила као корпус.

³⁵ Примјер из електронског издања Држићеве комедије „Дундо Мароје“ (МД); више сличних примјера (међу којима и овај) из различитих извора старије књижевности наводи се у *Кравар 1978: 20*.

док се данашња употреба свела на неколико језичких типова (чакавски, икавско-штокавски и јекавско-штокавски), који су некада имали улогу књижевног језика (*Кравар 1978*).

Примјери употребе инфинитива с дативом у савременом српском језику су веома ријетки и они се, за разлику од исте употребе у савременом руском (и староруском) језику, у којем је она веома распрострањена (како у разговорном тако и у књижевноумјетничком стилу), могу срести искључиво у пјесничком, свечаном или старинском (високом, архаизованом) стилу. Датој употреби инфинитива граматике српскога/српско-хрватскога језика посвећују мало простора (може се претпоставити да су таквој ситуацији допринијели управо мала фреквентност и функционално-стилска ограниченост ове конструкције). Тако, на примјер, нова синтакса српског језика (*Пипер и др. 2005: 181*) у оквиру падежне проблематике, гдје би се могло очекивати више информација о овом питању, посвећује свега неколико редака тек у напомени о томе да се субјекатски датив уз инфинитив у савременом стандардном српском језику задржао само у фразеологизму (51) **Богу је плакати**. Ипак, треба додати да се у овој граматици могу срести примјери употребе дативно-инфинитивне конструкције на другом мјесту, на примјер, када се обрађују структурни типови предиката (с. 326), или када се у оквиру синтаксичке семантике разматрају типови безличних реченица, као што су (52) **Нама је овдје живјети и умирати** (Б. Ћопић) и др. (с. 605). У претходним граматицама ово се питање такође није подробније разматрало. На примјер, у граматици *Брабец, Храсте, Живковић 1965: 228* аутори, допуштајући могућност употребе инфинитива с (логичким) субјектом у дативу, наводе сљедеће примјере: (53) **Бјеше му пази-ти**; (54) *Свануо је дан када је Јожи било путовати у Копар* и (55) **Нама је засукати рукаве**, истичући при томе да безлични облици глагола *бити* имају значење глагола *требати, морати*. М. Стевановић, разматрајући у својој граматици (*Стевановић 1974: 742*) реченице типа (56) **Њему је сада кушати штит** (В. Назор, *Шарац*, 17) или (57) **Нама је сутра зором путовати**, само кратко додаје, да оне имају првенствено модално значење обавезности и неодложности вршења радње (уп. *Потебња 1958: 402–403*; уп. такође *Катичић 1986: 469*). Овим примјерима могу се додати и примјери (упитне ре-

ченице) типа: (58) *Шта нам је (сада) чинити?*³⁶ (уп.: *Шта нам ваља чинити?*) (=‘шта ћемо чинити’ / ‘шта треба да чинимо’), о којима се говори и у новој синтакси српског језика, гдје се скреће пажња да се оне осјећају као стране конструкције у српском језику и да се срећу чешће у публицистичком стилу него у другим сферама употребе књижевног језика (*Пипер и др. 2005: 326*).

2.2.5. Коментар. Иако се употреба инфинитива с дативом може срести у најстаријим писаним споменицима, као што су они на санскритском језику, или пак на старословенском (који је нама, тј. ситуацији у словенским језицима ипак временски и генетски ближи)³⁷, данас се она, као жива језичка појава, не сусреће у свим језицима. Њено губљење може се објаснити (барем у неким словенским језицима), прије свега, утицајем несловенског дијела балканског језичког савеза. Ријеч је првенствено о утицају грчког и албанског језика на јужнословенске, гдје се потпуно (у бугарском и македонском) или дјелимично (у српском) инфинитив изгубио, а његову функцију преузела композиција „да + презент“, која је синтаксички неспојива са дативом³⁸ (*Миклошич 1876: 188; Кравар 1953а: 43*).³⁹

Додајмо још да је у савременом српском и пољском језику, за разлику од руског језика, дата инфинитивна конструкција готово савним нестала; умјесто ње употребљавају се друге морфо-синтаксичке форме (будућег или садашњег времена, потенцијала, будућег или садашњег времена модалног /лескички крњег/ глагола <срп. *морати, моћи, требати* и сл.; пољ. *mieć, móc, musiać* и сл.> у споју са завис-

³⁶ Уп. такође примјере типа *Чему се журити?* (*Стевановић 1974: 743*)

³⁷ Још ближи нам је у том погледу старосрпски, у којем се такође може срести, премда ријетко, употреба дативно-инфинитивне конструкције; вид., нпр., *Грковић-Мејор 2007: 200*, гдје ауторка закључује да „ниска фреквенција ових типичних *esse*-конструкција (инфинитивних реченица с глаголом *бити*, укључујући и оне с дативом – Д. В.) у старосрпском сведочи о њиховом потискивању, односно кретању језика као *habeo*-типу“.

³⁸ Изузетак из овог правила чине неке од безличних оптаивних инфинитивних реченица, у којима се умјесто инфинитива може употребити композиција „да + презент“, као, на примјер, у српском језику: *Да ми је наспавати се! / Да ми је да се наспавам! (Да ми је само да се наспавам!)*; уп. *Пипер и др. 2005: 605*.

³⁹ Уп. Уп. такође *Потебња 1958: 353*, гдје се износи претпоставка да се овдје не ради о спољном утицају, већ о самосталном (унутрашњем) развоју наведене језичке појаве.

ним инфинитивом глагола пуног лексичког значења), различите модалне конструкције са презентско-футуралном перспективом, као и посебна лексичко-семантичка средства (пропратна /појашњавајућа/ лексичка средства, која изражавају модалне оцјене персуазивног карактера <срп. *неизоставно, несумњиво, сигурно, свакако, по свему судећи, вјероватно* и сл.; пољ. *niewątpliwie, na pewno, chyba, widocznie, zapewne, prawdopodobnie*> и др.).⁴⁰

Упркос томе што све наведене граматике истичу модални карактер датих конструкција, нама се ипак чини да је и у овим примјерима, као и у руском језику, временска димензија (односно футуралност), ако не важнија од оне модалне, а онда макар довољно значајна и стабилна константа за потпуно разумијевање реченице-исказа. Додајмо такође да без обзира на малу фреквентност употребе инфинитивних конструкција с дативом у српском, пољском, као и у другим словенским (осим руског) језицима, ово питање заслужује ширу анализу у савременим синтаксичким истраживањима и на материјалу тих језика.

Анализа употребе инфинитива са субјектом у дативу (семантичким субјектом) у руском језику и његових еквивалената у српском и пољском језику (вид., поред осталог, *Војводић 2007a*) показује да дата конструкција садржи двије основне информације: временску и модалну, чиме се постиже виши функционални, односно функционално-граматички статус (јер се инфинитив на тај начин приближава личним видско-временским облицима), с напоменом да се унутрашња синтаксичка модалност (као однос између субјекта и радње) у инфинитивним реченицама (типа *нам ехатъ*) не изражава лексички (модалним ријечима), већ структуром реченице (гдје је субјекат изражен дативом) и интонацијом. То истовремено значи да је инфинитивна реченица информативно засићенија од реченица с личним видско-временским облицима, због чега се у овом случају може говори-

⁴⁰ О употреби датих лексичких средстава у словенским језицима у другом (претериталном) контексту у својству адвербијалних еквивалената („конклузивних ‘предположительных’ и ‘умозаключительных’ модификаторов“) бугарских конклузивних глаголских форми вид. *Куцаров 2007*; уп. такође *Верижњикова 1998*, гдје се разматра употреба македонских облика *ке+да+вербум финитум* у субјективно-модалном значењу који су комплементарни наведеним персуазивно-имперцептивним лексичким средствима.

ти о својеврсном синтаксичком синкретизму, односно о компресији, која, по правилу, изазива посебан стилски ефекат у умјетничком (пре)обликовању садржаја исказа. На синкретички карактер руске конструкције посредно упућују и њени преводи на српски и пољски језик; уп. реченицу *Скоро мне выходить* (са синкретичким семантичким компонентама ‘я скоро выйду’ + ‘скоро я должен выйти’), која може да се преведе на два начина: (а) временски: *Ускоро ћу изаћи* (*Niedługo wyjdę / Będę niedługo wychodzić*) и/или (б) модално: *Ускоро ћу морати изаћи* (*Muszę / mam niedługo wyjść / wychodzić*). Присуство категорија лица и времена, премда формално скривених и неисказаних у самој инфинитиву, посебно налази свој израз у јужнословенским језицима, какав је и српски, у којем на мјесту инфинитива може стајати и лични презентски облик глагола, односно композиција „да + презент“; уп. сљедеће варијанте превода наведене инфинитивне реченице: (а) *Ускоро ћу да изађем* и (б) *Ускоро ћу морати да изађем*. Конструкција „датов + инфинитив“ у руском језику може се такође посматрати као адаптирани транспоновани еквивалент конструкције која је састављена од номинатива и личног глаголског облика, јер уз временско значење (које имају и основни граматикализовани облици у споју са номинативом) она има и пропратна модална значења, какав се најчешће сусрећу управо код транспонованих облика. Међутим, иако инфинитив на синтаксичком нивоу, тј. помоћу инфинитивних реченица (у руском језику) може исказивати и вријеме и лице, овдје се, ипак, не може говорити о њему као о граматикализованом облику. Оно што такву употребу овог неодређеног глаголског облика приближава граматикализованим облицима јесу његове семантичке карактеристике које, између осталог, одређују и у какве ће синтаксичке везе улазити глаголска радња. У савременом српском и пољском језику, за разлику од руског, ова конструкција је готово нестала из употребе; умјесто ње користе се друга морфо-синтаксичка и лексико-семантичка средства. Због свих наведених карактеристика, као и због своје специфичне структуре, дате инфинитивне конструкције доприносе сликовитости и експресивности исказа, односно контекста у којем се употребљавају.

У свим словенским језицима, који, као и старословенски језик, у почетку свога самосталног развоја имају на располагању више помоћних (у првом реду, модалних и фазних) глагола, чијом су се

комбинацијом са инфинитивом могла реализовати значења блиска значењу будућег времена, стварају се посебни облици за изражавање будућег времена, и то тако што два глагола – *бити* и *хт(ј)ети* – потискују све остале помоћне глаголе, с тим да се у једним језицима (сјевернословенским и словеначком) као помоћни глагол чешће почиње да користи глагол *бити*, а у другима (јужнословенским) – глагол *хт(ј)ети*.

Уз наведено можемо још додати да глагол *бити* у словеначком језику (и кајкавском дијалекту) у творби футура функционише (за разлику од западнословенских и источнословенских језика) као видски неутралан (двовидски) или модалан глагол, тј. понаша се слично као и у српском при творби (али не и употреби) футура II (<ако, кад> *будем ишао/дошао*), односно као глагол *хтјети* у творби футура I (СВ и НСВ) у јужнословенским језицима (уп. срп. *Ја ћу ићи/доћи* и словенач. *Jaz bom šel/prišel*). На тај начин словеначки језик употребом помоћног глагола *бити* у творби футура (сјевернословенска особина) као двовидског глагола (што представља особину помоћног глагола *хтјети* у јужнословенским језицима) обједињује особине сјевернословенских и јужнословенских језика, или, прецизније речено, спаја особине западнословенских (уп. творбу футура помоћу презентског облика глагола *буџ* и партиципа на *-l* у пољском језику, као и употребу помоћног глагола *буџ* као двовидског /боље рећи амбивалентног по виду/ у творби футурских облика /СВ и НСВ/ у разговорном лужичкосрпском језику) и јужнословенских језика, па га због тога (као и због сличности футурске и перформативне употребе перф. през.) можемо (више типолошки него географски) одредити као „југозападни“ словенски језик.⁴¹

⁴¹ На такав специфичан положај међу словенским језицима на посредан начин упућује и граматичка категорија двојине (како именске тако и глаголске) као заједничка особина словеначког (јужнословенског) и лужичкосрпског (западнословенског) језика, као и чињеница да су се оба језика у дужем временском периоду налазила у зони потпуног несловенског (германског) окружења (у којем се, уосталом, лужичкосрпски и данас налази), под чијим је утицајем могло доћи и до очувања старијег стања код неких језичких категорија, односно до развоја у правцу слабије функционалне диференцијације појединих њихових компоненти.

Требало би посебно испитати да ли је такво стање у ова два језика заиста повезано са утицајем њемачког језика (који, додајмо узгред, није „видски“ језик, односно који на морфолошком нивоу не разликује СВ од НСВ, што се могло одра-

Футур с помоћним глаголом *бити* припада по свом поријеклу тзв. **аспектуалном** типу футура, јер као облик НСВ чини опозицију перф. през., односно футуру СВ (осим у словеначком језику, гдје се помоћни глагол *бити* користи како са (партиципом на *-l*) СВ тако и НСВ, уз напомену да се и овдје, слично као у сјевернословенским језицима, перф. през. може употребити у футурском значењу, премда не као регуларна појава, већ само у посебним контекстуалним условима), док футур с помоћним глаголом *хт(ј)ети*, чија валентност допушта употребу инфинитива и СВ и НСВ, припада тзв. **модалном** типу футура, који нема посебно изражену аналитичко-синтетичку опозицију СВ и НСВ (вид., нпр., *ЛЕС 1990: 77*; уп.: *Фичи 1997*; *Андерсен 2006*).

2.3. Основна диференцијална обиљежја облика словенског футура

Поред споменуте опште двојне подјеле словенских футурских облика ваља навести и неке специфичне црте појединих језика на датом плану. Тако, на примјер, у источнословенским језицима и пољском језику граматикализација перф. през. као основног средства за изражавање футурских радњи СВ довела је до ограничене употребе датог облика у значењу неактуелне садашњости. С друге стране, у чешком и словачком језику, без обзира на функционисање перф. през. као основног футурског средства за изражавање перфективних радњи, сачувана је његова употреба у значењу неактуелне садашњости, што је врло блиско његовој употреби у јужнословенским језицима, због чега неки лингвисти с разлогом истичу да ова два језика представљају прелазни степен између словенског сјевера и југа (вид., поред осталог, *Кишикова 1960: 82*).

Напоменимо такође да је разматрање употребе перф. през. у словенским језицима са разноликих аспеката те неуједначених критеријума и прилаза овоме питању довело и до разлика у одређивању

зита и на неке словенске језике, нарочито у погледу творбе футура), који је, када је ријеч о словенским језицима, био најдиректнији и највећи управо у ова два словенска језика (вид., поред осталог, различита мишљења о могућности утицаја њемачког језика на словенске у овом сегменту: *Миклошич 1885*; *Реслер 1952*; *Кишикова 1960*; *Штернеман 1968*; *Менке 1971*; *Дерганц 1996*; *Фичи 1997* и др.).

функција и значења наведеног глаголског облика. Одроз тих разлика видљив је и у употреби различитих термина за један те исти глаголски облик, на примјер: *настоящее-будущее совершенное* или *настоящее-будущее совершенного вида* (Виноградов 1972: 451–456; Поспелов 1955; Бондарко 1971а: 22–24, 102–112, 163–164), *настоящее глаголов совершенных* (Потебња 1977: 114–125), *будущее простое* (Грамматика 1970: 359–360; Грамматика 1980–1: 604–613, 626–636)⁴², *форма будущего времени глаголов совершенного вида* (Милославски 1981: 216; Караванов 2001, гдје аутор даје и посебно образложење /с. 103/ за дати термин), *презентная форма глаголов совершенного вида* (Петрухина 1978), *перфективни презент* (Мусић 1913; Кравар 1985б: 14 и д.; Танасић 1996: 132–136; Војводић 1998а), *présens sloves dokonavých* или *dokonavý présent*, односно *présens perfektiv* (Кишикова 1960: 21–59; Конечни 1962а: 31–51, 74 и д.), *czas przyszły dokonany* (Кошмидер 1934: 165 и д.), *présent-perfectiv* или *présent-futur* (Мазон 1914: 129–159), *perfektive Präsensform* (Ратмајр 1976), *Present/Future Perfective* (Форсајт 1970: 120 и д.; уп. Расудова 1984: 110–124).

И критеријуми за одређивање значења будућности перф. през. разликују се, што није тешко претпоставити, од аутора до аутора, од граматике до граматике. Традиционално је важило правило да перф. през. у руском језику у футурској употреби не супротстваља будућу радњу плану садшњости (за разлику од аналитичке форме будућег времена), јер се чини да радња коју означава перф. през. произилази из садашњости (уп.: Виноградов 1972: 452; Поспелов 1955: 229–230). На формирање оваквог мишљења вјероватно је утицала и формална

⁴² У граматикама руског језика перф. през. се најчешће назива *будущее простое* (уп., поред наведеног, још.: Гвоздев 1958: 321–323; Калињина, Аникина 1975: 115–120; Валгина, Розентаљ, Фомина 1987: 233). Назив долази отуд што је највећа фреквенција перф. през. управо у функцији футура (еквивалентног српском футуру I, тачније футуру глагола СВ), односно због тога што се узима као готова чињеница да је основно значење перф. през. у руском језику значење будућности. Према нашим ранијим испитивањима фреквенција руског перф. през. у овој функцији је велика: од 618 примјера свеукупне његове употребе у нашем корпусу чак 361 примјер (или 58,4%) има футурску употребу (вид. Војводић 1998а: 120, 139). Сличну фреквенцију перф. през. у значењу будућности показала су и друга истраживања; уп. Ратмајр 1976: 134–168, гдје фреквенција футурске (временске) употребе овог глаголског облика прелази 59%.

подударност облика имперф. и перф. през., као и њихова напоредна употреба у видско-временској транспозицији (историјски презент, перформативна употреба), а исто тако и у омнитемпоралном значењу (уп., поред осталог: *Мусић 1902: 480; Човић 1970: 649*).

У новије вријеме могу се срести и другачија схватања употребе перф. през. у значењу будућности. Тако, на примјер, А. В. Бондарко за значење перф. през. каже да оно, између осталог, говори о послјевремености (рус. *следование*) у односу на говорни тренутак или на неки други тренутак (временски период), па се перф. през. у том случају приближава аналитичком облику за будуће вријеме. На тај начин овај облик супротстављен је свим другим видско-временским облицима који немају обиљежје послјевремености. А његово основно значење будућности произилази из тога што у својој употреби није ограничено никаквим посебним контекстуалним условима (или му је за употребу довољан минималан контекст), за разлику од осталих (његових) значења, већ је синтаксички слободно. У вези с наведеним додајмо да се при одређивању основног значења глаголског облика (у овом случају перф. през.) Бондарко служи критеријем „најмање зависности од контекста“ и критеријем „специфичности“ (уп. *Бондарко 1971а: 102–103*; уп. и сљедеће његове радове: *Бондарко 1968: 16* и *1971б: 107–109*; уп. такође *Петрухина 1983: 102–103*).

Употреба перф. през. (у минималном контексту простице или главне реченице), каква је у руском и пољском (односно у свим источним и западним словенским језицима), има („право“) *временско* (футурско) значење.⁴³

У јужнословенским језицима (осим, донекле, у словеначком), као што је познато, перф. през. не може имати значење будућности.⁴⁴

⁴³ Додајмо успут да у руском и пољском (а то значи и у свим источним и западним словенским, односно сјевернословенским језицима) радња перф. през. у зависним (условним) реченицама нема („право“) временско значење будућности (дакле, као и у српском језику). Такође, временско значење будуће радње нема ни императивна и њој сличне употребе овог глаголског облика. У тим случајевима радња перф. през. има изведено, модално значење, јер је њена временска димензија, у мањој или већој мјери, потиснута у други план.

⁴⁴ Овдје мислимо, прије свега, на („право“) временско значење будуће радње. Радњу, која се у зависним реченицама (односним, поредбеним, временским и погодбеним), као понекад и у простим (углавном у оквиру специфичног „модалног“ контекста са начинским прилозима), може изразити перф. презентом, ми не

Футурско значење перф. през., какво имају руски и пољски језик, налазимо и у другим сјевернословенским језицима, нпр.: у чешком – *Zítřa udělám hrachovku* (ЕП 103) (‘сутра ћу направити супу од грашка’)⁴⁵; у словачком – *Ja t’a nikdy neopustím* (ЛВ 167) (‘ја те никада нећу напустити’); у лужичкосрпском – *Tón chromu kóń so skoки рótknje* (модификован примјер; вид. КТ 201) (‘овај хроми коњ ће се брзо спотаћи’); у украјинском – *Отоди я (...) все покину и полину до самого бога молитися* (ТШ 294) (‘онда ћу ја све напустити и појурити право к богу да се молим’); у бјелоруском – *И гром заграхоца, и дрогне свет целы* (ЈК 176) (‘и гром ће загрмјети, и задрхтаће цијели свијет’); у русинском – *Работніки оправя стреху наютре, за даскельо годзини* (МФ 141) (‘радници ће поправити кров сутра, за неколико сати’).

У српском и осталим јужнословенским језицима (осим, уз посебне контекстуалне услове, у словеначком) не налазимо „самосталну“ футурску употребу перф. през. (у датим језицима он може да чини тек саставни дио аналитичког футура); уп.: у бугарском – *Сега е три часа, слњцето ще изгрее в пет часа* (НК 244) (‘сада је три сата, сунце ће гранути /да гране/ у пет сати’); у македонском – *Иван ќе дојде утре* (РУ 363) (‘Иван ће доћи /да дође/ сутра’); уп. такође у словеначком напоредну употребу (у истом контексту) аналитичког футура глагола СВ (особина јужнословенских језика) и перф. през. у функцији футура (особина сјевернословенских језика): *Pogreznili se bomo v globočino morja, lahke peruti nas poneso v zračne višave* (ОП 323) (‘заронићемо у дубину мора, лагана крила понијеће нас у ваздушне висине’).

Упоредимо ли наведене примјере, примијетићемо да је за сјевернословенске језике (за разлику од јужнословенских) карактеристична синтетичност футурских форми глагола СВ.

сматрамо „правом“ будућом радњом, већ – модалном. Ово посебно напомињемо, јер граматичка издања српскога (српскохрватскога) језика за перф. през. у зависним (условним) реченицама махом говоре о томе да он има значење будуће радње; уп. Брабец, Храсте, Живковић 1965: 245, 253–254; Белић 1973: 132–133, 157; Маретић 1963: 642.

⁴⁵ Сви преводи примјера на српски у овом и следећа два пасуса су наши (Д. В.).

За балтичке језике (дакле „видске“ језике, којима су од свих језика најсроднији управо словенски језици) такође је карактеристична употреба синтетичког футурског облика – како од глагола СВ тако и од глагола НСВ. Тако у *литванском* и постоји само синтетички футур, док два сложена глаголска облика могу (тек између осталог) означавати будућу радњу која ће се вршити прије него што почне нека друга радња или пак завршну радњу која има значење резултата у будућности. Додајмо да се ови сложени облици најчешће користе у зависносложеним реченицама. Уп. напоредну употребу синтетичког („правог“) футура СВ (у зависном дијелу сложене /условно-временске/ реченице) и аналитичког („неправог“, сигматског са дезидеративним –s–) футурског облика НСВ (у главном дијелу реченице): *Kai jūs grīšite, jie jau bus bemiegą* (ЕО 379) (‘када се ви вратите /будете вратили/, они ће већ /тада/ спавати’); уп. такође напоредну употребу синтетичког и аналитичког футура глагола СВ, гдје се аналитички облик (сада за разлику од претходног примјера) налази у зависном дијелу условне (временске) реченице (уп. футур II у српском): *Pasitarimą pradėsime, kai visi bus susirinkę* (ЕО 380) (‘савјетовање ћемо почети, када се сви скупе /буду сакупили/’). У *летонском* се аналитички футур употребљава само за радње које претходе (слично као футур II у српском) другој будућој радњи – синтетичком футуру, тј. у зависним (условним и временским) реченицама; уп. напоредну употребу наведених (аналитичког и синтетичког) футурских облика: *Kad visi skolēni būs sapulcējušies, sāksies klases sapulce* (В–J 245) (‘кад се сви ученици сакупе /буду сакупили/, почеће разредни састанак’).

2.3.1. Иако граматикализовани словенски облици за изражавање будућег времена заслужују ширу синтаксичко-семантичку анализу, ми их овом приликом нећемо подробно разматрати. Међутим, ради прегледности навешћемо основне парадигматске карактеристике футурских облика (као и примјере њихове употребе у минималном контексту) у савременом руском, пољском и српском језику, што ће послужити не само као нека врста кратке илустрације „завршне фазе“ развоја датих облика већ и као полазна основа у утврђивању степена њихове граматикализације (морфологизације), а тиме и општег функционално-граматичког статуса категорије футуралности у словенским језицима.

2.3.1.1. У руском језику постоје два футурска облика: (1) *футур глагола СВ* (синтетички облик, формално представљен перф. през. – „просто будуће вријеме“) и (2) *футур глагола НСВ* (као аналитички облик, састављен од презента помоћног глагола *быть* и инфинитива – „сложено будуће вријеме“). Додајмо да се помоћни глагол у аналитичком футуру може употребљавати како препозитивно тако и постпозитивно, уз напомену да ова посљедња употреба има стилски маркиран (прије свега емфатички) карактер, што је, по правилу, условљено динамичким аспектом реченице-исказа, тј. његовом актуелизацијом и комуникативним задацима, односно његовом перспективом (корелацијом *тема – рема*), чија су основна средства изражавања – интонација (реченични акценат) и ред ријечи у реченици (више о комуникативној /функционалној/ перспективи реченице /перспективизацији, актуелном рачшлањивању реченице-исказа/ вид., поред осталог, у: *Матезиус 1947; Распопов 1961; Адамец 1966; Ивић 1974; 1976; 2002а; Крилова, Хавроњина 1976; Поповић 1997 [2004]; Тошовић 2001:199–354; Ковтунова 2002; Пипер и др. 2005: 1061–1106; Крилова 2009*). Ево парадигми датих облика:

(1) футур глагола СВ:

Јд.	Мн.
1. л. <i>прочитаю</i>	1. л. <i>прочитаем</i>
2. л. <i>прочитаешь</i>	2. л. <i>прочитаете</i>
3. л. <i>прочитает</i>	3. л. <i>прочитают</i>

(2) футур глагола НСВ:

Јд.	Мн.
1. л. <i>буду читать</i>	1. л. <i>будем читать</i>
2. л. <i>будеши читать</i>	2. л. <i>будете читать</i>
3. л. <i>будет читать</i>	3. л. <i>будут читать</i>

Наведимо и њихову употребу у кратком контексту:

(1) (...) *по тридцать су в день заработаю, не из чего будет посылать матери* (ЕЗр 396);

(2) *Оно, может, и умно, но больно непонятно. Над вами потешаться будут* (МБр 15).

2.3.1.2. Пољски језик има три футурска облика: (1) један за СВ (синтетичко, „просто“ будуће вријеме, формално представљено /као и у руском/ перф. през.) и (2) два аналитичка, сложена облика за НСВ, од којих је (а) један састављен од презента помоћног глагола *być* и инфинитива НСВ, а (б) други – од истог помоћног глагола и партиципа на *-t-* глагола НСВ који се конјугира према броју и роду. Напоменимо само да помоћни глагол у аналитичком футуру са инфинитивом може мијењати позицију, тј. да се може налазити у препозицији или постпозицији, док се у футурском облику са партиципом увијек налази у препозицији (вид., поред осталог, *Посвјанска 1977: 53*).⁴⁶ Наведимо парадигме датих облика.

(1) футур глагола СВ:

Јд.	Мн.
1. л. <i>przeczytam</i>	1. л. <i>przeczytamy</i>
2. л. <i>przeczytasz</i>	2. л. <i>przeczytacie</i>
3. л. <i>przeczyta</i>	3. л. <i>przeczytają</i>

(2а) футур глагола НСВ (през. + инф.):

Јд.	Мн.
1. л. <i>będę czytać</i>	1. л. <i>będziemy czytać</i>
2. л. <i>będiesz czytać</i>	2. л. <i>będziecie czytać</i>
3. л. <i>będzie czytać</i>	3. л. <i>będą czytać</i>

(2б) футур глагола НСВ (през. + парт.):

Јд.	Мн.
1. л. <i>będę czytał, -a</i>	1. л. <i>będziemy czytali, czytały</i>
2. л. <i>będiesz czytał, -a</i>	2. л. <i>będziecie czytali, czytały</i>
3. л. <i>będzie czytał, -a, -o</i>	3. л. <i>będą czytali, czytały</i>

⁴⁶ Случајеви постпозитивне употребе помоћног глагола у футурском облику с партиципом, који се врло ријетко могу срести (обично у говорном језику), немају статус стандардне (књижевне) форме. У вези с тим додајмо да се футур модалних (као и других лексички крњих) глагола, по правилу, образује помоћу партиципа, који као обавезну допуну не може да има партицип, већ само инфинитив пунозначног глагола (нпр. *będziecie mieli mówić; objaśniać będą mogli*), с напоменом да се тек понекад може срести и употреба инфинитива у овој позицији (нпр. *będę móc zrozumieć; będziemy śmieć prosić*); вид., поред осталог, *Загородњикова 1972: 348*.

Као илустрацију наведимо сљедеће примјере у нонтексту:

(3) *Nadsztygar odprawi go z niczym tak samo jak inni* (ЕЗп 24);

(4a) *Towarzystwo będzie płacić emeryturę wam albo waszym żonom!* (ЕЗп 45);

(4б) (...) *zaświszczą sygnały i syreny setek kotłów, bić będą wniebogłosy, jak w Southampton, tysiące młotów, warczeć będą maszyny, śpiewać będą pracownicy, przygotowywać się do podróży wokół globu ziemskiego polskie okręty i młodzi polscy marynarze* (СЖвом 274);

(5) *Będziesz zakładał sekcję w Montsou?* (ЕЗп 117).

2.3.1.3. За разлику од руског и пољског српски језик има један футурски облик – футур I.⁴⁷ Наиме, будуће вријеме изражено перф. през. (простим футуром) у руском и пољском, па и у другим сјевернословенским језицима, у српском се изражава посебним аналитичким обликом који се састоји од енклитичког облика помоћног глагола *хт(ј)ету* и инфинитива глагола СВ. Исти аналитички облик (само са инфинитвом глагола НСВ) представља еквивалент и футурској аналитичкој форми глагола НСВ (сложеном футуру) у руском и пољском, односно у сјевернословенским језицима. Енклитика може стајати или (а) испред инфинитива (и тада се пише одвојено) или (б) иза њега (када је иза инфинитива онда се футурски облик може посматрати и као синтетички, јер се, по правилу, изговара као једна фонетска ријеч, због чега се и у писму овај, по својој творби аналитички облик биљежи као синтетички (осим на западним просторима, гдје се, посебно у оквиру хрватског језичког израза /уз употребу „крњег“ инфинитива/, чува његова аналитичност). Додајмо да се напредо са инфинитивом користи и (в) композиција „*да* + презент“, само с том разликом што енклитички облик глагола *хт(ј)ету* у так-

⁴⁷ Футурски облик који се образује од презента глагола *бити* (*будем, будеш, буде, будемо, будете, буду*) и партиципа на *-л* (*футур II* или *футур егзактни*) не сматра се граматикализованим обликом за изражавање будућих радњи, јер се, по правилу, користи само у зависном дијелу сложене реченице (гдје служи, као и перф. през., најчешће за изражавање евентуалног погодбеног или временски условљеног значења, односно за изражавање „предбудућих“ радњи) и, изнимно, у простој реченици са „наглашеним“ модалним контекстом (обично са начинским прилозима); више о датом облику вид., поред осталог, у: *Милошевић 1970*; уп. такође: *Грицкат 1956*; *Вуковић 1958*; *Кравар 1960*; *Гутков 1964*; *Стевановић 1974*: 661 и д.; *Милошевић 1982*; *Ковачевић 2009*.

вом, „конкурентском“ футурском облику не може стајати у енклитичком положају. Покажимо преглед парадигими наведених облика:

(а) футур глагола СВ/НСВ (енклитика + инф.):

Јд.	Мн.
1. л. <i>ја ћу читати/прочитати</i>	1. л. <i>ми ћемо читати/прочитати</i>
2. л. <i>ти ћеш читати/прочитати</i>	2. л. <i>ви ћете читати/прочитати</i>
3. л. <i>он ће читати/прочитати</i>	3. л. <i>они ће читати/прочитати</i>

(б) футур глагола СВ/НСВ (инф. + енклитика):

Јд.	Мн.
1. л. <i>читаћу/прочитаћу</i>	1. л. <i>читаћемо/прочитаћемо</i>
2. л. <i>читаћеш/прочитаћеш</i>	2. л. <i>читаћете/прочитаћете</i>
3. л. <i>читаће/прочитаће</i>	3. л. <i>читаће/прочитаће</i>

(в) футур глагола СВ/НСВ (енклитика + да + през.):

Јд.	Мн.
1. л. <i>ја ћу да читам/прочитам</i>	1. л. <i>ми ћемо да читамо/прочитамо</i>
2. л. <i>ти ћеш да читаш/прочиташ</i>	2. л. <i>ви ћете да читате/прочитате</i>
3. л. <i>он ће да чита/прочита</i>	3. л. <i>они ће да читају/прочитају</i>

Примјери употребе у контексту:

(6а) *Ја ћу **piti** prije tebe, budući da si tako uljudan (...)* (ЕЗсз 40);

(6б) *Ми **ćemo kazati** drugima da vi odbijate naše uvjete* (ЕЗсз 180);

(7а) *Бориће се без обзира на све* (ДЋс 47);

(7б) *Појест **ćemo** krišku hljeba s maslacem* (ЕЗсз 99);

(8а) *Народ **ће да се разочара** у нас* (ДЋс 19);

(8б) *Мени су промрзле ноге, али ја **ћу да идем*** (ДЋс 179).

2.3.1.4. Однос граматикализованих и неграматикализованих облика (опште напомене). Као кратка прегледна илустрација употребе наведених граматикализованих футурских облика нека нам послужи и следеће поређење значења будућности у руском, полском и српском језику у идентичним контекстуалним условима:

(9) *Сейчас я **зайду** к себе на Садовую, а потом в десять часов вечера в МАССОЛИТе **состоится** заседание, и я **буду** на нем **председательствовать*** (МБр 17) [*Teraz **wpadnę** do siebie, na Sadową, a potem o dziesiątej wieczorem w Massolocie **odbędzie się** zebranie, któremu*

będę przewodniczył (МБп 20); Сада *ћу отићи* кући у Садову улицу, а затим у десет сати навечер *одржат ће се* у МАССОЛИТ-у сједница којој *ћу ја председавати* (МБсз 18)].

За представљене граматикализоване облике у сва три језика можемо рећи да они за своју употребу (у оквиру елементарног минималног „аутоконтекста“, тј. без посебних лексичких, контекстуалних показатеља) не захтијевају никакав додатни контекст. Другим ријечима, они су контекстуално слободни. Међутим, облици СВ могу да, за разлику од облика НСВ, изражавају радње које се на различите начине односе на објективну или релативну садашњост, односно да функционишу тако као да проистичу из садашњег времена, крећући се према својој завршетку у будућности, због чега између радњи будућег и садашњег времена нема јасног разграничења, које, рецимо, постоји између прошлог и садашњег времена. Временско пак значење које се изражава футурским обликом НСВ реализује се без било каквих модалних или неких других пропратних значења (ако се, наравно, изузме значење намјере – инхерентно својство будуће, још не реализоване радње), као и без било каквог односа са садашњим временом, тј. оно се у цјелини односи на „свој“ временски план – будуће вријеме, које слиједи послје говорног тренутка, на што индиректно указује и врло ограничена употреба датог облика у значењу других граматичких времена (више о наведеним видско-временским корелацијама вид., нпр.: *Виноградов 1972: 448–456; Фуксман 1973; Шељакин 1980; 2008: 192 и д.; Баренцен 1983: 23–30; Расудова 1984: 98–124; Леман 1985; Новикова 2004; Петрухина 2009: 161–174; ЛАЈ 2011; уп. такође: Пешковски 2001: 124–126, 207 и д.; Исаченко 1960: 444–445; Кишишкова 1960: 40–43, 58–59; 1962; Бондарко 1962; Криворучко 1963: 45–62; Поспелов 1966; Гловинска 1989: 79–81; 2001: 153–154; Фичи 1997: 123–127; Парешнев 2004; Падучева 2007; Всеволодова, Те Цин 2008: 15–20, 116–117; Зорихина-Нилсон 2011; Князев 2014: 75–77).*

Додајмо такође да помоћни глаголи у саставу футура ни у једном од три словенска језика који се овдје пореде не мора да буде у јукстапозицији, што, разумије се, повећава синтаксичке и стилске могућности датих облика.

Наравно, поред граматикализованих (морфологизованих) облика за изражавање футуралности у савременим словенским језицима (а што је, уосталом, карактеристично и за остале индоевропске је-

зике, па и не само за њих) користе се, као и током историјског развоја самог футура, односно укупног глаголског видско-временског система, и други, неграматикализовани облици и конструкције. Овдје у првом реду мислимо на облике чија је футурска употреба условљена контекстом (лексичким и/или синтаксичким), као што је, на примјер, имперф. през. у свом метафоричком, пренесеном (*praesens pro futuro*) значењу [нпр.: (срп.) *Ми ВЕЧЕРАС напуштамо Јастребац...* (ДТс 130); (рус.) – *ЗАВТРА я уезжаю, – сказал он, подумав, – и вы поедете на вокзал провожать меня...* (АЧр/Н 376); (пољ.) – *Pani mię literalnie poruwa z domu. / – Wiozę pana do pewnej chorej dziewczyny w żydowskiej karczmie* (СЖп 85)], или претеритална (*praeteritum propheticum*) форма (у српском – аорист и перфекат, а у руском и пољском – перфекат) [нпр. (срп.) *Одох ја и без твоје воље, дај ми, ако хоћеш, благослов* („Срећни саг“, СНБ 183); *Док ти дочекаш браћу Русе, одоше главе* (БТ 213); *Ако овако и даље потраје, пропали смо!* (ДТс 252); (рус.) *Я поехала с вещами, а ты приберешь квартиру* (ДР 160); *Если завтра не будет дождя, – урожай погиб* (АТр/ДН 235); (пољ.) *Jeżeli nas po drodze złapią – zginąłem* (СЖп 85)].

Поред наведених облика користе се и различите партиципске конструкције [нпр. (срп.) *Књига ће бити написана*; (рус.) *Книга будет написана*; (пољ.) *Książka będzie napisana*; (рус.) *Лингвисту, пожелавшему* (= ‘который пожелает’) *проверить этот прогноз, можно „посоветовать“ только долгожительства и долголетия* (Шаповал 2006); вид. такође примјере у поглављу 2.1.], инфинитивне конструкције са модалним, фазним, перформативним и другим лексички непотпуним глаголима (вид. примјере у сљедећем /2.4./ поглављу) или пак инфинитивне конструкције са субјектом у дативу (претежно у руском језику) [нпр. *Скоро мне выходить* (ОР 142); *Верю, быть ему хорошим МУЗЫКАНТОМ* (К–Р 146)], као и низ других, футурално детерминисаних средстава.⁴⁸

⁴⁸ Подробније о неморфологизованим облицима и конструкцијама за изражавање футуралне семантике вид., поред осталог, у *Војводић 2008*, гдје је дата и обимнија литература о овом питању; уп. такође (о имперф. през. у функцији футура у срп. јез.) *Кликовац 2009*.

2.4. Модални глаголи на граници „футуралне“ десемантизације (општи преглед)

Истраживања категорије времена у словенским и другим индоевропским језицима довела су до закључка да је развој футура везан за новији временски период (вид., нпр.: *Реслер 1952; Кишикова 1960; 1962; Копечни 1962б; Штернеман 1968; Ковалска 1976; Иванов 1984; Грковић-Мејор 1995; 2012; 2013: 139–170; Андерсен 2006*). Да је будуће вријеме – у поређењу са прошлим и садашњим – настало касније упућује и чињеница (која се може сматрати универзалијом) да су у свим језицима будућа времена слабије развијена од прошлих и садашњих, што додатно потврђује и друга чињеница – да ово вријеме нема у сваком језику своју граматикализовану форму (вид., поред осталог, *ЛЕС 1990: 77*).⁴⁹

Супротно томе, постоје и другачија мишљења – да је још у старијем периоду развоја словенских језика постојала категорија будућег времена, чије је основно средство изражавања био сигматски футур (са дезидеративним суфиксом *-s-*), који имају неки индоевропски језици, као што је грчки (нпр. *λείψω* – ‘оставићу’) или литвански (нпр. *būsiu* – ‘будем’, ‘бићу’), и који своје поријекло води од (пра)индоевропског дезидератива, али да се он у словенским језицима изгубио (вид., поред осталог: *Селищев 1952: 174; Ендзелин 1953: 77; Борковски, Кузњецов 1965: 262–263; Гаспаров, Сигалов 1974: 415–416; за грчки уп., нпр., Будимир, Црепајац 1979: 139–140*).⁵⁰ Овакве претпоставке, које је први покренуо Павел Јозеф Шафарик средином XIX вијека, аргументовано су оспораване у славистици, уз закључак да се сигматски футур у словенским језицима није изгу-

⁴⁹ На то такође, истина на посредан начин, упућује и податак да аналитички облик *буду* + инф. у руском језику први пут добија своје признање као пуновриједни глаголски облик за будуће вријеме тек (средином XVIII вијека) у граматици М. В. Ломоносова (о овом запажању вид., нпр., *Кравар 1986: 278*).

Направимо овдје још једну дигресију у вези са усвајањем граматичке категорије времена код дјецe, које је у одређеном смислу аналогно управо редослиједу развоја граматичких временских облика. Наиме истраживања у овој области показују да дјеца најприје усвајају категорију садашњег, а затим, готово истовремено, и категорију прошлог времена, док се будуће вријеме, које има већи степен апстрактности, усваја последње (вид., поред осталог, *Потајенко 1979: 247–248*).

⁵⁰ Слична размишљања могу се срести и о старoisландском сигматском футуру, чије се поријекло доводи у везу са праиндоевропским дезидеративом (*Сушкова 1998*).

био, јер га тамо никад није ни било (вид., поред осталог, *Кишишкова 1960: 14–21*).

Поједини аутори везивали су развој футура и појаву словенских аналитичких облика, посебно у сјевернословенским језицима, за њемачки утицај (вид., нпр.: *Павски 1850: 91–92; Реслер 1952: 141 и д.*), јер се у њемачком футуралност могла изражавати на сличан начин као у словенским језицима – како помоћу глагола ‘бити’ / ‘постајати’ (*werden*) и модалних глагола ‘требати’ (*sollen*), ‘хт(ј)ети’ (*wollen*), ‘жељети’ (*mögen*), ‘морати’ (*müssen*), ‘имати’ (*haben*), ‘моћи’ (*können*) те фазног глагола ‘почети’ (*beginnen*) са инфинитивом, тако и помоћу глагола *werden* са партиципом. Писани споменици пак показују да је процес развоја аналитичких облика у германским и словенским језицима (а вјероватно и у великом дијелу осталих индоевропских језика) текао паралелно, тј. без посебног међусобног утицаја, о чему говоре и лингвисти који одбацују тезу о утицају њемачког језика на словенске језике у овом домену (вид., прије свега, *Кишишкова 1960: 92 и д.*). Да тога утицаја највјероватније није било на посредан начин показује и статус футура у савременом њемачком језику, гдје се стање на овом плану није битно измијенило у односу на старије раздобље, рецимо XIV вијек, када се глагол *werden* (напореда са глаголима *sollen* и *wollen*) са инфинитивом наметнуо као врло фреквентно средство за изражавање футуралних односа, истиснувши при том већ крајем XV вијека готово у потпуности партиципске конструкције са датим глаголом (вид., нпр.: *Реслер 1952: 138–141; Заточил 1958: 229–230; Кишишкова 1960: 89–91*). Другим ријечима, чињеница да староњемачки језик није имао стабилан граматикализован облик за будуће вријеме, као што га нема ни савремени њемачки језик, говори о томе да њемачки језик није могао имати утицаја на настанак и развој словенског футура, јер савремени словенски језици, за разлику од савременог њемачког језика и старијег стања у словенским језицима, као, на примјер, онога у касном средњем вијеку, данас имају веома стабилне футурске облике.⁵¹

⁵¹ Чини се да је процес граматикализације футурских облика текао брже у „видским“ језицима (међу којима посебно мјесто заузимају управо словенски језици), него што се то дешавало у оним језицима у којима је видска опозиција СВ vs. НСВ слабије изражена или је готово и нема (као што је то случај у њемачком, као и већини германских језика).

У вези с развојем и граматикализацијом аналитичких глаголских облика, укључујући и футурске, ваља истаћи једну начелну примједбу, односно подсјетити се да модални глаголи, као и сви лексички непотпуни (крњи) глаголи, не могу да се самостално граматички (синтаксички) реализују, због чега су упућени на тзв. самосталне ријечи. Тек у споју с њима – у оквиру аналитичке конструкције – они долазе до изражаја, јер на тај начин могу да изразе граматичко значење самосталних ријечи, а самим тиме и читаве конструкције чији су саставни дио. Поред тога, такве конструкције усљед семантичке и граматичке повезаности ријечи од којих су оне састављене могу да еволуирају како у правцу лексичких тако и у правцу граматичких перифрастичних израза с новим – било лексичким, било граматичким – значењем, које се разликује од значења саставних дијелова тих израза. Развој наведених израза (конструкција) у правцу лексикализације доводи до образовања различитих типова фразеолошких спојева, који могу да представљају семантичке еквиваленте засебних, појединачно узетих, ријечи, док развој у правцу граматикализације (морфологизације) доводи до слабљења лексичког значења, односно до десемантизације једне од саставних компоненти датих конструкција, а тиме и до њиховог трансформисања у нови граматички (аналитички) облик (*Меје 1958 [1912]; Жирмунски 1965: 11–12; Леман 1982; Бисанг, Химелман, Вимер 2004; Леман 2012; уп. такође: Гак 1965; Клобуков 1979; Бајби, Палјука 1985; 1987; Хопер, Траугот 1993; Бајби, Перкинс, Палјука 1994; Леман 1997; Вимер 2001; Хајри 2001; Ноел 2007; Шеришкова 2009; Бремс, Хофман 2012; Бринтон 2012*).

У даљем излагању покушаћемо да у кратиким цртама представимо различите модалне конструкције, прије свега лексичко-семантичку и синтаксичку спојивост модалних глагола као средства за изражавање будуће радње у руском, српском и пољском језику.

2.4.1. Инфинитивне конструкције у којима улогу помоћног (управног) глагола играју тзв. *модални*, односно лексички крњи глаголи у словенским језицима могу постићи велики степен граматикализације, па им је често и значење као код граматикализованих облика за будуће вријеме (више о инфинитивним конструкцијама с глаголима непотпуног лексичког значења у словенским језицима вид., поред осталог: *Бојко 1973; Силић 1977; Мирић 1979; 1980; Хансен 2001; Војводић, Радовановић, Војводић 2005; Радовановић, Војводић 2005; Војводић 2005*).

Треба, међутим, додати да дате конструкције с модалним глаголима [нпр.: (срп.) *моћи, морати, требати, знати, см<ј>ети, ум<ј>ети, хт<ј>ети, усп<иј>евати/усп<ј>ети*; (рус.) *мочь/смочь, суметь, приходится/прийтись, следовать, сметь/посметь, знать, уметь, хотеть, жаждать, удаваться/удаться, успевать/успеть, стоить*; (пољ.) *tóс, musieć, należeć, śmieć, znać, umieć, chcieć, udawać/udać się, wieść/powieść się, zdołać, zdążyć/zdążyć*]]⁵², који се у употреби понашају слично начинско-помоћним глаголима, изражавају комплетивне, унутарсинтаксичке модалне односе (Золотова 1973: 151–152; Граматика 1980-2: 41; уп.: Чернова 1982; Порак 1983; Иљухина 1986; Бондарко 1990: 123 и д.; Апресян 1995: 405–452; уп. такође: Кравар 1964: 35; Батистић 1983; Пипер 1983а; 1997: 147–156; Ђукановић 1994; Танасић 1995–96; Кордић 2002: 175–190; Ружић 2008), тј. различите врсте модалних (у првом реду, потенцијалних) значења, као што су, на примјер, могућност / немогућност, способност / неспособност, хтијење / нехтијење субјекта да реализује радњу изражену инфинитивом СВ или НСВ (уп.: *моћи говорити – мочь говорить – тóс тóвиć; придется сказать /уп. должен сказать/ – мора се рећи – musieć powiedzieć; umieć obchodzić się – ум<ј>ети руковати – уметь обращаться*).

Општи утисак је да се модални и њима слични (лексички крњи) глаголи по својим развојним морфолошко-синтактичким особинама налазе између глагола *быть / буć / бити* и осталих глагола који имају пуно лексичко значење (уп. Кравар 1964: 35).

2.4.1.1. У руском језику такви случајеви бројни су са фазним глаголима *начать* и *стать*, који су по својој функционалности најближи глаголу *быть*, посебно глагол *стать*, који (као и глагол *быть*) може да, поред темпоралног (футуралног), изражава и модално (волунтативно) значење (прије свега у негативном контексту). На примјер:

- (1) (...) он скоро **начнет поднимать**ся из кустов (ГБ 188);
- (2) (...) **никакого разговора о Моцарте я поддер**живать **не стану** (АА 169);

⁵² Овај тип конструкција био је већ предмет нашег интересовања (вид. ко-ауторски рад: Радовановић, Војводић 2005). Овдје ћемо само у најкраћим цртама изнијети основне резултате датог сегмента анализе, релевантне за укупну прегледну слику аналитичких (инфинитивних) конструкција.

Честе су и конструкције са модалним глаголима као што су: *мочь / смочь, хотеть, прийти́сь / приходится́ся*. На примјер:

(3) *И теперь ты не можешь отказаться* (ЕЗр 396);

(4) *Я смогу ответить вам тем же* (ВКт 202);

(5) *Ты хочешь что-то сказать мне?* (ЕЗр 422);

(6) *Нет, Компании придется платить пенсии вам или вашим вдовам (...)* (ЕЗр 401).

Слично значење може се изразити и помоћу презентско-футурског облика глагола *постараться* или помоћу глагола *дать*:

(7) *Хотите, я постараюсь устроить вам где-нибудь кредит* (ЕЗр 409);

(8) *А то она не даст нам слова сказать* (ЕЗр 436).

Обликом 3. л. јд. презента глагола *стоит* (у његовом безличном значењу), слично као и код глагола *прийти́сь*, може се изразити будућа радња:

(9) *Этьена опять охватили сомнения: стоит ли оставаться?* (ЕЗр 414).

И глагол *собираться* има сличну функцију:

(10) *Не собирается сегодня вставать?* (ЕЗр 418).

Уз наведене презентско-футурске облике неки глаголи могу да буду употребљени и у оквиру конструкције „перфект + инфинитив“, која има обиљежја будуће радње, само што је значење будућности у том случају јаче везано за инфинитив, а слабије за временски облик (перфекат). На примјер:

(11) *И он окончательно решил уйти* (ЕЗр 72);

(12) (...) *он грозил продать с молотка все, что у них есть* (ЕЗр 430) (уп. ове примјере са корелативним футурским значењем: *решил, что уйдет; грозил, что продаст*).

Сличну употребу имају и неки перформативни глаголи, прије свега аутопрескриптивни (вид., поред осталог: *Војводић 1997а; 1999*). На примјер:

(13а) *Я обещаю прийти к девяти часам* (уп.: *Я обещаю, что приду к девяти часам*);

(136) *Мукетта обещала дати* мне десять су *взаимы* (ЕЗр 452) (уп.: *Мукетта обещала, что даст* мне десять су *взаимы*).

Уп. прескриптиве, чија употреба у корелативној структури сложене реченице не може да (умјесто инфинитива) у зависном дијелу има футурску форму, већ само потенцијал:

(14а) – *И все-таки очень прошу вас помочь!* – упрямо сказала *Маша* (КСр 9) (уп.: *И все-таки очень прошу вас, чтобы вы мне помогли*);

(14б) *Он просил меня прийти* через две недели (МБр 117) (уп.: *Он просил меня, чтобы я пришел* через две недели).

Уп. такође формалну корелативну футуралност у главној реченици, гдје глагол СВ, међутим, нема основно значење футура, већ (као перформатив) презентско значење – ‘прошу’:

(14в) *Я попрошу, чтоб вы или тот, кому вы прикажете, уделите мне полчаса* (КСр 289) (уп. *Я прошу / попрошу уделить мне полчаса*).

2.4.1.2. Одговарајуће глаголе и конструкције налазимо и у **пољском језику**, у којем је највећи степен граматикализације развио глагол *mieć* („презентски или перфекатски облик овог глагола + инфинитив”):

(15) *Czy mam ugotować zupę, gdyby mamusi długo nie było?* (ЕЗп 72);

(16) *Kolonia (...) miała otrzymać wypłatę dopiero około czwartej* (ЕЗп 144).

Честе су конструкције („презентско-футурски облик + инфинитив“) са глаголима *musieć, móc, chcieć, myśleć, dać, nauczyć*:

(17) *Musimy się zastanowić* (ЕЗп 68);

(18) (...) *ale potem nie możesz mi już odmawiać, bo to byłoby nieładnie* (ЕЗп 39);

(19) *Chcicie oberwać kopniaka?* (ЕЗп 46) (уп. *Термињска 1983*: 68);

(20) *Czy nie myśli wstać dzisiaj z łóżka?* (ЕЗп 6);

(21) *Inaczej nie da nam dojsć do słowa* (ЕЗп 81);

(22) *Już ja cię nauczę bawić się błotem!* (ЕЗп 73).

2.4.1.3. У српском је такође веома раширена употреба модалних глагола *pro futuro*. Слично као и у пољском језику, велик степен граматикализације развио је глагол *имати*:

(23) Да ли **имаши** нешто да ми **кажеш**? (ЕЗсз 66);

(24) Радничко насеље (...) **имало је бити** исплаћено истом око четири сата. (ЕЗсз 142–143).

Конструкције са глаголима *морати* и *моћи* веома су фреквентне:

(25) Касно је. Ти **мораши** због нечега **излазити** (...) (ЕЗсз 70);

(26) Али сада више **не можеш одбити**, то би било ружно (ЕЗсз 40).

Претходним глаголима блиски су (по синтаксичко-семантичким карактеристикама) и глаголи *хтјети* и *ићи*:

(27) А **хоћеш** ли да **приредим** јуху, ако се ти вратиш касно? (ЕЗсз 71);

(28) **Идеши** ли је **погледати**? (ЕЗсз 62).

2.4.2. Осим наведених глагола, који служе за изражавање посебних (с наглашеним модалним обиљежјима) будућих радњи, сличну функцију имају и неке друге врсте ријечи, прије свега, **прилози** и **придјеви**. Уп. сљедеће примјере:

(29) Уже поздно. Већ тебе **надо** сега **идти** (ЕЗр 426);

(30) Рабочим поселка (...) **платити** **должны** **были** **только** в четвертом часу дня. (ЕЗр 497);

(31) Дела Компанији затронуты кризисом, и она **вынуждена** **сократити** свои расходы, если не хочет разориться (ЕЗр 497);

(32) Pluchart pisał do niego list za listem, **gotów przyjechać** do Montsou (...) (ЕЗп 186);

(33) Подузеће, погођено кризом, збиља је **присиљено да смањује** трошкове, ако неће да подлегне; а наравно да ће опет бити радници они који ће морати стегнути појас (...) (ЕЗсз 143);

(34) **Треба** још **размислити** (ЕЗсз 69).

Овдје ваља посебну пажњу обратити (прије свега, из дидактичких разлога учења и наставе руског, односно пољског језика) на употребу прилога и придјева са презентско-футурским обликом помоћног глагола *быть* у руском, односно (врло ријетко) *буć* у пољ-

ском у безличним реченицама, јер се на први поглед чини да је инфинитив (који може да буде и СВ и НСВ) везан уз облик *буду* (*будеши* ...) / *będę* (*będziesz*...), а не уз модалну ријеч (прилог, придјев), за коју је он, заправо, синтаксички везан. На примјер:

(35) „*Это Николай Иванович, по шагам узнаю, – подумала Маргарита, – надо БУДЕТ сделать на прощание что-то очень смешное и интересное*“ (МБр 188);

(35a) „*To Mikołaj Iwanowicz, poznaję jego kroki – pomyślała Małgorzata – trzeba BĘDZIE zrobić na pożegnanie coś ciekawego i zabawnego*“ (МБп 283);

(35b) „*То је Николај Иванович, познајем му корак*“ – помислила је Маргарита – „*треба приредити за опроштај нешто смешно и забавно!*“ (МБсб 230);

(36) *Руку можно БУДЕТ положить на нее, если станет очень трудно* (МБр 213);

(36a) *Jeśli będzie już bardzo ciężko, można oprzeć na niej rękę* (МБп 320);

(36b) *Моћи ћете ставити на њ руку буде ли вам јако тешко* (МБсз 285);⁵³

(37) *Вы уходите в небытие, а мне радостно БУДЕТ из чаши, в которую вы превращаетесь, выпить за бытие* (МБр 221);

[Уп. (37a) *Ran odchodzi w niebyt, a ja, wznosząc toast za istnienie, z radością spełnię ten kielich, w który ran się przekształci* (МБп 331)];

(37b) *Ви одлазите у непостојање, а ја ЋУ БИТИ срећан да из пехара, у који се ви претварате, испијем за постојање* (МБсб 269);

(38) *Неужели ж вам НЕ БУДЕТ приятно писать при свечах гу-синьим пером?* (МБр 308);

(38a) *Czyż NIE BĘDZIE ci miło pisać gęsim piórem przy świecach?* (МБп 462);

⁵³ Уп. београдски превод, гдје је дио руске конструкције (*можно будет*) преведен презентом глагола *моћи*: *Руку МОЖЕТЕ ставити на њега ако вам буде тешко* (МБсб 260).

(38б) *Зар вам НЕЋЕ БИТИ угодно писати уз свијеће гушчјим пером?* (МБсз 408);

(39) *Господин артист сегодња дома. Да, БУДЕТ рад вас видетъ* (МБр 166);

(39а) *Pan artysta będzie dziś w domu. Tak, BĘDZIE tu bardzo miło powitać pana* (МБп 249);

(39б) *Господин уметник је данас код куће. Да, БИЋЕ му драго да вас види* (МБсб 201);

(40) *НЕ БУДЕШЬ ли ты так добр подуматъ над вопросом: что бы делало твое добро, если бы не существовало зла, и как бы выглядела земля, если бы с нее исчезли тени?* (МБр 290);

(40а) *BAĐŹ tak uпрzejmy i spróbuj przemyśleć następujący problem – na co by się zdało twoje dobro, gdyby nie istniało zło, i jak by wyglądała ziemia, gdyby z niej zniknęły cienie?* (МБп 434);

(40б) *БУДИ тако добар на размисли о питању: шта би чинило твоје добро да није зла и како би изгледала земља да са ње нестане сенке?* (МБсб 352).

Дакле, овдје није ријеч о аналитичком футуру, већ о модалној инфинитивној конструкцији. Да није тако не би онда модална инфинитивна конструкција с нултом копулом (у функцији садашњег времена) била синонимична овој (са копулом буду) у наведеним примјерима. Илуструјмо то сљедећим модификацијама (реченичним парадигмама) једног од наведених примјера, гдје се прве двије парадигме по свом значењу готово не разликују (јер се обје односе на план будућег времена): **Надо БУДЕТ сделатъ что-то очень смешное** – **Надо сделатъ что-то очень смешное** – **Надо БЫЛО сделатъ что-то очень смешное** – **Надо БЫЛО БЫ сделатъ что-то очень смешное**.

2.4.3. У сва три језика присутне су деструкције глагола, метаплазме (о метаплазмама вид., поред осталог, Тошовић 1991; 1995: 338–367; уп. Војводић 1997б). Најчешће су то елиптичне реченице (рус. эллипсис; пољ. *równoważnik zdania*):

(41а) *Вы разрешите, голубушка? Можно к вам?* (ЕЗр 443) (=‘вы разрешите войти’; ‘можно войти к вам’)⁵⁴;

(41б) *Pozwolicie, zasn kobieto, nieprawdaż?* (ЕЗп 87) (=‘pozwolicie wejść’);

(41в) *Ви допуштате, зар не честита жено?* (ЕЗсз 87) (=‘допуштате ући’);

(42а) *Ну, если они вздумают снизят расценки – крышка им!* (ЕЗр 413) (=‘им достанется крышка’ / ‘они пропадут’);

(42б) *No jeżeli zechcą obniżyć płacę, to już po nich!* (ЕЗп 57) (=‘już będzie po nich’).

2.4.4. Понекад се и синтаксичко-семантичким **спојевима глагола и именица** може изражавати категорија футуралности. На примјер:

(43а) *Так, значит, и вправду нет нашему брату никакого спасения* (ЕЗр 492) (=‘мы не спасемся’);

(43б) *Więc rzeczywiście nie ma dla nas żadnego ratunku?* (ЕЗр 138);

(43в) *Онда је заиста истина да свима нама нема никаквог спаса* (наш превод – Д.В.).

2.4.4.1. Посебно је интересантна могућност изражавања футуралности помоћу конструкција састављених од **глаголских** (најчешће претериталних) **форми и именске групе** у акузативу с предлогом *на* (уп. *Всеволодова 1975: 218–220*).⁵⁵ На примјер:

⁵⁴ Ријечи (синтагме) у наводницима послје примјера означавају „декодирано“ основно значење исказа.

⁵⁵ Конструкције сличнога типа Ј. С. Маслов посматра као средства за изражавање *перфектности* – семантичке категорије (у оквиру аспектуалности) која се одликује обједињавањем двају временских планова (антериорног и постериорног) у једној предикативној јединици (нпр. *Стол накрыт; Мост построен два года назад; Я устал; Он покраснел; Мы пришли; Снегу навалило*), с тим што њихова временски детерминисана повезаност има узрочно-последични карактер, јер временски облик, као посебан тип инклузива, означава стање у садашњости које је резултат претходне радње (вид. *Маслов 1987*). Овај тип инклузивности двију радњи, који, у суштини, представља укрштање ФСП аспектуалности и ФСП темпоралности, може се интерпретирати и као упућивање једног (антецедентног) елемента текста (исказа) на други (постцедентни), што се у лингвистици текста и теорији се-

(44) Лапшенникова соопштила мне, што редакција **обеспечена** материјалима **на два года вперед** (МБр 118);

(44а) Łapszennikowa (...) *zakomunikowała, że redakcja **ma** dosyć materiału **na najbliższe dwa lata*** (МБп 174);

(44б) Лапшоникова ме је извјестила да **је** уредништво **опскрбљено** материјалом **за двије године унапријед** (МБсз 155);

(45) Муж **ухал** в командировку **на целых три дня**. В течение трех суток она **предоставлена** самой себе, никто **не помешает** ей думать о чем угодно, мечтать о том, что ей нравится (МБр 178);

(45а) *Maż **wyjechał** na delegację **na całe trzy dni**. Przez całe trzy doby **będzie pozostawiona** samej sobie, nikt **nie przeszkodzi** jej rozmyślać, o czym tylko **będzie chciała, marzyć**, o czym jej się **żywnie podoba*** (МБп 268);

(45б) Муж **joj је** службено **отпутовао** **на пуна три дана**. Та три дана она **је препуштена** сама себи, нико **joj неће сметати** да мисли о чему хоће, да машта о ономе што **joj се допада** (МБсб 216).

Наведене конструкције саопштавајући о радњи која се извршила својом именском компонентом (квантификатором са значењем одређеног временског интервала) реализују будућу радњу која нема свој експлицитни израз, што се може посматрати као „скривено“ граматичко значење. Шири контекст често и експлицитно потврђује да се ради о будућој радњи (вид. посљедњи примјер).

2.4.5. Граматикализација футура као недовршен процес (прелиминарни завршни коментар). Овим кратким прегледом лексичко-семантичких и синтаксичких средстава изражавања категорије футуралности и општим увидом у њихово функционисање у три поређена словенска језика покушали смо, заправо, да укажемо на сложеност футурално детерминисане семантике, која свакако захтијева

мантичких локализација назива *катафором* или *проспективном локализацијом* (односно *анафором* или *ретроспективном локализацијом*, ако се ради о упућивању на претходни дио текста); вид. *Пипер 1997: 182–195*; уп. *Тошовић 1998: 33*, гдје се оваква корелација двију радњи назива посебаним типом *дифузионала* (као корелације која настаје на основу продора одређене граматичке форме у другу семантичку сферу), односно *темпоралним инклузивом*, као једним од два подтипа *вербалног инклузива*; уп. такође *Војводић 2001: 49–50*.

ширу обраду, а посебно поједина питања из датог сегмента, чему ће мо посветити више пажње у поглављима која слиједе.

Оно што уз управо представљени преглед треба још једном посебно истаћи јесте то да горе наведени модални глаголи нису самостални, већ се морају допуњавати у првом реду инфинитивом глагола са пуним лексичким значењем. Они у словенским језицима имају, по правилу, само једну видску творбу – или СВ или НСВ (што је блиско ситуацији у „безвидским“ језицима), због чега на синтаксичком нивоу могу/морају да покривају (слично као двовидски глаголи) обје видске позиције, тј. да се понашају као видски неутрални глаголи. Управо због свих тих особина сви они као да “стоје на по пута између помоћнога глагола *бити* и читава мноштва осталих глагола, тзв. глагола потпуна смисла, који значе објективне глаголске садржаје: радње, бивања и стања” (*Кравар 1964: 35*). Захваљујући тој „граничној“ позицији дати глаголи се врло често налазе на прагу десемантизације (о чему у словенским језицима посебно свједочи српска волунтативна конструкција „*хоћу/нећу* + *да* + презент“; вид., поред осталог, *Војводић 1996а; 1996б*). Чини се да они својом улогом у временском систему не представљају само прелазну карику (фазу) између десемантизованих (граматикализованих) помоћних глагола и глагола са пуним лексичким значењем већ и „резервну базу“ помоћних глагола, коју је, ако се укаже за тим потреба, увијек могуће активирати и укључити у процес формирања временских облика, у првом реду, футурских, чија граматикализација, по свему судећи, још није завршена (уп., поред осталог: *Војводић 2005; Радовановић, Војводић 2005*).

На ту незавршеност граматикализације указују и неке од већ наведених инфинитивних конструкција с презентом модалних глагола (*sollen, wollen, mögen*), као и глагола *werden* у њемачком језику, које се најчешће употребљавају у својој модалној функцији и које готово равноправно конкуришу у изражавању (граматикализованог) будућег времена.⁵⁶ Међу њима посебно мјесто заузима конструкција

⁵⁶ Овај тип глагола има аналогну (модално-темпоралну) употребу и у другим германским језицима, као, на примјер, у енглеском, гдје се користе презентски облици глагола *will* (‘хоћу’)/*shall* (‘морам’) или *can* (‘могу’) са инфинитивом, у шведском, гдје су устаљене конструкције (форме) састављене од презентских облика глагола кретања *kommer att* (‘долазити’, ‘полазити’) или глагола *skall* (‘морати’)

„*werden* + инфинитив’, којој су многи лингвисти додијелили статус перифрастичног футура, али која се, међутим, такође врло често употребљава (и интерпретира) више као начинска (модална) конструкција, а мање као временска (футурска) форма *par excellence* (вид., поред осталог, Штернеман 1968). Све то наводи на закључак да њемачки језик још увијек нема „прави“, граматикализовани футурски облик, тим прије, ако се зна да функцију футура, поред наведених модалних конструкција, често (чак много чешће) преузима презент (вид., нпр.: Ђорђевић 1977; Богнер 1983; 1987; Шубик 2005), као што је то, уосталом, случај и у другим германским језицима.

На овом плану слична је ситуација и у другим индоевропским језицима, с том разликом што многи од њих, за разлику од германских језика (а посебно њемачког), имају „прави“ футур. У вези с тим можемо упоредити употребу француских модалних глагола *pouvoir* (‘моћи’), *devoir* (‘морати’), *vouloir* (‘хтјети’) и *falloir* (‘требати’), односно наведених њемачких глагола *können*, *müssen*, *sollen*, *wollen*, *mögen* у истим (модалним) контекстима:

(46а) (фр.) *Je veux / peux / dois (ne veux / peux / dois pas) écrire une lettre* – ‘ја хоћу / могу / морам (нећу / не могу / не морам) писати / да пишем писмо’;⁵⁷

(46б) (њем.) *Ich will / möchte / kann / soll / muß (will / möchte / kann / soll / muß nicht) einen Brief schreiben* – ‘ја хоћу / желим / могу / треба / морам (нећу / не желим / не могу / не треба / не морам) писати / да пишем писмо’.

Уп. такође исти примјер са аналитичким футуром у француском језику (*futur prochain* – ‘блиска будућност’), гдје је презентски облик глагола *aller* (‘ићи’) потпуно десемантизован, као и употребу њемачког глагола *werden* у његовој временској (футурској) употреби:

и инфинитива, или исландском, гдје је у врло широкој употреби (и што је посебно било карактеристично за староисландски) презент глагола *titi* (‘претпостављам’, ‘намјеравам’) и, рјеђе, глагола *skulu* (‘треbam’, ‘морам’) са инфинитивом (вид., нпр.: Шчур 1964; Штернеман 1968; Мургоски 1990: 37–57, 88–92; Чекалина 1992; Фејса 2005: 191–201; Логунов 2007; Павленко 2007).

⁵⁷ Уп. и безличну употребу глагола *falloir*: (46а–1) (фр.) *Il faut (ne faut pas) écrire une lettre* – ‘треба (не треба) писати/да пишем писмо’.

(47а) (фр.) *Je vais (ne vais pas) écrire une lettre* – ‘ја ћу (нећу) писати / да пишем писмо’;

(47б) (њем.) *Ich werde (werde nicht) einen Brief schreiben* – ‘ја ћу (нећу) писати / да пишем писмо’.

Закључак о нестабилној, незавршеној граматикализацији футурских облика у њемачком језику, али и у другим германским, односно индоевропским, а самим тиме и словенским језицима покушаћемо да, макар и фрагментарно, потврдимо краћим прелиминарним освртом на употребу и статус футурских облика и модалних конструкција у три поређена језика, гдје ћемо више пажње посветити ситуацији у српском језику, у којем још увијек, с обзиром на његово комплексно територијално раслојавање, нема довољно јасне границе између граматикализованих (морфологизованих) футурских облика и неграматикализованих (синтактизованих) футуралних конструкција. Само у појединим сегментима истраживања, који траже дубљу анализу, објашњење и потврду изнесених ставова, узећемо у обзир и еквиваленте датих облика и конструкција у руском и пољском, што ће, претпостављамо, помоћи да се, макар и дјелимично, расвијетле спорни „гранични“ случајеви употребе средстава за изражавање футуралности у српском језику.

3. О СТАТУСУ ФУТУРСКИХ ОБЛИКА И КОНСТРУКЦИЈА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ, РУСКОМ И ПОЉСКОМ ЈЕЗИКУ

Иако је у граматичким истраживањима увријежено мишљење да је у руском и пољском дошло до потпуне граматикализације футурских облика, ипак се могу срести неке дилеме и неслагања, посебно када је ријеч о употреби појединих, футурално детерминисаних, језичких средстава. Ту, у првом реду, мислимо на могућност употребе футуралних аналитичких (заправо номинализованих) конструкција у руском језику састављених како од презента помоћног глагола *быть* и краћег облика пасивног партиципа, тако и од простог футура (СВ) / имперф. през. (у функцији помоћног глагола) и инфинитива НСВ, као и на могућност употребе партиципа будућег времена, затим на равноправност / неравноправност двају аналитичких футурских облика и употребу футуралне конструкције са синонимима помоћног глагола *буџ* у пољском језику и сл. У српском језику посебан проблем у том погледу представљају конструкције састављене од одричног (презентског) облика глагола *хт(ј)ети* и композиције „*да* + презент“.

3.1. Граматикализовани футурски облици и неграматикализоване конструкције у футурској употреби у руском језику

У руској науци о језику било је више покушаја да се доведе у питање постојећи граматикализовани систем временских, па тиме и футурских облика.⁵⁸ Посебно се то односило на мјесто и улогу па-

⁵⁸ Као што је познато, М. В. Ломоносов је у својој граматици из 1755. године (штампаној 1757) предложио чак девет временских облика (вид. *Ломоносов 1855: 76*), док је, сасвим супротно томе, К. С. Аксаков сматрао да у руском језику, као и у другим словенским језицима, нема временских облика (јер се исти глаголски облик често употребљава на сва три временска плана), већ да постоје само својства глаголске радње („качества действия“) која се саодносе са себи одговарајућим временом, односно да је временски карактер глаголске радње ствар употребе

сивних партиципа у изражавњу временских односа. Тако, на примјер, петроградски лингвиста Л. Л. Булањин сматра да аналитичке конструкције састављене од презента помоћног глагола *быть* (нулта / ненулта форма) и кратке форме пасивног партиципа – чешће СВ (*был изучен – изучен – будет изучен*), рјеђе НСВ (*был любим – любим – будет любим*) – треба уврстити у систем временâ (граматикализованих временских облика). Њихово укључење треба да буде на оном принципу на основу којег су укључени активни облици СВ и НСВ (*изучил / изучал – изучаю – изучу / буду изучать*), а то је, прије свега, граматички говорни тренутак, према коме се у истом односу налазе како активне тако и пасивне временске форме (Булањин 1995). Поред ове оријентације на говорни тренутак други лингвисти додају да при укључивању датих конструкција-форми у граматикализовани видско-временски систем битну одредницу треба да представљају системско-парадигматске корелације категорија вида, времена и дијатезе, с којима су функционално повезане и активне и пасивне форме, па с обзиром на то да су актив и пасив у савременом руском језику у нормативном смислу (због неукључености пасива у граматикализовани систем) асиметрични, логично је да ту асиметричност ваља исправити (Пушињин 1995; уп. Пањин 1988).

У руском језику користе се и инфинитивне конструкције са презентско-футурским обликом „фазно-ингресивних“ управних глагола (СВ) *стать* и *начать*, који могу да се (у одређеном контексту) дјелимично десемантизују и да, на тај начин, стекну становит степен

(вид. Аксаков 1855: 8–20). У каснијем периоду развоја руске граматичке мисли поједини лингвисти ће, по правилу, говорити о већем броју датих облика, као, рецимо, А. А. Шахматов, који је говорио о шест времена (Шахматов 1941: 79; уп. такође Кишикова 1962), или пак В. В. Виноградов, који је предлагао седам облика (Виноградов 1972: 429 и д.). У савременој русистици најчешће се може срести број од пет видско-временских облика (вид., нпр.: Граматика 1970: 356–360; Бондарко 1971а: 55; Милославский 1981: 210–217). И овај број не задовољава поједине лингвисте. Тако рецимо А. М. Ломов сматра да број форми треба да одговара броју номинативних временских (граматичких) значења, као што је то, на примјер, у случају падежног система, па у складу с тим долази до закључка да руски језик има свега три временска облика – садашњег, прошлог и будућег времена, односно да се у зависности од угла посматрања може говорити „или о трех временных формах, каждая из которых имеет два видовых варианта, или о двух видах, выступающих в трех временных вариантах“ (Ломов 1976: 88; уп. такође: Голанов 1967: 193; Нелисов 1977).

статуса помоћних глагола. У граматикама, које представљају један од сегмената нормативног описа језика, врло често се, иако тек као секундарна појава, наводи употреба глагола *стать* као помоћног глагола (синонимичног глаголу *быть*) у творби сложеног футура.

Уп. напоредну употребу граматикализованих футурских облика и конструкције са глаголом *стать*, гдје је, поред футуралног, изражено и модално (волунтативно) значење:

(1) *Не стану есть, не буду слушать, умру среди твоих садов* (АПрРиЛ 30).

Уп. такође примјер из књижевности ХХ ст.:

(2) *Конечно, он не станет ложиться и кричать, он не маленький, но от этого ему не было легче* (ВПр 20).

Ове конструкције (нарочито она са глаголом *стать*), које су као футурске функционисале у староруском језику, често су биле предмет граматичке анализе и спорења око њиховог савременог статуса (вид., нпр.: *Буслајев 1959: 361; Потеева 1958: 334; Виноградов 1972: 449; Кишишкова 1960: 145–150; Сухотин 1960: 31–132; Демиденко 1963; Нелисов 1963; 1967; Лопушанска, Ахметџанова, Јафарова 1964; вид. такође: Бонфанте 1950; Гренобл 1989; 1995; Керкез 1997а; 1997б; Самедова 2004; Сван 2012*).

Међутим, заступљеност датих конструкција је врло мала у односу на регуларну форму аналитичког футура. Тако, на примјер, на око 100-тињак страница збирке приповједака „Сережа“ В. Ф. Панове употребљено је свега 2 примјера аналитичког футура са глаголом *стать* као помоћним (вид. претходни примјер), док је с помоћним глаголом *быть* употребљено чак 76 примјера (процентуално то изгледа овако: 97,4% : 2,6% у корист футура са глаголом *быть*). У кратком роману „Капитанская дочка“ А. С. Пушкина (на нешто више од 100 страница) нашли смо 12 таквих примјера, у роману „Мастер и Маргарита“ М. А. Булгакова (на 310 страница) – 7, а у роману „Живые и мертвые“ К. М. Симононова (на 430 страница) – свега 3 примјера. Ипак, укупна употреба конструкција са презентским (футурским) обликом глагола *стать* (дакле, не само у комбинацији са инфинитивом већ и са другим врстама ријечи) далеко је већа, посебно када се као корпус користе не само књижевни него и други извори (готово 1/5 укупне фреквенције свих аналитичких футурских облика/конструкција). Другим ријечима, процентуални омјер фреквенције наведених двају футурских облика / конструкција (у Националном корпусу руског језика РАН (НКРЈ), као општем корпусу састављеном

од књижевних и некњижевних извора) износи: 81,2% : 18,8% у корист футура са глаголом *быть*; вид. табеларни преглед дистрибуције и фреквенције аналитичког футура / конструкције са презентским облицима глагола *быть* и *стать* у прилогу (с. 126–127); вид. такође новије истраживање употребе датих облика/конструкција на истом (у међувремену знатно проширеном) корпусу, које показује резултатски сличне статистичке вриједности (*Стојнова 2013*).

Поред наведених питања у руској лингвистици је више пута покретано и питање граматичког статуса, односно нормативне уређености партиципског подсистема. У основи класификације партиципа у руском језику налази се бинарни временски, односно видски аспект. Другим ријечима, готово у свим граматикама се истиче да партиципи имају обиљежје глаголског времена, што се формално изражава помоћу одговарајућих суфикса.⁵⁹ Обично се наглашава да за разлику од глаголског видско-временског подсистема (за који је карактеристична трочлана временска супротстављеност – *прошло* : *садашње* : *будуће вријеме*), партиципски подсистем има двочлану опозицију – *прошло* : *садашње вријеме*, односно да партиципи немају обиљежје будућег времена.⁶⁰ Међутим, језичка пракса све више де-

⁵⁹ В. В. Виноградов примјећује да партиципи у суштини немају временску форму (јер означавају само постојеће процесуално обиљежје), због чега њихова семантика врло лако може да поприми квалитативне (атрибутивне) нијансе (*Виноградов 1972: 225*).

⁶⁰ Може се претпоставити да је ова разлика, напоредо са основним, глаголско-придјевским обиљежјем партиципа (уп. термин А. М. Пешковског „смешанные части речи“ – *Пешковски 2001: 141*, В. В. Виноградова „гибридные глагольно-прилагательные формы“ – *Виноградов 1972: 221*, као и термин „атрибутивные формы глагола“ „академијских“ руских граматика – *Грамматика 1970: 360; Грамматика 1980–1: 665*), била такође један од разлога да и поједини савремени лингвисти (као што се то, само нешто чешће, чинило у граматикама XIX и почетком XX вијека) партиципе издвоје као посебну врсту ријечи (вид., нпр.: *Шански, Тихонов 1981: 89–90, 212* и др.). Семантички и граматички садржај партиципа као атрибутивних форми увијек је условљен контекстом, односно комуникативном ситуацијом. Другим ријечима, њихов настанак и творба везани су за синтаксички ниво, тј. за текст, због чега се понекад називају и „синтаксичким дериватима“ функционално-синтетичке парадигме (*Волинец 1995: 130*).

Додајмо да су и у првој руској граматичкој (1755) партиципи посматрани као једна од осам врста ријечи – именице, замјенице, глаголи, партиципи, прилози, предлози, везници, узвици (вид. *Ломоносов 1855*). До тога је вјероватно дошло под утицајем античких граматика (посебно граматике Дионисија Трачанина, који је међу првима издвојио партиципе као посебну врсту ријечи), чије су учење о врстама ријечи преузимали како тадашњи западноевропски тако и словенски граматичари, што се свакако морало одразити и у првим руским граматикама (вид.: *Шански*,

Лижова 1995; Гловинска 2010: 193–196).⁶² Наведимо само неколико примјера, који припадају различитим стиловима: (а) књижевно-умјетнички, неутрални стил: *Храбрец, **сумеющий** победить дракона, получит в награду принцессу* (= ‘который сумеет’); *Бедный критик, ни одного рассказа не написавший и **не напишущий**, – каково ему критиковать Лескова и Чехова! А профессия обязывает* (= ‘который не напишет’); *Снег, **покроящий** эти поля, сделает местность проезжей* (= ‘который покроет’); *Студент, **прочитающий** целиком учебник Виноградова, без труда сдаст экзамен* (= ‘который прочитает’); (б) високи, свечани стил: *Младенцу, **увидящему** мир после нас, стоит внимательно поглядеть в глаза* (= ‘который увидит’); (в) административно-пословни стил: *Издатели, **пожелающие** поддержать инициативу молодых авторов, станут участниками круглого стола* (= ‘которые пожелают’); (г) публицистички стил: *Газета, **напечатаящая** этот документ, рискует навлечь гнев правительства* (= ‘которая напечатает’); (д) научни стил: *Современная наука ждет нового Эйнштейна, **открывшего** единый закон всех четырех физических взаимодействий* (= ‘который откроет’).⁶³

На основу дате (потенцијално нормативне) употребе активних партиципа СВ поједини аутори закључују да и сличну употребу пасивних партиципа СВ (уп.: *Признание, **сделанное** публично, облегчит твою совесть – и часть* <= ‘которое будет сделано’>; *Сделан-*

⁶² Проблем партиципа будућег времена доспио је чак и на („научно-истраживачке“) странице Интернета, гдје се такође воде расправе о његовом статусу и гдје се аутори залажу за признавање употребе овог облика као нормативне, нарочито с обзиром на његову велику фреквенцију, што се илуструје примјерима, ексцерпираним из извора који припадају различитим језичким стиловима, као и с обзиром на чињеницу да је употреба датих форми присутна и у другим језицима, као, на примјер, у санскриту, грчком, латинском, па и у есперанту (вид., нпр.: *Епитејн 2000–2003*; *Шаповал 2006*; уп. такође дискусије о овом проблему на „отвореном“ сајту <http://www.gramota.ru/forum/read.php>). Управо на страницама Интернета често се могу срести примјери употребе датог партиципа. Као илустрацију наведимо следеће примјере: *Первый человек, в течении 24 часов **опубликующий** на этом форуме правильный ответ, получит по почте от меня набор защитной пленки экрана* (<http://forum.pocketz.ru/index.php>); *Это что я теперь – слушатель-обсуждатель ничего не сделавший и **не делающий** за свою жизнь???* (<http://musica.mustdie.ru/ru/topic>); *У меня есть план, **сделающий** всех победителями* (<http://www.sovsport.ru/gazeta/default.asp>).

⁶³ Сви примјери (а – д) преузети су из *Епитејн 2000–2003*.

ного тобою уже достаточно для признания современников, а **сделанное** пусть принесет тебе славу и среди потомков <= 'то, что будет сделано'>; Письмо, **прочитанное** тобою утром, сильно тебя удивит <= 'которое будет прочитано'>) треба такође прихватити као регуларну, тим више што се примјери са овим типом партиципа могу врло често срести не само у ранијим периодима писаног језика већ и у савременом језику (вид. *Епитејн 2000–2003*, посебно *Дар слова*, № 99).

3.2. Конкуренција граматикализованих футурских облика и неграматикализоване конструкције у футурској употреби у пољском језику

О равноправности пољских аналитичких футурских облика (*będę* + инф. глагола НСВ и *będę* + партицип на *-t-* глагола НСВ) вођено је више дискусија, прије свега, у пољским лингвистичким круговима.⁶⁴ Употреба датих облика у савременом језику обично се везивала за њихово поријекло, односно вријеме настанка и граматикализације. Да бисмо имали јаснију представу о употреби, дистрибуцији и, нарочито, фреквенцији двају наведених облика провели смо посебну анкету-тест са информантима, којима је пољски језик матерњи. Резултати анкете показали су да се ови облици користе у подједнакој мјери, с тим да се футур са партиципом на *-t-* употребљава нешто чешће у односу према футуру са инфинитивом (51,6% : 48,4%). Треба истаћи да појединачни одговори код свих информаната (18 студената I и 11 студената III године славистике универзитета у Познању, као и два лектора пољског језика у Новом Саду, који припадају различитим генерацијама и социокултурним срединама) нису били уједначени, као што би се то могло закључити с обзиром на укупни резултат. Тако, на примјер, 6 информаната је одговорило на постављена питања (задатке) потпуно пропорционално (у омјеру 50% : 50%), док је 12 информаната предност дало употреби футура са партиципом (у општем омјеру 59,1% : 40,9%), а 13 – употреби футура са инфинитивом (у општем омјеру 63,3% : 36,6%). Горе наведе-

⁶⁴ Вид. фрагмент о ситуацији у старопољском (2.2.3), а посебно напомену 27 везану за тај дио текста.

ни омјер, гдје се незнатна предност даје употреби футура с партиципом, добијен је збиром свих одговора у свакој од двије групе питања (укупно 28) у анкети (448 случајева употребе „партиципског“ футура према 420 случајева употребе „инфинитивног“ футура). Додајмо такође да су поједини информанти давали огромну предност једном од облика. Као илустрацију навешћемо „најекстремније“ одговоре само двојице информаната: (а) кад се предност даје употреби футура са партиципом (у умјеру 82,1% : 17,9%) и (б) кад се предност даје употреби футура са инфинитивом (у умјеру 89,3% : 10,7%). Детаљнији приказ резултата анкете представљен је у посебној табели (с. 128).

Резултати проведене анкете се у одређеној мјери подударају са резултатима до којих су дошли поједини пољски лингвисти истражујући употребе ових двају аналитичких футурских облика на материјалу који презентује како старија тако и новија стања пољског језика. Тако, на примјер, Б. Креја (1988) је, истражујући аналитичке футурске облике у пјесмама Ј. Кохановског (*Jan Kochanowski*), пјесника из XVI вијека, пронашао 50 примјера футура са инфинитивом и 47 примјера са партиципом. Слични резултати (56% : 44% у корист футура са инфинитивом) добијени су и анализом романа „Апокалипса“ М. Реја (*Mikołaj Rej. „Apocalypsis”*), такође писца из тога периода (вид. *Штибер 1955*).

Међутим, када је ријеч о (раз)говорном и новинском стилу савременог пољског језика онда треба истаћи да се омјер употребе наведених облика разликује у зависности од социокултурне средине, односно од карактера новинских рубрика.⁶⁵ Савремени пољски лингвисти оцјењују да футур с партиципом, почев од XV вијека, када је као иновација у писани језик ушао у ширу употребу, све више потис-

⁶⁵ Уп. *Дунај 1987*, гдје је аутор истраживао стилску употребу датих облика с обзиром на њихов род, број и положај (препозицију / постпозицију) помоћног глагола у њима на материјалу зборника говорног језика становника Кракова, као и различитих рубрика у новинама из више социокултурних средина; прерачунавањем резултата анализе аутора добили смо следеће омјере употребе двају облика аналитичког футура: (1) говорни језик – 60,6% : 39,4% у корист футура с партиципом; (2) административно-службени стил (рубрике) – 84% : 16% у корист футура са инфинитивом; (3) репортаже и коментари – 58% : 42% у корист футура са инфинитивом и (4) изјаве – 55% : 45% у корист футура с партиципом.

кује футур са инфинитивом (више о томе вид. у *Горецка, Шмјех 1972*, гдје се, поред осталог, наводи и податак да у кашупском дијалекту /језику!/ превладава употреба футура с партиципом). Слична оцјена о постепеном губљењу футура са инфинитивом у корист футура с партиципом дата је и у *Циран 1961*, као и прије тога у *Штибер 1955* и *Нич 1956*.⁶⁶

Навешћемо и резултате наше анализе, које смо добили (додатном) провјером појединих књижевних дјела: (1) комедије „Небожанска комедија“ („*Ne-boska komedia*“) писца средине XIX вијека З. Красињског (ЗКп), гдје превладава употреба футура с партиципом у односу на футур са инфинитивом (у омјеру 62,5% : 37,5%), (2) романа „Вјетар с мора“ („*Wiatr od morza*“) писца с краја XIX и почетка XX вијека С. Жеромског (СЖвом), гдје је употреба двају наведених облика потпуно изједначена (50% : 50%) те (3) новеле „За хлебом“ („*Za chlebem*“) писца из истог периода Х. Сенкјевича (ХС), гдје надмоћно превладава употреба футура с партиципом (у омјеру 70,4% : 29,6%). Претпостављамо да је разлог оваквог омјера у посљедњем дјелу стилизација говорног језика, у којем се чешће употребљава управо футур с партиципом. На ту стилизацију упућују и поједини примјери дијалекатске (разговорне) употребе презентског облика помоћног глагола *być* у 1. л. мн. са аглутинативном компонентом *-wa*, односно са компонентом *-ta* у 2. л. мн.; као илустрацију наведимо примјере напоредне употребе стандардних (нормираних) и нестандартних облика из дате новеле:

(1) *Nie będziemy na ulicy stali: chodźcie za mną. – Nie będziewamy grzesznymi oczyma świata oglądał; A jakże my będziewamy w Ameryce się rozmawiać* (ХС);

(2) *Nie będziecie karczowali. Spaliłem bór. Jutro będziecie mieli z tej strony pola, ile kto strzyma; Co będziecie robili? – Mnie pochowajta, jeśli będzieta mogli, a ciebie niech Orlik do starego pana do Nowego Jorku odprowadzi* (ХС).

⁶⁶ Уп. такође *Загородњикова 1972*, гдје је ауторка анализом различитих рјечника језика писаца и штампе установила све већи пораст употребе футура с партиципом, односно његову превласт у белетристици, а превласт футура са инфинитивом у штампи.

У пољском језику поред регуларног глагола *być* највећи степен футуралне граматикализације развио је глагол *mieć* („презентски облик датог глагола + инфинитив“) (вид., поред осталог, Хансен 2001: 115–120, 295–299). Овај глагол у пољском језику поред употребе у модалном значењу користи се и као еквивалент помоћног глагола *być*. Уп. следеће примјере на пољском, као и њихове преводне на руски, односно српски језик:

(3) *Więc coś tam rozszę?* (СЖп 165) [*Так что же мне делать?* (СЖр 186); *Што треба дакле да учиним?* (СЖс 211)];

(4) *Co ma wisieć nie utonie* (посл.) [*Ко се за вјешала родио, неће утонути*; *Кому повешену быть, тот не утонет*];

(5) *Plotły kobiety i dzieci, że się tak zjawić ma, lecz dopiero w ostatni dzień* (ЗКп) [*Жене и деца су брбљали да ће се он појавити, али тек последњег дана* (ЗКс)];

(6) – *Będziesz, hyclu, taki?... / – Co nie tam być, oj! jej!... – odparło dziecko z zawałanym nosem* (БПп) [*Будешиь таким, разбойник? / – Буду, отчего не быть? Ого! – отвечал мальчишка, шмыгая носом* (БПр)].

Додајмо овдје још да би се у савременом пољском језику, на сличан начин као у руском, могла проблематизовати и употреба пасивних конструкција за изражавање футуралних односа⁶⁷, које (као и у руском језику) немају статус граматикализоване нормe (више о томе вид., поред осталог, Климонов 1962).

Од свих наведених футурално детерминисаних језичких средстава, чији семантичко-граматички статус нема стабилну књижевно-језичку норму, највећу пажњу лингвистичке јавности привлачио је статус футура I, а посебно његов статус са конструкцијом „*да* + презент“ у српском, односно српскохрватском језику. Зато ћемо том питању посветити више простора.

⁶⁷ У пољском језику поред уобичајене пасивне конструкције „*będzie* + партицип“ СВ/НСВ (*będzie pisany/napisany*) употребљава се и конструкција састављена од презентског/футурског облика СВ глагола *zostać* (‘остати’, ‘постати’), који има функцију помоћног глагола, и партиципа СВ (*zostanie napisany*).

3.3. Проблем статуса футура I у савременом српском језику⁶⁸

Овдје ћемо (у првом реду са аспекта територијалне раслојености у виду варијаната) размотрити футур I у српском језику. Покушаћемо да анализом одабраних књижевних дјела и дневних новина добијемо статистичке податке о дистрибуцији и фреквенцији датог облика и њему сличних волунтативних конструкција. Наведени подаци, поред утврђеног степена просторне раширености / ограничености ових језичких средстава, могу да послуже као основни критеријуми за одређивање нормативног статуса инфинитива и композиције (коју ћемо из прагматичко-терминолошких разлога звати и конструкцијом) „*да* + презент“, као саставних елемената облика који се овдје проучава.

Проучавање употребе футура I у српском језику готово редовито се повезује са проблемом територијалне раслојености у виду варијаната (о овом типу раслојавања структуре српског / српскохрватског језика на различитим језичким нивоима вид., нпр., *Радовановић 1979: 77–80*). Основни и једини разлог томе јесте балканизам „*да* + презент“ који је усвојила норма српског језика.⁶⁹ Другим ријечима,

⁶⁸ Основни аспекти дате теме били су обрађени у реферату („Облици футура I као варијанте и/или као стандарди?“) прочитаном на 24. међународном научном састанку слависта у Вукове дане (Београд, 13–18. септембра 1994), гдје су у кратким цртама изложени само најрелевантнији резултати и закључци проведеног истраживања (вид. *Војводић 1995*). Иинтегрална верзија (коју ћемо овдје презентовати у донекле измијењеном облику) објављена је у *Војводић 1996а*, а додатна, проширена испитивања о једном сегменту (волунтативу) ове теме у *Војводић 1996б*.

⁶⁹ Употреба презента с везником *да* у српском језику јесте појава која је иначе карактеристична за балканске језике. У бугарском, на примјер, или македонском језику инфинитив се потпуно изгубио. Нема га више ни у (ново)грчком ни у тосачко-албанском, док се у румунском (као и у српском) дјелимично губи. Неки лингвисти, објашњавајући ову појаву, долазе до закључка да је она настала под утицајем старотрачког језика, који је сродан с албанским (*Миклошич 1885: 247–248*; уп. *Крвар 1953а: 43*), док други претпостављају да се овдје ради о самосталној (унутарјезичкој) тенденцији јачања предикативности другог дијела сложеног предиката (*Потебња 1958: 353*), односно о спреси унутрашње развојне тенденције и спољашњег утицаја Балканског језичког савеза (вид., нпр., *Грковић-Мејџор 2004: 199–200*). Употреба композиције „*да* + презент“ у њеној инфинитивној функцији није била страна ни старословенском језику (уп., поред осталог: *Мусић 1902: 503–508*; *Грковић-Мејџор 1993: 171* и д.; *2004: 193, 197–198*; *Павловић 2009: 58* и д.; *Стојановић 2010*).

напоредна употреба инфинитива и конструкције „*да* + презент“ као саставних дијелова футура према досадашњим истраживањима није подједнако заступљена на свеколиком српском (српско-хрватском, односно новоштокавском) језичком простору. Потврду о неједнакој заступљености наведених облика лингвисти су налазили у првом реду у књижевним дјелима писаца који су припадали различитим социокултурним срединама. Премда је било покушаја да се ова два облика посматрају као облици са различитим значењима (*Московљевић 1936; Брозовић 1953а; 1953б*), у сербохрватистици преовлађује опште мишљење да оба облика имају истозначну („конкурентну“) синтаксичку вриједност (осим, изнимно, понекад, када је ријеч о њиховим стилским могућностима) и да је инфинитив у „западној“ варијанти чешћи него у „источној“, односно да се конструкција „*да* + презент“ чешће користи у „источној“, а рјеђе у „западној“ варијанти⁷⁰, што потврђује велики број радова о овом питању (*Мусић 1900; Стевановић 1935; 1954; Кравар 1953а; 1953б; Гутков 1963б; 1964; Галис 1970; Ивић 1972; Ђирковић 1997; Тошовић 1995: 232–233*). Чешћа употреба конструкције доводи се у везу са уоченом тенденцијом губљења инфинитива у многим говорима који представљају дијалекатско залеђе „источне“ варијанте српског⁷¹ стандардног језика.

Наше истраживање, које у основи потврђује ове тезе, започели смо проучавањем употребе инфинитива и његовог еквивалента („*да* + презент“) у оквиру зависног инфинитива (дакле, не у саставу футура). Резултати које смо добили подударали су се са неким претпоставкама о тзв. раслојености облика футура I по варијантама. Наиме, упоређујући различите преводе руског зависног инфинитива (у комбинацији са глаголом, именицом, придјевом, прилогом и др.) на српски језик установили смо да се инфинитив у „западној“ варијанти (АПсз) користи у 538 (71,2%), а његов еквивалент у 218 (28,8%) слу-

⁷⁰ Називе „источна“ и „западна“ варијанта српског (српскохрватског) језика користимо овдје условно да бисмо на тај начин обухватили читав језички простор, који лингвистички припада једном језичком (дија)систему (новоштокавском), без обзира на његове старије или новије језичко-политичке, односно национално-језичке одреднице (као што су „српски“, „српскохрватски“, „хрватскосрпски“, „хрватски“, „бошњачки“, „црногорски“ језик и сл.).

⁷¹ Потврду, или боље рећи потврде, о томе можемо наћи у дијалектолошким радовима; вид., између осталог: *Ивић 1957: 254–256, Ивић 1990: 195–196*.

чајева, док је у „источној“ варијанти (АПсб) обрнуто: инфинитив налазимо у свега 268 (35,6%), а „да + презент“ чак у 485 (64,4%) случајева.⁷²

Међутим, то што важи за зависни инфинитив и његову, условно речено, замјену, према нашем истраживању не важи за инфинитив и његову замјену у саставу футура I.

За ову прилику, као корпус, послужила су нам позната књижевна дјела чији аутори припадају разним социокултурним, односно језичким срединама (по један роман Д. Ћосића, М. Лалића, Б. Ћопића и М. Крлеже), као и најтиражнији дневни листови из четири најзначајнија социокултурна центра на географским просторима бивше СФРЈ (београдска „Политика“, загребачки „Вјесник“, сарајевско „Ослобођење“ и титоградска <подгоричка> „Побједа“). Чињеница да још увијек нема довољно егзактних и научно обрађених података о томе какав је статус футура I у књижевноумјетничком и публицистичком стилу (дакле у функционалним стиловима, који, по правилу, највјеродостојније одражавају језичко стање на терену), као и питања везана за актуелне потребе вредновања и реконструкције норме српског језичког стандарда, основни су разлози за овакво одређивање и избор корпуса.

3.3.1. Однос футура I и волунтатива

Будуће вријеме у српском језику, као што смо већ навели, представљају слједећи (граматикализовани) облици футура I:

1) ненаглашени (скраћени, десемантизовани, енклитички) презентски облик глагола *хт(ј)ети* + инфинитив (*ја ћу писати* / *ја нећу писати* : *ја ћу написати* / *ја нећу написати*)⁷³;

⁷² Поређење је вршено на материјалу оригинала (који садржи 882 примјера конструкција са зависним инфинитивом) и превода Пушкинове приповијетке „Капетанова кћи“ (у којима се као допуна управној ријечи, поред инфинитива и композиције „да + презент“, користи и конструкција „нека + презент“; више о датим конструкцијама и њиховом саодносу вид., поред осталог, у: *Тополњска 1999*).

⁷³ У питањима и одговорима на њих, као и у још неким случајевима, могуће је у својству (потврдног) футура употријебити и пуни облик презент глагола *хтјети* + инфинитив (*хоћеш ли писати / написати?*; *хоћу писати / написати*); вид., између осталог: *Стевановић 1954: 167–168*; уп.: *Брабец, Храсте, Живковић 1965: 251–252*.

2) инфинитив + енклитика (скраћени презентски облик глагола *хт(ј)ети*), гдје инфинитив глагола са творбеним суфиксом *-ти* губи у изговору тај суфикс, што се одражава и у писању таквог футурског облика (*писаћу / написаћу*)⁷⁴;

3) скраћени презентски облик глагола *хт(ј)ети* + конструкција „*да* + презент“ (*ја ћу да пишем / ја ћу да напишем*).⁷⁵

Прије него што почнемо наводити податке о дистрибуцији и фреквенцији (као о основним критеријумима за утврђивање степена нормативности језичких средстава) футурских облика ваља се према њима одредити тако да се изврше, гдје год је то могуће, разграничења индикативне и волунтативне употребе инфинитива и конструкције „*да* + презент“.

Другим ријечима, ми ћемо одрични (презентски) облик глагола *хт(ј)ети* у комбинацији са композицијом „*да* + презент“ посматрати тек као модалну конструкцију, која, упркос својој формалној сличности са обликом футура, нема футурско значење (вид. фреквенцију таквих конструкција у табеларном прегледу на крају рада), што ћемо покушати (прије свега уз примјену контрастивне анализе српско-руско-пољског језичког материјала) шире образложити у слjedeћем поглављу.

⁷⁴ У „западној“ („хрватској“) варијанти овај облик пише се растављено – са „крњим“ инфинитивом (*писат ћу / написат ћу*).

⁷⁵ Иако се одрични (који су увијек ненаглашени, скраћени) и потврдни пуни облици презент глагола *хтјети* могу формално везати за овај посљедњи футурски облик, они, као што ћемо видјети, имају сасвим другу улогу. У вези с тиме додајмо и кратку напомену да су поједини лингвисти, разматрајући статус футура I у српском језику, погрешно интерпретирали наше ставове о граматикализованости варијанте са конструкцијом „*да* + презент“, утврдивши да „поједини лингвисти и даље сматрају овај модел нестандартним“ (*Радић 2003:137*; вид. такође *Окука 2010: 20*, гдје се аутор, по свему судећи, повео за наведеном оцјеном из претходног рада), што не стоји, јер смо на више мјеста у раду који они цитирају (*Војводић 1996а*) истакли да, поред футура са инфинитивом (у потврдној и одричној форми), у српском језику функционише и (такође као граматикализована форма) футур са конструкцијом „*да* + презент“, али да то важи само за **потврдну** форму „*ћу* + *да* + презент“, док за **негирану** „*нећу* + *да* + презент“ (као и за ријетку употребу потврдне форме са „пуним“, недесемантизованим помоћним глаголом *хт(ј)ети* – „*хоћу* + *да* + презент“, па и за „*хоћу* + инфинитив“, изузимајући у датом случају упитни контекст) – не важи.

3.3.1.1. Модалне (волунтативне) конструкције на граници десемантизације у српском језику у поређењу с руским и пољским⁷⁶

3.3.1.1.1. У случајевима када глагол *хт(ј)ети* нема функцију десемантизованог (помоћног) глагола и кад је семантички близак глаголу *жељети / желети*, а у временском смислу (као индикатив) означава, макар и формално, садашње вријеме можемо говорити о његовом **волунтативно-оптативном** значењу. Другим ријечима, кад у комбинацији са инфинитивом чува своје основно лексичко значење он има функцију управног глагола. У савременим сјевернословенским (источним и западним) језицима овај глагол у наведеним конструкцијама, за разлику од јужнословенских језика, увијек чува своје основно значење. Наиме, у јужнословенским језицима, сада за разлику од сјевернословенских језика, није докраја извршена диференцијација конструкције „*хоћу / нећу* + инфинитив“ и њој сличних футурских облика. Највећи проблем у том смислу представља **двозначност** одричне конструкције „*нећу* + *да* + презент“ у српском језику. За разлику од потврдног облика такве конструкције са ненаглашеним презентом глагола *хтјети* („*ћу* + *да* + презент“) који има исту вриједност као и конструкција „*ћу* + инфинитив“ (тј. налази се у функцији футура), одрична конструкција „*нећу* + *да* + презент“ према српском језичком стандарду служи искључиво као волунтатив, а њена „конкурентна“ конструкција „*нећу* + инфинитив“ – као футур. Основне критеријуме такве диференцијације утврдио је 30-их и 50-их година у својим радовима М. Стевановић (1935; 1954), што је нашло одраза и у његовим нормативним граматикама српског језика. 70-их година те је критеријуме детаљније разрадио и образложио Р. Маројевић, успоредивши овај облик („*нећу* + *да* + през.“) са одричним обликом („*нећу* + инфинитив“) уврштавањем сваког од њих у одговарајућу индикативну парадигму, као и поређењем са, њима еквивалентним, облицима у руском језику, наводећи низ примјера, гдје се српска волунтативна конструкција „*нећу* + *да* + презент“ погрешно преводи футурским обликом на руски језик

⁷⁶ У основи овог поглавља су резултати истраживања који су у виду реферата („Волунтативна конструкција ‘*хоћу/нећу* + *да* + презент’ у српском језику и њени еквиваленти у руском и пољском“) први пут представљени на V симпозијуму „Контрастивна језичка истраживања“ (одржаном на Филозофском факултету у Новом Саду 9–10. децембра 1994) и објављени у зборнику са тога скупа (вид. *Војводић 1996б*). Овдје се излаже донекле модификована варијанта тога реферата.

(*Маројевић 1977; 1988*). Слична запажања налазимо и у кратким прилозима М. Ћирковића (1985) и М. Пешикана (1985: 269–270).

Поједини лингвисти, нарочито страни, упозоравају да горе наведено правило, према којем одрична конструкција „*нећу + да + презент*“ не може имати футурско, већ само волунтативно значење, не покрива све случајеве употребе наведене конструкције. На то је посебну пажњу обратио почетком 70-их година норвешки славист А. Галис, откривши у роману „Корени“ Д. Ћосића више одричних конструкција „*нећу + да + презент*“ са индикативним, тј. футурским значењем (*Галис 1970: 220–221*).⁷⁷

С таквом (нормативном) подјелом улога ових двију конструкција нарочито се не слаже московски славист и сербокroatист В. П. Гутков, који сматра да као еквивалент српској одричној конструкцији у руском језику може бити и индикативни футурски облик, односно да „*да + презент*“ може служити тек као емфатичко средство у саставу футура I, без обзира на то да ли је ријеч о његовом потврдном или одричном облику (*Гутков 1988*).

3.3.1.1.2. Волунтативна конструкција може се посматрати са два основна аспекта – **субјективног** и **објективног**. Са субјективног становишта говорно лице (субјекат) налази се у оквиру самог процеса, тј. он је дио радње. Са објективног (темпоралног) становишта субјекат се налази изван процеса (*Пајар 1988: 65–66*).

Једно дубље истраживање овог проблема у руској лингвистици показало је да управни глагол „хтјети“ (*хоћу – нећу, хочу – не хочу, chce – nie chce*) у волунтативним конструкцијама може имати два основна значења – значење „**жеље**“ и значење „**намјере**“. Другим ријечима овај глагол, као и њему семантички блиски глаголи (као што су *жељети, спремати се, одлучивати, намјеравати* и сл.) има опште значење *оријентације* на реализацију радње, односно оријентације на постизање одређеног стања (*Иљухина 1986: 4*).⁷⁸

⁷⁷ На ову појаву (са још више примјера) наишли смо и ми у другом роману истога писца, у роману „Далеко је сунце“ (вид. *Војводић 1995; 1996а; ул.: Потебња 1958: 352–353; Стевановић 1974: 601–602, 761; Гутков 1988: 72–73*).

⁷⁸ Поред наведених значења овај глагол може у оквиру дате конструкције (у српском језику) у одређеним контекстуалним условима имати и нека друга значења, као што је значење неизбјежног, обавезног вршења радње на плану будућег времена (вид. *Маројевић 1988: 16*).

Када се изражава жеља онда се изражава оријентација која је посљедица унутрашње (спонтане) потребе субјекта. Такву оријентацију прате обавезно обиљежја интезитета, као и очекивања и нестрпљивости субјекта. Она је, дакле, прије свега емоционалног карактера. Када се изражава намјера изражава се заправо резултат одређеног промишљања, односно резултат спознате објективне нужности дате радње. Намјера увијек има поред рационалног карактера и обиљежје завршености, дефинитивности.

На тај начин и инфинитивна компонента у руском и пољском језику (односно композиција „*да* + презент“ у српском) у волунтаивним конструкцијама може истичати или емоционални или рационални карактер оријентације субјекта на реализацију радње. Одроз наведене двозначности глагола *хт(ј)ети* налазимо понекад у пољском и руском (како у оригиналу тако и у преводу). Ријеч је о случајевима када се умјесто овог глагола употребљавају други, њему семантички блиски, глаголи или изрази (уп.: *Термињска 1983: 68; Иљукина 1986: 18–20; Војводић 1991а: 194–196*). На примјер:

(1) – *Шта причаш ту?! Због таквих, борба пропада!* – *љути-то га прекиде Вук. Нећу о томе да мислим* (ДЋс 276) (уп. примјер 8, који је на руски и пољски језик преведен футуром);

(1а) – *Да чега разговариваћ! Вот из-за таквих, как Гвозден, мы и проигрываем войну, – злобно прервал его Вук. – Не желаю и думать об этом* (ДЋр 252);

(2) *Другови. Ја идем са вама... Примите ме... Нећу више овде да живим* (ДЋс 234);

(2а) *Товарищи! Я пойду с вами... Примите меня... Я не могу больше жить здесь* (ДЋр 214);

(3) *Чекај мало, хоћу да видим* (МЛс 538);

(3а) *Zaczekaj, musisz coś sprawdzić* (МЛп 485);

(4) [*Хладно ми је око срца кад мислим о томе, зато*] *нећу ни да мислим* (МЛс 103);

(4а) *Boję się o tym myśleć* (МЛп 95);

(5) *Похвалиће се да ме прешао, а ја нећу да дозволим да ме пређе* (МЛс 316);

(5а) *Jeśli zwięje bez szwanku, będzie się przechwalał, że wystawił mnie do wiatru. Nie mogę do tego dopuścić* (МЛп 286);

(6) *Глава ми пуца од мозгања, више нећу да се замарам (...)* (МЛс 484);

(6a) *Głowa mi pęka od rozmyślań, nie tam ochoty dłużej się męczyć (...)* (МЛп 436).

(7) *Со мислите зе мнѧ зробић?* (СЖп 14);

(7a) *Что же вы со мной хотите сделать?* (СЖр 33);

(7b) *Шта хоћете да учините са мном?* (СЖс 96).

У руском и пољском језику као одраз значења намјере наведеног глагола јавља се и употреба футурских облика умјесто волунтативне конструкције. На примјер:

(8) *Али све се то разбијало о глупост и неповерење тога чиновника.*

– *Нећу ја, ефендија, да лупам главу о том. Ја историју, или како се то све зове, не знам* (ИАс 69);

(8a) *Но все его доводы разбивались о тупость и трусливую подозрительность чиновника.*

– *Не буду ја, эфенди, ломать над этим голову. Историю, или как она там зовется, я не знаю* (ИАр 52);

(8b) *Ale wszystko to rozbijało się o głupotę i nieufność urzędnika.*

– *Nie będę, efendi, łamał sobie nad tym głowy. Ja historii, czy też jak to się tam wszystko nazywa, nie znam* (ИАп 63);

(9) *Ја нећу да предам! Ја сам партизан и остајем партизан! А ти ћеш се једног дана покајати за ово* (ДЋс 177);

(9a) *He сдам оружие! Я партизан и останусь партизаном! А ты когда-нибудь в том расскаешься* (ДЋр 162);

(10) *Читам ти у очима. Кад је тако нећу да разговарам!* (МЛс 275);

(10a) *Widzę po twoich oczach. Skoro tak, nie będę z tobą rozmawiał* (МЛп 249);

(11) *Mów prawdę! Nie ty kradłaś, nie ty przechowujesz. Mnie prawdy nie powiesz, toś teraz taka, Żydowico niewierna!* (СЖп 78);

(11a) *Говори правду! Ведь не ты их украла, не ты прячешь! И ты не скажешь мне правды? Вот ты теперь какая, жидовка неверная!* (СЖр 96);

(11b) *Говори истину! Ниси ти крала, не чуваи их ти. Мени нећеш да кажеш истину, таква си ти сада, неверна Јеврејко* (СЖс 144).

За изражавање одричне волунтативности у руском језику често се користи футурски облик СВ глагола *стать* са инфинитивом. Такво значење датог глагола лако се уочава у преводима на друге словенске језике. Уп. следеће примјере на руском језику и њихове еквиваленте на пољском и српском језику, у којима се формализује (експлицира) управо дата семантика волунтативности (рус. ‘не хочу’ – пољ. ‘nie chcę’ – срп. ‘нећу’ / ‘не желим’):

(12) – *Этого не полагается...* – бормотал он.

– *И слушать не стану*, – зашипел в самое ухо его Коровьев (МБр 83);

(12a) – *Nie uchodzi – wymamrotał.*

– *Nie chcę o tym nawet słyszeć* – *szepnął wprost w prezesowe ucho Korowioł* (МБп 121);

(12б) – *То није допуштено...* – мрмљао је.

– *Нећу ништа да чујем* – *зашапутао је на његово ухо Коровјов* (МБсз 107–108).

(13) *Бал будет пышный, не стану скрывать от вас этого.* (МБр 204);

(13a) *Nie chcę przed panią ukrywać, że bal będzie wspaniały* (МБп 307);

(13б) *Бал ће бити раскошан, нећу то да кријем од вас* (МБсб 250) [уп. загребачки превод: *Бал ће бити раскошан, не желим вам то затајити* (МБсз 272)].

Уз одговарјући контекст-ситуацију (обично додавањем замјенице *тебе*), односно интонацију и ред ријечи, и потврдна конструкција са датим глаголом може да изражава ово модално значење (‘не хочу’), али уз пропратни иронички однос говорника према изреченој чињеници или предлогу сабесједника (глагол је често у иницијалној позицији и у препозицији у односу на субјекат, чиме се појачава како иронички однос говорника тако и значење одричне волунтативности).

Као илустрацију наведимо (хронолошким редом – од XIX до XXI стољећа) неколико примјера из НКРЈ:

(14) „*Ну как же, — думаю себе, — так я тебе и стану их держать?*“ (Н. С. Лесков. Очарованный странник – 1873 год.) (= ‘не стану / не буду держать’);

(15) *Ну, вот, нашла время, стану я теперь тебе рассказывать* (А. А. Потехин. Выгодное предприятие – 1877 год.) (= ‘не стану / не буду рассказывать’);

(16) *Так я тебе и стану рассказывать!* (В. Каверин. Два капитана –1938–1944 год.) (= ‘не стану/не буду рассказывать’);

(17) *Стану я тебе отчет давать, куда хочу — туда и хожу!* (К. Ливанов. Без Бога // „Новый Мир“, 2002) (= ‘не стану / не буду давать’).

Уп. такође следећи примјер и његове еквиваленте у пољском и српском језику:

(18) – *Ну да, – сказал Малинин, – держи карман шире! Станут с такой срочностью прямо из боя тащить!* (КСр 321) (= ‘не станут / не будут тащить’);

(18a) – *A jakże! Gadaj zdrów! Będą cię z takim pośpiechem ciągnąć prosto z walki!* (КСп 396);

(18б) – *Не верујем да је то – рече Малинин. – ЗАР би нас због тога овако хитно звали право из борбе?! (КСсб 347) [уп. и загребачки превод: – Ама немој – рекао је Малинин – не претјеравај. БАШ би нас тако хитно извлачили из битке! (КСсз 321)].*

Иако су неки примјери на руском и пољском језику (и преводи и оригинали), који овдје служе као еквиваленти наведене српске одричне конструкције, представљени футурским обликом, то још увијек не значи да они морају обавезно имати и значење индикатива, односно будућег времена, како се то тврди у *Гутков 1988*. Другим ријечима, треба имати у виду и то да футурски облици (како аналитички тако и синтетички, а нарочито ови посљедњи) у руском и пољском, као и у осталим сјевернословенским језицима, могу у одређеним контекстуалним условима изражавати не само основно индикативно значење већ и разна модална значења, какво је, на примјер, значење волунтативности или оптативности у одричним (изјавним и упитним) реченицама (уп.: *Бондарко 1971: 93–94, 110–111; Практична граматика 1985: 73; Војводић 1993: 193; 1996б*). Управо такво (волунтативно) значење (како конструкције „нећу + да + презент“ тако и руског футура) ми видимо и у примјерима (иначе методолош-

ки веома добро обрађенима) које В. П. Гутков наводи као илустрацију футурске употребе руских и српских облика (*Војводић 1996б*).⁷⁹

Штавише, управо због те бифункционалности футурских облика у сјевернословенским језицима могућа су и мијешања њиховог временског и модалног значења, па чак и неспоразуми, до којих долази нарочито онда када се дати облици реализују у оквиру дијалога, што се може илустровати сљедећим примјером:

(19) *Подходит Рома к мужикам и говорит:*

– *Дяденьки, икру есть будете?*

– *Будем!*

– *Когда будете есть, позовите меня* (РК 146)

Наведени дијалог представља комуникацију говорника и саговорника са различитим полазним претпоставкама, усљед чега се ствара ефекат поремећене комуникације са примјесом хумора, до чега долази без обзира на то да ли је тај поремећај изазван свјесно или несвјесно. Рецимо само узгред да се овакав тип контекста (ситуације) не може ваљано (а тиме ни вјерно) превести на јужнословенске језике (осим, можда, на словеначки, који је у овом сегменту ближи сјевернословенским језицима).

⁷⁹ Ту чињеницу – да се волунтативност у руском језику може изразити не само убичајеном волунтативном конструкцијом („*хочу / не хочу + инфинитив*”) већ и футурским облицима СВ и НСВ превидио је В. П. Гутков у свом раду, посвећеном овом питању (*Гутков 1988*), гдје је даг и критички осврт на рад Р. Маројевића (*Маројевић 1977*), у којем, само да узгред напоменемо, аутор такође није узео у обзир ово значење руских футурских облика. Наведени превид Р. Маројевић је, ипак, исправио у посебном раду (*Маројевић 1997*), гдје се, поред осталог, позвао и на примједбе у вези с тим, изнесене у нашим радовима (вид.: *Војводић 1995; 1996а; 1996б*).

Да се модална нијанса волунтативности може изразити и футуром то показује и руски превод доле наведене (у параграфу 3.3.1.1.4) француске реченице-конструкције (*je ne veux pas la trainer*) која има волунтативно значење: *Ее-то я не по-таицу <в такую мерзкую погоду>* (ЕЗр 426), премда би и овдје било оправданије употребити конструкцију са јачом експресивно-емоционалном обојеношћу (какову већ имамо и у оригиналу, тј. „*не хочу + инфинитив*“ глагола НСВ), како је то учи-нио и пољски (ЕЗп 70), односно српски (ЕЗсб 83) преводилац. Уп. такође примјер из бајке, гдје је у наративном дијелу текста употребљена волунтативна конструкција са глаголом *хотеть* (‘хтјети’) у прошлом времену, којом се објашњава волунтативна употреба футура НСВ у истом контексту: *Не хотел ослик работать. Заупрямился: „Не буду [работать]“* (ГЦ 42).

Истакнимо још једном да оно што се у српском језику може изразити одричном волунтативном конструкцијом, гдје се као допуна обично употребљава презент НСВ, у руским и пољским преводима се често покушава изражавати футуром СВ и (рјеђе) НСВ.

Такви поступци карактеристични су нарочито за употребу датих конструкција са глаголима кретања. Код ових глагола руски и пољски футурски облици са значењем волунтативности чешће су СВ, а инфинитивна компонента у волунтативној конструкцији НСВ (вид. Гутков 1988: 70, гдје се наводе, премда због других разлога, примјери таквога типа у руском језику).⁸⁰ Упоредимо оба случаја у истом контексту на руском примјеру: *На похорони я не пойду. Я не могу. Я не хочу ходить на похорони* (П. Нилин: „Жестокость“ – ЦФ 344).

Овдје се, дакле, изражава одбијање извршења радње. Футурски облик показује да је ријеч о промишљеном, планираном, рационалном „позезу“ (исказу), док волунтативна конструкција у другом дијелу исказа, појачавајући негативни однос субјекта према вршењу радње, поновно актуелизује (само сада са већим степеном емотивности) одбијање вршења радње. Да оба средства (тј. и футурски облик и волунтативна конструкција) изражавају волунтативно, а не индикативно (футурско) значење говори нам и сам контекст, тј. редослијед елемената исказа, који представљају понављање, односно својеврстан синонимски низ: *Я не пойду – Я не могу – Я не хочу ходить*. Управо такав распоред елемената укупног ужег контекста доприноси интензитету негативног, тј. емоционалног односа говорног лица (овдје и субјекта) према вршењу радње које се од њега тражи.

Недиференцираност футурских облика и волунтативних конструкција у руском и пољском језику огледа се и у њиховој напоредној употреби (тј. у оквиру истог контекста). На примјер:

- (20) – *Więc panna nie pokażesz kryjówki?*
 – *Nie pokażę, bo nie wiem, gdzie on tam jest.(...)*
 – *Ja nie będę otwierał tych drzwi ani tam nie pójdę.*

⁸⁰ У вези с тим можемо навести и запажање Е. В. Падучеве о немогућности употребе футура НСВ од једносмјерних глагола кретања у руском језику, у првом реду због тога што се у датом случају ингресивност (а тиме и футур СВ) изражава творбено (помоћу префикса *по-*), услед чега се футур НСВ код таквих глагола „по принципу системског истискивања“ искључује из употребе (Падучева 2008: 79; уп. такође Горбова 2011: 86–88).

– *Ty! Jak śmiesz! Otwieraj natychmiast!*
 – **Nie otworzę.** Sami otwierajcie.
 – *Dlaczegoż to, kochanku, nie chcesz nam tych drzwi otworzyć?* –
słodko zapitał major.
 – *Dlatego, że nie moja rzecz tam chodzić.*
 – *Czemu?*
 – *To panów pokój...*
 – *Jak to panów?*
 – *Nieboszczyka pana, Panie mi ta świeć... Chcecie, to iździe, a ja*
nie pójdę (...)

– *Co to takiego? Czemu on nie chce wejść do tamtego pokoju?* –
zapitał major zracając się do panny Brynickiej (СЖП 50–51);

(20a) – *Значит, вы отказываетесь показать тайник?*

– **Не покажу,** потому что не знаю.(...)
 – *Я не стану отпирать эту дверь и ни за что не войду туда?*
 – *Ах ты! Как ты смеешь? Открой сейчас же!*
 – **Не открою.** Сами открывайте!
 – *Отчего же, милейший, ты не хочешь отпереть эту дверь?*
 – *слащавым голосом спросил майор.*
 – *А потому, что не мое дело ходить туда.*
 – *Почему?*
 – *Это баринова комната...*
 – *Какого барина?*
 – *Покойного барина, царство ему небесное. Коли хотите –*
идите, а я нипочем не пойду.(...)
 – *В чем дело? Почему он не хочет войти в ту комнату?* –
спросил майор у панны Брыницкой (СЖр 68–69);

Уп. превод на срп.:

(20б) – *Ви дакле нећете да покажете скровиште?*
 – **Нећу да покажем,** јер не знам где би тај био.(...)
 – *Ја нећу да отварам та врата и нећу да идем тамо.*
 – *Ти! Како се усуђујеш! Да си сместа отворио!*
 – **Нећу да оворим.** Отворите сами!
 – *А што ти, драги мој, нећеш да нам отвориш?* – *упита*
слатким гласом мајор.
 – *Зато, што није мој посао да тамо идем.*
 – *Како то?*

- *То је господинова соба...*
 – *Како господинова?*
 – *Покојнога господина, покој му души...* *Ако хоћете, идите сами, али ја нећу да идем. (...)*
 – *Шта је то? Због чега он неће да уђе у ону собу?* – *упита мајор окренувши се госпођици Брињицкој (СЖс 124).*

Као што видимо из наведених примјера, српски језик конструкцијом „*нећу* + *да* + презент“ изражава значење које се у руском и пољском изражава футуром (овдје најчешће глагола СВ) и/или чистом волунтативном конструкцијом „*не хочу* (*nie chce*) + инфинитив“. Претходни контекст са изразитим волунтативним значењем није српски оригинал, већ пољски, из чега можемо закључити да овај примјер сликовито показује како ни у пољском ни у руском није извршена потпуна диференцијација између футурских облика и волунтативних конструкција (као што смо већ видјели да формалне диференцијације нема ни у српском – параграф 3.3.1). Другим ријечима, футурски облици у овим језицима могу се у одређеним случајевима употребљавати и умјесто наведених конструкција, што нам даје основа да у овом случају говоримо о њиховој синонимичности. Футурски облици у волунтативној функцији у руском и пољском, као и у другим сјевернословенским језицима, употребљавају се најчешће онда када се радња односи на 1. лице, а нарочито на 1. л. јд. Када се радња односи на друга лица, а нарочито на 3. л., онда се, по правилу, футурски облици не употребљавају; у тим случајевима користи се (готово обавезно) чиста волунтативна конструкција. Дакле, што је вршење радње ближе говорном тренутку и што је већи степен њене илокутивности, вјероватност да ови језици употребе футурски облик тим је већа.

У контексту засићеном јаким емоционалним набојем обавезно ће се, без обзира о којем се лицу ради, у овим језицима користити волунтативна конструкција „*(не) хочу* / *(nie) chce* + инфинитив“. У писаном тексту на ту емоционалност указују обично узвичници, као у следећим примјерима:

(21) – *Иди! 'Оћу да будем сам!* – *викну он изненада и не погледа у Павла (ДЋс 121);*

(21а) – *Уйди! Я хочу остаться один!* – *неожиданно крикнул Гвозден, не глядя на Павле (ДЋр 112);*

(22) (...) **Heћy** више ни **да те видим!** (МЛс 329);

(22a) **Nie chce** cię **więcej** na **oczy oglądać!** (МЛп 296);

(23) – *Siostro!* – *wołał* – *łaski!* *Daj się zabić samemu!* **Nie chce żyć!** (СЖп 76);

(23a) – *Сестра,* – *взывал он,* – *сжалься!* *Убей!* *Позволь мне самому убить себя!* **Я не хочу жить** (СЖр 94);

(23б) – *Сестро!* – *викаше он,* – *смилуј се!* *Убий!* *Пусти да се сам убијем!* **Heћy да живим!** (СЖс 142).

Значење жеље може понекад у руском и пољском језику да буде изражено (односно са српског преведено) презентом или, рјеђе, кондиционалом. На примјер:

(24) *Сигурно се плашила да му каже истину.* „*Има нешто, чим неће да ми каже. Има, има нешто...*“ (ДЂс 267);

(24a) *Наверно, она просто боялась сказать ему правду. Есть что-то, чего она не говорит. Есть, есть* (ДЂр 244);

(25) (...) **и неће** ни **руку да ми пружи** (МЛс 541);

(25a) (...) **a teraz nie podaje** **mi ręki** (МЛп 487);

(26) *А ако баш неће да дође, бар нека каже шта да се ради и gdje да се траже лекови* (МЛс 557);

(26a) *A gdyby nie chciał przyjść, niech przynajmniej powie, co robić i gdzie poszukać lekarstwa* (МЛп 501).

Свако од значења (односно подзначења) волунтатива тражи и посебна контекстуална средства. Тако, кад је у питању жеља онда се често могу срести елементи контекста, као што су *веома* (*очень, bardzo*), *жарко* (*страстно, żarliwie*), *нешто* (*что-то / что-нибудь / кое-что, coś*), *све* (*всё, wszystko*) и сл. Наведени елементи (квантификатори) доприносе интензитету и емоционалности исказа (уп. *Пипер 1988: 78–98, 138–140*). На примјер:

(27) **Хоћу** **и ја нешто да имам, хоћу све!** (МЛс 306);

(27a) *I ja chce* **coś mieć, z życia!** **WSZYSTKO chce mieć** (МЛп 277).

Волунтативне конструкције са значењем жеље представљају заправо емоционално задовољење, које је у директној вези с расположењем субјекта.

Конструкције са значењем намјере често су у оквиру контекста у којем се употребљавају повезане са лексичким показатељима

мјеста (правца) и времена реализације радње. За такву радњу кажемо да је просторно или временски локализована, односно одређена, а с обзиром на временску удаљеност њеног (из)вршења од говорног тренутка – „ближа“ или „даља“ (уп. *Војводић 1989: 76–77; 2007б: 145–149*; уп. такође: *Поспелов 1955: 230–232; Пипер 1983б: 95–107; 1985; 1988: 16–61, 76; 1993; 1997: 9–56, 100–117; Мушовић 1987: 24–25; Шокларова-Љоровска 1990; Антонић 2006; Расулић 2006: 248–252*). На примјер:

(28) *Не, ја идем. Од тога зависи читава акција и лично ја хоћу да је изведем. Ја се за њу осећам најодговорнијим. ВЕЧЕРАС нећу ништа да ризикујем* (ДТс 354);

(28а) *Нет, пойду я. От этого зависит успех операции, я хочу провести ее лично. На мне лежит большая ответственность, и я не хочу ничем рисковать* (ДТр 320);

(29) *И хоћу да видим је ли ТО МЈЕСТО и изблиза тако лијепо као што се чини издалека* (МЛс 511–512);

(29а) *Chcę prócz tego sprawdzić, czy TO MIEJSCE jest rzeczywiście tak piękne, jak z daleka wygląda* (МЛп 461);

(30) – *А как же ты не понимаешь, – вдруг закричала она, – как же ты не понимаешь, что я тоже человек?! Что я хочу быть ТАМ, ГДЕ ты?! Почему ты думаешь только о себе?* (КСр 7)

(30а) – *Ale czy ty nie rozumiesz – krzyknęła nagle – czy ty nie rozumiesz, że ja także jestem człowiekiem? Że chcę być TAM, GDZIE ty! Dlaczego myślisz tylko o sobie?...* (КСп 8);

(30б) – *А како ти нећеш да схватиш, –наједном завика она – како ти нећеш да схватиш да сам и ја човек?! Да ја желим да будем ТАМО ГДЕ си ти? (...) Зашто мислиш само на себе?...* (КСсб 10).⁸¹

Употреба волунтативних конструкција често се веже за контекст, односно ситуацију која не означава конкретизацију (из)вршења радње. То се нарочито испољава у погодбеним и упитним реченицама (уп. *Иљухина 1986: 19; Маслова 2008: 168–169*). На примјер:

⁸¹ Уп. загребачки превод, гдје је волунтатив изражен донекле необичном и архаичном конструкцијом са инфинитивом: – *Та како не разумијеш – наједном је узвикнула – како не разумијеш да сам ја исто човек?! Да ја хоћу бити тамо гдје си ти! Зашто мислиш само на себе? ...* (КСсз 10).

(31) *Сколько получил сейчас? Говори, ЕСЛИ хочешь сохранить жизнь!* (МБр 255);

(31a) *Колико си сада добио? Говори, желиш ли сачувати живот!* (МБсз 340);

(32) *Имам и „Ново време“. Хоћеш ли да погледаш?* (ДЋс 201);

(32a) *У меня есть „Ново време“. Хочешь посмотреть?* (ДЋр 184);

(33) *ШТА ћеш с тиме?* (МЈс 327);⁸²

(33a) *CO chcesz z tym zrobić?* (МЈп 296);

(34) *Ето видиш, ни то ниси погодио. Ја сам све што је – превише, АКО баи хоћеш да знаш, и зато не ваљам* (ИАс 79);

(34a) *Видишь, и опять не угадал. Уж ЕСЛИ хочешь знать, во мне всего не просто много, а слишком много. Поэтому я ни на что и не гожусь* (ИАр 57);

(34b) *No, popatrz, nawet teraz nie trafieś. JEŚLI już chcesz wiedzieć, i mnie wszystko jest za duże i dlatego nic po mnie. Tak, ja też jestem do niczego* (ИАп 69).

Какво ће значење (тј. степен волунтативности или футуралности) имати конструкција (било одрична било потврдна) са композицијом „да + презент“, односно њени еквиваленти у руском и пољском (а нарочито они који имају футурске облике), зависи, чини се, и од врсте радње допунског глагола (тј. глагола који се додаје управном глаголу *нећу*, односно *хоћу*), као и од његовог лексичког значења. Другачије ће, рецимо, значење имати глаголи кретања (*verba movendi*), него што их у овој позицији имају глаголи говорења (*verba dicendi*). Исто тако, разликоваће се у том смислу и глаголи са ингресивном врстом радње (*радити* – *прорадити*) од глагола са интензив-

⁸² У овом примјеру управни глагол *хтјети* десемантизован је само формално, што показује и превод на пољски језик, као и суптилнија анализа ширег контекста: – *Шта ћеш с тиме?* (= ‘шта хоћеш / желиш / намјераваш да урадиш’) // – *Да обучеш, прошкрзута* (= ‘хоћу / желим да урадим / да те натјерам да обучеш ово’). Поред тога овдје је дошло до метаплазме (девербализације, глаголске деструкције, испуштања глагола) као резултата примјене минус-поступка (вид. *Тошовић 1991; 1995: 338–367; уп.: Војводић 1991а: 195–196; 1997а; Маслова 2008: 169–170*), која је, као и већина глаголских деструкција, карактеристична за разговорни стил; уп. сличан примјер дјелимичне девербализације у преводу на руски језик: *Малиша, хоћеш ли да идеш кући?* (ДЋс 74) [*Малиша, хочешь домой?* (ДЋр 69)].

ном врстом радње (*јести* – *најести се*). Наравно, у томе значајну улогу игра и видска опозиција свршености и несвршености глаголске радње.

У зависности од тога што се жели изразити – намјера (која је резултат промишљања и планирања) или жеља (која је посљедица унутрашње емоционалне, по правилу, спонтане, тренутне потребе) – користи се СВ или НСВ. За намјеру, која је рационалног карактера и која се одликује обиљежјем дефинитивности, коначности, завршености оријентације на остварење радње, својствена је употреба СВ, а за жељу, која има емоционални карактер – употреба НСВ.⁸³ Уп.:

(35) *Chce mnie pani zgubić! Ja nie mogę* (СЖп 84);

(35а) *Вы хотите меня погубить. Я не могу ехать!* (СЖр 103);

(35б) *Ви хоћете да ме упропастите! Не могу* (СЖс 149);

(36) *Мислим да ниједног тренутка нисам веровала да ћу погинути. А и ти... Ја, Учо, хоћу да живим...* (ДЂс 87);

(36а) *Мне кажется, я никогда, ни на мгновение не верила, что я погибну. И ты... я хочу жить, Уча...* (ДЂр 81).

3.3.1.1.3. Завршавајући овај одјељак о модалним конструкцијама, ваља још једном јасно истаћи да горе наведена **недиференцираност** извире прије свега из значења која имају средства за изражавање волунтативности (волунтативне конструкције), односно футуралности (футурски облици), без обзира на то да ли се ради о полисемији (захваљујући којој волунтативна конструкција у јужнословенским језицима /овдје у српском/ и футурски облици у сјевернословенским језицима /овдје у руском и пољском/ могу имати како индикативно тако и волунтативно значење) или о синонимији (која сјевернословенским језицима омогућава да волунтативну конструкцију замијене футурским облицима, а јужнословенским језицима, наравно не свима, да футурски облик замијене волунтативном конструкцијом).

⁸³ Избор вида одраз је степена ограничености процеса, односно трајања радње. Ако радња инфинитивне компоненте волунтативне конструкције у руском и пољском језику, односно композиција „*да* + презент“ у српском језику, изражава ограниченост, онда ће она најчешће бити СВ. А у случају дјелимичне ограничености или када нема такве ограничености употребљава се, по правилу, глаголска радња НСВ (*Пајар 1988: 67–68, 73*).

Дата синонимија је једносмјерна. Другим ријечима, сјеверно-словенске футурске облике у њиховом индикативном значењу није могуће замијенити волунтативним конструкцијама, као ни јужнословенске волунтативне конструкције футурским (инфинитивним) облицима; у српском језику евентуална употреба футура у волунтативном значењу данас би се осјећала као архаизам. Наведена синонимичност може се у сјевернословенским језицима препознати (а) као транспозиција индикатива у модус (волунтатив), а у јужнословенским (б) као аналогија, на основу које се одрични облик футура (*нећу* + инфинитив) и одрична волунтативна конструкција („*нећу* + *да* + презент“) доводе на исту равн са потврђним футурским облицима („*ћу* + инфинитив“ / „*ћу* + *да* + презент“).

Грамматикализованост / неграматикализованост (која овдје подразумијева исказивање / неискказивање индикативности) неког облика или конструкције одређена је, између осталог, и њиховом фреквентношћу. Према томе, конструкција „*хоћу/нећу* + *да* + презент“ у српском језику, с обзиром на своју веома малу фреквентност (са значењем индикатива, односно футура) у односу на велику фреквентност инфинитивне конструкције („*ћу/нећу* + инфинитив“), не може се узимати као грамматикализовани облик у пуном смислу те ријечи (вид. *Војводић 1995; 1996а*). У прилог томе говори и њена просторно веома ограничена употреба са значењем футура, која, по правилу, има уско локални (дијалектални) карактер. По свему судећи, управо због тих разлога савремени српски језик искључује из свога грамматичкога стандарда наведене конструкције.

Исто тако, руски и пољски футурски облици са значењем (исказивањем) волунтативности, с обзиром на њихову малу фреквентност у односу на велику фреквентност конструкције „*хочу* / *не хочу* (*chcę/nie chcę*) + инфинитив“ са истим значењем, не могу се посматрати као „прави“ волунтативи или оптативи (иако таква употреба није нарушавање норме).

Такође, треба имати у виду да се примјери типа „*хоћу* + *да* + презент“ у српском језику (односно „*хочу* / *chcę* + инфинитив“ у руском и пољском), као и њихови одрични облици често могу срести у дијалозима, а врло ријетко у наративним дијеловима текста.

3.3.1.1.4. Критеријуми разграничења футура и волунтатива.

Ако се при употреби међу „правим“ футурским облицима и волунтативним конструкцијама не запажа разлика онда може доћи до грубих грешака у комуникацији, што је нарочито осјетљиво у превођењу са српског на друге језике (Маројевић 1977: 41–43). Наравно, до грешака сличне природе може доћи и при превођењу са страног језика на српски. Оне се јављају не само услед неразликовања значења ових двају облика-конструкција већ и кад се свјесно и по сваку цијену покушава избјећи употреба композиције „да + презент“ (вид. Војводић 1995; 1996а; 1996б; уп. такође: Крнета 1998; Станојевић 2014).

Тако, рецимо, у загребачком преводу романа „Жерминал“ Е. Золе француска реченица-конструкција са волунтативним значењем *Je ne veux pas spéculer* (ЕЗф 85) преведена је као индикатив (футур I са инфинитивом) – *Ja neću špekulirati* (ЕЗсз 68) – што је неисправно, док београдски превод користи презентску конструкцију (волунтатив) – *Нећу да спекулишем* (ЕЗсб 79) – што је исправно, и што такође потврђује и шири контекст. Уп. овај примјер у преводу на руски језик, гдје је истакнута, као и у оригиналу, волунтативност (оптативност) наведене конструкције: *Я не желаю спекулировать* (ЕЗр 423). И превод на пољски језик показује да такве конструкције не могу имати индикативни, већ само волунтативни карактер. Тако, на примјер, француска конструкција *Je ne veux pas la traîner* (ЕЗф 88), коју је загребачки преводилац превео такође неправилно – *Ja je neću vući* (ЕЗсз 70), а београдски правилно – *Нећу да је вучем* (ЕЗсб 83), преведена је на пољски језик уз помоћ презент глагола *chcieć* – *Nie chce jej zabierać* (ЕЗп 70), који у пољском, као и у свим сјевернословенским (источним и западним) језицима, увијек чува лексичко значење волунтативности. Ипак, без обзира на то што је, како смо стекли утисак, свјесно покушавао да избјегне одричне волунтативне конструкције наведенога типа, загребачки преводилац није успио да се докраја придржава тога принципа. Наиме, понекад се и закони језика могу успјешно одупријети насиљу које се над њим не тако ријетко врши. Тако, исти преводилац није имао избора него да француску реченицу *On savait qu'il ne voulait plus d'elle* (ЕЗф 66) преведе волунтативном конструкцијом, типичном за српски стандардни језик (с обзиром на то да је умјесто именске допуне управном глаголу, као што је то у

оригиналу, дао предност употреби глаголске допуне): *Znalo se da on za nju neće više da čuje* (ЕЗсз 53).⁸⁴

Ипак, чини се да ово правило, према којем одрична конструкција „*нећу + да + презент*“ не може имати футурско значење, већ само волунтативно, не покрива све случајеве употребе наведене конструкције (вид. *Галис 1970: 220–221*).⁸⁵ То потврђује и више примјера које смо нашли код Д. Тосића. Уп.: (...) *чуваћу их као очи. Длака с главе неће да им фали* (ДТс 69); *А ја и ти нећемо више да се видимо?* (ДТс 70); *Ако постанеш официр, нећеш више да пешачиш* (ДТс 153); *Него, хоћеш ли да (...) скуваш качамак. Посан, цигански, неће ништа да те кошта* (ДТс 210). Футуралност у наведеним реченицама постиже се лексичко-синтаксичким средствима: употребом замјеничко-прилошких универзалних квантификатора негативнога типа (*више* = ‘више никад’, *ништа* = ‘уопште’) и њихових синонима (*длака* = ‘ништа’), валентношћу глагола (уп. први и посљедњи примјер, гдје глаголска радња због свог лексичког значења нема активног вршиоца, па на тај начин поприма обиљежја безличности, чиме се по значењу приближава глаголској радњи коју именује инфинитив), организацијом реченице (друга реченица је упитна, а трећа погодбена, што значи да ће евентуално извршење радње услиједити обавезно послје говорног тренутка; у првој и посљедњој реченици на футуралност указује и проширени, односно претходни контекст). Наравно, контекстуална средства могу да указују и на волунтативни карактер дате одричне конструкције; уп. сљедећи примјер, који би се без ширег синтаксичког контекста (прве и посљедње реченице) могао схватити и као двосмислен (као футурални

⁸⁴ Поменимо, узгред, да ова појава неправилне употребе футура I на просторима западног (загребачког) културно-језичког круга није ни случајна ни ријетка; још веће неправилности могу се редовно срести и у другим позицијама овога облика (уп. *Мулић 1954: 57–58*).

⁸⁵ Подсјетимо се и овдје да као еквивалент ове одричне (модалне) конструкције („*нећу + да + презент*“) у српском језику може у руском, па и у пољском и другим сјевернословенским језицима да буде и „индикативни“ футурски облик. Другим ријечима, у датим контекстуалним условима руски (сјевернословенски) футурски облик не изражава основно, индикативно значење, већ модално значење, тј. значење волунтативности; уп., поред осталог: *Бондарко 1971: 93–94, 110–111; Практична граматика 1985: 73; Војводић 1993: 193 и 1996б; уп. такође Гутков 1988: 68–72*, гдје се руски еквиваленти наведене српске волунтативне конструкције посматрају као индикативна средства са емфатичким значењем.

и волунтативни): *On se ne da izjednačiti. On ne će da bude sivi broj u svojoj jednoličnosti mravinjaka. On mrzi moraliste* (МК 254).

Међутим, ови примјери, иако, наизглед, не измичу норми српског језика, не представљају стандардни, већ првенствено разговорни језик (Стевановић 1967: 42; 1974: 602, 761; Пунер, Клајн 2013: 173–174, 199), па их и ми, држећи се тога становишта, не убрајамо међу стандардне облике футура I.

Наведена одрична конструкција са значењем будућег времена може се срести готово искључиво код писаца који својим стандардним изразом документују језичку ситуацију на источним географским просторима у чијем је дијалекатском залеђу присутно интензивно губљење инфинитива у корист конструкције „*да* + презент“.⁸⁶

Управо та чињеница, која указује на релативно малу просторну раширеност, односно ограниченост ове појаве, била је, вјероватно, довољан разлог да такву употребу не прихвати нормативна граматика српског језика. Може се такође претпоставити да је ово неприхватање условљено и тиме што већина писаца, у чијем је дијалекатском залеђу инфинитив „жива“ категорија, конструкцију „*нећу* + *да* + презент“ употребљава углавном у њеном волунтативном значењу.⁸⁷

Овдје се намеће и закључак, да је у говорном језику (у оквиру источне дијалекатске основице) мањи степен диференцијације између инфинитива и конструкције „*да* + презент“ у њиховој напоредној употреби, него у стандардном језику, гдје постоје одређена дистинктивна синтаксичко-семантичка (па и стилиска) обиљежја (нијансе), која, чини се, нису баш увијек условљена само нормативним правилима, већ и језичким осјећањем појединца.

С обзиром на то да се наведено нормативно правило разграничења футура и волунтатива не може баш увијек примијенити на све случајеве употребе одричне конструкције „*нећу* + *да* + презент“ свака даља и дубља разрада овог питања била би веома користан и конструктиван допринос нормирању српског језика.

⁸⁶ У романима Д. Ћосића може се редовно наићи на релативно честу употребу одричне конструкције с футурским значењем; у роману „Корени“ А. Галис (Галис 1970: 221) пронашао је 7, а у роману „Далеко је сунце“ ми смо нашли 18 таквих случајева (вид. табеларни преглед на с. 124).

⁸⁷ Овакав поступак карактеристичан је како за М. Крлежу и Б. Ћопића тако и за М. Лалића, код којег бисмо само у 3 од укупно 100 случајева употребе ове конструкције могли говорити, и то уз одређене ограде, о њеном футурском значењу (вид. табеларни преглед на с. 124); уп.: Потебња 1958: 352–353; Стевановић 1974: 601–602, 761; Гутков 1988: 72–73; Пунер, Клајн 2013: 199.

Из истих разлога, због којих одрична конструкција „*нећу + да + презент*“ не може имати футурско значење, ни пуни презентски облик глагола *хтјети* са конструкцијом „*да + презент*“ (*хоћу да пишеш*) нема основа да се посматра као футур.⁸⁸

Другим ријечима, у оба случаја о овој конструкцији можемо говорити као о допуни управном глаголу са основним волунтативним значењем (*Стевановић 1935, 286–287*).⁸⁹

Треба истаћи да се примјери типа „*хоћу + да + презент*“ или пак они са одричном конструкцијом „*нећу + да + презент*“ често могу срести у поезији (за коју је карактеристична нестандардност, као и нарушавање језичке норме уопште, односно у којој је слобода израза највећа), док се у прози срећу углавном у дијалозима (а врло ријетко у наративним дијеловима текста). Веома често дијалози (а понекад и унутрашњи монолози, па и писма) припадају људима из сеоских средина, који говоре локалним (просторно веома ограниченим) дијалектом. Ово се посебно односи на ликове у романима Д. Ћосића и Б. Ћопића те великим дијелом на ликове у роману М. Лалића, а понајмање на ликове у роману М. Крлеже, који је, за разлику од прве тројице писаца, строго одвојио одломак написан на дијалекту (кајкавском). Управо тај поступак стилизације (преузимања елемената из разговорног стила), који је у највећој мјери заступљен код Д. Ћосића, а што се огледа и у честој употреби конструкције „*да + презент*“, не допушта да се ни сви разговорни облици футура I прихвате као дио језичког стандарда.⁹⁰

⁸⁸ Уп. *Гутков 1988: 71*, гдје се износи супротна теза; уп. такође: *Радић 2003: 136–138; Симић 2009*.

⁸⁹ Чини се да се Стевановић ипак понекад не придржава досљедно нормативних правила, које теоретски објашњава, оправдава, па и прописује. Тако, на примјер, на једном мјесту тврди „*да је у случају употребе помоћног глагола на почетку реченице (мисли на упитне и зависно-упитне реченице – Д. В.), где мора доћи пун а не скраћен облик глагола хтети – обавезна уза њ употреба инфинитива*“ (*Стевановић 1974: 760–761*), а на другом, за примјере стандардних потврдних футурских облика са конструкцијом „*да + презент*“ (гдје мора доћи скраћени облик помоћног глагола), узима и зависно-упитне реченице са пуним обликом помоћног глагола *хт(ј)ети* (601).

⁹⁰ Уп. нестандардне футурске облике без везника *да* код Д. Михаиловића, као на примјер: „*Ћу се поправим*“, *плачем*, „*Добривоје...*“ (ДМс 10). Додајмо успут, да се у појединим подручјима српског говорног језика, као, на примјер, у Сје-

Код Д. Ћосића од 39 случајева са пуним обликом презента глагола *хтјети* 10 случајева чине питања, од којих би се само 4 могла посматрати као футур (нпр.: **Оћеи ли да се љутииш** ако те на јесен затражим? – ДЋс 33). Исто тако код М. Лалића од 56 таквих случајева само 2 би се могла прихватити као футурски (емфатички) облик (нпр.: *А сад хоћу да те претворим у тога јарца. Вречи брзо!* – МЛс 447). Код Б. Ћопића од могућих 11 случајева само 1 има индикативно значење (*Снашо, о снашо, спремите ми покров и дајте амо свијећу, оћу да вам умрем* – БЋ 590). Код М. Крлеже су свега 3 слична примјера (али ипак само са волунтативним значењем, као нпр.: *Kakav stav da zaizme čovjek spram takvog statističara koji hoće da te (...) svrsta u svoje rubrike* – МК 49).⁹¹ Према томе, чак кад бисмо и једну и другу конструкцију прихватили као стандардне футурске облике, не би дошло до неких битнијих измјена у фреквенцијским односима (омјерима) инфинитива и конструкције „да + презент“ у саставу футура I.

Сада када смо, према широко прихваћеним и у доброј мјери провјереним критеријима, разграничили волунтативну употребу наведене конструкције од њене футурске употребе можемо приступити разматрању ове посљедње, успоређујући је с футурском употребом инфинитива, што и јесте наш примарни задатак у овом сегменту анализе.

3.3.2. Футур I у књижевномјетничком стилу

Размотрићемо најприје дистрибуцију и фреквенцију облика футура I на материјалу одабраних дјела лијепе књижевности, која, с обзиром на свој израз, припадају разним, „стратешки“ распоређеним, тачкама стандардног српског језичког простора.

Код Д. Ћосића, као типичног представника „источне“ говорне варијанте (за чије дијалекатско залеђе је карактеристично губљење инфинитива), налазимо сљедећи распоред футурских облика о којима је овдје ријеч. У роману „Далеко је сунце“ (363 с.) инфинитив у

верној Далмацији, одрична волунтативна презентска конструкција употребљава готово редовно без датог везника; уп. сљедеће (овјерене) примјере: *Данас ти је дошло так'о време: нико неће ради* (= ‘нико неће да ради’); *Зва сан га ја, ал' он је нешто љут и неће дође* (= ‘он неће / не жели да дође’).

⁹¹ Уп. примјере употребе пољских и руских еквивалента глагола *хтјети* у сличној позицији као у српском у: *Термињска 1983: 68; Иљушина 1986: 18–20; Војводић 1991а: 194–196; 1996б.*

саставу футура употребљен је у 562 (81,7%), а „*да* + презент“ у 126 (18,3%) случајева.

Код М. Лалића, којег можемо посматрати као једног од представника међуваријанте са обиљежјима, условно речено, периферне „источне“ варијанте, гдје је инфинитив у говору жива категорија, на 554 с. романа „Лелејска гора“ нашли смо 1134 (96,2%) инфинитива и 45 (3,8%) конструкција „*да* + презент“.

Код Б. Ћопића, који је говорни представник стандардног језика лоцираног у средишњим географским просторима, у роману „Пролом“ (627 с.) инфинитив је заступљен са 1113 (99,5%), а „*да* + презент“ са свега 6 (0,5%) примјера.

Код М. Крлеже, као типичног представника „западне“ варијанте, односно хрватског језичког узуса, у чијем се дијалекатском заљењу инфинитив користи чешће него у свим осталим дијалектима, на 305 с. романа „На рубу памети“ нашли смо 204 (100%) примјера са инфинитивом, а са конструкцијом „*да* + презент“ нисмо нашли ниједан примјер.

На основу наведених података запажамо:

а) да је инфинитив у саставу футура веома присутан на читавом простору језичког стандарда;

б) да инфинитив својом фреквентношћу преовлађује над конструкцијом „*да* + презент“ (у омјеру 17 : 1, или изражено у процентима – 94,5% : 5,5% у корист инфинитива);

в) да је код сва четири писца примјетан утицај дијалекатских основица којима они припадају, односно да је инфинитив у најзападније лоцираним говорним подручјима најфреквентнији, а најмање фреквентан у оним најисточнијим и, с тим у вези,

г) да се „*да* + презент“, који је најзаступљенији у источном дијелу српског језичког простора, у смјеру према западним подручјима језичког стандарда постепено губи у корист инфинитива; уп. опадање фреквенције конструкције „*да* + презент“ у наведеном (исток → запад) смјеру (Ћосић → Лалић → Ћопић → Крлежа): 18,3% → 3,8% → 0,5% → 0%, односно опадање фреквенције инфинитива у супротном (запад → исток) смјеру: 100% → 99,5% → 96,2% → 81,7%.

Уз ово ваља додати још нека запажања која се односе на сваког понаособ писца.

Иако у роману М. Крлеже нисмо нашли ниједан примјер употребе конструкције „*да* + презент“ у саставу футура I, то још увијек не значи да је таква употреба везана само за источне говорне просторе. Наиме, у литератури о овом питању често су, као „аргумент више“, описивани бројни примјери, ексцерпирани управо из књижевних дјела која потичу са западних говорних терена (уп.: *Брозовић 1953а; 1953б; Кравар 1953а; 1953б; Стевановић 1954; Гутков 1963б*). Таквих примјера има и у дјелима М. Крлеже, нпр.: *Tišina je, pa se napeto pazi – hoće li, ne će li uspjeti taj đavolski pokus?! (...)* *Ništa! Zaludu! Pokus ne će da uspije!* („Smrt Franje Kadavera“, МКхбм 354–355); *Otrovan je eto sav i nikakva sveta voda niti popovski hokus-pokus ne mogu s njega to da isperu, i sve će da ode k vragu* („Smrt Franje Kadavera“, МКхбм 370–371).

Честа употреба наведене конструкције код Д. Ћосића одраз је, између осталог, и поступка стилизације, тј. функционалног преузимања појединих елемената разговорног стила. Највећи број примјера са конструкцијом „*да* + презент“ налазимо на страницама које обилују дијалозима представника сеоског становништва. Тако, на примјер, на једном мјесту (претежно „дијалошки“ организованом) на простору од свега двије странице (259. и 260) употребљено је 12 датих конструкција у саставу футура I, што је двоструко више од свеукупног броја примјера које смо нашли у обимном роману Б. Ћопића (уп. *Гутков 1963б: 37–38*).

Колико се ријетко могу срести примјери употребе ове конструкције у роману Б. Ћопића говори и сљедећи податак: од укупно 6 примјера једна половина налази се на првих 158 страница, а друга половина на посљедњих 118 страница, што значи да ниједног таквог примјера нема на преосталих 357 страница.

Од четири наведена писца средњој вриједности фреквенције (омјера) укупне напоредне футурске употребе инфинитива и конструкције „*да* + презент“ у књижевноумјетничком стилу највише се приближио М. Лалић (25,2 : 1).

У сва четири романа инфинитив је фреквентнији у саставу потврдног футурског облика него кад се налази у саставу негираног или упитног.

Ову слику неуједначене напоредне употребе двају облика футура I потврдила је и допунска провјера на материјалу „објективног корпуса“ – превода романа „Жерминал“ Е. Золе, гдје смо на првих стотињак страница добили сличне фреквенцијске односе инфинитива и конструкције „*да* + презент“: београдски преводилац (Душан Матић) употребио је инфинитив у 151 (97,4%) случају, а његов син-

таксички еквивалент свега 4 пута (2,6%), док је загребачки преводилац (Тин Ујевић) инфинитив користио у 191 (100%), а његов еквивалент ни у једном случају.⁹²

⁹² Овдје желимо нагласити да дати преглед запажања (посебно у фрагменту под тачком г), гдје се наводе статистички резултати анализе одабраних књижевних дјела и двају превода из различитих социокултурних средина, није сам по себи довољан аргумент који би могао да потврди тезу о варијантној раслојености облика футура I, нарочито ако се он „истргне“ из претходног контекста, а посебно ако се докраја не сагледају добијени укупни резултати истраживања (како на материјалу књижевноумјетничких тако и на материјалу публицистичких текстова), како је то у својој расправи о овом проблему недавно учинио М. Окука (2010: 9), када се приликом навођења општепознатог у сербокроатистици и славистици става (тезе) да је футурска конструкција „да + презент“ „више својином источнијих крајева српскохрватског језика“ осврнуо узгред и на наше радове из 90-х година (у којима смо и ми, уосталом, истакли управо наведени аспект као полазну основу за анализу дистрибуције и фреквенције футурских облика, с напоменом да наше истраживање „у основи потврђује ове тезе“; вид.: *Војводић 1995: 341, 344; 1996а: 108, 112*), омашком оцијенивши да ми побијамо тај одавно увријежени став, цитирајући при том нерелевантан (извучен из контекста) фрагмент из једног од тих радова (1995: 344), који (тобоже) такође (додатно) демантује и наше сопствене доказе о непостојању варијантне раслојености облика футура I.

Осврћући се на ту неаргументовану примједбу, желимо да истакнемо да се наши докази не граде на субјективном „језичком осјећају“ и претпоставкама које могу бити изазване насумице узетим, појединачним примјерима употребе футурских облика, већ на чвршћим темељима, који не могу тако лако да нас заведу на лажан траг, јер они, поред осталог, подразумевају статистичку (по правилу егзактну) обраду релевантног језичког корпуса. Основна разлика између нашег закључка о (недовољној) територијалној раслојености облика футура I и става М. Окуке јесте, изгледа, само различита интерпретација не само резултата до којих смо ми дошли „корпусном“ анализом (базираном, да подвучемо још једном, првенствено на методи релевантних узорака и темељитој, досљедној статистичкој обради) него и различитог „полазног“ критеријума, односно схватања „обима“ тзв. варијантне раслојености. Другим ријечима, оно што је за нас недовољно релевантно као критеријум за одређивање варијантности (минорна неуједначеност у фреквенцијама напоредне употребе двају конкурентних футурских облика у књижевноумјетничком функционалном стилу у смјеру исток – запад и обрнуто) то је за М. Окуку од принципијелног значаја.

С обзиром на то да оба „конкурентна“ футурска облика релативно добро функционишу на читавом српском језичком подручју у најширем смислу те ријечи, што истиче и сам аутор наведене критичке примједбе (*Окука 2010: 21*), можемо рећи да се још нису стекли, барем засада, услови за њихово територијално разграничење, упркос дуготрајним социјално-економским потресима и дубоким друштвено-политичким промјенама заснованим првенствено на принципима диферен-

3.3.3. Футур I у публицистичком стилу

А сада погледајмо какви су дистрибуцијско-фреквенцијски односи напоредне футурске употребе инфинитива и конструкције „*да* + презент“ у штампи, која у одређеном смислу у цјелини покрива стандардни српски, односно новоштокавски језички простор. Овдје смо за анализу користили већ споменуте на почетку овог (3.3) поглавља дневне листове. То су септембарска издања из 1989. године која су излазила у истим временским интервалима. У сваком листу обрадили смо сљедеће тематске рубрике (око 1.000 ријечи везаног текста по рубрици, што износи укупно око 20.000 ријечи): *политика, економика, култура, спорт* и *огласи*. Ставивши себи у задатак да анализу вршимо на темама сличног садржаја, одабрали смо издања са истим датумима.⁹³

Треба одмах истаћи да су резултати које смо добили статистичком обрадом били за нас неочекивани. Наиме, у сва четири листа, тј. у неколико њихових издања, готово искључиво се користи футур I са инфинитивом. Ево, како то изгледа у сваком од наведених дневних листова (вид. скраћенице – изворе на крају рада, као и табеларни преглед на с. 125):

- а) ВЈ – 40 примјера футурског инфинитива; „*да* + презент“ се не употребљава;
- б) ОСЛ – 38 примјера инфинитива; „*да* + презент“ се не употребљава;
- в) ПОБ – 39 примјера инфинитива; „*да* + презент“ се не употребљава;

цијације и изолације, који, поред осталог, погодују и даљој „балканизацији“ језика, чије перспективе прогнозира и са различитих аспеката детаљније анализира у својој студији П. Радић, гдје, ослањајући се на поједина истраживања и властите примјере ексцерпираних из извора који припадају различитим функционалним стиловима, износи и претпоставку да ће грађење, односно уочени развој (у појачаном обиму) футурских облика са конструкцијом „*да* + презент“ „изборити своје место у језичком стандарду у Србији“ (2003: 136–137); уп. Симић 2002; 2009. Проведена подробнија анализа (и) публицистичког стила (Војводић 1991б; 1996а), гдје инфинитив у саставу футура I не само да подједнако „фреквенцијски“ покрива читав хетерогени српски, односно укупни новоштокавски простор, већ и свуда надмоћно превладава над конструкцијом „*да* + презент“ (чија је употреба – гледано процентуално – готово занемарива), наш закључак о „нераслојеном“ функционисању датих облика, као што ћемо видјети у даљем излагању, посебно потврђује.

⁹³ Наведени корпус и резултате његове анализе користили смо већ раније приликом проучавања сличне проблематике (Војводић 1991б).

г) ПОЛ – 42 примјера инфинитива; 1 (2,3%) примјер конструкције „*да* + презент“.

Дакле, у читавом корпусу футур I са конструкцијом „*да* + презент“ употребљен је само **једном**, и то у препозицији зависно-упитне реченице, гдје упитна модалност, по правилу, допушта обје футурске варијанте – како потврдну тако и одричну (*Да ли ће тај египатски помодарски талас да ‘упали’ машту израелских жена, то ћемо још видети* – ПОЛ, 15.9.1989, с. 3). Другим ријечима, средња вриједност (омјер) укупне напоредне употребе ових двају облика у публицистичком стилу је 159 : 1 (99,4% : 0,6%) у корист футура са инфинитивом.⁹⁴

Добивши резултате који су били у потпуној супротности са нашим претпоставкама о напоредној употреби наведених облика, обавили смо контролно испитивање њихове употребе на издањима истих дневних новина из 1979, 1969, 1959 и 1949 (1950) године, надајући се притом да ћемо тамо наћи примјере футурске употребе конструкције „*да* + презент“. Међутим, ова допунска провјера (обављена на око још 80.000 ријечи) дала је исти резултат као и основно истраживање. Исто тако, подаци допунске анализе мањих узорака наведених дневних листова (са савременом, донекле измијењеном концепцијом у односу на некадашња издања из „социјалистичког“ периода) из 2012. год. подударају се у свим битним елементима са подацима добијеним прије 20-ак година.⁹⁵ Према томе, можемо да

⁹⁴ Овдје нисмо раздвајали фреквенције потврдних и одричних облика као код књижевноумјетничког стила, јер инфинитив у овом стилу готово да и нема синтаксичке опозиције.

⁹⁵ Овоме можемо додати да је током последње двије деценије „инфинитивизација“ на западним просторима новоштокавског стандарда (некадашње „хрватске“, „загребачке“ варијанте српскохрватског језика) – усљед језичко-политичке „филтрације“ (која у датом случају подразумијева избацивање из употребе конструкције „*да* + презент“) – посебно добила на екстензији у писаном језику, а нарочито у средствима масовног информисања (укључујући и Интернет). Међутим, понекад се могу наћи примјери са „прогоњеном“ и „одбаченом“ конструкцијом „*да* + презент“ и тамо, гдје се то најмање очекује, као, рецимо, на познатом „језички очишћеном“ Хрватском језичком порталу, гдје се, поред осталог, даје и „историјско-споменичка“ литература (важна „за обликовање препородне мисли о домовини и народу“, као и његовом језику) која би требало да додатно „потврди“ статус хрватског као посебног словенског језика. Тако, на примјер, у „хрватском“ преводу „капиталног“ дјела „Гениј домовине“ И. Деркоса (ИД) из прве половине XIX вијека (чији је оригинал писан на латинском језику) могу се наћи примјери не само са волунтативном одричном конструкцијом „*нећу* + *да* + презент“ типичном за „српски“ стандард већ и са другим „српским“ *да*-конструкцијама, као и са облицима „српског“ футура, чији се саставни елементи (инф. + енклитика) пишу и изговарају као једна (фонетска) ријеч. Уп.: „Prelazim sada, kako mislim, na bitan predmet patriotizma: što je materinji jezik, njegovo gojenje i usavršivanje; a *nastojacu* izložiti

закључимо да се футур I са наведеном конструкцијом веома ријетко користи у дневној штампи, односно да је, статистички гледано, инфинитив свој синтаксички еквивалент потпуно истиснуо из употребе.⁹⁶ Такође, можемо закључити да на том плану није било никаквих суштинских измјена у укупном послеријатном развоју стандардног језика у чијој основи се налази новоштокавски дијалекат (без обзира на социолингвистички „маркиране“, „високотурбулентне“ процесе крајем XX и почетком XXI вијека).

korist i sredstva. (...) Nipošto ne sumnjam da ovaj i tomu slične argumente može svatko pobiti. Zato *neću da razlažem* niti o nedostatnosti toga jezika (t.j. mađarskoga) za blagostanje državno (da se time pobiju ove riječi: ‘između mnogih sredstava mađarski je jezik jedan od najglavnijih putova’), koju nedostatnost je sam jedan Ugrin, u djelu pod naslovom ‘Nešto o jeziku ugarskom’, dokazao, jer je to izvan područja moga. (...) *Razložicu*, premda predobro znam da mi za to mnogi neće prijateljsko lice pokazati. No za utjehu mi služe riječi koje sam čitao: ‘*Ako nećeš da štuješ u čovjeka nagon za istinom, što preostaje u njemu te bi mogao štovati.*’ (...) *Idem da dokažem kako je to moguće.* (...) Ovdje sam, kako se vidi, razložio glavno sredstvo da se podigne kultura u našim dijalektima t.j. sjedinjenje! *Neću da raspravljam* o onom što bi bila specijalna sredstva; jedno poradi toga, što su to ista sredstva koja su i drugi narodi u tome upotrebili; a jedno i stoga, što bi možda bila predložena još prerano i nezgodno“.

Наведени примјери представљају тек кратку илустрацију, односно још једну потврду да се – без обзира на то што се административно-политичким мјерама врло често покушава од једног те истог језичког ткива „скројити“ посебно, изворно „рухо“ којим би се све националне заједнице са штокавском основицом могле међусобно разликовати – не може у лингвистичком смислу говорити о више (јужно)словенских (новоштокавских) језика. Иако шира лингвистичка јавност појединих националних заједница, нарочито у Републици Хрватској, данас прихвата и заступа тезу о постојању више јужнословенских језика са штокавском основицом, треба додати да и тамо има лингвиста који се с таквим ставовима не слажу, при чему досљедно, уз снажне лингвистичке аргументе, истрајавају искључиво на принципима струке (уп. *Кордић 2010*), или пак повремено јавно износе своја мишљења о лингвистичком статусу новонасталих језичких стандарда заснована првенствено на научним критеријумима, усљед чега логички изводе закључак да савремени српски, хрватски, бошњачки и црногорски представљају по својој суштини један (исти) језик (уп. *Прањковић 2006*). У прилог наведеним ставовима овдје се ваља присјетити и сличних научних погледа на дато питање из релативно старијег периода историје словенске филологије, као што је, на примјер, мишљење чувеног хрватског и словенског лингвисте и филолога-слависте Ватрослава Јагића изнесено још прије 130 година у предавањима на Петроградском универзитету (Јагич И. В. „Сербский язык“ // *Отношение славянских наречий к церковнославянскому языку*, 1884/1885: 17): „Уже в 1636 году в Загребе признают этот язык, который назвали сначала Иллирским, а потом и Хорватским. Но в сущности это ничто иное, как сербский народный язык. (...) Вследствие различных исторических событий за целые столетия у Сербов и Хорватов оказался один общий язык.“ (цит. према: *Пунер 2014: 244*).

⁹⁶ Претпостављамо да се овакав закључак не би могао односити и на неке дневне новине (и уопште на средства информисања) локалног карактера, а нарочито не на оне које излазе у срединама југоисточно од Београда као културног центра Срба, гдје се у народном говору користи искључиво „да + презент“ (уп. *Галис 1970: 222*).

Разлози услед којих се у овом стилу тако често користи инфинитив могу се објаснити и тиме што напоредна (конкурентна) употреба инфинитива и конструкције „да + презент“ (гдје се ова посљедња компонента фтура I чешће од прве веже за глаголе волунтативно-оптативног значења, чиме се истовремено помоћу таквог личног облика допунског глагола постиже већа субјективност у преношењу поруке) доприноси експресивности исказа, која није својствена публицистици, већ првенствено књижевним дјелима. Други разлог ове „инфинитивности“ могао би се тражити у економичности коју пружа употреба инфинитива (у поређењу са конструкцијом „да + презент“), што није занемариво када је у питању брзи проток информација какав имамо у (свако)дневној штампи (уп. *Букановић 1986: 63*).⁹⁷

С обзиром на то да публицистички стил, за разлику од књижевноумјетничког, треба да (на „плану комуникације“) буде „лишен сваког афективног или субјективног елемента“ (*Савић 1970: 295*), можемо закључити да је употреба конструкције „да + презент“ као стилски маркираног елемента овдје сувишна и нефункционална.

3.3.4. Завршни коментар о статусу фтура I

На крају, након проведене анализе, можемо рећи да наведени резултати не дају основа за тврдње о „варијантној“ (првенствено српско – хрватској) раслојености облика фтура I.

У прилог томе говоре и друга слична истраживања овог проблема. Тако, на примјер, утврђено је да у језику појединих представника предвуковске (а дијелом и вуковске) епохе, као што су Ј. Рајић, С. Рајић, С. Текелија или Петар I Петровић, нема футурске употребе конструкције „да + презент“ (*Младеновић 1964: 124; Албин 1967: 18; 1968: 17–18; Остојић 1976: 171–172, 233*) те да су многи српски писци XIX вијека при грађењу фтура давали огромну предност употреби инфинитива над конструкцијом „да + презент“. У томе се нарочито истицао М. Ђ. Милићевић (*Грковић 1970: 68–69, 80–81*). Према једним подацима М. Глишић и А. Шеноа употребљавали су инфинитив

⁹⁷ Ако се жели постићи одређена „неутралност“ и „објективност“, онда се у ту сврху и проналазе језичка средства (као што је, између осталог, инфинитив), којима се то најбоље постиже, како на „плану комуникације“ (као плану слободне говорне активности) тако и на „плану информације“, који је ограничен обавјештавањем о догађајима у приповиједању о прошлости, с тиме што региструје оно што се дешава у садашњости и програмира оно што ће услједити, односно што ће се догодити у будућности (вид. *Поспелов 1966: 17*).

у подједнакој мјери и веома често (Ђукановић 1986: 60–64), а у језику Вука Караџића и његових савременика Б. Радичевића, Ј. Игњатовића, Љ. Ненадовића, Л. Лазаревића и других, односно у дјелима неких савременијих писаца, као што је И. Андрић или Б. Ћопић, ријетко се може наићи на футур са конструкцијом „да + презент“ (Гутков 1963б: 32; Илић 1964: 200–201; Јерковић 1972: 264 и 1981: 120; Станојчић 1967: 180, 260 и 1980: 95–96; уп. такође Стевановић 1954: 91, 173–174).⁹⁸

С друге стране, веома честа употреба конструкције „да + презент“ може се срести у дјелима савремених писаца, као што су (уз већ раније споменутог Д. Ћосића) И. Самоковлија, М. Ристић, Д. Грбић, Д. Добричанин, М. Ђурђевић (Гутков 1963б: 32–33 и 1964: 6). Према томе, ако се уопште може говорити о варијантном раслојавању двају наведених облика футура I, онда је исправније рећи да је оно присутније у самој „источној“ варијанти српског језичког стандарда (уп. Ђукановић 1986: 62).

На основу свега изложеног може се, дакле, рећи да веома висока фреквенција футура I са инфинитивом у књижевноумјетничком стилу, као и распрострањеност његовог синтаксичког еквивалента на читавом подручју новоштокавског језичког стандарда, без обзира на његову варијантну, формално-националну (српску, хрватску, а сада већ и бошњачку и црногорску) детерминисаност, не допуштају да се у овом случају о инфинитиву говори као о језичкој појави која се јавља само на западним језичким просторима, односно да је употреба конструкције „да + презент“ искључиво, неприкосновено „власништво“ источних. Да се овдје не може говорити о територијалној раслојености веома убједљиво показују и подаци добијени анализом дневне штампе, која је у свим социокултурним центрима новоштокавског језичког стандарда (у његовим национално-језичким варијантама /супстандардима/ и књижевним изразима) као саставни дио футура I прихватила инфинитив, а „да + презент“ готово у потпуности одбацила. Треба, ипак, истаћи да се у књижевноумјетничком стилу употреба инфинитива повећава, док се употреба композиције „да + пре-

⁹⁸ Има неких индиција да је одређену улогу у избору чешће употребе инфинитива (барем када је ријеч о писцима XIX вијека који у народном говору свога краја имају веома честу употребу конструкције „да + презент“) одиграо, између осталог, и утицај тадашњих нормативних (вуковских) граматика, које као еквивалент инфинитива нису наводиле „да + презент“ (Станојчић 1980: 96).

зент“ губи у смјеру исток – запад, и обрнуто. То што анализа не показује уједначеност у фреквенцији напоредне употребе ових облика у датом функционалном стилу на укупном (ново)штокавском простору није довољан разлог да се овдје говори о разликама условљеним избором одређеног националног (суп)стандарда српског/српскохрватског језика. До те неуједначености у фреквенцији долази, прије свега, усљед јачег или слабијег, по правилу просторно ограниченог, утицаја дијалекатских залеђа којима поједини носилац (овдје писац) језичког стандарда припада. Све то упућује нас, у одређеној мјери, на тврдње да чисто лингвистичке категорије нису пресудне у раслојавању језика по варијантама, односно по новоформираним, у суштини само политичким одлукама декларисаним новоштокавским национално-језичким стандардима (а додали бисмо да у датом случају нису за то уопште релевантне), посебно када су – као, на примјер, код овдје разматране употребе инфинитива и конструкције „*да* + презент“ – њихове позиције дублетне и међусобно замјењљиве (уп., поред осталог: *Брозовић 1970: 36–37; Радовановић 2003: 183–184 [1979: 80]*).

Наведене закључке потврђује и на егзактан начин илуструје и урађени табеларни приказ (с. 124–125), гдје су сумирани основни резултати нашег истраживања (дистрибуција и фреквенција) о нормативном статусу облика футура I.

4. УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

Тенденција у српском (разговорном) језику употребе волунтаивне (тј. синтаксичке) конструкције умјесто футура (као морфолошког облика), затим пораст употребе футура с партиципом у односу на футур са инфинитивом у пољском језику, као и честа употреба номинализованих конструкција састављених од кратких облика партиципа са презентом помоћног глагола *быть* те партиципа будућег времена СВ у руском језику указују, заправо, на то да футурски облици у ова три словенска језика, а нарочито у српском језику, још увијек нису докраја формиран и стабилизован, односно граматикализовани. Ради се, дакле, о динамичкој појави (о развоју, процесу).

То значи да граматички приступи овом питању, посебно универзални, какав је, на примјер, функционално-граматички, морају да повезују (барем у неким сегментима) синхронију са дијахронијом, јер је за темељит опис и успјешну интерпретацију изражавања одређене категорије неопходно узимати у обзир сва средства која су имала или која имају одређену улогу у њеном исказивању. Такав „процесуални“ прилаз омогућује да се у разним средствима (конструкцијама) установе различити степени граматикализације.

Као кратку илустрацију датог, „процесуалног“ аспекта наведемо само типичне футурске облике који су некад имали, или још увијек имају статус футурално „усмјерених“ (слабије граматикализованих) конструкција – у стсл. (*нцлмь* + инф. СВ/НСВ, *начьнж* + инф. НСВ, *ѡждж* + инф. НСВ / партицип НСВ на – *лѡ* и др.), руском (*начну* + инф. НСВ, *стану* + инф. НСВ, *буду* + инф. НСВ), пољском (*тат* + инф. СВ/НСВ, *беде* + инф. НСВ / партицип НСВ на – *л*) и српском (*хоћу* <*ћу*> / *нећу* + инф. СВ/НСВ; *хоћу* <*ћу*> / *нећу* + *да* + през. СВ/НСВ), као и паралелне преводе једне (исте) реченице са проспективном (футуралном) семантиком забиљежене у *Новом завјету* (Лк 21:33) како на стсл. (у хронолошки наведеним јеванђељима насталим у периоду између X и XIV вијека) тако и на савременим словенским језицима, што може да укаже, премда на индиректан начин и у веома ограниченим оквирима, на конвергентно-дивергентне процесе у сфери футуралних односа, тј. на „старије“ и „новије“ стање футурално

детерминисаних модалних конструкција и временских облика, укључујући њихове правце развоја и степене граматикализације:

НЕБО І ЗЕМЛ'Ѣ ЦИЦО ІДЕТЬ · А СЛОВЕСА МОѢ НЕ ІЦЖТЬ ПРѢИТИ. (Зог.)

НЕБО Н ЗЕМЛ'Ѣ ЦИЦО НДЕТЬ · А СЛОВЕСА МОѢ НЕ ЦИЦО НДЖТЬ. (Мар.)

НЕБО Н ЗЕМЛ'Ѣ ЦИЦО НДЕТЬ · Я СЛОВЕСА МОѢ НЕ ЦИЦО НДЖТ. (Ас.)

НЕБО Н ЗЕМЛ'Я ЦИЦОНДЕТЬ А СЛОВЕСА МОЯ НЕ НЦЖТЬ ЦИНЖТИ. (Остр.)

НЕБО Н ЗѢЛА ПРѢИДЕТЬ' А СЛОВЕСА МОѢ НЕ НЦЮТ ПРѢИТИ. (Mis. Illyr.)

НЕБО Н ЗЕМЛ'Я ЦИЦОНДЕТЬ А СЛОВЕСА МОѢ НЕ НЦЮТЬ ПРѢИТИ. (Нук.)

Небо и земля *прейдут*, но слова Мои не *прейдут*. (НЗрус.)

Неба і зямля *мінуцца*, а словы Мае ня *мінуць*. (НЗбелорус.)

Небо ѿ земля *проминуться*, але не *минуться* слова Мои! (НЗукр.)

Небо и жем *прейду*, а моио слова *нигда не прейду*. (НЗрусин.)

Nebo i ziemia *przemina*, a moje slowa *nie przemina*. (НЗполь.-1; 2)

Nebe a země *prominou*, ale má slova nikdy *neprominou*. (НЗчеш.)

Nebo a zem *sa prominú*, ale moje slová *sa neprominú*. (НЗсловац.)

Njebjo a zemja *zańdzetaj*, moje slowa pak *njezańdu*. (НЗг.-л.-срп.)

Nebo in zemlja *bosta prešla*, moje besede pa *nikakor ne bodo prešle*. (НЗсловенач.)

Небе и зема *ще премине*, ала думите Ми *няма да поминат*. (НЗбуг.)

Небото и земјата *ке поминат*, но Моите зборови *нема да поминат*. (НЗмак.)

Nebo *će* i zemlja *uminiti*, ali moje riječi *ne, neće uminiti*. (НЗхрв.)

Небо и зема *ће проћи*, а ријечи моје *неће проћи*. (НЗсрп.)

Примјећујемо да је у првом дијелу реченице у свим варијантама јеванђеља на стсл. употребљен исти („позитивни“) облик – перф. през., док су у другом дијелу реченице употребљена два различита средства изражавања („негативне“) футуралности – у *Ас.* и *Мар.* употребљен је одрични перф. през., а у осталим јеванђељима – одрична футурално детерминисана инфинитивна конструкција са презентом (помоћног) глагола *идѣти*. Исто тако можемо запазити да савремени сјевернословенски језици користе у оба дијела реченице исти (граматикализовани) футурски облик – перф. през., што је условљено употребом СВ, а што није случај у јужнословенским језицима, који се разликују – како од свјевернословенских језика тако и међусобно – по граматикализованим (увијек аналитичким, без обзира на избор вида) облицима које користе у оба дијела наведене реченице.

Уз ово треба истаћи да су бугарски футурски облици (као и македонски) најближи одговарајућим облицима у стсл., јер у творби (премда са презентом помоћног глагола *ѿа* /у комбинацији са необавезном и врло ријетком употребом партикуле-везника *да*/, који у суштини представља партикулу за образовање фyuра, с обзиром на то да се, по правилу, користи у истом облику /3. л. јд., тј. *ѿе*/ за сва

лица) чувају презентки облик (како НСВ тако и СВ), а у одричном облику чувају и „наслијеђени“ помоћни (десемантизовани) глагол *имам* (са обавезном употребом партикуле-везника *да*, тј. *няма да*), што не мора да важи и за књижевноумјетнички стил (прије свега поезију) или разговорни језик, гдје се, поред негативне футурске форме са *няма да*, може срести и форма са *не ще /да/* (уп. негативни и позитивни футурски облик у популарној дјечјој пјесми: *Зеленчуци којто не яде, / Той голям не ще да порасте, / Не ще има розови страни, / Всеки ще го победи* <<http://www.moetodete.bg/pesni/zelenchuci-kojto-ne-yade.html>>); наравно, бугарски је у овом сегменту најближи македонском (уп.: *ке* <*не ке*> *пишам / напишам; има* <*нема*> *да пишам / напишам*), а дијелом и српском језику (односно укупном што-кавском нарјечју, посебно његовим источним говорима).

Футурски облици НСВ, за разлику од футура СВ, у свим словенским језицима у својој основи представљају аналитичку конструкцију, како у стсл. тако и у савременим стандардима. Уп. сљедећи примјер на стсл. (гдје је и имперф. през. употребљен у футуралном значењу, што је била уобичајена појава од самих почетака словенске писмености) и његове преводе на савремене словенске језике: (Мт 26:29; Мк 14:25) глаголю же вамъ ѣко **не нѣцаць пнѣти** юже оѣ сего плода лознаго до того дѣне, егда **пнѣ** с вами новое в царствѣн отѣца моего (Ник.: 62–63) (дата конструкција чува стање из ранијих периода, што потврђују и старија јеванђеља – Зог., Мар., Ас., Остр.) [Сказываю же вам, что отныне **не буду пить** от плода сего виноградного до того дня, когда **буду пить** с вами новое вино в Царстве Отца Моего (НЗрус.) / Кажу ж вам, што ад сѣньня **ня буду пиць** ад плоду гѣтага винаграднага да таго дня, калі **буду пиць** з вамі новае віно ў Царстве Айца Майго (НЗбелорус.) / Кажу ж вам, що віднині **не питиму** Я від оцього плоду виноградного аж до дня, коли з вами його новим **питиму** в Царстві Мого Отця (НЗукр.) / А гварим вам же од тераз **не будзем пиц** з того лозового роду до гевтого дня кед го нового **будзем пиц** з вами у Царстве мойого Оца (НЗрусин.) / *Lecz powiadam wam: Odtąd nie będą już pić z tego owocu winnego krzewu aż do owego dnia, kiedy pić go będą z wami nowy, w królestwie Ojca mojego* (НЗполь.–1) <уп. и перевод с футуром СВ (перф. през.): *Oświadczam wam: odtąd już z tego plonu winorośli nie wypiję, aż do owego dnia, kiedy z wami wypiję go nowy w królestwie mojego Ojca* (НЗполь.–2)> / *Pravím vám, že již*

nebudu pít z tohoto plodu vinné révy až do toho dne, kdy budu s vámi pít kalich nový v království svého Otce (НЗчеш.) / *Hovorím vám: Odteraz už nebudem piť z tohto plodu viniča až do dňa, keď ho budem piť s vami nový v kráľovstve svojho Otca* (НЗсловач.) / *Praju pak vam: Njebudu pić wot nětka wot tutoho plodu winoweho pjeńka, hač do toho dnja, hdžež budu jon pić z wami nowy w kralestwje njebjeskeho Wótca* (НЗг.-л.-срп.) / *Ja žeju pak wam, až ja wot něta wěcej piš ěbudu wot toho winowego keřa rofčeńa, až na ten žeń, gaž ja jo f wami we mojogo Wošca kraljeřtwu nowe piš budu* (НЗд.-л.-срп.) / *A povem vam: Odslej ne bom več pil od tega sadu vinske trte do tistega dne, ko bom z vami pil novega v kraljestvu svojega Očeta* (НЗсловенач.) / *И казвам ви, че отсега натамък няма да пия от тоя лозов плод до оня ден, когато с вас ще го пия нов в царството на Отца Си* (НЗбуг.) / *Но, ви вела̀м, отсега нема да пијам од овој лозов плод до оној ден, кога ќе го пијам со вас нов во Царството на Мојот Татко* (НЗмак.) / *A kažem vam: ne, neću od sada piti od ovog roda trsova do onoga dana kad ću ga – novoga – s vama piti u kraljevstvu Oca svojega* (НЗхрв.) / *Кажем вам пак да од сада нећу пити овога рода виноградскога до оног дана када ћу пити с вама новога у Царству Оца мојега* (НЗсерб.)]

Резултати проведене анализе, као и управо наведени примјери, који су овдје послужили тек као „скраћени показни модел“ функционисања аналитичких футурских облика, потврђују већ познате типолошке црте словенских језика у датом сегменту, али и указују на одређене тенденције у развоју аналитичких конструкција, као и на могуће правце њиховог даљњег испитивања. У вези с тим можемо сажето истаћи сљедеће:

(1) инфинитив у саставу футура сачувала је већина словенских језика;

(2) у словеначком језику – усљед „слободног“ видског избора (и СВ и НСВ) – његову позицију чврсто држи партицип на *-л (-l)*, који своју футурску функцију у пољском језику дијели са инфинитивом НСВ, а у српском – са перф. през., али само у оквиру хипотаксе (као футур егзактни), гдје се временска компонента, по правилу, неутралише и трансформише у модалну;

(3) у бугарском и македонском инфинитив се изгубио, а његову футурску позицију заузима посебна презентска композиција, која

своју употребу (у донекле другачијој варијанти) налази (напореда са инфинитивом) и у српском.

Поред наведеног, могли смо да уочимо да се умјесто некадашње неграматикализоване партиципске конструкције са апсолутним дативом (семантичким субјектом) у стел. (типа **ИЗДЫХАЮЩЕМЪ ЧЛВКЪМЪ** отъ страха. и члвннѣ градштнхъ на вселенѣж; Лк 21:26) у савременим словенским језицима (преводима) могу користити граматикализовани (аналитички) футурски облици (НСВ) са формално-синтаксичким субјектом, који су у српском и бугарском (као и у македонском) образовани помоћу презента десемантизованог (ненаглашеног) глагола *хт(ј)ети* и инфинитива, односно презента глагола који се конјугира, а у осталим словенским језицима – помоћу презента десемантизованог глагола *бити* и инфинитива, односно партиципа глагола који се конјугира; уп.: (рус.) *Люди будут издыхать*; (белорус.) *Людзі будуць здыхаць*; (укр.) *Люди будуть мервѣти*; (русин.) *Людзе ше буду видиховац*; (пољ.) *Ludzie mdleć będą*; (чеш.) *Lidé budou zmirat*; (словач.) *Ludia budú zmierat*; (г.-л.-срп.) *Ludžo budža skhnyć*; (словенач.) *Ljudje bodo hirali*; (буг.) *Човеците ше примираат*; (мак.) *Луѓето ќе примираат*; (хрв.) *Izdisat će ljudi*; (срп.) *Умираће људи*.

Друга (инфинитивна) конструкција са семантичким субјектом у дативу, која је такође била у (неграматикализованој) употреби у стел. (типа **НѢСТЬ ЧНѢ ДАТИ**; Мк 10:40), као и у старијим периодима развоја националних језика, посебно се развила у руском језику (уп.: *Быть дождю*; *Ему ехать завтра*), док је у осталим словенским језицима постепено нестала из свакодневне употребе, с напоменом да се и у њима ипак могу понегдје пронаћи „трагови“, односно примјери њене присутности (нпр. у срп.: *Нама је овдје живјети и умираати*, или слична конструкција у пољ.: *Mnie to ani żyć, ani umierać*). Таква конструкција има своје еквиваленте у свим савременим словенским језицима (укључујући и руски у којем је она уобичајена појава) било у виду различитих конструкција са модалним глаголима, било у виду граматикализованих футурских облика.

Поредѣи српску одричну конструкцију „*нећу + да + презент*“ и друге модалне (волунтативне) конструкције на граници десемантизације са њиховим еквивалентима у руском и пољском језику, могли смо запазити да се њихово волунтативно значење изражава футуром и/или „чистом“ волунтативном конструкцијом „*не хочу (nie chce) +*

инфинитив“, што указује на то да ни у тим језицима није извршена потпуна диференцијација између футурских облика и волунтативних конструкција (као што смо могли да видимо да формалне диференцијације нема ни у српском). Другим ријечима, футурски облици у овим језицима могу се у одређеним случајевима употребљавати и умјесто наведених конструкција, што нам даје основа да у датом случају говоримо о њиховој синонимичности. Важно је истаћи да наведена недиференцираност извире прије свега из значења која имају облици волунтатива, односно футура, без обзира на то да ли се ради о полисемији (захваљујући којој волунтативна конструкција у јужнословенским језицима /овдје у српском/ и футурски облици у сјевернословенским језицима /овдје у руском и пољском/ могу имати како индикативно тако и волунтативно значење) или пак о синонимији (која сјевернословенским језицима омогућава да волунтативну конструкцију замијене футурским облицима, а јужнословенским језицима, наравно не свима, да футурски облик замијене волунтативном конструкцијом). Међутим, та синонимија је, као што смо видјели, једносмјерна, што значи да сјевернословенске футурске облике у њиховом индикативном значењу није могуће замијенити волунтативним конструкцијама, као ни јужнословенске волунтативне конструкције футурским (инфинитивним) облицима. Наведена синонимичност може се у сјевернословенским језицима интерпретирати (а) као транспозиција индикатива у модус (волунтатив), а у јужнословенским – (б) као аналогија, на основу које се одрични облик футура (*нећу* + инфинитив) и одрична волунтативна конструкција (*„нећу + да + презент“*) доводе на исту раван са потврђним футурским облицима (*„ћу + инфинитив“ / „ћу + да + презент“*).

Напоменимо да је граматикализованост / неграматикализованост (која овдје подразумијева исказивање / неисказивање индикативности) неког облика одређена, између осталог, и његовом фреквентношћу. Према томе, конструкција *„хоћу / нећу + да + презент“* у српском језику, с обзиром на своју веома ниску фреквентност (са значењем индикатива, односно футура) у односу на високу фреквентност инфинитивне футурске конструкције-форме (*„ћу / нећу + инфинитив“*), не може се узимати као граматикализовани облик *par excellence*. Поред тога, таква (футурска) употреба дате презентске волунтативне конструкције је и просторно веома ограничена, јер, по

правилу, има уско локални (дијалектални) карактер, због чега је, по свему судећи, не налазимо ни у савременим граматикама српског језика (осим у врло ријетким изузецима). Сличан критеријум може се примијенити и на употребу руских и пољских футурских облика са значењем (исказивањем) волунтативности, јер се с обзиром на њихову ниску фреквентност у односу на високу фреквентност конструкције „*хочу / не хочу (chcę / nie chcę) + инфинитив*“ са истим значењем, не могу посматрати као „прави“ волунтативи (иако се таква употреба не сматра нарушавањем норме).

Треба такође имати на уму да неке прелазне појаве аналитизма (представљене, прије свега, споменути конструкцијама које садрже модалне, као и друге глаголе са лексички непотпуним значењем) не само у старим писаним споменицима већ и у савременим језицима могу да указују индиректно на путеве развоја граматикализованих конструкција – аналитичких облика, односно на моделе граматикализације, на што смо покушали да скренемо пажњу и у овдје представљеном прилогу. Такве појаве у језику заслужују посебан третман, јер се у датом случају ради о еволуцији конструкција – било у правцу лексичких, било у правцу граматичких перифрастичних израза с новим (лексичким или граматичким) значењем, које се разликује од значења саставних дијелова тих израза. Њиховим развојем, подсјетимо се још једном, у правцу лексикализације настају различити типови фразеолошких израза, а развојем у правцу граматикализације, у чијој основи је десемантизација једне од саставних компоненти тих конструкција, настају нови граматички, у датом случају аналитички облици. Због свега тога може се рећи да аналитизам представља „живу“ појаву, процес, који лингвист мора да континуирано прати и – кад се за тим укаже посебна потреба – актуелизује и детаљније испита.

У вези с тим додајмо да лингвистика такође не може да остане по страни у случајевима када се нормативни поступци и језичка политика државне заједнице своди на планиране, по правилу, квазинаучне и врло грубе интервенције у развоју одређеног језика, нарочито када се такви потези и акције организовано претварају у – метафорички речено – стварање неке врсте масовних центара-радионица за језичко разграничавање, припрему, израду, дораду и чишћење језичког стандарда, као и за нормативно „преваспитавање“ носилаца

језика. Као илустрацију таквог уплитања у развој језика (од којег није био поштеђен ни синтаксички ниво, а у оквиру њега и аналитички футурски облици и конструкције) можемо, поред осталог, навести покушаје стварања нових језичких стандарда (хрватског, бошњачког и црногорског) на просторима бивше СФРЈ, гдје су кроз специјализоване, „стратешке“ пројекте утрошени огромни ресурси на постизање базне нормативистичке и стандарднојезичке продукције (правописа, граматика, рјечника, језичких приручника и савјетника и сл.), која би требало да послужи као писани национални културно-историјски споменик за будуће генерације, односно „научна“ потврда и доказ о несумњивом фактичком постојању, чврстој лингвистичкој утемељености и кодификованој, нормативној уређености посебних, независних национално-језичких стандарда, што је од стручне лингвистичке јавности објективно и врло аргументовано критиковано у низу расправа и студија (вид. посебно: *Нејлор 1996; Радовановић 1996; 2006; Окука 1999а; 1999б; 2010; Брборић 2000; 2001; Бугарски 2001; 2002; Ђунић, Фекете, Терзић 2002; Ковачевић 2003; Радић 2003; Ђорић 2003; Пипер 2005; 2009; 2014: 300–326; Прањковић 2006; Кордић 2010; Сотировић 2013*).

С обзиром на убрзане тенденције стварања нових, посебних стандарда на укупном штокавском подручју, логично је очекивати да се језичко-политичка пажња усмјери и на горе споменуте лексички непотпуне глаголе као на значајну „резервну базу“ граматикализације, а самим тиме и (нове) стандардизације, барем, када је ријеч о видско-временском подсистему, укључујући образовање и употребу футурских облика и конструкција. Међутим, то се, највјероватније, неће десити, јер је сваки евентуални покушај контролисања и управљања слободним развојем одређеног језичког система или било којег његовог дијела (дакле, и подсистема лексички крњих глагола, који у перспективи могу да имају улогу помоћних /десемантизованих/ глагола), као и покушај вјештачког уређивања сложених језичких питања, по правилу неприлагођеног природном развоју језика, унапред осуђен на неуспјех, пошто нема чврсту подлогу ни у теорији ни у пракси.

Због тога се активности око уређивања језичких питања приликом стварања нових језичких стандарда ограничавају и сведе углавном на расправе „око језика“ (а не, као што се очекује од лингвиста, „о језику“), у чијој основи је, прије свега, критеријум „националног језичког осјећаја“ те својатање и присвајање стандарда који је нај-

већим дијелом заједнички различитим националним заједницама, усљед чега се његова суштина и стварни идентитет не може измијенити.

Додајмо још да од свих језичких нивоа синтакса, којој припада и напоредна употреба футурских облика (чиме се посебно одликује пољски језик, као и све новоштокавске стандардне варијанте), у најмањој мјери подлијеже територијалном раслојавању по варијантама, што су показала како многобројна истраживања конкуренције двају футурских облика у пољском језику тако и наше истраживање дате појаве проведено на релевантној књижевноумјетничкој и публицистичкој грађи свих варијанти новоштокавског језичког стандарда (које представљају, иако сасвим селективно, одговарајуће социокултурне средине-центре). Вјероватно, због сложених и веома захтјевних језичких законитости, које се испољавају управо на синтаксичком нивоу, нормирани језик није могуће тако брзо и једноставно довести до жељеног или планираног стандарда, па чак ни онда када се у тај посао улажу најинтензивнији напори. То показују и резултати језичке политике која се већ више од двије деценије у континуитету води на територији данашње Хрватске и појединих зона њеног културног и друштвено-политичког утицаја. Управо на тим просторима систематско, прескриптивно-нормативно одбацивање из футурске употребе конструкције „*da* + презент“ (нарочито у средствима јавног информисања, а често и у другим сферама језичке комуникације повезаних првенствено са писменим формама изражавања) није довело до жељеног резултата, захваљујући, прије свега, синтаксичким, а тиме и стилским могућностима овог граматичког рјешења, усљед чега га стварни (а не службени) језички стандард не одбацује. Све евентуалне, колебљиве различитости – фонолошки и лексичко-граматички дублети са међусобно замјењљивим позицијама, паралелне синтаксичке структуре и, уопште, привидно нестабилне језичке особине, „као варијантна обележја („источна“ односно „западна“), *релативног су карактера, значаја и домаћаја, па и релативне функционалности* (наш курзив – Д. В.), првенствено у том погледу што их је начелно немогуће проскрибовати на тај начин и у тој мери да би се искључила из језичке праксе било којег појединца – говорног представника српскохрватског стандардног језика, без обзира на његову основну или претежну варијантну (разуме се, и националну, и републичку) припадност, па језичка „толеранција“ у овом погледу постаје и једини социolingвистички оправдан став и препорука за понашање“ (Радовановић 2003: 183–184 [1979: 80]).

Ситуација на датом плану у савременом руском и пољском, па и у осталим словенским језицима, за разлику од описане ситуације на јужнословенским просторима, свакако је стабилнија, јер се конкуренција и функционално-стилско раслојавање футурских облика (нпр. у пољ.: *będe* + инф. / *będe* + партицип на *-t* / *там* + инф., или у нешто слабије израженом степену у рус.: *буду* + инф., *стану* + инф., *начну* + инф.), или пак пораст употребе номинализованих футуралних конструкција (у рус.: *будет изучен*, *будет любима*), као и партиципа будућег времена СВ (у рус.: *Нарисующему домик — приз!*; *Признание*, *сделаемое публично*, *облегчит твою совесть*), настоје, прије свега, лингвистички описати и објаснити, без наметања коначног нормативног рјешења. Истини за вољу, поједини лингвисти покретали су крајем претходног и почетком овога вијека низ расправа, иницијатива с циљем да се неким од конструкција (посебно двјема последњим од наведених) „призна“ статус граматикализованих облика, али то засада још увијек остаје на маргинама лингвистичких интересовања и изван актуелних нормативистичких кретања.

На основу свега изложеног може се закључити да процес развоја и граматикализације футурских облика у словенским језицима (али и у несловенским, као, на примјер, у њемачком, енглеском и другим индоевропским језицима) није довршен. Наравно, тај развој (као природан процес) често бива успорен разним интервенцијама нормативне природе. Уопште узев, може се начелно рећи да управо успоравање природног развоја језика представља слабу страну сваког нормирања језика; што је већи степен нормираности (строга норма), то је развој спорији. Према подацима који су нам доступни, као и на основу анализираног материјала (писаних споменика, извора), можемо закључити да је до XVII–XVIII вијека развој језика текао брже, а да је стварањем нормативних граматика и образовањем све већег броја говорника у складу са језичким прописима знатно успорен развој како појединих језичких средстава-облика (посебно футурских) тако и укупног језичког система. Ипак, том кочењу слободног, „природног“ развоја језика опирају се, поред разговорног језика (односно дијалеката), и разне стилизације (било да је ријеч о поезији или прози).

ПРИЛОЗИ

(ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕДИ ДИСТРИБУЦИЈЕ/ФРЕКВЕНЦИЈЕ ФУТУРСКИХ ОБЛИКА)

Прилог 1: (статистички подаци о дистрибуцији и фреквенцији футура I у српском језику и њему сличних облика и конструкција)⁹⁹

(а) Књижевноумјетнички стил:

	ДЂ: 363 с.	МЛ: 554 с.	БЂ: 627 с.	МК: 305 с.	УКУПНО
1. Стандардни облици:					
а) Футур I:					
<i>ћу+инф.</i>	521 (75,7%)	957 (81,2%)	973 (86,9%)	158(77,5%)	2609(81,8%)
<i>нећу+инф.</i>	41 (6%)	170 (14,4%)	126 (11,3%)	41 (20,1%)	378 (11,8%)
<i>хоћу+инф.</i>	–	1 (0,1%)	–	–	1 (0,03%)
<i>хоћу(ли)+инф.</i>	–	6 (0,5%)	14 (1,3%)	5 (2,5%)	25 (0,8%)
<i>ћу+да+през.</i>	126 (18,3%)	45 (3,8%)	6 (0,5%)	–	177 (5,5%)
Укупно	688(100%)	1179 (100%)	1119 (100%)	204 (100%)	3190(100%)
б) волунтатив:					
<i>хоћу+инф.</i>	–	–	2 (11,8%)	–	2 (0,8%)
<i>хоћу+да+през.</i>	29 (50,9%)	53 (35,1%)	10 (58,8%)	3 (37,5%)	95 (40,8%)
<i>хоћу(ли)+да+през.</i>	6 (10,5%)	1 (0,7%)	–	–	7 (3%)
<i>нећу+да+през.</i>	22 (38,6%)	97 (64,2%)	5 (29,4%)	5 (62,5%)	129 (55,4%)
Укупно	57 (100%)	151 (100%)	17 (100%)	8 (100%)	233 (100%)
2. Нестандардни футур I					
<i>нећу+да+през.</i>	18 (81,8%)	3 (60%)	–	–	21 (75%)
<i>хоћу+да+през.</i>	–	2 (40%)	1 (100%)	–	3 (10,7%)
<i>хоћу(ли)+да+през.</i>	4 (18,2%)	–	–	–	4 (14,3%)
Укупно	22 (100%)	5 (100%)	1 (100%)	–	28 (100%)

⁹⁹ Резултати анализе проведене на књижевним дјелима еминентних представника (писаца) четири социокултурна центра новоштокавског (српскохрватског) језичког стандарда, као и на временски ограниченом материјалу (септембар 1989) водећих дневних листова на српскохрватском језику у СФРЈ који су излазили непосредно прије распада дате државне заједнице, односно почетка формирања нових језичких стандарда заснованих на „државним“ (националним) програмима развоја језичке политике.

(б) Публицистички стил – дистрибуција и фреквенција футура I по тематским рубрикама (текст поједине рубрике сваког листа састоји се од око 1000 ријечи везаног текста):

	политика	економика	култура	спорт	огласи	УКУПНО
ВЈ						
<i>(не)ћу+инф.</i>	6 (15%)	5 (12,5%)	–	20 (50%)	9 (22,5%)	40 (25%)
<i>ћу+да+през.</i>	–	–	–	–	–	(0%)
ОСЛ						
<i>(не)ћу+инф.</i>	10 (26,3%)	11 (28,9%)	6 (15,8%)	6 (15,8%)	5 (13,2%)	38(23,8%)
<i>ћу+да+през.</i>	–	–	–	–	–	(0%)
ПОБ						
<i>(не)ћу+инф.</i>	6 (15,4%)	4 (10,3%)	9 (23,1%)	14 (35,9%)	6 (15,4%)	39(24,4%)
<i>ћу+да+през.</i>	–	–	–	–	–	(0%)
ПОЛ						
<i>(не)ћу+инф.</i>	6 (14%)	13 (30,2%)	6 (14%)	12 (27,9%)	5 (11,6%)	42(26,2%)
<i>ћу+да+през.</i>	1 (2,3%)	–	–	–	–	1 (0,6%)
Укупно	29 (18,1%)	33 (20,6%)	21 (13,1%)	52 (32,5%)	25 (15,6%)	160(100%)

Прилог 2 (статистички подаци о дистрибуцији и фреквенцији аналитичког футура / конструкције у руском језику са презентским облицима глагола *быть* и *стать* – ‘буду’ и ‘стану’) ¹⁰⁰

Лице	Форма	Фреквенција (апсолут. бр.)	Фреквенција (%)
1. Глагол <i>быть</i>:			
а) Потврдни облик:			
1. јд.	<i>буду</i>	1651	2,6%
2. јд.	<i>будеши</i>	1306	2,1%
3. јд.	<i>будет</i>	10352	16,4%
1. мн.	<i>будем</i>	3040	4,8%
2. мн.	<i>будете</i>	1559	2,5%
3. мн.	<i>будут</i>	7894	12,5%
Укупно	‘буду’	25802	40,9%
б) Одрични облик:			
1. јд.	<i>не буду</i>	3143	5,0%
2. јд.	<i>не будеш</i>	1364	2,2%
3. јд.	<i>не будет</i>	11331	18,0%
1. мн.	<i>не будем</i>	3074	4,9%
2. мн.	<i>не будете</i>	1168	1,8%
3. мн.	<i>не будут</i>	5333	8,4%
Укупно	‘не буду’	25413	40,3%
Укупно	‘буду/ не буду’	51215	81,2 %

¹⁰⁰ Подаци састављени на основу НКРЈ (© 2003–2007; у датом периоду корпус се састојао од око 150 милиона ријечи); вид.: <http://ruscorpora.ru>.

2. Глагол <i>стати</i>:			
а) Потврдни облик:			
1. јд.	<i>стану</i>	402	0,6%
2. јд.	<i>станешь</i>	390	0,6%
3. јд.	<i>станет</i>	3362	5,3%
1. мн.	<i>станем</i>	395	0,6%
2. мн.	<i>станете</i>	228	0,4%
3. мн.	<i>станут</i>	1501	2,4%
Укупно	'стану'	6278	9,9%
б) Одрични облик:			
1. јд.	<i>не стану</i>	1016	1,6%
2. јд.	<i>не станешь</i>	341	0,5%
3. јд.	<i>не станет</i>	2534	4,0%
1. мн.	<i>не станем</i>	470	0,8%
2. мн.	<i>не станете</i>	233	0,4%
3. мн.	<i>не станут</i>	994	1,6%
Укупно	'не стану'	5588	8,9%
Укупно	'стану/не стану'	11866	18,8%
СВЕГА	'буду/ не буду' 'стану/не стану'	63081	100%

Прилог 3 (статистички подаци о дистрибуцији и фреквенцији
аналитичких футурских облика у пољском језику)¹⁰¹

Информант (ред. бр.)	Фреквенција (апсолут. бр.)		Фреквенција (%)	
	<i>będe</i> +парт. на <i>-l</i>	<i>będe</i> +инфинитив	<i>będe</i> +парт. на <i>-l</i>	<i>będe</i> +инфинитив
1.	5	23	17,9%	82,1%
2.	6	22	21,4%	78,6%
3.	10	18	35,7%	64,3%
4.	11	17	39,3%	60,7%
5.	11	17	39,3%	60,7%
6.	12	16	42,9%	57,1%
7.	12	16	42,9%	57,1%
8.	12	16	42,9%	57,1%
9.	12	16	42,9%	57,1%
10.	12	16	42,9%	57,1%
11.	13	15	46,4%	53,6%
12.	13	15	46,4%	53,6%
13.	14	14	50,0%	50,0%
14.	14	14	50,0%	50,0%
15.	14	14	50,0%	50,0%
16.	14	14	50,0%	50,0%
17.	14	14	50,0%	50,0%
18.	14	14	50,0%	50,0%
19.	15	13	53,6%	46,4%
20.	16	12	57,1%	42,9%
21.	16	12	57,1%	42,9%
22.	16	12	57,1%	42,9%
23.	16	12	57,1%	42,9%
24.	17	11	60,7%	39,3%
25.	17	11	60,7%	39,3%
26.	18	10	64,3%	35,7%
27.	18	10	64,3%	35,7%
28.	19	9	67,9%	32,1%
29.	19	9	67,9%	32,1%
30.	23	5	82,1%	17,9%
31.	25	3	89,3%	10,7%
УКУПНО	448	420	51,6%	48,4%

¹⁰¹ Резултати анкете проведене 2001. године са информантима – изворним говорницима (носиоцима) пољског језика. Подаци представљени у табели показују: (а) постепено повећање (почевши од информанта под ред. бр. 1) учесталости футура са партиципом на *-l*, односно постепено смањење (у истом смјеру) учесталости футура са инфинитивом и обрнуто (б) постепено повећање (почевши од информанта под ред. бр. 31) учесталости футура са инфинитивом, као и постепено смањење (у истом смјеру) учесталости футура са партиципом на *-l*.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Адамец 1966*: Адамец Пшемисл. *Порядок слов в современном русском языке* / Rozprawy Československé akademie věd, ročník 76, sešit 15. Praha: Academia, 1966.
2. *Акимова 2006*: Акимова Э. Н. *Реализация категории обусловленности в языке памятников письменности русского средневековья (XI–XVII вв.)*. Саранск: Издательство Мордовского университета, 2006.
3. *Аксаков 1855*: Аксаков К. С. *О русских глаголах*. Москва: Типография Л. Степановой, 1855.
4. *Албин 1967*: Албин Александар. Прилог проучавању језика Стефана Рајића // *Прилози проучавању језика*, књ. 3, с. 1–22.
5. *Албин 1968*: Албин Александар. Прилог проучавању језика Саве Текелије // *Прилози проучавању језика*, књ. 4, с. 1–21.
6. *Андерсен 2006*: Andersen Henning. Periphrastic Futures in Slavic. Divergence and Convergence // *Change in verbal systems : issues on explanation* / Eds. K. Eksell, T. Vinther. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2006, p. 9–45.
7. *Антонић 2006*: Антонић Ивана. Темпорална детерминација номиналном формом у акузативу у стандардном српском језику // *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика: зборник радова* / Ур. П. Пипер. Београд: САНУ, 2006, с. 47–70.
8. *Апресјан 1995*: Апресян Ю. Д. *Избранные труды*. – Т. II: *Интегральное описание языка и системная лексикография*. Москва: Школа „Языки русской культуры“, 1995.
9. *Бабић 2007*: Бабић Миланка. Допринос Ксеније Милошевић проучавању зависноложене реченице // *Допринос Срба из Босне и Херцеговине науци и култури* / Посебна издања: Научни скупови, књ. 1. Пале: Универзитет у Источном Сарајеву : Филозофски факултет, с. 37–45.
10. *Бажби, Палука 1985*: Bybee Joan L., Pagliuca William. Cross-linguistic comparison and the development of grammatical meaning // *Historical semantics, historical word-formation* [=Proceedings of the Conference on Historical Semantics and Word-Formation, Włazejewko, Poland, March 28–31 1984] (= Trends in Linguistics, Studies and Monographs, Vol. 29) / J. Fisiak (ed.). Berlin – New York – Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1985, p. 59–83.
11. *Бажби, Палука 1987*: Bybee Joan L., Pagliuca William. The evolution of future meaning // *Papers from the VIIth International Conference on Historical Linguistics* / A. Giacalone Ramat, O. Carruba, G. Bernini (eds.). Amsterdam: John Benjamins, 1987, p. 109–122.
12. *Бажби, Перкинс, Палука 1994*: Bybee Joan, Perkins D. Revere, Pagliuca William. *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*. Chicago – London: University of Chicago Press, 1994.
13. *Барентсен 1983*: Барентсен А. А. О характере временных форм с элементом *буд-* и их функционировании в сложных предложениях с союзом *пока* // *Dutch Contributions to the Ninth International Congress of Slavists / Linguistics* (= Studies in Slavic and general Linguistics, Vol. 3). Amsterdam: Rodopi, 1983, с. 1–35.

14. *Барућ и др.* 1979: Barić E., Lončarević M., Malić D., Pavešić S., Peti M., Zečević V., Znika M. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga (= Zavod za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku), 1979.
15. *Батистић* 1983: Batistić Tatjana. О неким питањима у вези са анализом глагола *morati* и *moći* // *Јужнословенски филолог*, књ. XXIX (1983), с. 99–111.
16. *Белић* 1934: Белић Александар. Постанак прасловенске глаголске системе // *Глас СКА*, књ. CLXIV (1934), бр. 84, с. 1–40.
17. *Белић* 1973: Белић Александар. *Историја српскохрватског језика*. – Књ. II, св. 2: *Речи с конјугацијом*. Београд: Научна књига, 1973.
18. *Бенакџо* 2007: Benacchio Rosanna. Slovansko-romanski jezikovni stik v molizanski hrvaščini: vzporednost s slovenskimi narečji v Furlaniji // *Jezikoslovni zapiski / Glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU [Merkujev zbornik]*, let. 13, št. 1–2 (2007), s. 33–41.
19. *Бирнбаум* 1956: Birnbaum Henrik. Zum analytischen Ausdruck der Zukunft im Altkirchenslavischen // *Zeitschrift für Slavische Philologie*, Bd. XXV (1956), Hft. 1, S. 1–7.
20. *Бирнбаум* 1958: Birnbaum Henrik. Zur Aussonderung der syntaktischen Gräzismen im Altkirchenslavischen. Einige metodische Bemerkungen // *Scando-Slavica*, Vol. IV (1958), [Copenhagen], S. 239–257.
21. *Бисанг, Химелман, Вимер* 2004: Bisang Walter, Himmelmann Nikolaus P., Wiemer Björn (eds.). *What makes Grammaticalization? A Look from its Fringes and its Components*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter (= Trends in Linguistics. Studies and Monographs, Vol. 158), 2004.
22. *Бјелорусов* 1899: Белоруссов И. М. Дательный самостоятельный в памятниках церковно-славянской и древнерусской письменности // *Русский филологический вестник* (Варшава: Типография Варшавского учебного округа. Краковское предместье №3), т. 41 (1899), № 1–2, с. 71–146.
23. *Богнер* 1983: Bogner Istvan. О развоју футура у немачком језику // *Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti*, sv. 5 (1983), 1983, s. 1–11.
24. *Богнер* 1987: Bogner Istvan. Darstellung der analytischen Futurformen in den Grammatiken der frühneuhochdeutschen Periode // *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 26(16) (1986/1987) (=1987), s. 151–160.
25. *Бойко* 1973: Бойко А. А. *Сочетания с инфинитивом несовершенного вида в современном русском языке*. Ленинград: ЛГУ, 1973.
26. *Бондаренко* 2006: Бондаренко О. В. Синтаксические конструкции с глаголом *быти* в древнерусских текстах // *Наследие академика В. И. Борковского и проблемы современной лингвистики: статьи, исследования, материалы* / Отв. ред. Н. А. Тупикова. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2006, с. 53–59.
27. *Бондарко* 1962: Бондарко А. В. Система глагольных времен в современном русском языке // *Вопросы языкознания*, № 3, 1962, с. 27–37
28. *Бондарко* 1968: Бондарко А. В. *Система времен русского глагола (в связи с проблемой функционально-семантических и грамматических категорий)* / Автореф. дис. на соиск. учен. степени докт. филол. наук. Ленинград: ЛГУ, 1968.
29. *Бондарко* 1971а: Бондарко А. В. *Вид и время русского глагола: (значение и употребление)*. Москва: Просвещение, 1971.
30. *Бондарко* 1971б: Бондарко А. В. *Грамматическая категория и контекст*. Ленинград: Наука, 1971.

31. Бондарко 1990: Бондарко А. В. (отв. ред.). *Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность*. Ленинград: Наука, 1990.
32. Бонфанте 1950: Bonfante Giuliano. The Origin of the Russian Periphrastic Future // *Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves de l'Université libre de Bruxelles* (= *Mélanges Henri Grégoire*, t. II), t. X (1950), p. 87–98.
33. Борковски, Кузьнецов 1965: Борковский В. И., Кузнецов П. С. *Историческая грамматика русского языка*. – Изд. 2-е. Москва: Наука, 1965.
34. Бородич 1951: Бородич В. В. К истории форм настоящего времени глаголов совершенного вида в древнеболгарском языке // *Ученые записки Института славяноведения АН СССР*, т. III, 1951, с. 345–393.
35. Бородич 1953: Бородич В. В. К вопросу о формировании совершенного и несовершенного вида в славянских языках // *Вопросы языкознания*, № 6, 1953, с. 68–86.
36. Брабец, Храсте, Живковић 1965: Brabec I., Hraste M., Živković S. *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*. – 6. izdanje. Zagreb: Školska knjiga, 1965.
37. Брборић 2000: Брборић Бранислав. *О језичком расколу: социолингвистички огледи I*. Београд: Центар за примењену лингвистику; Нови Сад: Прометеј, 2000.
38. Брборић 2001: Брборић Бранислав. *С језика на језик: социолингвистички огледи II*. Београд: Центар за примењену лингвистику; Нови Сад: Прометеј, 2001.
39. Бремс, Хофман 2012: Brems Lieselotte, Hoffmann Sebastian. Grammaticalization (XII. New Perspectives, Theories and Methods) // A. Bergs, L. J. Brinton (eds.) *English Historical Linguistics / An International Handbook*, Vol. 2, Berlin – Boston: Walter de Gruyter GmbH Co. KG, 2012, p. 1558–1576 (http://books.google.rs/books?id=2fqsvdx1hIcC&pg=PR11&hl=sr&source=gbv_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false).
40. Бринтон 2012: Brinton Laurel J. Lexicalization (XII. New Perspectives, Theories and Methods) // A. Bergs, L. J. Brinton (eds.) *English Historical Linguistics / An International Handbook*, Vol. 2. Berlin – Boston: Walter de Gruyter GmbH Co. KG, 2012, p. 1577–1598 (http://books.google.rs/books?id=2fqsvdx1hIcC&pg=PR11&hl=sr&source=gbv_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false).
41. Брозовић 1953а: Brozović Dalibor. O vrijednosti infinitiva i prezenta s veznikom *da* // *Jezik*, god. II (1953/4), sv. 1, s. 13–18.
42. Брозовић 1953б: Brozović Dalibor. O razlikama između infinitiva i prezenta s veznikom *da* // *Jezik*, god. II (1953/4), sv. 5, s. 153–154.
43. Брозовић 1970: Brozović Dalibor. *Standardni jezik*. Zagreb: Matica hrvatska, 1970.
44. Брой 2006: Брой В. Флективный и деривационный глагольный вид в молдавско-славянском языке // *Вопросы языкознания*, № 3, 2006, с. 7–87.
45. Бругман, Делбрук 1886–1900: Brugmann Karl, Delbrück Berthold. *Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*. Strassburg: Karl J. Trübner, 1886–1900 (2. изд. 1897–1916).
46. Бугарски 2001: Bugarski Ranko. *Lica jezika: sociolingvističke teme*. Zemun: Biblioteka XX vek; Beograd: Čigoja štampa, 2001.
47. Бугарски 2002: Bugarski Ranko. *Nova lica jezika: sociolingvističke teme*. Beograd: Biblioteka XX vek : Čigoja štampa : Knjižara Krug, 2002.

48. *Будагов 1977*: Будагов Р. А. *Что такое развитие и совершенствование языка?* Москва: Наука, 1977.

49. *Будимир, Црепајац 1979*: Будимир Милан, Црепајац Љильана. *Στοιχεῖα ἐλληνικά. Основи грчке глотологије*. – 2. издање. Београд: Научна књига, 1979.

50. *Булањин 1995*: Буланин Л. Л. К обоснованию системы времен в современном русском языке // *Международная юбилейная сессия, посвященная 100-летию со дня рождения академика Виктора Владимировича Виноградова / Тезисы докладов*. Москва: МГУ, 1995, с. 122–123.

51. *Булахов, Жовтобрјух, Кодухов 1987*: Булахов М. Г., Жовтобрјух М. А., Кодухов В.И. *Восточнославянские языки*. Москва: Просвещение, 1987.

52. *Буњина 1959*: Бунина И. К. *Система времен старославянского глагола*. Москва: Изд-во АН СССР, 1959.

53. *Буслајев 1959*: Буслаев Ф. И. *Историческая грамматика русского языка*. Москва: Учпедгиз, 1959.

54. *Буш 1960*: Busch Ulrich. *Die Seinssätze in der russischen Sprache / (Slavisch-baltisches Seminar der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster / Westfalen. Veröffentlichungen, Bd. 4)*. Meisenheim am Glan: Verlag Anton Hain KG, 1960.

55. *Валгина, Розенталь, Фомина 1987*: Валгина Н. С., Розенталь Д. Э., Фомина М. И. *Современный русский язык*. – Изд. 5-е, перераб. Москва: Высшая школа, 1987.

56. *Верижњикова 1997*: Верижњикова В. Е. Функционирование форм будущего времени в значении настоящего неактуального в македонском, русском и сербохорватском // *Сопоставительные и сравнительные исследования русского и других языков: Доклады / Отв. ред. Б. Станкович [= IV Международный симпозиум МАПРЯЛ, Белград – Нови-Сад, 8–10 октября 1996 г.]*. Београд: Славистичко друштво Србије: Филолошки факултет, 1997, с. 164–170.

57. *Верижњикова 1998*: Верижњикова Елена. Формите *ke+da+вербум финитум* во македонскиот литературен јазик // *Македонски јазик*, год. XLV–XLVII (1994–1996) (= 1998), с. 235–242.

58. *Вечерка 1961*: Večerka Radoslav. *Syntax aktivních participií v staroslověněštine / Spisy University J. E. Purkyně v Brně, Filosofická fakulta, č. 75*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961.

59. *Вимер 2001*: Вимер Б. Аспектуальные парадигмы и лексическое значение русских и литовских глаголов: опыт сопоставления с точки зрения лексикализации и граматикализации // *Вопросы языкознания*, № 2, 2001, с. 26–58.

60. *Виноградов 1972*: Виноградов В. В. *Русский язык (грамматическое учение о слове)*. – Изд. 2-е. Москва: Высшая школа, 1972 (1947, 1986; 2001).

61. *Вискочил 1956*: Viskočil Pavel. Staroslověnské сътворнаъ вѣдѣ // *Slavia*, XXV/2 (1956), s. 260–261.

62. *Витженс 1953*: Vytrzens Günter. Zur Frage des periphrastischen Futurums im Russischen // *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, Bd. 3 (1953), S. 22–27.

63. *Војводић 1988*: Vojvodić Dojčil. Upotreba perfektivnog prezenta u značenju sadašnjosti u ruskom, hrvatskosrpskom i ostalim slavenskim jezicima (?) // *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 27(17) (1987/1988) (=1988), s. 49–60.

64. *Војводић 1989*: Voјvodić Doјčil. Futur glagola svršenoga vida u ruskom jeziku (sintaktičko-semantička analiza) // *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 28(18) (1988/1989) (=1989), s. 69–88.

65. *Војводић 1991a*: Voјvodić Doјčil. Izražavanje budućeg vremena u ruskom, hrvatskosrpskom i poljskom jeziku // *Slavist*, br. 2 (1991), s. 189–200.

66. *Војводић 1991b*: Voјvodić Doјčil. Funkcioniranje sredstava za izražavanje buduće radnje u novinarskom stilu // *Jezik i stil sredstava informisanja* (ur. B. Tošović). Sarajevo: Svjetlost, 1991, s. 137–147.

67. *Војводић 1993*: Војводић Дојчил. Функционирование презентной формы глаголов совершенного вида в значении потенциальных действий в русском и сербскохорватском языках // *Зборник Матице српске за славистику*, књ. 43 (1993), с. 187–195.

68. *Војводић 1994*: Војводић Дојчил. О “транспозицији” инфинитива у руском језику (у поређењу са српским) // *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, књ. XXIII (1994), с. 207–216.

69. *Војводић 1995*: Војводић Дојчил. Облици футура I као варијанте и/или као стандарди (?) // *Научни састанак слависта у Вукове дане*, књ. 24/1 (1995), с. 341–349.

70. *Војводић 1996a*: Војводић Дојчил. Статус футура I у књижевноумјетничком и публицистичком стилу // *Јужнословенски филолог*, књ. LII (1996), с. 107–121.

71. *Војводић 1996b*: Војводић Дојчил. Волунтативна конструкција „хоћу / нећу + да + презент“ у српском језику и њени еквиваленти у руском и пољском // *Kontrastivna jezička istraživanja: (V simpozijum)*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 1996, s. 173–185.

72. *Војводић 1997a*: Војводић Д. Перформативы как периферия ФСП футуральности в русском языке в сопоставлении с сербским // *Сопоставительные и сравнительные исследования русского и других языков : (Доклады)* / Отв. ред. Б. Станкович [= IV Международный симпозиум МАПРЯЛ, Белград – Нови-Сад, 8–10 октября 1996 г.]. Београд: Славистичко друштво Србије : Филолошки факултет, 1997, с. 171–178.

73. *Војводић 1997b*: Војводић Дојчил. О елипсичним конструкцијама у словенским језицима // *Славистика*, књ. I (1997), с. 7–14.

74. *Војводић 1998a*: Војводић Д. Русский и сербско-хорватский перфективный презенс в сопоставительном аспекте // *Зборник Матице српске за славистику*, књ. 54–55 (1998), с. 119–147.

75. *Војводић 1998b*: Војводић Дојчил. *Futurum effectivum* у словенским језицима // *Славистика*, књ. II (1998), с. 45–52.

76. *Војводић 1999*: Војводић Дојчил. Аутопрескриптивни говорни чинови у словенским језицима // *Славистика*, књ. III (1999), с. 141–149.

77. *Војводић 2001*: Војводић Дојчил. О функционалним основама савремене аспектологије // *Славистика*, књ. V (2001), с. 44–55.

78. *Војводић 2005*: Војводић Дојчил. О аналитизму у српском и другим словенским језицима (на примјерима инфинитивних конструкција) // *Шести лингвистички научни скуп „Бошковићеви дани“* [= „Стандардизација језика – дијахронијски и синхронијски аспект; Језик медија“, Подгорица, 19–20. маја 2005], научни скупови, књ. 75, одјелјење умјетности, књ. 23 / Ур. Б. Остојић. Подгорица: ЦАНУ, 2005, с. 241–261.

79. *Војводић 2007а*: Войводич Д. Об инфинитивных предложениях с субъектом в дательном падеже в русском языке и их эквиваленты в сербском и польском // *Зборник Матице српске за славистику*, књ. 71–72 (2007), с. 557–581.

80. *Војводић 2007б*: Војводић Дојчил. *Функционално-семантичко поље футуралности у савременом руском, пољском и српском језику* / Докторска дисертација. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду : Филозофски факултет, 2007.

81. *Војводић 2008*: Војводић Дојчил. О неморфологизованим средствима изражавања фу-туралне семантике у српском и другим словенским језицима // *Семантичка проучавања српског језика* / Ур. М. Радовановић, П. Пипер. Београд: САНУ, 2008, с. 221–256.

82. *Војводић 2010*: Войводич Д. Об употреблении и значении совершенного вида в перформативных предложениях-высказываниях в славянских языках: опыт типологической дифференциации // *Славянские языки: единицы, категории, ценностные константы*: сб. науч. тр. [30-летию ВолГУ посвящ.] / Отв. ред. Н. А. Тупикова. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2010, с. 175–191.

83. *Војводић, Радовановић, Војводић 2005*: Войводич Д. П., Радованович М. Р., Войводич Д. Д. Об инфинитивных конструкциях с неполнозначными глаголами и их аналогами в русском и других славянских языках // *Русская словесность в контексте современных интеграционных процессов* [= Материалы Междунар. науч. конф., Волгоград, 24–27 апреля 2005 г.]. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2005, с. 133–138.

84. *Волинец 1995*: Волинец Т. Н. К вопросу о гибридном характере причастных форм // *Международная юбилейная сессия, посвященная 100-летию со дня рождения академика Виктора Владимировича Виноградова* / Тезисы докладов. Москва: МГУ, 1995, с. 129–131.

85. *Востоков 1980*: Востоков А. Х. *Грамматика церковно-словенского языка изложенная по древнейшимъ онаго письменнымъ памятникамъ* (Санкт-Петербургъ, 1863) / *Slavistische Forschungen*, Bd. 29. Köln – Wien: Böhlau, 1980.

86. *Всеволодова 1975*: Всеволодова М. В. *Способы выражения временных отношений в современном русском языке*. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1975.

87. *Всеволодова, Те Цин 2008*: Всеволодова М. В., Ким Тэ Чжин. *Система значений и употреблений форм настоящего времени русского глагола (в зеркале корейского языка): Фрагмент функционально-коммуникативной прикладной лингвистики*. – Изд. 2-е., испр. Москва: Издательство ЛКИ, 2008.

88. *Вуковић 1958*: Вуковић Јован. Футур II и еквивалентни глаголски облици по употреби у српскохрватском језику (с освртом на историјски развитака облика и значења) // *Питања књижевности и језика*, бр. 4–5 (1958), с. 5–28.

89. *Гак 1965*: Гак В. Г. Десемантизация языкового знака в аналитических структурах синтаксиса // *Аналитические конструкции в языках различных типов: сборник статей* / Отв. ред. В. М. Жирмунский, О. П. Суник. Москва: Наука, 1965, с. 129–142.

90. *Галис 1970*: Gallis Arne. Zum Gebrauch von *da* + Präsens versus Infinitiv beim Futurum I im Serbokroatischen: Untersuchungen über die „Koreni“ von Dobrica Ćosić // *Зборник за филологију и лингвистику*, књ. XIII/2 (1970), с. 217–223.

91. *Галтон 1965*: Галтон Херберт. Глаголскиот вид во рускиот јазик и неговата врска со изразот на идното време // *Македонски јазик*, год. XVI (1965), с. 101–110.

92. *Гамкрелидзе, Иванов 1984*: Гамкрелидзе Тамаз В., Иванов Вяч. Вс. *Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры* [В 2-х кн.]. – Кн. I. Тбилиси: Изд-во Тбилисского ун-та, 1984.

93. *Гаспаров, Сигалов 1974*: Гаспаров Б. М., Сигалов П. С. *Сравнительная грамматика славянских языков*. – Т. II / Пособие для студентов. Тарту: Тартуский гос. ун-т, 1974.

94. *Гвоздев 1958*: Гвоздев А. Н. *Современный русский литературный язык*. – Т. I. Москва: Учпедгиз, 1958.

95. *Гловинска 1989*: Гловинская М. Я. Семантика, прагматика и стилистика видо-временных форм // *Грамматические исследования. Функционально-стилистический аспект: Суперсегментная фонетика. Морфологическая семантика* / Ред. Д. Н. Шмелев. Москва: Наука, 1989, с. 74–146.

96. *Гловинска 2001*: Гловинская М. Я. *Многозначность и синонимия в видо-временной системе русского глагола*. Москва: „Русские словари“ : „Азбуковник“, 2001.

97. *Гловинска 2010*: Гловинская М. Я. Потенциальные глагольные формы // *Современный русский язык: Система – норма – узус* / Отв. ред. Л. П. Крысин. Москва: Языки славянских культур (Studia philologica), 2010, с. 171–199.

98. *Голанов 1967*: Голанов И. Г. *Морфология современного русского языка*. – Изд. 2-е, испр. и доп. Москва: Высшая школа, 1965.

99. *Горбова 2011*: Горбова Е. В. *Грамматическая категория аспекта и контекст (на материале испанского и русского языков)* / Дис. на соиск. учен. степени докт. филол. наук. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский гос. ун-т, 2011 (<http://www.genlingnw.ru/person/Gorbova.htm>).

100. *Горецка, Шмјех 1972*: Górecka Janina, Śmiech Witold. Czas przyszły złożony w języku polskim // *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, t. XVIII (1972), s. 11–38.

101. *Грамматика 1970*: *Грамматика современного русского литературно-го языка* / Отв. ред. Н. Ю. Шведова. Москва: Наука (= Институт русского языка АН СССР), 1970.

102. *Грамматика 1980–1*: *Русская грамматика*. – Т. I / Гл. ред. Н. Ю. Шведова. Москва: Наука (= Институт русского языка АН СССР), 1980.

103. *Грамматика 1980–2: Русская грамматика*. – Т. II: *Синтаксис* / Гл. ред. Н. Ю. Шведова. Москва: Наука (= Институт русского языка АН СССР), 1980.
104. *Гренобл 1989*: Grenoble Lenore. Tense, Mood, Aspect: The Future in Russian // *Russian Linguistics*, Vol. 13 (1989), № 2, p. 97–110.
105. *Гренобл 1995*: Grenoble Lenore. The Imperfective Future Tense in Russian // *Word*, Vol. 46 (1995), № 2, p. 183–205.
106. *Грицкат 1956*: Грицкат Ирена. О неким особинама футура II (футура егзактног) // *Наш језик*, књ. VIII (1956), с. 89–105.
107. *Гришина 1988*: Гришина Н. И. *Место инфинитивных предложений в синтаксической системе современного русского языка* / Автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук. Москва: МГУ, 1988.
108. *Грковић 1970*: Грковић Милица. Употреба инфинитива у језику Ми-лана Ђ. Милићевића // *Прилози проучавању језика*, књ. 6 (1970), с. 67–81.
109. *Грковић 1982*: Грковић Јасмина. Глаголски вид и грађење футура у Јеванђељу из Мркшине цркве // *Прилози проучавању језика*, књ. 18 (1982), с. 99–107.
110. *Грковић-Мејџор 1993*: Грковић-Мејџор Јасмина. *Језик „Псалтира“ из штампарије Црнојевића*. Подгорица: ЦАНУ, 1993.
111. *Грковић-Мејџор 1995*: Грковић-Мејџор Јасмина. О сложенем футуру у старословенском језику // *Проучавање средњовековних јужнословенских рукописа*. Београд: САНУ, 1995, с. 127–132.
112. *Грковић-Мејџор 2004*: Грковић-Мејџор Јасмина. Развој хипотактичког да у старосрпском језику // *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. XLVIII/1–2 (2004), с. 185–203.
113. *Грковић-Мејџор 2007*: Грковић-Мејџор Јасмина. *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића (= Библиотека Theoria), 2007.
114. *Грковић-Мејџор 2011а*: Грковић-Мејџор Јасмина. Датив + инфинитив: праиндоевропско порекло и словенски развој // *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. LIV/1 (2011), с. 27–44.
115. *Грковић-Мејџор 2011б*: Грковић-Мејџор Јасмина. Развој предикативне посесије у српском језику // *Грамматика и лексика у словенским језицима* / Зборник радова (Међународни научни симпозијум, Нови Сад – Београд, 14–16. септембар 2010) / Гл. ур. С. Танасић. Нови Сад: Матица српска; Београд: Институт за српски језик САНУ, 2011, с. 362–377.
116. *Грковић-Мејџор 2012*: Грковић-Мејџор Јасмина. Развој футура у старосрпском језику // *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. LV/1 (2012), с. 83–103.
117. *Грковић-Мејџор 2013*: Грковић-Мејџор Јасмина. *Историјска лингвистика : когнитивно-типолошке студије*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића (= Библиотека Theoria), 2013.
118. *Гутков 1963а*: Гудков В. П. Из истории славянского глагольного вида // *Вопросы языкознания*, № 1, 1963, с. 86–89.

119. *Гутков 1963б*: Гудков В. П. Употребление форм будущего времени с конструкцией „да + настоящее время“ в сербскохорватском языке // *Вестник Московского Университета. Серия VII: Филология. Журналистика*, № 2, 1963, с. 30–39.
120. *Гутков 1964*: Гудков В. П. *Формы будущего времени в сербскохорватском литературном языке* / Автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук. Москва: МГУ, 1964.
121. *Гутков 1988*: Гудков В. П. В поисках закономерностей морфологического варьирования в сербохорватском литературном языке // *Вестник Московского Университета. Серия 9: Филология*, № 4, 1988, с. 66–73.
122. *Гутков 2006*: Гудков В. П. Презенс глаголов совершенного вида в значении будущего времени в сербскохорватском (сербском и хорватском) языке // *Славистички студии* / (На проф. Р. П. Усикова по повод нејзината 70-годишнина), бр. 12. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2006, с. 61–63.
123. *Гутков 2007*: Гудков В. П. *Исследование частных вопросов истории славянских языков*. Москва: Изд-во Московского университета, 2007.
124. *Гухман 1945*: Гухман М. М. Конструкции с дательным-винительным падежом лица в индо-европейских языках // *Известия АН СССР: Отделение литературы и языка*, т. IV (1945), вып. 3–4, с. 148–157.
125. *Гухман 1947*: Гухман М. М. О стадильности в развитии строя индо-европейских языков // *Известия АН СССР: Отделение литературы и языка*, т. VI (1947), вып. 2, с. 101–114.
126. *Гухман 1967*: Гухман М. М. Конструкции с дательным / винительным лица и проблема эргативного прошлого индоевропейских языков // *Эргативная конструкция предложения в языках различных типов: исследования и материалы* / Отв. ред. В. М. Жирмунский. Ленинград: Наука, 1967, с. 58–73.
127. *Гуцу 1978*: Гуцу Олимпия. Наблюдения върху развоја на описателно бъдеще време в българския език // *Palaeobulgarica / Старобългаристика*, год. II (1978), № 4, с. 48–57.
128. *Демиденко 1963*: Демиденко Л. П. Грамматическая и семантическая эволюция словосочетаний типа „начать + инфинитив“ и „стать + инфинитив“ в русском языке // *Ученые записки Красноярского гос. пед. ин-та*, т. XXV (1963), вып. 1, с. 18–46.
129. *Дерганц 1996*: Derganc Aleksandra. Iaz ze zaglagolo Zlodeiu (K vprašanju glagolskega vida v performativnih izjavah v slovanskih jezikih) // *Zbornik Brižinski spomeniki* / Red. J. Kos et al. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut SAZU : Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, 1996, s. 185–192.
130. *Дерганц 1998*: Derganc Aleksandra. Einige Unterschiede im Gebrauch des perfektiven bzw. des imperfektiven Präsens im Russischen und Slowenischen // *Ars transferendi: Sprache, Übersetzung, Interkulturalität* / D. Huber, E. Worbs (Hgg.) [= Festschrift für Nikolai Salnikow zum 65. Geburtstag]. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien: Peter Lang Verlag, 1998, S. 55–63.

131. *Дерганц 2003*: Derganc Aleksandra. Nekaterе razlike v rabi dovršnega oz. nedovršnega vida v ruščini in slovenščini // *Slavistična revija : časopis za jezikoslovje in literarne vede* [= Zbornik referatov za trinajsti mednarodni slavistični kongres, Ljubljana, 15.–21. avgusta 2003], let. 51 (2003), poseb. št., s. 67–79.

132. *Дерганц 2010*: Aleksandra Derganc, Še nekatere razlike v rabi glagolskih vidov v ruščini in slovenščini // *Slavistična revija : časopis za jezikoslovje in literarne vede*, let. 58 (2010), št. 1, s. 73–80.

133. *Дику 2000*: Dickey Stephen M. *Parameters of Slavic Aspect: A Cognitive Approach*. Stanford: Center for the Study of Language and Information, 2000.

134. *Дицс 1932*: Diels P. *Altkirchenslavische Grammatik*, I/II. Heidelberg, 1932.

135. *Дорос 1975*: Doros Aleksander. *Verbalne konstrukcije bezosobowe w języku rosyjskim i polskim na tle innych języków słowiańskich*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975.

136. *Достал 1954*: Dostál Antonín. *Studie o vidovém systému v starolověnštině*. Praha: Zpráci Slovanského ústavu ČSAV, 1954.

137. *Достал 1962*: Достал А. Каково было видовое значение глагольных основ в праславянском языке? // *Вопросы глагольного вида*. Москва: Изд-во иностран. лит., 1962, с. 276–279.

138. *Драгин 2007*: Драгин Наташа. *Језик Теодосијевог Житија светог Саве у препису монаха Марка из XIV века*. Нови Сад: Тиски цвет, 2007.

139. *Дунај 1987*: Dunaj Bogusław. Czas przysły czasowników niedokonanych w polszczyźnie – uzus i norma // *Język Polski*, rocz. LXVII (1987), z. 1–2, s. 9–19.

140. *Дурново 1959*: Дурново Н. *Очерк истории русского языка*. 'S-Gravenhage: Mouton & Co, 1959.

141. *Ђорђевић 1977*: Ђорђевић Милоје. *Razvoj futurskih oblika sa glagolom 'werden' u nemačkom jeziku*. Sarajevo: s. n., 1977 (= Poseban otisak: Radovi ANUBiH, knj. L, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 19).

142. *Ђукановић 1986*. Ђукановић Владо. Употреба инфинитива у језику А. Шеное, М. Глишића, З. Мајдака и Д. Ненадића // *Наш језик*, књ. XXVII/1–2 (1986), с. 38–66.

143. *Ендзелин 1953*: Эндзелин Я. Древнейшие славяно-балтийские языковые связи // *Труды института языка и литературы АН Латвийской ССР*, т. II [Рига: Изд-во АН Латвийской ССР], 1953, с. 67–82.

144. *Епштејн 2000–2003*: Эпштейн М. Тема недели: причастия будущего времени (действительные) // *Дар слова*, № 17 (25 декабря 2000), № 98 (24 февраля 2003), № 99 (3 марта 2003) / Проективный лексикон Михаила Эпштейна // <http://www.emory.edu/INTELNET/dar0.html> (http://www.veer.info/59/dar_fut_particl.html).

145. *Жагар 1989*: Žagar Igor Ž. *Zagatnost performativnosti ali kako obljubiti*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1989.

146. *Жирмунски 1965*: Жирмунский В. М. Об аналитических конструкциях // *Аналитические конструкции в языках различных типов: сборник статей* / Отв. ред. В. М. Жирмунский, О. П. Суник. Москва: Наука, 1965, с. 5–57.

147. *Загородњикова 1972: Zagrodnikowa Alicja. Rywalizacja dwu typów czasu przyszłego złożonego: będą pisał – będą pisać* (Próba interpretacji statystyczno-stylistycznej) // *Jezyk Polski*, rocz. LII (1972), z. 5, s. 346–358.

148. *Заточил 1958: Zatočil Leopold. O některých syntaktických otázkách germánských jazyků // O vědeckém poznání soudobých jazyků. Sborník* (Red. A. Dostál). Praha: Nakladatelství ČSAV, 1958, s. 225–230.

149. *Зизаний 2000: Зизаний Л. Грамматика Словенска Съвершеннаго искусства осми частій слова, и иных нуждных* (Вильна, 1596) // *Грамматики Лаврентия Зизания и Мелетия Смотрицкого / Сост., подг. текста, научный комментарий и указатели Е. А. Кузьминовой; предисл. Е. А. Кузьминовой, М. Л. Ремневой. Москва: Изд-во МГУ, 2000, с. 29–123.*

150. *Золотова 1973: Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. Москва: Наука, 1973.*

151. *Зорихина-Нилсон 2011: Zorichina-Nilsson N. Вид русского глагола и выражение последовательности однократных действий в будущем // Глагольный вид: грамматическое значение и контекст : Тезисы (III Конференция Комиссии по аспектологии Международного комитета славистов); Verbal Aspect: Grammatical Meaning and Context : Abstracts (Third Conference of the International Commission on Aspectology of the International Committee of Slavists) [=Padova, 30 Settembre – 4 Ottobre 2011] / A cura di R. Benacchio. Padova: Università di Padova, 2011, с. 86–88.*

152. *Иванов 1984: Иванов В. В. Становление аналитической формы будущего времени в русском языке // Русский язык: Функционирование грамматических категорий. Текст и контекст / Виноградовские чтения, вып. XII–XIII (отв. ред. Н. Ю. Шведова). Москва: Наука, 1984, с. 75–85.*

153. *Иванов 1990: Иванов В. В. Историческая грамматика русского языка. – Изд. 3-е, перераб. и доп. Москва: Просвещение, 1990.*

154. *Иванова-Мирчева 1962: Иванова-Мирчева Дора. Развој на бѣдеце време (futurum) в българския език от X до XVIII век. София: БАН, 1962.*

155. *Ивић 1972: Ивић Милка. Проблематика српскохрватског инфинитива // Зборник за филологију и лингвистику, књ. XV/2 (1972), с. 115–138.*

156. *Ивић 1974: Ивич М. Некоторые проблемы словопорядка в дополнительном придаточном предложении // Грамматическое описание славянских языков: Концепции и методы. Сб. ст. / Отв. ред. Н. Ю. Шведова. Москва: Наука (= Институт русского языка АН СССР), 1974: 228–234.*

157. *Ивић 1976: Ивић Милка. Проблем перспективизације у синтакси // Јужнословенски филолог, књ. XXXII (1976): 29–46.*

158. *Ивић 2002a: Ivić Milka. Red reči u rečenici: Lingvistički ogledi, četiri. Beograd: Biblioteka XX vek : Čigoja štampa : Knjižara Krug (= Biblioteka XX vek, 130), 2002.*

159. *Ивић 1957: Ивић Павле. О говору Галипољских Срба (= Српски дијалектолошки зборник XII). Београд: Научна књига, 1957.*

160. *Ивић 1990: Ивић Павле. О језику некадашњем и садашњем. Београд: БИГЗ; Приштина: Јединство, 1990.*

161. *Ивић 2002б*: Ивић Павле. Балкански језички савез и лингвистичка географија // *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. XLV/1–2 (2002), с. 7–12.
162. *Илић 1964*: Илић Војислав И. *Песнички језик Бранка Радичевића*. Нови Сад: Матица српска, 1964.
163. *Иљушина 1986*: Иљушина Н. А. *Семантичка системност глаголов желиња и намеренија (в сочџтании с инфинитивом)* / Автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук. Воронеж: Воронежский гос. ун-т., 1986.
164. *Исаченко 1960*: Исаченко А. В. *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким: Морфология*, ч. 2. Братислава: Изд-во Словацкой АН, 1960.
165. *Јерковић 1972*: Јерковић Јован. *Језик Јакова Игњатовића*. Нови Сад: Матица српска, 1972.
166. *Јерковић 1981*: Јерковић Јован. *Језик Љубомира Ненадовића*. Нови Сад: Матица српска, 1981.
167. *Јурјева 2009*: Јурјева И. С. *Семантика глаголов *идѣти*, *хотѣти*, *нати* (*плати*) в сочџтаниях с инфинитивом в языке древнерусских памятников XII–XV вв.* / Автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук. Москва: МГУ, 2009.
168. *Јурковски 1991*: Јурковский М. Сложное будущее время в украинском языке XIV–XV вв. // *Исследования по глаголу в славянских языках. История славянского глагола* / Под ред. Г. Н. Хабургаева и А. Бартошевича. Москва: Изд-во МГУ, 1991, с. 101–105.
169. *Калињина, Аникина 1975*: Калинина И. К., Аникина А. Б. *Современный русский язык: Морфология*. Москва: Русский язык, 1975.
170. *Караванов 2001*: Караванов А. А. Употребление формы будущего времени глаголов совершенного вида в значении настоящего времени // *Труды аспектологического семинара филологического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова*. – Т. 1 (отв. ред. М. Ю. Черткова). – Изд. 2-е. Москва: Изд-во МГУ, 2001.
171. *Катићућ 1986*: Катићућ Radoslav. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika: Načrt za gramatiku*. Zagreb: JAZU – Globus, 1986.
172. *Кацнельсон 1936*: Кацнельсон С. Д. *К генезису номинативного предложения* / Труды Ин-та языка и мышления им. Н. Я. Марра АН СССР, IV. Серия: Romano-Germanica: Материалы и исследования по романск. и герм. языкам, № 1 / Под ред. В. Ф. Шишмарева и В. М. Жирмунского. [Москва – Ленинград], 1936.
173. *Кедајтене 1968*: Кедайтене Е. И. Дателный самостоятелный // *Сравнительно-исторический синтаксис восточнославянских языков: Члены предложения* / Под ред. В. И. Борковского. Москва: Наука, 1968, с. 275–286.
174. *Керкез 1997а*: Керкез Драгана. Глаголски конституент перифрастичних предикатских конструкција (у српском и руском језику) // *Српски језик – студије српске и словенске*, бр. III/1–2 (1997), с. 303–310.
175. *Керкез 1997б*: Керкез Драгана. Место перифрастичне предикатске конструкције у систему предиката // *Славистика*, књ. I (1997), с. 56–62.

176. *Килева 2001*: Килева Л. Т. Будущие действия: предсказание или реальность? // *Бодуэновские чтения: Бодуэн де Куртенэ и современная лингвистика: Труды и материалы Междунар. науч. конф.* (Казань, 11–13 дек. 2001 г.): В 2 тт. – Т. 1 / Под общ. ред. К. Р. Галиуллина, Г. А. Николаева. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2001, с. 75–77.

177. *Клеменсевич 1937*: Klemensiewicz Zenon. *Składnia opisowa współczesnej polszczyzny kulturalnej*. Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1937.

178. *Кликовац 2009*: Кликовац Душка. О презенту несвршених глагола за означавање будућих ситуација // *Научни састанак слависта у Вукове дане*, књ. 38/1 (2009), с. 57–71.

179. *Климов 1977*: Климов Г. А. *Типология языков активного строя*. Москва: Наука, 1977.

180. *Климов 1983а*: Климов Г. А. *Принципы контенсивной типологии*. Москва: Наука, 1983.

181. *Климов 1983б*: Климов Г. А. О позиционных падежах эргативной системы // *Вопросы языкознания*, № 4, 1983, с. 86–90.

182. *Климонов 1962*: Климонов В. Д. *Конструкции с причастиями на –НУ, –ТУ в современном польском литературном языке (заяг и видовременные значения)* / Автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук. Ленинград: ЛГУ, 1962.

183. *Клобуков 1979*: Клобуков Е. В. К вопросу о границах парадигмы русского слова // *Вопросы русского языкознания*, вып. 2 / Под ред. К. В. Горшковой. Москва: Изд-во МГУ, 1979, с. 65–77.

184. *Князев 2014*: Князев Ю. П. Русский глагольный вид и будущее время: основные эффекты их взаимодействия // *Типология вида / аспекта: проблемы, поиски, решения: сборник научных статей* / Отв. ред. Е. Я. Титаренко. Симферополь: ДИАЙПИ, 2014, с. 74–86.

185. *Ковалска 1976*: Kowalska Alina. *Ewolucja analitycznych form czasownikowych z imiesłowem na –l w języku polskim* / Prace naukowe uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, NR 123. Katowice: Uniwersytet Śląski, 1976.

186. *Ковалска 1983*: Kowalska Alina. *Z historii polskiego imperativu* // *Z problematyki czasownika słowiańskiego* / Pod redakcją W. Pianki. Katowice: Uniwersytet Śląski, 1983, s. 119–128.

187. *Ковачевић 2003*: Ковачевић Милош. *Српски језик и српски језици*. Београд: Српска књижевна задруга : БИГЗ, 2003.

188. *Ковачевић 2007*: Ковачевић Милош. Међуоднос футура I и футура II имперфективних глагола // *Шездесет година Института за српски језик САНУ* / Зборник радова, књ. I / Ур. С. Танасић. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2007, с. 299–311.

189. *Ковачевић 2008*: Ковачевић Милош. Конкурентност двају футура и перфективног презента у савременом српском језику // *Зборник Матице српске за славистику*, књ. 73 (2008), с. 195–211.

190. *Ковачевић 2009*: Ковачевић Милош. Употреба футура II у простој реченици // *Српски језик – студије српске и словенске*, бр. XIV/1–2 (2009), с. 65–75.

191. *Ковтунова 1976*: Ковтунова И. И. *Современный русский язык: Порядок слов и актуальное членение предложения* / Учебное пособие для вузов. Москва: Просвещение, 1976 (изд. 2-е. Москва: Едиториал УРСС, 2002).

192. *Конечна 1958*: Konieczna Halina. Funkcje zdań jednoczłonowych i dwuczłonowych w języku polskim // *Z polskich studiów slawistycznych*, t. I / Prace językoznawcze i etnogenetyczne na IV Międzynarodowy Kongres Slawistów w Moskwie 1958. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958, s. 71–98 [под истим насловом рад је касније прештампан и у зборнику: *Problemy składni polskiej* / Wybrał, ułożył i wstępem opatrzył A. M. Lewicki. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1971, s. 60–92].

193. *Копечни 1958*: Копеčný František. *Základy české skladby*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958 [вид. такође дио рада у прев. на рус.: Копечный Фр. Основы чешского синтаксиса // *Вопросы глагольного вида*. Москва: Изд-во иностр. лит., 1962, с. 197–210].

194. *Копечни 1962a*: Копеčný František. *Slovesný vid v češtině* / Rozpravy ČSAV, roč. 72, seš. 2. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962.

195. *Копечни 1962b*: Копеčný František. Ke vzniku futurálního významu dokonavého prézentu // *Slavica Pragensia*, IV (= *Acta Universitatis Carolinae, Philologica* 3), 1962, p. 233–239.

196. *Кордић 2002*: Kordić Snježana. *Riječi na granici punoznačnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2002.

197. *Кордић 2010*: Kordić Snježana. *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Durieux, 2010.

198. *Котова 1977*: Котова Н. В. Болгарский язык // *Славянские языки* / Под ред. А. Г. Широковой, В. П. Гудкова. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1977, с. 216–258.

199. *Кошмидер 1934*: Koschmieder Erwin. *Nauka o aspektach czasownika polskiego w zarysie: Próba syntez* / Rozprawy i materiały wydziału I Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie, t. V, z. 2. Wilno, 1934 [вид. такође дио рада у прев. на рус.: Кошмидер Э. Очерк науки о видах польского глагола: Опыт синтеза // *Вопросы глагольного вида*. Москва: Изд-во иностр. лит., 1962, с. 105–167].

200. *Кравар 1953a*: Kravar Miroslav. O „razlici“ između infinitiva i veze da + prezent // *Jezik*, god. II (1953/4), sv. 2, s. 43–47; sv. 3, s. 70–74.

201. *Кравар 1953b*: Kravar Miroslav. Još jednom o „razlici“ // *Jezik*, god. II (1953/4), sv. 5, s. 154–156.

202. *Кравар 1960*: Kravar Miroslav. Futur II. u našem glagolskom sistemu // *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 1 (1959/1960), s. 30–50.

203. *Кравар 1964*: Kravar Miroslav. Aspektne osobitosti modalnih glagola (na srpsko-hrvatskom materijalu) // *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 5 (3) (1963/1964), s. 35–48.

204. *Кравар 1978*: Kravar Miroslav. O perifrastičnom futuru *budem* + infinitiv u hrvatsko-srpskom jeziku // *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 17(10) (1987/88), s. 17–25.

205. *Кравар 1985*: Кравар Мирослав. Модална типологија хипотетичко-га периода у хрватско-српском језику // *Научни сасатанак слависта у Вукове дане*, књ. 14/2 (1985), с. 11–20.

206. *Кравар 1986*: Kravar Miroslav. Zur Herkunft der slavischen Futurperiphrase *budu* + Infinitiv // *Festschrift für Herbert Bräuer zum 65. Geburtstag am 14. April 1986* / R. Olesch, H. Rothe (Hgg.). Köln – Wien: Böhlau Verlag, 1986, S. 273–283.

207. *Креја 1988*: Kreja Boguslaw. Czas przyszły złożony w języku Jana Kochanowskiego // *Język Polski*, rocz. LXVIII (1988), z. 2–3, s. 102–115.

208. *Криворучко 1963*: Криворучко П. М. *Грамматические значения временных форм русского глагола*. Киев: Радянська школа, 1963.

209. *Крижанић 1984*: Križanić Juraj. *Gramatično izkazanje ob ruskom jeziku* / Sabrana djela Jurja Križanića, knj.2. Zagreb: JAZU, 1984.

210. *Крылова 2009*: Крылова О. А. *Коммуникативный синтаксис русского языка*. – Изд. 2-е, испр. и доп. Москва: Книжный дом „ЛИБРОКОМ“, 2009 (изд. 1-е 1992).

211. *Крылова, Хавроњина 1976*: Крылова О. А., Хавроњина С. А. *Порядок слов в русском языке*. Москва: Русский язык, 1976 (изд. 2-е, 1984; изд. 3-е, 1986).

212. *Крмета 1998*: Kmeta Vesna. Razgraničenje futura i voluntativa u hrvatskom i ruskom jeziku // *Jezična norma i varijeteti* / Zbornik radova sa Savjetovanja Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku (Opatija, 8–9. svibnja 1998. godine) / Ur. L. Badurina, B. Pritchard, D. Stolic. Zagreb – Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 1998, s. 269–273.

213. *Курешевић 2006*: Курешевић Марина. Апсолутни датив у српској средњовековној писмености // *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. XLIX/1 (2006), с. 35–112.

214. *Куцаров 2007*: Куцаров И. Славянские лексические средства выражения специфических грамматических значений болгарского глагола // *Зборник Матице српске за славистику*, књ. 71–72 (2007), с. 117–132.

215. *Кишикова 1957*: Křížková Helena. Ještě k staroslověnskému сътворнълъ бждж // *Slavia*, гоџ. XXVI (1957), џ. 4, s. 500–505.

216. *Кишикова 1960*: Křížková Helena. *Vývoj opisného futura v jazycích slovanských, zvláště v ruštině* / Acta Universitatis Palackianae Olomucensis: Facultas philosophica 4, Philologica II. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960.

217. *Кишикова 1962*: Кржижкова Е. Некоторые проблемы изучения категории времени в современном русском языке // *Вопросы языкознания*, № 3, 1962, с. 17–26.

218. *ЛАЈ 2011*: *Логическиј анализ језика: Лингвофутуризм. Вгзгяд језика в будуће* / Отв. ред. Н. Д. Аругионова. Москва: Издательство „Индрик“, 2011.

219. *Лекант 1974*: Лекант П. А. *Синтаксис простого предложения в современном русском языке*. Москва: Высшая школа, 1974 (1986).

220. *Леман 1982*: Lehmann Christian. *Thoughts on Grammaticalization: A Programmatic Sketch*, Vol. I (Arbeiten des Kölner Universalien-Projekts 48). Köln: Institut für Sprachwissenschaft der Universität, 1982.

221. *Леман 1985*: Lehmann Volkmar. Zum Gebrauch des imperfektiven Futurs im Russischen // *Slavistische Linguistik 1984* / W. Lehfeldt (Hg.). München: Verlag Otto Sagner, 1985, S. 148–173.

222. *Леман 1997*: Леман Ф. Грамматическая деривация вида и типы глагольных лексем // *Труды аспектологического семинара Филологического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова*. – Т. 2 / Отв. ред. М. Ю. Черткова. Москва: МГУ, 1997, с. 54–68.

223. *Леман 2012*: Lehmann Volkmar. On the grammatical status of analytical paradigms in Russian // *Wiener Slawistischer Almanach*, Bd. 70 (2012), S. 231–246.

224. *Лепусје 1960*: Lépissier Jacques. Le future antérieur en vieux slave // *Revue des Études slaves*, t. XXXVII (1960), fasc. 1–4, p. 89–100.

225. *ЛЕС 1990*: *Лингвистический энциклопедический словарь* / Гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Советская энциклопедия, 1990.

226. *Лешчињски 1957*: Leszczyński Zenon. W XVI wieku forma czasu przyszłego złożonego nadal tajemnicą // *Język Polski*, rocz. XXXVII (1957), z. 2, s. 138–140.

227. *Лешчињски 1987*: Leszczyński Zenon. Dativus absolutus w tekście polskim z połowy XVI wieku // *Slawistyczne Studia Jezykoznawcze* / Pod red. W. Sędzika. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1987, s. 175–179.

228. *Лижова 1995*: Лижова Л. К. О причастиях будущего времени в русском языке // *Международная юбилейная сессия, посвященная 100-летию со дня рождения академика Виктора Владимировича Виноградова* / Тезисы докладов. Москва: МГУ, 1995, с. 131–132.

229. *Логунов 2007*: Логунов Т. А. *Аналитические формы будущего времени как лингвистический феномен (на материале английского и русского языков)* / Автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук. Кемерово: Кемеровский гос. ун-т, 2007.

230. *Ломов 1976*: Ломов А. М. Сколько форм времени в русском языке? // *Материалы по русско-славянскому языкознанию*, т. 4 [Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та], 1976, с. 85–88.

231. *Ломоносов 1855*: Ломоносов М. В. *Российская грамматика*. – Изд. 14-е. Санкт-Петербург: Отделение русского языка и словесности Императорской Академии Наук, 1855.

232. *Лопушанска 1981*: Лопушанская С. К становлению аналитических форм времени в истории русского глагола // *Československá rusistika*, гоđ. XXVI (1981), ѓ. 5, s. 213–218.

233. *Лопушанска, Ахметџанова, Јафарова 1964*: Лопушанская С. П., Ахметџанова Э., Яфарова С. Сложные формы будущего времени в современном русском языке // *Вопросы теории и методики изучения русского языка*, вып. 3. Йошкар-Ола: Марийский гос. пед. ин-т им. Н. К. Крупской, 1964, с. 149–162.

234. *Мазон 1914*: Mazon André. *Emplois des aspects du verbe russe*. Paris: Bibliothèque de l' Institut français de St-Peterburg, 1914.
235. *Мазон 1958*: Mazon André. *L'aspect des verbes slaves: Principes et problèmes*. Moscou, 1958 [вид. такође: Мазон А. *Вид в славянских языках: Принципы и проблемы* / IV Международный съезд славистов. Москва, 1958].
236. *Маретић 1963*: Maretić Tomo. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. – 3., popravljeno izdanje. Zagreb: Matica hrvatska, 1963.
237. *Маројевић 1977*: Маројевић Радмило. *Однос граматичких и лексичких средстава за диференцирање значења у српскохрватском и руском језику* // Наш језик, књ. XXIII/1–2 (1977), с. 37–44.
238. *Маројевић 1988*: Маројевић Радмило. *Лингвистика и поетика превођења: (међусловенски превод)*. Београд: Научна књига, 1988.
239. *Маројевић 1997*: Маројевић Радмило. *Интердепенденција граматике и лексикологије у српском и руском језику* // *Научни састанак слависта у Вукове дане*, књ. 26/2 (1997), с. 91–99.
240. *Мартине 1987*: Martine Andre. *Indoevropski jezik i „Indoevropljani“* / Prevela s fr. Jasmína Grković. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1987.
241. *Марфунина 1997*: Марфунина И. А. *Вопросы исторического синтаксиса русского языка в исследованиях 2-й половины XX века*. Белград: Сербский лексикограф; Никшич: Философский факультет, 1997.
242. *Маслов 1984*: Маслов Ю. С. *Очерки по аспектологии*. Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1984.
243. *Маслов 1987*: Маслов Ю. С. *Перфектность* // *Теория функциональной грамматики: Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис* / Отв. ред. А. В. Бондарко. Ленинград: Наука, 1987, с. 195–209.
244. *Маслова 2008*: Маслова А. Ю. *Коммуникативно-семантическая категория побудительности и ее реализация в сербском и болгарском языках на фоне русского языка: опыт сопоставительного исследования*. Саранск: Издво Мордов. ун-та, 2008.
245. *Матезуц 1947*. Mathesius Vilém. *O tak zvaném aktuálním členění větěném* // *Čeština a obecný jazykozpyt* / Soubor stati. (Czech Language and General Linguistics. Selected Papers). Praha: Melantrich, 1947, s. 234–242.
246. *Меје 1903* [1965]: Meillet Antoine. *Introduction à l'étude comparée des langues indo-européennes*. Paris: Librairie Hachette et c^{ie}, 1903 [= Meje Antoan. *Uvod u uporedno proučavanje indoevropskih jezika* / Preveo s fr. Borislav Drenovac. Beograd: Naučna knjiga, 1965].
247. *Меје 1934* [2001]: Meillet Antoine. *Le slave commun* / Seconde édition revue et augmentée avec le concours de A. Vaillant. Paris: Librairie ancienne Honoré Champion, 1934 [= Меје А. *Общеславянский язык* / Пер. с фр.; общ. ред. С. Б. Бернштейна. – Изд 2-е. Москва: Издательская группа „Прогресс“, 2001].
248. *Меје 1958* [1912]: Meillet Antoine. *L'évolution des formes grammaticales* // A. Meillet. *Linguistique historique et linguistique générale*. Paris: Honoré Champion, 1958 [1912], p. 130–148.

249. Менке 1971: Mönke Helmut: *Das Futurum der polnischen Verba* / Slavistische Beiträge, Bd. 55. München: Verlag Otto Sagner, 1971.

250. Мешчањинов 1935: Мещанинов И. И. *Язык ванской клинописи*. – Т. II: *Структура речи*. Ленинград: Изд-во АН СССР, 1935.

251. Мешчањинов 1936: Мещанинов И. И. *Новое учение о языке: стадияльная типология* / Курс лекций, составленный на основе конспекта студента ЛИФ ЛИ [Ленинградский институт истории, философии и лингвистики] Б. Краповича, с соответствующими дополнениями. Ленинград: Соцэргиз, 1936 [=вид. такође Мещанинов И. И. *Общее языкознание. К проблеме стадияльности в развитии слова и предложения*. Ленинград: Учпедгиз, 1940].

252. Миклошич 1926: Miklosich Franc. *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, Bd. IV: *Syntax* / Manulneudruck der Erstausgabe von 1868–1874 (Wien: Braumüller). Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1926.

253. Миклошич 1885: Миклошич Ф. *Сравнительная морфология славянских языков*, вып. 2: (*Языки словенский, болгарский и сербский*). Москва, 1885 [=F. Miklosich. *Vergleichende Wortbildungslehre der slavischen Sprachen*². Wien, 1876].

254. Милорадовић 2007: Милорадовић Софија. Дијахрони и синхрони аспект аналитичких појава у српским народним говорима // *Зборник Матице српске за славистику*, књ. 71–72 (2007), с. 357–375

255. Милославски 1981: Милославский И. Г. *Морфологические категории современного русского языка*. Москва: Просвещение, 1981.

256. Милошевић 1970: Милошевић Ксенија. *Футур II и синонимски облици у савременом српскохрватском књижевном језику*. Сарајево: АНУБиХ (=Дјела, књ. XXXIX: Одјелъење друштвених наука, књ. 24), 1970.

257. Милошевић 1982: Милошевић Ксенија. Обилежавање будућности у српскохрватском језику // *Književni jezik*, br. 11/1 (1982), s. 1–12.

258. Мирић 1979: Мирић Душанка. Превођење номиналних конструкција финитним глаголским облицима са руског на српскохрватски језик // *Прилози проучавању језика*, књ. 15 (1979), с. 1–32.

259. Мирић 1980: Mirić Dušanka. Konstrukcije sa faznim glagolima u ruskom i srpskohrvatском jeziku // *Kontrastivna jezička istraživanja: (Simpozijum)*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 1980, s. 81–86.

260. Мирчев 2000: Мирчев Кирил. *Старобългарски език: Кратък граматически курс*. Велико Търново: Фабер, 2000.

261. Мухајловић 1962: Mihailović Mihailo. *Tempus und Aspekt im serbokroatischen Präsens* / Slavistische Beiträge, Bd. 5. München: Verlag Otto Sagner, 1962.

262. Мишина 2011: Mišina E., Tomelleri V. S.. Актуальные проблемы изучения категории вида в диахроническом аспекте (на материале ранних восточнославянских памятников в сопоставлении с современным русским) // *Глагольный вид: грамматическое значение и контекст : Тезисы (III Конференция Комиссии по аспектологии Международного комитета славистов); Verbal Aspect: Grammatical Meaning and Context : Abstracts (Third Conference of the International Commission on Aspectology of the International Committee of Slavists)* [=Padova, 30 Settembre – 4 Ottobre 2011] / A cura di Rosanna Benacchio. Padova: Università di Padova, 2011, с. 53–54.

263. *Младеновић 1964*: Младеновић Александар. *О народном језику Јована Рајића*. Нови Сад: Матица српска, 1964.
264. *Московљевић 1936*: Московљевић М[илош] С. Још о употреби свезице „да“ с презентом место инфинитива // *Наш језик*, књ. IV/4 (1936), с. 107–113.
265. *Мургоски 1990*: Murgoski Zoze. *Načini za iskaživanje na idnost vo angliskiot i makedonskiot jazik – kontrastivna analiza / Doktorska disertacija*. Skopje: Univerzitet „Kiril i Metodij“ : Filološki fakultet, 1990.
266. *Муцућ 1900*: Musić August. Rečenice s konjunkcijom „da“ u hrvatskom jeziku // *Rad JAZU*, knj. 142 (1900), s. 1–125.
267. *Муцућ 1902*: Musić August. Zum Gebrauche des Praesens verbi perf. im Slavischen // *Archiv für slavische Philologie*, Bd. 24 (1902), S. 479–514.
268. *Муцућ 1913*: Musić August. Značenje perfektivnoga prezenta u negativnim pitanjima u hrvatskom ili srpskom jeziku // *Јужнословенски филолог*, књ. I (1913), с. 27–34.
269. *Муцућ 1935*: Musić August. Slovenski efektivni prezenat // *Rad JAZU*, knj. 253 (1935), s. 165–180.
270. *Мустафина, Хабургаев 1985*: Мустафина Э. К., Хабургаев Г. А. Проблема древнерусских форм сложного будущего с глаголами *имамь, хошу и могу* (на материале „Повести временных лет“ по спискам XIV–XV вв.) // *Вестник Московского университета*. Серия: *Филология*, № 2, 1985, с. 20–32.
271. *Мушовић 1987*: Мушовић Абдулах. Временски прилози руског и српскохрватског језика у функцији локализатора радње предиката // *Живи језици*, књ. XXIX/1–4, с. 18–32.
272. *Нејлор 1996*: Nejlor Kenet E. *Sociolingvistički problemi među Južnim Slovenima / Preveo i za štampu priredio M. Joković; biografija K. Nejlor a i redakcija prevoda M. Radovanović; pogovor P. Ivić*. Beograd: Prosveta, 1996.
273. *Нелисов 1963*: Нелисов Е. А. К вопросу об аналитических и описательных формах времени глагола // *Филологический сборник / Статьи аспирантов и соискателей*, вып. I. Алма-Ата, 1963, с. 22–31.
274. *Нелисов 1967*: Нелисов Е. А. Сочетание „стану + инфинитив“ в русском языке // *Филологический сборник / Статьи аспирантов и соискателей*, вып. VI–VII. Алма-Ата, 1967, с. 229–235.
275. *Нелисов 1977*: Нелисов Е. А. Об историческом изменении грамматического отражения времени // *Научные труды Курского гос. пед. ин-та*. – Т. 179: *Проблемы грамматики русского языка*, 1977, с. 82–93.
276. *Немец 1962*: Němec Igor. *Genese slovanského systému vidového (=Rozpravy ČSAV, roč. 68, seš. 7)*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1958 [вид. такође дио рада у прев. на рус.: Немец И. Генезис славянской видовой системы // *Вопросы глагольного вида*. Москва: Изд-во иностр. лит., 1962, с. 265–275].
277. *Нич 1956*: Nitsch K[azimierz]. Tajemnice polskiego czasu przyszłego złożonego // *Język Polski*, rocz. XXXVI (1956), z. 3, s. 190–196.

278. *Новикова 2004*: Новикова Н. В. *Семантика будућег времена древно-нерусског језика* / Монографија. Тамбов: Тамбовскиј гос. ун-т им. Г. Р. Державина, 2004.

279. *Ноел 2007*: Noël Dirk. Verb valency patterns, constructions and grammaticalization // *Valency: Theoretical, Descriptive and Cognitive Issues*. (= Trends in Linguistics, Studies and Monographs, Vol. 187) / Th. Herbst, K. Götz-Votteler (eds.). Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2007, p. 67–83.

280. *Одри 1968*: Haudry Jean. Les emplois doubles du datif et la fonction du datif indo-européen // *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, t. 63 (1968), fasc. 1, p. 141–159.

281. *Одри 1977*: Haudry Jean. *L'Emploi des cas en védique. Introduction à l'étude des cas en indo-européen*. Lyon: Éditions l'Hermès, „Les Hommes et les lettres“, 1977.

282. *Окука 1999а*: Okuka Miloš. Hrvatski kontra srpski // *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. 42/1 (1999), с. 277–301.

283. *Окука 1999б*: Окука Милош: Граматике и национална идеологија (или: од једног толерантног уџбеника до етнички прочишћених језичких приручника) // *Српски језик – студије српске и словенске*, бр. IV/1–2 (1999), с. 633–641.

284. *Окука 2010*: Okuka Miloš Đ. Nemoj da odeš, Srbija će da plače (Urušavanje ili obnavljanje sistema književnog jezika?) // *Интердисциплинарност и јединство савремене науке* [= Зборник радова са научног скупа, Пале, 22–24. мај 2009] / Посебна издања „Научни скупови“, књ. 4, том 1: Филолошке науке / Гл. ур. М. Ковачевић. Пале: Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 2010, с. 7–30.

285. *Остојић 1976*: Остојић Бранислав. *Језик Петра I Петровића* / Посебна издања ЦАНУ, књ. 8. Титоград: ЦАНУ, 1976.

286. *Павленко 2007*: Павленко А. А. Глаголы *типи, skulu* и *vilja* как способы выражения футуральности и драматургия „Саги о Храфнкеле“ (www.lomonosov-msu.ru/2007/19/pavlenko_aa.doc.pdf).

287. *Павловић 2009*: Павловић Слободан. *Старосрпска зависна реченица од XII до XV века*. Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижевница Зорана Стојановића (= Библиотека Књижевност и језик), 2009.

288. *Павловић 2012*: Pavlović Slobodan. Ikoničnost u sintaksi Brižinskih spomenika // *Slavistična revija : časopis za jezikoslovje in literarne vede*, let. 60 (2012), št. 2, s. 151–164.

289. *Павски 1850*: Павский Г. П. *Филологические наблюдения над составом русского языка. Разсуждение третье: О глаголе*. – Изд. 2-е. Санкт-Петербург: Типография Имп. Акад. наук, 1850.

290. *Падучева 2007*: Падучева Е. Н. Зеркальная симметрия прошедшего и будущего // *Зборник Матице српске за славистику*, књ. 71–72 (2007), с. 63–71.

291. *Падучева 2008*: Падучева Е. В. Дискурсивные слова и категории: режимы интерпретации // *Исследования по теории грамматики*, вып. 4: *Грамматические категории в дискурсе* / Отв. ред. В. А. Плунгян. Москва, 2008, с. 56–86.

292. *Пајар 1988*: Paillard Denis. Aspect et modalité: (A propos de l'alternance perfectif / imperfectif dans les énoncés modaux) // *Revue des Études slaves*, t. LX, fasc. 1 / Communications de la délégation française au Xe Congrès international des slavistes (Sofia, 14–22 septembre 1988). Paris, 1988, p. 65–76.

293. *Пањин 1988*; Панин Л. Г. О формах русского залога // *Грамматическая и семантическая структура слова в языках народов Сибири*. Новосибирск, 1988, 24–34.

294. *Парешнев 2004*: Парешнев Е. Ю. *Аспектуальная характеристика высказываний с формами сложного будущего времени в современном русском языке* / Автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук. Санкт-Петербург: РГПУ им. А. И. Герцена, 2004.

295. *Паул 1880 [1960]*: Paul Hermann. *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Halle: Max Niemeyer, 1880 [= Пауль Г. *Принципы истории языка* / Пер. с нем.; под ред. А. А. Холодовича. Москва: Издательство иностранной литературы, 1960].

296. *Петрухина 1978*: Петрухина Е. В. *Функционирование презентных форм глаголов совершенного и несовершенного вида в чешском языке в сравнении с русским* / Дисс. канд. филол. наук. Москва: МГУ, 1978.

297. *Петрухина 1983*: Петрухина Е. В. *Функционирование презентных форм глаголов совершенного и несовершенного вида (с точки зрения взаимодействия грамматических категорий вида и времени) в чешском языке в сопоставлении с русским* // *Konrontační studium ruské a české gramatiky a slovní zásoby, II* / Za redakce Vl. Hraběte a A. G. Širokovové. Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 95–116 [под истим насловом рад је изашао и у зб.: *Сопоставительное изучение русского языка с чешским и другими славянскими языками* / Под. ред. А. Г. Широковой и Вл. Грабье. Москва: Изд-во МГУ, 1983, с. 152–172].

298. *Петрухина 2009*: Петрухина Е. В. *Русский глагол: категории вида и времени (в контексте современных лингвистических исследований)* / Учебное пособие. Москва: МАКС Пресс, 2009.

299. *Пешикан 1985*: Пешикан Митар. Напомене уз два претходна прилога // *Наш језик*, књ. XXVI/4–5 (1985), с. 269–272.

300. *Пешковски 2001*: Пешковский А. М. *Русский язык в научном освещении*. – Изд. 8-е. Москва: Эдиториал УРСС, 2001.

301. *Пипер 1983а*: Пипер Предраг. Синонимије и конверзије са глаголом морати // *Научни састанак слависта у Вукове дане*, књ. 12/1 (1983), с. 167–172.

302. *Пипер 1983б*: Piper Predrag. *Zamenički prilozii (gramatički status i semantički tipovi)*. Novi Sad: Institut za strane jezike i književnosti, 1983.

303. *Пипер 1985*: Пипер Предраг. Временске транспозиције и заменичке речи у српскохрватском и другим словенским језицима // *Научни састанак слависта у Вукове дане*, књ. 14/2 (1985), с. 51–58.

304. *Пипер 1988*: Пипер Предраг. *Заменички прилози у српскохрватском, руском и пољском језику: (семантичка студија)*. Београд: Институт за српскохрватски језик (= Библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, књ. 8), 1988.

305. *Пипер 1993*: Пипер Предраг. Категоријална ситуација временне локализације и семантика темпоралних прилагателних у руском и српском језицима // *Зборник Матице српске за славистику*, књ. 43 (1993), с. 97–103.

306. *Пипер 1997*: Piper Predrag. *Jezik i prostor*. Beograd: Čigoja štampa (= Biblioteka XX vek, 91), 1997 (2, dop. izd., 2001).
307. *Пипер 2005*: Предраг Пипер. *Српски између великих и малих језика*. – Друго, проширено издање. Београд: Београдска књига, 2005.
308. *Пипер 2009*: Пипер Предраг. О природи грамагичких разлика између српског и хрватског језика // Малцијева Вјара, Тополињска Зузана, Ђукановић Маја, Пипер Предраг. *Јужнословенски језици: грамагичке структуре и функције* / У ред. П. Пипера. Београд: Београдска књига, 2009, с. 537–552.
309. *Пипер 2014*: Пипер Предраг. *Лингвистичка славистика: студије и чланци*. Београд: Славистичко друштво Србије (= Славистичка библиотека, посебна издања), 2014.
310. *Пипер и др. 2005*: Пипер Предраг, Антонић Ивана, Ружић Владислава, Танасић Сreto, Поповић Људмила, Тошовић Бранко. *Синтакса савременог српског језика: проста реченица* / У ред. М. Ивић. Београд: Институт за српски језик САНУ : Београдска књига; Нови Сад: Матица српска, 2005.
311. *Пипер, Клајн 2013*: Пипер Предраг, Клајн Иван. *Нормативна грамагика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.
312. *Плотњикова 1998*: Плотникова О. С. Проблемы сопоставительного изучения славянского вида в диахронии // *Типология вида: проблемы, поиски, решения* / Отв. ред. М. Ю. Черткова. Москва: Школа „Языки русской культуры“, 1998, с. 364–370.
313. *Половина 1985*: Половина Весна. О употреби глаголских времена у савременом српскохрватском разговорном језику // *Научни састанак слависта у Вукове дане*, књ. 14/2 (1985), с. 97–103.
314. *Пометкова 2014*: Пометкова Јана. Д. Војводић. Проблематика развоја футура и његове грамагикализације у словенским језицима, Русе, Лени-Ан, 2012 [Приказ] // *Съпоставително езикознание*, кн. 2 (2014), с. 77–81.
315. *Поповић 1997*: Поповић Љубомир. *Ред речи у реченици*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије (= Библиотека Књижевност и језик, књ. 2), 1997 [2. изд. 2004].
316. *Поповић 2013*: Поповић Људмила. *Контрастивна грамагика српског и украјинског језика: таксис и евиденцијалност*. Београд: САНУ (= Одељење језика и књижевности, Српски језик у поређењу са другим језицима, књ. 3), 2013.
317. *Порак 1983*: Порак Ја. О сочетаемостных свойствах глаголов *vědět, znát* в чешском языке и их соответствия в русском языке // *Сопоставительное изучение грамматики и лексики русского языка с чешским языком и другими славянскими языками* / Под ред. А. Г. Широковой, Вл. Грабье. Москва: МГУ, 1983, с. 227–234.
318. *Посвјанска 1977*: Посвянская А. С. Польский язык // *Славянские языки* (под ред. А. Г. Широковой, В. П. Гудкова). Москва: Изд-во МГУ, 1977, с. 19–63.
319. *Поспелов 1955*: Поспелов Н. С. Прямое и относительное употребление форм настоящего и будущего времени глагола в современном русском языке // *Исследования по грамматике русского литературного языка* / Ред. Н. С. Поспелова и Н. Ю. Шведовой. Москва: Изд-во АН СССР, 1955, с. 206–246.

320. *Поспелов 1966*: Поспелов Н. С. О двух рядах грамматических значений глагольных форм времени в современном русском языке // *Вопросы языкознания*, № 2, 1966, с. 17–29.
321. *Потаенко 1979*: Потаенко Н. А. Темпоральная лексика как объект лингвистического изучения // *Известия АН СССР: Серия литературы и языка*, т. 38 (1979), № 3, с. 242–248.
322. *Потебња 1958*: Потебња А. А. *Из записок по русской грамматике*. – Т. I–II. – Изд. 3-е. Москва: Учпедгиз, 1958.
323. *Потебња 1977*: Потебња А. А. *Из записок по русской грамматике*. – Т. IV: *Глагол*. – Изд. 2-е. Москва: Просвещение, 1977 (изд. 1-е 1941).
324. *Практична граматика 1985*: *Практическая грамматика русского языка для зарубежных преподавателей-русистов* / Ред. Н. А. Метс. Москва: Русский язык, 1985.
325. *Прањковић 2006*: Pranjković Ivo. Hrvatski i srpski su jedan jezik // *Slobodna Dalmacija*, Split, utorak, 7.2.2006, s. 42–43 [интервју водила В. Лаушић] [вид. такође on-line издање: <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20060207/kultura01.asp>].
326. *Прокоповић 1982*: Прокоповић Е. Н. *Глагол в предложении: Семантика и стилистика видо-временных форм*. Москва: Наука, 1982.
327. *Путињин 1995*: Путињин Ю. А. Системно-парадигматические и функциональные связи категорий вида, залога и времени в русском языке // *Международная юбилейная сессия, посвященная 100-летию со дня рождения академика Виктора Владимировича Виноградова* / Тезисы докладов. Москва: МГУ, 1995, с. 116–118.
328. *Радић 2003*: Радић Првослав. О два аспекта балканизације српског књижевног језика: резултати и перспективе // *Јужнословенски филолог*, књ. LIX (2003), с. 105–152.
329. *Радовановић 1996*: Радовановић Милорад (ред.). *Српски језик на крају века*. Београд: Институт за српски језик САНУ: Службени гласник, 1996.
330. *Радовановић 2003 [1979]*: Radovanović Milorad. *Sociolingvistika*. – 3. izd. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića (= Biblioteka Theoria), 2003 [вид. и 1. изд.: Веоград: BIGZ (= Biblioteka XX vek, 35), 1979].
331. *Радовановић 2006*: Радовановић Милорад. Како је „српски“ (п)остао „српски“ // *Анали Огранка САНУ у Новом Саду*, бр. 1 [за 2004–2005], с. 17–28.
332. *Радовановић, Војводић 2005*: Радовановић Маја, Војводић Дојчил. О једној језичкој универзалији (конструкције модалних глагола са инфинитивом у руском и другим словенским језицима) // *Славистика*, књ. IX (2005), с. 103–117.
333. *Распопов 1961*: Распопов И. П. *Актуальное членение предложения (на материале простого повествования преимущественно в монологической речи)*. Уфа: Изд-во Башк. ун-та, 1961.
334. *Расудова 1984*: Rassudova O. P. *Aspectual Usage in Modern Russian*. Moscow: Russky Yazyk, 1984 (превод издања из 1968, 1982).
335. *Расулић 2006*: Расулић Катарина. Тако близу, а тако далеко: о метафоричкој концептуализацији заснованој на појмовима „близу“ и „далеко“ // *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика: зборник радова* / Ур. П. Пипер. Београд: САНУ, 2006, с. 231–259.

336. *Rathmayr 1976*: Rathmayr Renate. *Die perfektive Präsensform im Russischen: Eine multilateral-kontrastive Funktionsanalyse der russischen Form anhand ihrer französischen und deutschen Entsprechungen* / Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Bd. 310, Abh. 1 (Veröffentlichungen der Kommission für Linguistik und Kommunikationsforschung, Hft. 4). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1976.

337. *Ремњова 1991*: Ремнева М. Л. *Особенности литературного языка Древней Руси* / Учеб.-метод. пособие для студентов филол. фак. гос. ун-тов. Москва: Издательство Московского университета, 1991.

338. *Реслер 1952*: Rösler Karl. Beobachtungen und Gedanken über das analytische Futurum im Slavischen // *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, Bd. 2 (1952), S. 103–149.

339. *Решетар 1911 [1997]*: Rešetar Milan. *Die serbokroatischen Kolonien Süditaliens (mit 22 Abbildungen im Texte)* / Kaiserliche Akademie der Wissenschaften – Schriften der Balkankommission, Bd. 9 : Linguistische Abt. I (Südslawische Dialektstudien, Hft. V). Wien: Alfred Hölder, 1911 [вид. и превод на италијански језик: Rešetar Milan. *Le colonie serbocroate nell'italia meridionale* / Traduzione italiana, prefazione, note, bibliografia a cura di Walter Breu e Monica Gardenghi. Campobasso: (Amministrazione provinciale di Campobasso) 1997].

340. *Решетар 1933*: Решетар Милан. *Дубровачки зборник од год. 1520* / Посебна издања СКА, књ. С: Философски и филолошки списи, књ. 24. Београд: Издање Задужбине д-ра Љубомира Радивојевића, 1933.

341. *РЈЕ 1979*: *Русский язык. Энциклопедия* / Гл. ред. Ф. Н. Филин. Москва: Советская энциклопедия, 1979.

342. *Ружић 2008*: Ружић Владислава. *Допунске реченице у савременом српском језику* / Посебан отисак: Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, књ. XLIX/1 (2006), с. 123–217; књ. XLIX/2 (2006), с. 103–266. Нови Сад: Матица српска, 2008.

343. *Сабельфельд 2003*: Сабельфельд Н. М. Особенности употребления оборота „дательный самостоятельный“ в текстах сибирских летописей XVII века // *Актуальные проблемы исторического языкознания в вузе: межвузовский сборник научно-методических статей* / Отв. ред. О. П. Лопутько. Новосибирск: Изд-во Новосиб. гос. пед. ун-та, 2003 (<http://prepod.nspu.ru/mod/resource/view.php?id=6497>).

344. *Сабенина 1978*: Сабенина А. М. Дательный самостоятельный // *Историческая грамматика русского языка: Синтаксис. Простое предложение* / Под ред. В. И. Борковского. Москва: Наука, 1978, с. 417–432.

345. *Сабенина 1985*: Сабенина А. М. Дательный самостоятельный как высокий стилистический вариант предложения // *Восточные славяне: Языки. История. Культура* / К 85-летию академика В. И. Борковского / Редкол.: В. П. Вомперский, В. Л. Воронцова и др. Москва: Наука, 1985, с. 73–80.

346. *Сабенина 1987*: Сабенина А. М. Синтаксис „Моления“ Даниила Заточника // *Древнерусский литературный язык в его отношении к старославянскому*. Москва: Наука, 1987, с. 220–236.

347. *Сабитова 2004*: Сабитова Р. Р. Семантическое образование форм настоящего времени в Сергиевой редакции жития Иоанна и Логгина Яренских // *Православный собеседник*, № 3 (8), 2004 (<http://kds.eparhia.ru/bibliot/konfer/filolog>) [= Материалы IV научно-практической конференции „Современный мир, богословские и гуманитарные науки“ / Секция филологии. Казань: Казанская Духовная Семинария РПЦ, 2004].
348. *Савић 1970*: Савић Момчило Д. Средства за исказивање прошлости у дневној штампи неких европских језика // *Анали Филолошког факултета у Београду*, књ. 10 (1970), с. 295–334.
349. *Сазонова 1989*: Сазонова И. К. *Русский глагол и его причастные формы: Толково-грамматический словарь*. Москва: Русский язык, 1989.
350. *Салони, Свидзињски 1987*: Saloni Zygmunt, Świdziński Marek. *Składnia współczesnego języka polskiego*. Wydanie trzecie. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987.
351. *Самедова 2004*: Самедова Н. Г. Еще раз обо омонимичных конструкциях *стать* + инфинитив // *Русский язык: исторические судьбы и современность* / II Международный конгресс исследователей русского языка (Москва, МГУ им. М. В. Ломоносова, филологический факультет, Москва, 18–21 марта 2004 г.): Труды и материалы / Составители М. Л. Ремнёва и А. А. Поликарпов. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 2004, с. 242.
352. *Сахарова 2007*: Сахарова А. В. К вопросу о прагматических критериях распределения предикаций на причастные и финитные в древнерусской летописи // *Русский язык в научном освещении*, № 1 (13), 2007, с. 85–113.
353. *Сван 2012*: Swan Oscar E. Why budu? // *Russian Linguistics*, Vol. 36 (2012), № 3, p. 305–318
354. *Селищев 1952*: Селищев А. М. *Старославянский язык*. Ч. I–II. Москва: Учпедгиз, 1951–1952 [= ч. I, 1951; ч. II, 1952].
355. *Силић 1977*: Silić Josip. Pristup kategoriji aspektualnosti u hrvatskom književnom jeziku // *Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika*, god. II (1977), br. 1, s. 1–11.
356. *Симић 2002*: Симић Радоје. Нека иновациона жарашта и иновациони процеси у савременом српском језику // *Научни састанак слависта у Вукове дане*, књ. 30/1 (2002), с. 29–37.
357. *Симић 2009*: Симић Радоје. Нормативни и употребни статус футорида *ћу/ћеи... + да + презент* // *Научни састанак слависта у Вукове дане*, књ. 38/1 (2009), с. 51–55.
358. *Сињорини 1996*: Signorini Simonetta. Семантика глаголов волеизъявления в языке памятников русской письменности XVII века // *Русистика. Славистика. Индоевропеистика* / Сб. к 60-летию А. А. Зализняка. Москва: Издательство „Индрик“, 1996, с. 320–330.
359. *Славкова 2014*: Славкова Светлана. Перформативное употребление глаголов *просить/попросить* и *моля/помоля* в русском и болгарском языках: прагматическая роль вида и времени // *Scando-Slavica*, Vol. 60 (2014), № 2, p. 231–252.
360. *Смирњицки 1956*: Смирницкий А. И. Аналитические формы // *Вопросы языкознания*, № 2, 1956, с. 41–52.

361. *Смотрички 1974 [2000]*: Смотрицкий М. *Грамматика Славенских правильное Сyntaxма* (Евье, 1619). Specimina Philologiae Slavicae, Bd. 4. Frankfurt am Main, 1974 [вид. такође новије издање у: *Грамматика Лаврентия Зизания и Мелетия Смотрицкого* / Сост., подгот. текста, научный комментарий и указатели Е. А. Кузьминовой; предисл. Е. А. Кузьминовой, М. Л. Ремневой. Москва: Изд-во МГУ, 2000, с. 131–470].

362. *Собињикова 1990*: Собиинникова В. И. *Псковская судная грамота – памятник русского литературного языка*. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1990.

363. *Сотировић 2013*: Сотировић Владислав. О етничком идентитету српскохрватског или хрватскосрпског језика // *Зборник Матице српске за славистику*, књ. 84 (2013), с. 141–158.

364. *Станков 1969*: Станков Валентин. *Българските глаголни времена*. Софија: Наука и изкуство, 1969.

365. *Станојевић 2013*: Stanojević, Veran J. Neki aspekti izražavanja budućnosti u francuskom i u srpskom jeziku // *Узданица: часопис за језик, књижевност, уметност и педагошке науке* [нова серија], год. X (2013), бр. 1, с. 27–40.

366. *Станојевић 2014*: Станојевић, Веран Ј. Неки аспекти употребе футуроида у књижевном преводу са француског на српски језик // *Научни састанак слависта у вукове дане*, књ. 43 (2014) (у штампи) (http://www.academia.edu/6473253/Neki_aspekti_upotrebe_futuroida_u_knjizevno_m_prevodjenju_sa_francuskog_na_srpski_jezik).

367. *Станојчић 1967*: Stanojčić Živojin S. *Jezik i stil Iva Andrića: (funkcije sinonimskih odnosa)*. Београд: Филолошки факултет (= Monografije Filološkog fakulteta, knj. XI), 1967.

368. *Станојчић 1980*: Станојчић Живојин. *Синтакса Лазе К. Лазаревића*, књ. II: *Реченички односи*. Београд: Институт за српскохрватски језик (= Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 5), 1980.

369. *Стародубцева 2006*: Стародубцева Н. А. Семантико-синтаксическая характеристика зависимого инфинитива в „Житии Сергия Радонежского“ // *Наследие академика В. И. Борковского и проблемы современной лингвистики: статьи, исследования, материалы* / Отв. ред. Н. А. Тупикова. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2006, с. 60–67.

370. *Стевановић 1935*: Стевановић Михаило. Инфинитив и свезица „да“ са презентом // *Наш језик*, књ. III/9–10 (1935), с. 282–288.

371. *Стевановић 1954*: Стевановић Михаило. Напоредна употреба инфинитива и презента са свезицом да // *Наш језик*, књ. V/3–4 (1953), с. 85–102; књ. V/5–6 (1954), с. 165–185.

372. *Стевановић 1967*: Стевановић Михаило. *Функције и значења глаголских времена* / Посебна издања САНУ, књ. CDXXII/20. Београд: Научно дело, 1967.

373. *Стевановић 1974*: Стевановић М. *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма)*, књ. II: *Синтакса*. – 2. изд. Београд: Научна књига, 1974 (1969, 1979).

374. *Стефановић 2014*: Стефановић Марија. Дојчил П. Војводић. Проблематика развоја футура и његове граматикализације у словенским језицима (с посебним освртом на ситуацију у српском, руском и пољском). Русе [България]: Лени-Ан, 2012 [Приказ] // *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. LVII/2 (2014), с. 283–288.

375. *Стојановић 2010*: Стојановић Јелица. Употреба инфинитива (и конструкције *да*+презент као конкурентног средства) у старим српским повељама и писмима // *Научни састанак слависта у Вукове дане*, књ. 39/1 (2010), с. 169–190.

376. *Стојнова 2013*: Стојнова Н. М. *Буду делать vs. стану делать: корпусные данные* / III конференция „Русский язык: конструкционные и лексико-семантические подходы“ (ИЛИ РАН, Санкт–Петербург, 12–14.IX.2013) (<http://iling.spb.ru/conf/rusconstr2013/pdf/handouts/stoynova.pdf>).

377. *Сухотин 1960*: Сухотин В. П. *Синтаксическая синонимика в современном русском литературном языке: глагольные словосочетания*. Москва: Изд-во АН СССР, 1960.

378. *Сушкова 1998*: Сушкова А. И. Индоиранский дезидератив и древнеирландский сигматический футурум // *Вестник Московского университета*. Серия 9: *Филология*, № 1, 1998, с. 115–125.

379. *Танасић 1995–96*: Танасић Срето. О употреби глагола *требати* // *Наш језик*, књ. XXX/1–5 (1995–96), с. 44–52.

380. *Танасић 1996*: Танасић Срето. *Презент у савременом српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ (= Библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, књ. 12), 1996.

381. *Термињска 1983*: Termińska Kamilla. Czasownikowe wyrażenia wartościujące (na przykładowie języka polskiego) // *Z problematyki czasownika słowi-ańskiego* / Pod redakcją W. Pianki. Katowice: Uniwersytet Śląski, 1983, s. 63–72.

382. *Тополињска 1999*: Тополињска Зузана. О српским *нека*-конструкцијама у функцији реченичних аргумената // *Јужнословенски филолог*, књ. LV (1999), с. 21–28.

383. *Тошовић 1991*: Tošović Branko. Metaplazme u slovenskim jezicima // *Slavist*, br. 2, 1991, s. 45–54.

384. *Тошовић 1995*: Tošović Branko. *Stilistika glagola*. Wuppertal: Lindendblatt, 1995.

385. *Тошовић 1998*: Тошович Бранко. *Глагольный категориал*. Opole – Graz: Uniwersytet Opolski – Universität Graz, 1998.

386. *Тошовић 2001*: Tošović Branko. *Korelaciona sintaksa: projekcional*. Graz: Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz, 2001.

387. *Тупикова 1993*: Тупикова Н. А. *Семантика персонaлности :: ин-персонaлности русского глагола* / Учебное пособие. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 1993.

388. *Тупикова 1998*: Тупикова Н. А. *Формирование категории ин-персонaлности русского глагола*. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 1998.

389. *Тупикова 2006*: Тупикова Н. А. Функционально-семантический потенциал безличных глаголов и его реализация в текстах памятников старорусской письменности // *Наследие академика В. И. Борковского и проблемы современной лингвистики: статьи, исследования, материалы* / Отв. ред. Н. А. Тупикова. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2006, с. 102–111.
390. *Ђирковић 1985*: Ђирковић Милорад. Негација уз инфинитив и рјечцу „да + презент“ // *Наш језик*, књ. XXVI/4–5 (1985), с. 261–263.
391. *Ђирковић 1997*: Ђирковић Милорад. *Инфинитивске конструкције у синтаксичкој науци о руском и српском језику: (функционално-синтаксички приступ)*. Подгорица: Унирекс, 1997.
392. *Ђорић 2003*: Ђорић Божо. Лингвоалхемичари // *Српски језик – студије српске и словенске*, бр. VIII/1–2 (2003), с. 209–220.
393. *Ђупић, Фекете, Терзић 2002*: Ђупић Драго, Фекете Егон, Терзић Богдан. *Слово о језику: језички поучник*. – Књ. 2. Београд: Партенон, 2002.
394. *Усикова 1977*: Усикова Р. П. Македонски јазык // *Славянские языки* / Под ред. А. Г. Широковой, В. П. Гудкова. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1977, с. 333–374.
395. *Успенски 1987*: Успенский, Б. А. *История русского литературного языка (XI–XVII вв.)*. München: Verlag Otto Sagner, 1987.
396. *Фејса 2005*: Фејса Михајло. *Време и вид у русинском и енглеском језику*. Нови Сад: Прометеј: Филозофски факултет, 2005.
397. *Фичи 1996*: Фичи Джусти Франческа. Об употреблении презенса совершенного вида и о значении форм будущего времени в „Житии протопопа Аввакума“ // *Русистика. Славистика. Индоевропеистика* / Сб. к 60-летию А. А. Зализняка. Москва: Издательство „Индрик“, 1996, с. 311–319.
398. *Фичи 1997*: Фичи Джусти Ф. Видовые отношения в будущем времени в русском и в других славянских языках // *Труды аспектологического семинара филологического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова*. – Т. 2 / Отв. ред. М. Ю. Черткова. Москва: МГУ, 1997, с. 115–127.
399. *Форсајт 1970*: Forsyth James. *A Grammar of Aspect: Usage and Meaning in the Russian Verb* / Studies in the Modern Russian Language, Extra Volume. Cambridge: University Press, 1970.
400. *Фортуин 2000*: Fortuin Egbert L. J. *Polysemy or monosemy: Interpretation of the imperative and the dative-infinitive construction in Russian*. Amsterdam: Institut for Logic, Language and Computation, Amsterdam University, 2000.
401. *Фортуин 2005*: Fortuin Egbert. *From necessity to possibility: the modal spectrum of the dative-infinitive construction in Russian* // *Modality in Slavonic Languages: New Perspectives* / Eds.: В. Hansen, Р. Karlík. München: Verlag Otto Sagner, 2005, р. 39–60.
402. *Фуксман 1973*: Фуксман А. А. Признак наличия / отсутствия связи с настоящим временем при функционировании формы будущего несовершенного в современном русском языке // *Функциональный анализ грамматических категорий*: Сб. науч. тр. / Отв. ред. А. В. Бондарко. Ленинград: ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1973, с. 91–102.

403. *Хабургајев 1978*: Хабургаев Г. А. Судьба вспомогательного глагола древних славянских аналитических форм в русском языке // *Вестник Московского университета*. Серия: Филология, № 4, 1978, с. 42–53.
404. *Хавранек 1939*: Havránek Bohuslav. Aspect et temps du verbe en vieux slave // *Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally*. Genève: Georg et cie, 1939, p. 223–230.
405. *Хажу 2001*: Hyeree Kim. Remarks on the unidirectionality principle in grammaticalization // *Folia Linguistica Historica*, Vol. XXII/1–2 (2001), p. 49–65.
406. *Хам 1970*: Hamm Josip. *Staroslavenska gramatika*. – 3. izdanje. Zagreb: Školska knjiga, 1970.
407. *Хансен 2001*: Hansen Björn. *Das slavische Modalauxiliar. Semantik und Grammatikalisierung im Russischen, Polnischen, Serbisch/Kroatischen und Altkirchenslavischen / Slavolinguistica*, Bd. 2. München: Verlag Otto Sagner, 2001.
408. *Харалампиев 1981*: Харалампиев Иван. Старобългарските средства за изразяване на бъдещи действия и съвременните форми за бъдеще време // *Български език*, кн. 2, 1981, с. 116–122.
409. *Харалампиев 1992а*: Харалампиев Иван. За бъдещето на футурните глаголни форми в българския език (първа част) // *Български език*, кн. 1, 1992, с. 1–10.
410. *Харалампиев 1992б*: Харалампиев Иван. За бъдещето на футурните глаголни форми в българския език (втора част) // *Български език*, кн. 2, 1992, с. 104–112.
411. *Циран 1961*: Cyran Władysław. Dlaczego giną w języku polskim formy czasu przyszłego złożone z bezokolicznikiem // *Język Polski*, rocz. XLI (1961), z. 3, s. 223–224.
412. *Чекалина 1992*: Чекалина Е. М. Футурум в современном шведском языке // *Вестник Московского университета*. Серия 9: Филология, № 1, 1992, с. 31–40.
413. *Черних 1954*: Черных П. Я. *Историческая грамматика русского языка*. – Изд. 2-е. Москва: Учпедгиз, 1954.
414. *Чернышев 1949*: Чернышев В. И. Описательные формы наклонений и времени в русском языке // *Труды института русского языка*, т. I. [Москва – Ленинград: Изд-во АН СССР], 1949, с. 210–238.
415. *Чернова 1982*: Чернова С. В. *Предложения с безличной формой глагола и инфинитивом в современном русском языке / Автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук*. Москва: МОПИ им. Н. К. Крупской, 1982.
416. *Човић 1970*: Човић Бранимир. Употреба имперфективног и перфективног презента у савременом руском књижевном језику (на материјалу романа А. Н. Толстоја „Петар Први“ и „Ход по мукама“) // *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, књ. XIII/2 (1970), с. 615–658.
417. *Шански, Тихонов 1981*: Шанский Н. М., Тихонов А. Н. *Современный русский язык*. В 3-х частях. – Ч. II: *Словообразование. Морфология*. Москва: Просвещение, 1981.

418. *Шаповал 2006*: Шаповал В. Нарисующему домик — приз! (Причастия будущего времени в нашей речи) (<http://www.ruscenter.ru>).
419. *Шахматов 1941*: Шахматов А. А. *Очерк современного русского литературного языка*. – Изд. 4-е. Москва: Учпедгиз, 1941.
420. *Шевельова 1993*: Шевелева М. Н. Аномальные церковнославянские формы с глаголом *быти* и их диалектные соответствия (К вопросу о соотношении церковнославянской нормы и диалектной системы) // *Исследования по славянскому историческому языкознанию* / Памяти профессора Г. А. Хабургаева. Москва: Изд-во МГУ, 1993, с. 136–155.
421. *Шелякин 1980*: Шелякин М. А. О спорных вопросах видо-временной системы современного русского глагола // *Ученые записки Тартуского университета*. – Вып. 524: *Труды по русской и славянской филологии*, № 33, 1980, с. 3–23.
422. *Шелякин 2008*: Шелякин М. А. *Категория аспектуальности русского глагола*. Москва: Издательство ЛКИ, 2008.
423. *Шериукова 2009*: Шершукова Н. В. *Грамматикализация глагольных аналитических конструкций в разноструктурных языках* / Автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук. Саратов: Саратовский гос. ун-т им. Н. Г. Чернышевского, 2009.
424. *Шимчук 2001*: Шимчук Э. Г. Русские модальные глаголы в диахронии // *Русский язык: исторические судьбы и современность* (Международный конгресс исследователей русского языка, Москва, филологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 13–16 марта 2001 г.): *Труды и материалы* / Под общ. ред. М. Л. Ремнёвой и А. А. Поликарпова. Москва: Изд-во МГУ, 2001, с. 64.
425. *Шкрабец 1906–1912*: Škrabec Stanislav. Praesens effectivum // *Cvetje z vertov sv. Frančiška*, XXIII (1906), zv. 7; XXVII (1910), zv. 10, 11, 12; XXVIII (1911), zv. 1, 5, 7, 9, 10, 11, 12; XXIX (1912), zv. 1, 3, 4, 5, 6, 7.
426. *Шокларова-Љоровска 1990*: Шокларова-Љоровска Германија. *Семантика и синтакса на временските односи во македонскиот јазик во споредба со полскиот јазик* / Посебни изданија, кн. 19. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 1990.
427. *Штернеман 1968*: Штернеман Р. К вопросу о методах исследования категории будущего времени // *Вопросы языкознания*, № 5, 1968, с. 91–101.
428. *Штибер 1955*: Stieber Zdzisław. Czas przysły niedokonany w zabytkach polskich XIV i XV wieku // *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, t. II (1955), s. 231–234.
429. *Шубик 2005*: Шубик С. А. Поле футуральности в истории немецкого языка // *Проблемы функциональной грамматики: Полевые структуры* / Отв. ред. А. В. Бондарко, С. А. Шубик. – Санкт-Петербург: Наука, 2005, с. 244–251.
430. *Шчур 1964*: Шчур Г. С. О будущем времени в исландском языке // *Скандинавский сборник*, т. IX [Таллин: Эстонское гос. изд-во], 1964, с. 59–68.

СКРАЋЕНИЦЕ – ИЗВОРИ

- АА – А. Арбузов. *В этом милом старом доме* // Театр, № 2, 1972.
- АМ – Т. Кораћ, А. Менас, М. Поповић, М. Skljarov, R. Venturin, R. Volos. *Rusko – hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*. – Prvi dio / U red. A. Menas. Zagreb: Školska knjiga, 1979.
- АПРКД – А. С. Пушкин. *Капитанская дочка*. Москва: Русский язык, 1974.
- АПП – Aleksander Puszkin. *Córka kapitana. Dama pikowa* / Tłumaczyli T. Stępniewski, S. Pollak. Warszawa: Książka i Wiedza, 1989.
- АПсб – А. С. Пушкин. *Капетанова кћи* // *Проза* (превео Б. Ковачевић). Београд: Култура, 1956 (АПс – Aleksandar Puškin. *Kapetanova kći* / Preveo B. Kovačević. Beograd: Nolit, 1965).
- АПсз – А. S. Puškin. *Kapetanova kći i druga djela* (preveo Đ. H.). Zagreb: Školska knjiga, 1974.
- АПРЕО – А. С. Пушкин. *Евгений Онегин: роман в стихах*. Москва: Худож. лит., 1980.
- АПРРиЛ – А. С. Пушкин. *Руслан и Людмила. Сказки*. [Ленинград]: Лениздат, 1974.
- Ас. – *Evangelium Assemani. Codex Vaticanus 3. Slavicus glagoliticus*. – Tomus II [Evangeliař Assemanův. Kodeks Vatikánský 3. slovanský. Díl II. Úvod, text v přepise círillském poznámky textové, seznamy čtení] / Vydal J. Kurz. Praha: Nakladatelství Československé Akademie věd, 1955 (<http://eknigi.org/religija/107638-evangelium-assemani-codex-vaticanus-3-slavicus.html>).
- АТр – А. Н. Толстой. *Повести и рассказы 1917–1924* / Собрание сочинений в десяти томах. – Т. 3. Москва: Худож. лит., 1958 [ДН – „Детство Никиты“].
- АЧр – А. П. Чехов. *Полное собрание сочинений и писем в тридцати томах*. Москва: Наука, 1974–1983 [Н – „Невеста“].
- БПп – Bolesław Prus. *Milknaće głosy* // Wirtualna biblioteka literatury polskiej / Opracowanie: Marek Adamiec; Współpraca: H&M (<http://literat.ug.edu.pl/prusnow/0005.htm>).
- БПр – Болеслав Прус. *Голоса прошлого* // Сочинения в семи томах. – Том 2 / Перевод с польского М. Абкиной; Примечания Е. Цыбенко. Москва: Гос. изд-во худож. лит., 1962 (http://lib.ru/INOSTRHIST/PRUS/golosa.txt_with-big-pictures.html).
- Бриж. спом.* – *Brižinski spomeniki* / Kritični prepis: Franc Miklošič, 1861 (<http://nl.ijs.si/e-zrc/bs/html/bsCT.html#bsCT-mik>) (вид. такође: *Brižinski spomeniki* / Znanstvenokritična izdaja. Red. Jože Faganel, Franc Jakopin, Janko Kos, Tine Logar, Boris Paternu. Ljubljana: SAZU. 1993).
- БЋ – Бранко Ћопић. *Пролом* / Сабрана дела Бранка Ћопића. – Књ. трећа. Београд: Просвета; Сарајево: Свјетлост : Веселин Маслеша, 1964.

- ВД – Владан Десница. Посјета // *Прольеће у Бадровцу* (приповетке). Београд: Просвета, 1964.
- ВЈ – „Vjesnik“, dnevni list. Zagreb (1–15.9.1989; 12–14.9.1979; 16.9.1969; 13. и 17.9.1959; 12–17.9.1949).
- В–Ј – Б. Х. Векслер, В. А. Юрик. *Латышский язык*. – Изд. 4-е. Рига: „Звайгзне“, 1984.
- ВКт – В. Катаев. *Трава забвенья*. Москва: Советский писатель, 1969.
- ВПр – В. Ф. Панова. *Сережа*. Москва: Русский язык, 1976.
- ВПтр – В. Панова. *Трое мальчишек у ворот и другие рассказы и повести. Валя*. Ленинград: Лениздат, 1964.
- ГБ – Г. Бакланов. *Военные повести*. Москва: Советский писатель, 1967.
- ГЦ – Г. Цыферов. *Про чудака лягушонка: сказки*. Москва: Изд-во „Малыш“, 1991.
- ДМС – Драгослав Михаиловић. Увеличане слике и досадне мачке // *Петријин венац*. Београд: Српска књижевна задруга, 1975.
- ДР – Д. Э. Розенталь. *Практическая стилистика русского языка*. – Изд. 4-е. Москва: Высшая школа, 1977.
- ДЂс – Добрица Ћосић. *Далеко је сунце* / Сабрана дела Добрице Ћосића. – Књ. прва. Београд: Просвета; Сарајево: Свјетлост, 1966.
- ДЂр – Добрица Чосич. *Солнце далеко* / Перевод Т. Поповой и А. Романенко. Москва: Изд-во иностр. лит., 1956.
- ЕЗф – Émile Zola. *Germinal*. Paris: Éditions J'ai Lu, 1978.
- ЕЗп – Emil Zola. *Germinal* (przełożyła K. Dolatowska), Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1987.
- ЕЗр – Эмиль Золя. *Западня. Жерминаль* (перевод Е. Шишмаревой, О. Моисеенко и Н. Немчиновой). Москва: Худож. лит., 1988.
- ЕЗсб – Емиль Золя. *Жерминал* (превео Д. Матић). Нови Сад: Матица српска; Београд: Рад, 1974.
- ЕЗсз – Emil Zola. *Germinal* (preveo Tin Ujević). Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1989.
- ЕО – E. Orvidienė. *Lietuvių kalbos vadovėlis*. Vilnius: Leidykla „Mintis“.
- ЕП – *Петрухина 1983* (вид. литературу).
- ЗКп – Zigmunt Krasiński. *Nie-boska komedia* / Wstęp: M. Janion; Opracowanie: M. Grabowska. Wrocław 1966 // Wirtualna biblioteka literatury polskiej / Opracowanie: Marek Adamiec; Współpraca: H&M (<http://literat.ug.edu.pl/nieboska/index.htm>).
- ЗКс – Зигмунд Красињски. *Небожанска комедија* / С польског превео К. Георгијевић // Мостови, бр. 20, Београд, 1975 (<http://www.rastko.rs/rastko-pl/umetnost/dramske/zkrasinjski-komedija.php>).
- Зог. – *Quattuor evangeliorum codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitani* / Ed. V. Jagić. Graz–Austria: Akademische Druck- U. Verlagsanstalt 1954 (<http://eknigi.org/religija/96583-quattuor-evangeliorum-codex-glagoliticus-olim.html>).

ИАД – Иво Андрић. *На Дрини ћуприја* / Сабрана дела Иве Андрића. – Књ. четврта. Београд: Просвета; Загреб: Младост; Сарајево: Свјетлост; Љубљана: Државна заложба Словеније, 1963.

ИАС – Иво Андрић. *Проклета Авлија* / Сабрана дела Иве Андрића. – Књ. четврта. Београд: Просвета; Загреб: Младост; Сарајево: Свјетлост; Љубљана: Државна заложба Словеније, 1963.

ИАп – Ivo Andrić. *Przekłete Podwórze* / Przetłóżył J. Wierzbicki // *Opowiadania o bracie Piotrze. Rozmowa z Goya*. Łódź: Wydawnictwo Łódzkie, 1977, s. 17–124.

ИАр – Иво Андрич. *Проклятый двор* / Перевод Т. Поповой // Повести и рассказы югославских писателей. Москва.: Худож. лит., 1978, с. 15–87.

ИД – Ivan Derkos. *Genij domovine* / Pretisak. Karlovac: Matica hrvatska, 1996 [Joanne Derkoosz. *Genius patriæ*. Zagrabia: Typis Francisci Suppan, 1832] // *Hrvatski jezični portal* (http://hjp.srce.hr/index.php?show=povijest&chapter=11-joanne_derkoosz) <13.04.2012>.

Изб. 1076 – Изборник 1076 года / Изд. подготовили В. С. Голышенко, В. Ф. Дубровина, В. Г. Демьянов, Г. Ф. Нефедов; под ред. С. И. Коткова. Москва: Наука (= АН СССР, Институт русского языка), 1965 (http://mirknig.com/knigi/guman_nauki/1181397455-izbornik-1076-goda.html).

ЈВ – Josip Vajs. *Najstariji hrvatskoglagoljski misal (s bibliografskim opisima svih hrvatskoglagoljskih misala)* [= *Missale Illyricum / Kodeks Vatikanski, sign. Illirico 4*] / Djela JAZU, knj. 38. Zagreb: JAZU, 1948.

ЈК – Янка Купала. *Вершы*. – Т. I. Минск: Инстытут літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР, 1951.

К–Р – Н. Н. Кохтев, Д. Э. Розенталь. *Популярная стилистика русского языка*. – Изд. 2-е. Москва: Русский язык, 1988.

КСр – Константин Симонов. *Живые и мертвые*. – Кн. I. Москва: Советский писатель, 1977.

КСп – Konstantin Simonov. *Żywi i martwi* / Przetłóżył J. Brzęczkowski. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1984.

КСсб – Константин Симонов. *Живи и мртви* / Превео Д. Мићовић. Београд: Полит, 1962.

КСсз – Konstantin Simonov. *Živi i mrtvi* / Prevela V. Flaker. Zagreb: Naprijed, 1966.

КТ – К. К. Трофимович. Серболужицкий язык // *Славянские языки* / Под ред. А. Г. Широковой, В. П. Гудкова. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1977, с. 170–215.

Лавр. лет. – Лаврентіевская лѣтопись // *Полное собрание русских лѣтописей*. – Томъ первый: I–II: *Лаврентіевская и троицкая лѣтописи*. Санктпетербургъ: Въ типографии Эдуарда Праца, 1846 (http://psrl.csu.ru/data/PSRL_T.01_Izd.01_1846.djvu).

ЛВ – Л. И. Васильева. Словацкий язык // *Славянские языки* / Под ред. А. Г. Широковой, В. П. Гудкова. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1977, с. 119–169.

ЛИДЕР – „Lidder 2010“ / Poslovno radno okruženje (<http://www.lidder.net/<13.10.2003>>).

ЉС 1929 – Љуб[омир] Стојановић (средно). *Старе српске повеље и писма*. – Књ. I: *Дубровник и суседи његови*. – Први део. Београд – Ср. Карловци: СКА, 1929.

ЉС 1934 – Љуб[омир] Стојановић (средно). *Старе српске повеље и писма*. – Књ. I: *Дубровник и суседи његови*. – Други део. Београд – Ср. Карловци: СКА, 1934.

Мар. – *Памятникъ глаголической письменности: Мариинское четвероевангеліе съ примѣчаніями и приложеніями* / Трудъ И. В. Ягича. Санкт-Петербург: Типография: Императорской Академии Наук, 1883 (http://eknigi.org/gumanitarnye_nauki/143503-mariinskoe-chetveroevangeliie-pamyatnik.html).

МБр – М. Булгаков. *Избранное: Роман „Мастер и Маргарита“*. Рассказы. Москва: Худож. лит., 1982.

МБп – Michał Bułhakow. *Mistrz i Małgorzata* / Tłumaczyli I. Lewandowska, W. Dąbrowski. Warszawa: Czytelnik, 1996.

МБсб – Михаил Булгаков. *Мастер и Маргарита* / Превео М. Чолић // Дела. – Четврта књига. Београд: Народна књига, 1985.

МБсз – Mihail Bulgakov. *Majstor i Margarita* / Prevela V. Flaker. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1980.

МД – Marin Držić. *Dundo Maroje* (http://www.gssjd.hr/wpcontent/uploads/2010/11/drzicm_dundomaroje.pdf).

МК – Miroslav Krleža. *Na rubu pameti*. Zagreb: Biblioteka nezavisnih pisaca, 1938.

МКхбм – Miroslav Krleža. *Hrvatski bog Mars*. Zagreb: Zora, 1962 (<http://medskolatiz.com/download/lektire/Miroslav+Krleza+-+Hrvatski+bog+Mars.pdf>).

МЛс – Михаило Лалић. *Лелејска гора*. Београд: Нолит, 1975.

МЛп – Mihailo Lalić. *Góra lez*. Warszawa: Czytelnik, 1985.

МФ – *Фејса 2005* (вид. литературу).

НЗбелорус. – *Новы Запавет // Библия беларуская ў перакладзе Васіля Сёмухі*, 1988–2000 (http://b.isuspan.com/Biblia_bel/).

НЗбуг. – *Новий завет на Господа нашего Иисуса Христа* [Библия сиреч книгите на священото писание на Ветхия и Новия завет. София: Издава Св. Синод на Българската православна църква, 1993] (http://www.bg-patriarshia.bg/index.php?file=bible_new_testament.xml).

НЗгрч. – „Н Καινή Διαθήκη“ (То Ката Λουκαν Ευαγγελιον / Κεφάλαιο 21) // *Н Αγία Γραφή* (<http://www.evangelio.gr/cgi-shl/hbible.exe/main?BOOKLIST=3&ChapterNum=21&VersionSel=%C1%D1%D7%C1%C9%CF>).

НЗг.-л.-срп. – *Nowy Zakon* / Do hornjoserbšćiny po rjedže Vulgaty přeložičtaj Jurij Łusčanski a Michał Hórnik. Budyšin: Z nakładom towařstwa ss. Cyrilla a Methodija, 1896 (<http://www.archive.org/details/nowyzakodohmj00hrgoog>).

НЗд.-л.-срп. – *Neues Testament / Matthäus-Evangelium nach der Übersetzung von G. Fabricius (1709) Textgrundlage: Niedersorbische Bibel, gedruckt 1868 in Halle / Evangeliom swětego Mathejusa* (<http://www.dolnoserbski.de/dnw/texte/ntmattev.pdf>).

НЗенг. [NT] – *The New Testament. Psalms & Proverbs of the World English Bible / Rainbow Missions, Inc., Colorado, USA* (<http://WorldEnglishBible.org>).

НЗмак. – *Нов завет // Македонска Библија*, 1999 (<http://www.mkbible.net/>).

НЗполь.-1 – *Pismo Święte Nowego i Starego Testamentu / Biblia Tysiąclecia*. Wydawnictwo Pallottinum (<http://biblia.deon.pl>).

НЗполь.-2 – *Wybór Biblijny (według kolejności w czterech Ewangeliach Nowego Testamentu)*. Fundacja Biblos, 2004 (<http://www.fbiblos.org/Ewangeliarz/Wed%C5%82ugEwangelii/tabid/78/Default.aspx>).

НЗрус. – *Новый завет Господа нашего Иисуса Христа / С первоначального текста изданного по благословению Св. Синода*. Москва: (б.и.), 2004.

НЗрусин. – *Святе писмо : Нови завит / Зоз жридлового греческого языка преложели Тадей Войнович, Михал Рамач, Янко Рамач*. Нови Сад: Апостолски егзархат за грекокатоликох у Србији и Чарней Гори, 2006.

НЗсловач. – *Sväté Písmo / Rímskokatolícky preklad: najnovší preklad po slovensky* (<http://www.svatepismo.sk/index.php>).

НЗсловенач. – *Sveto pismo Stare in Nove zaveze: slovenski standardni prevod / Osnovna izdaja, peti, pregledani natis* (Copyright © 1996, 2003). Ljubljana: Svetopi-semska družba Slovenije, 2006 (<http://www.biblija.net/biblija.cgi?l=sl>).

НЗсрп. – *Свето писмо: Нови завет Господа нашег Исуса Христа / Превод Комисије Светог архијерејског Синода Српске православне цркве. – 5. исправљено издање*. Београд: Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке, 2003.

НЗукр. – *Святе Письмо: Новий Заповіт / Переклад з давньогрецької митрополита Іларіона (Огієнко)*, 1962 (http://ae-lib.org.ua/texts-c/_novum_testamentum_ohienko_ua.htm).

НЗхрв. – *Novi zavjet / Prijevod Bonaventura Duda i Jerko Fućak (Jeruzalemska Biblija. – VII. izd.)*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011 (<http://biblija.ks.hr/>).

НЗчеш. – *Nový Zákon [Bible : písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 1961–1979] / Text převzat z: E.L.B.I. (Elektronická Bichle); stránky připravil: Shax. Bustehrad: Dial Telecom, 2001 (<http://bible.virt.cz>).

Нук. – *Никољско јеванђеље / На свијет издао Ђ. Даничић*. Биоград: Државна штампарија, 1864 (<http://digital.nb.rs/document/S-II-0811>).

НИН – „НИН“, недељне информативне новине. – Бр. 2983 (Београд, 28.02.2008) / „НИН online“ (<http://www.nin.co.yu/pages/article.php?id=36559>).

НК – *Котова 1977* (вид. литературу).

НКРЈ – *Национальный корпус русского языка © 2003–2007 (© 2003–2014) // Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН / Отдел компьютерной лингвистики и лингвистической поэтики* (<http://ruscorpora.ru>).

ОП – О. С. Плотникова. Словенский язык // *Славянские языки* / Под ред. А. Г. Широковой, В. П. Гудкова. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1977, с. 289–332.

ОСЛ – „Ослобођење“, дневни лист. Сарајево (1–15.9.1989; 10–16.9.1979; 11–17.9.1969; 9–15.9.1959; 8–15.9.1949).

Остр. – *Остромирово Евангелије 1056–1057 года* / Съ приложениемъ греческаго текста Евангелий и съ грамматическими объяснениями, изданное А. Востоковымъ. Санктпетербургъ: Въ типографіи Императорской Академіи Наукъ, 1843 (<http://mirknig.com/2012/03/16/ostromirovo-evangelie-1056-57-goda.html>).

ПОБ – „Побједа“, дневни лист. Титоград (1–15.9.1989; 11–17.9.1979; 10–16.9.1969; 10–15.9.1959; <Подгорица> 12–18.9.1949).

ПОЛ – „Политика“, дневни лист. Београд (1–15.9.1989; 14.9.1979; 16. и 17.9.1969; 16.9.1959; 13–23.9.1950).

ПРАВНИК – „Правник“, лист студената Правног факултета у Новом Саду / Година XXXII. – Број 84 (децембар 2007/јануар 2008).

ОР – *Расудова 1984* (вид. литературу).

РК – *Рога и копыта*. – Вып. 8. Киев: Атика, 1996.

РУ – *Усикова 1977* (вид. литературу).

Рус. прав. – *Правда русская* / Под ред. Б. Д. Грекова. Москва – Ленинград: Изд-во АН СССР. – Т. I (1940). – Т. II (1947) (http://uploading.com/files/m4928d3f/russkaya_pravdai.rar/).

СЖвом – Stefan Żeromski. *Wiatr od morza*. Szczecin: Wydawnictwo „Glob”, 1985 [Wirtualna biblioteka literatury polskiej / Przygotowanie tekstu: Helena Draganik; Opracowanie: Marek Adamiec; Współpraca: N&M (<http://literat.ug.edu.pl/wiatr/index.htm>)].

СЖп – Stefan Żeromski. *Wierna rzeka: klechda domowa*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolinskiх – Wydawnictwo, 1978.

СЖр – Стефан Жеромский. *Верная река: семейное предание* / Перевод Н. Крымовой. Москва: Гос. изд-во худож. лит., 1963.

СЖс – Стефан Жеромски. *Верна река* / Превоо С. Мусулин // С. Жеромски. *Верна река*. Београд: Ново поколење, 1950, с. 88–221.

Син. пс. – *Памятники старославянского языка*. – Т. IV: *Синайская Псалтырь. Глаголический памятникъ XI вѣка* / Приготовилъ къ печати С. Северьяновъ. Петроградъ: Издание Отдѣления русскаго языка и словесности Российской Академии наукъ, 1922 (http://eknigi.org/gumanitarnye_nauki/147143-sinajskaya-psaltyr-glagolicheskij-pamyatnik-xi.html).

СНБ – *Српске народне бајке* / Изабрао и приредио Д. Лакићевић. Београд: Рад, 1986².

СО – С. И. Ожегов. *Словарь русского языка*. – Изд. 23-е. / Под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва: Русский язык, 1990.

Собр. гос. грам. Ч. I – Собрание государственных грамотъ и договоровъ, хранящихся въ государственной коллегіи иностранныхъ дѣлъ. – Часть первая. Москва: Въ типографіи Н. С. Всеволожскаго, 1813 (<http://www.mirknig.com/2012/04/20/sobranie-gosudarstvennyh-gramot-i-dogovorov-4-toma.html>).

СОПИ – *Слово о плъку Игоревѣ, Игоря сына Святъславля, внука Ольгова* (Ироическая пѣснь о походѣ на половцовъ удѣльнаго князя Новагорода-Сѣверскаго Игоря Святославича, писанная стариннымъ русскимъ языкомъ въ исходѣ XII столѣтія съ переложеніемъ на употребляемое нынѣ нарѣчіе). Москва: Въ Сенатской типографіи, 1800 (http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b0/Slovo_o_polku_igoreve_1800.djvu).

Супр. рук. – Памятники старославяского языка. – Т. II. – Вып. 1-й: Супрасльская рукопись [XI в.]. – Т. I / Труд С. Северьянова. Санктпетербургъ: Издво Отдѣлення русскаго языка и словесности Имераторской академии наукъ, 1904 (https://rapidshare.com/#!download|246p8|409305431|Severjyanov_S_Suprasljskaya_rukopisj_01_1904.pdf|13969|0|0).

ТШ – Т. Шевченко. *Кобзар.* Київ: Радянська школа, 1954.

Усп. сб. – Успенский сборник XII–XIII вв. / Изд. подготовили О. А. Князевская, В. Г. Демьянов, М. В. Ляпон; под ред. С. И. Коткова. Москва: Наука (= АН СССР, Институт русского языка), 1971 (http://mirknig.com/knigi/guman_nauki/1181506838-uspenskiy-sbornik-xii-xiii-vv.html).

ХС – Henryk Sienkiewicz. *Za chlebem* // Wirtualna biblioteka literatury polskiej / Opracowanie: Marek Adamiec; Współpraca: H&M (<http://literat.ug.edu.pl/hsnowel/index.htm>).

ЦФ – *Форсаж 1970* (вид. литературу).

ПРЕДМЕТНИ РЕГИСТАР

- Адаптирани транспоновани
еквивалент 44
- активне временске форме (актив) 72
- актуелизација 51
- актуелно рачшљаивање реченице-
исказа 51
- тема – рема 51
- анализа 9–10, 19, 70, 73, 78–79, 108,
111–112, 117, 123
- допунска 109
- контрастивна 85
- „корпусна“ 107
- синтаксичко-семантичка 50
- аналитизам (аналитизација) 9, 24, 30,
37, 120
- аналитички футурски облици 13, 20–22,
23–45, 47–53, 58–60, 65, 69, 71–74,
77–78, 115–118, 120, 126, 128
- *ћу/нећу* + инфинитив СВ/НСВ 29,
31–32, 53–54, 83–86, 99–114,
119, 124
- *ћу* + *да* + презент СВ/НСВ 53, 84–85,
99–114, 124
- *буду* + инфинитив 26, 31–34, 40, 51, 57,
72–73, 88, 90, 114, 116, 123, 126
- *иму* + инфинитив 31–32, 116
- *начну* + инфинитив 30–31, 123
- *стану* + инфинитив 30, 60, 73, 89–90,
93, 114, 123, 127
- *хочу* + инфинитив 30–31
- *беде* + инфинитив НСВ 38, 44, 52,
77–79, 114, 116, 123, 128
- губљење 79
- *беде* + партицип на *–t* НСВ 38, 52,
77, 79, 88, 93, 114, 116, 123, 128
- *беде* + партицип на *–t* СВ 38
- аналогија 57, 68, 75, 99, 119
- антериорни 66
- антецедент(ни) 66
- аорист 30, 56
- асиметричност 72
- Балканизам** 81
- „балканизација“ језика 24, 108
- бифункционалност (футурских
облика) 91
- Валентност** 46, 101
- вербализација 30
- видска опозиција 46, 58, 98
- Глаголи**
- аутопрескриптивни 61
- говорења (*verba dicendi*) 97
- двовидски (видски неутрални) 45, 68
- десемантизовани (помоћни) 68–69,
83, 85, 97, 115, 118, 121
- допунски 97, 110
- допуна управном глаголу 52, 83,
97, 101, 103
- егзистенцијални 25
- имперфективни (несвршенога
вида) 21–23, 31
- интензивни 97–98
- кретања (*verba movendi*) 68, 92, 97
- лексички крњи (непотпуни) 10, 24,
42, 52, 56, 59, 120–121
- модални 10, 13, 21, 23–24, 30, 42,
44, 56–61, 68–69, 118, 120
- недесемантизовани 84
- перфективни (свршенога вида) 22, 46
- перформативни 61
- управни 59, 72, 85, 101
- управни глагол *хт(j)ету/хотеть/
хcieć* 86, 97, 101, 103
- двозначност управног глагола
хт(j)ету/хотеть/хcieć 87
- фазни 23–24, 30–31, 41, 56, 58, 60
- фазно-ингресивни 72, 97

говорни тренугак 19, 48, 55, 72, 94, 102
 грамапикализација 37–38, 58–59, 67–70, 123
 – футурских облика 9, 10, 21, 23, 46,
 50, 58–59, 67–71, 123

Девербализација 97

дезидератив 57
 – дезидеративни суфикс 50, 57
 дескрипција (опис) 9, 73, 114, 123
 – библиографска 16
 – таксономијска 12
 десемантизација 57, 59, 72, 120
 десемантизовани презент 72, 83–84,
 85, 103, 115, 118
 деструкција глагола (*вид.*
 девербализација)
 дијахронија 11, 114
 дијахронијска истраживања 9, 14, 17
 дијахроно-синхрона истраживања
 11, 39, 114
 дистрибуција
 – футура 74, 77, 81, 84, 104, 107, 108,
 113, 124–128
 – волунтативних конструкција 81,
 84, 124–125
 диференцијална обиљежја
 словенског футура 46
 диференцијација 45, 107–108
 – инфинитива и конструкције „*да* +
 презент“ 102
 – категорија будућег и садашњег
 времена 19, 23
 – СВ и НСВ 38
 – футура и волунтатива 85, 94, 118
 дифузионал 67
 допунска анализа (провјера) 106, 109

Експресивност (исказа,

конструкције) 44, 91, 111
 емоционалност 87, 91–92, 94, 95, 98
 енклитика 53–54, 84, 109
 – ненаглашени презент (*вид.*
 десемантизовани през.)
 – скраћени презент (*вид.*
 десемантизовани през.)

Значење

– безлично 61
 – волунтативно-оптативно 85–86, 91,
 111
 – волунтативно(сти) 91, 100–101,
 103–104, 120
 – граматичко 37, 59, 72, 120
 • „скривено“ 67
 – десемантизовано 24
 – емфатичко 51, 101
 – индикативно (временско) 44, 48,
 72, 90–91, 99, 100, 104, 119
 • актуелне („праве“) садашњости
 21–22
 • „ближе“ радње 96
 • „даље“ радње 96
 • конкретне свршене радње 22
 • неактуелне („неправе“) са-
 дашњости 46
 • „предбудуће“ радње 53
 • проспективно-футурално 26, 29
 • будућег времена (футурско /
 футурално) 13–15, 17–19, 20–22,
 26, 31, 45–49, 54, 61, 65, 68, 75,
 86, 90, 98–99, 101–103, 116, 119
 – корелативно футурско 61–62
 – лексичко 23, 31, 37, 43, 59, 60,
 100–101, 120
 – метафоричко (пренесено) 21, 56
 – модално 23, 91, 44, 80, 91, 101
 • волунтативно (хтијења /
 нехтијења) 60, 79, 89, 91–92,
 94, 98–99, 101–104, 118–120
 • временски условљено 53
 • евентуално погодбено 53
 • оптативно (жеље) 86, 95
 • изведено 48
 • императивно 17, 48
 • намјере/циља 28, 55, 86, 88, 95–96
 • негативно (одрично) 27, 89–90
 • неизбјежног вршења радње 87
 • могућности/немогућности
 (потенцијално) 12, 33–34, 39, 60
 • неодложности (вршења радње) 41
 • неопходности 39

- обавезности 33–34, 41
 - способности / неспособности 60
 - субјективно-модално 43
 - условљено (посљедично са футуралном перспективом) 26
 - омнитемпорално 48
 - оријентација (на реализацију радње) 87
 - основно 33, 85
 - перформативно 22, 62
 - посесивно 24, 27, 30
 - „полускривено“ 27
 - прескриптивно-волунтативно 12
 - проспективно (семантика *pro futuro*) 26
- Изоглосе (видско-временске) 14**
 именице 26, 29, 35–36, 66, 74–75, 82
 ингресивност 92
 императив 17
- инструктивни императивни исказ 12
 - имперфект 30
 - имперфективизација 14
 - индикатив 20, 100–101
 - апсолутни 18, 84–86, 99
 - релативни 55
 - иницијална позиција 89–90
 - инклузив 66
 - вербални 67
 - темпорални 67
 - интерпретација 9, 17, 35, 107, 114
 - интонација 43, 51, 89
 - инфинитив 12–13, 21, 23, 25, 28–30, 32–33, 35–37, 39–46, 52–33, 58, 60–62, 68–69, 73, 77–86, 91, 94–95, 97, 99–100, 102–105, 107–114, 117–120, 128
 - губљење инфинитива 79, 82, 102, 105
 - инфинитивизација 109, 111
- Језик (дијалект, редакција)**
- албански 42
 - тосачко-албански (дијал.) 81
 - бјелоруски 14, 35–36, 49
 - бјелоруски говори 36
 - централни дијалекти 35
 - западни дијалекти 35
 - бошњачки 82, 112, 121
 - бугарски 12, 14, 17, 24, 26, 42–43, 49, 81, 115–118
 - грчки / (ново)грчки 17, 26, 28–29, 35–36, 42, 57, 75–76, 81
 - дијалекатско залеђе (основица) 29, 82, 102, 105, 113
 - кајкавски (дијал.) 18, 45, 103
 - чакавски (дијал.) 18, 39,
 - штокавски (дијал.) 18, 121
 - ~ икавски (изгов.) 41
 - ~ источни (говори) 107, 110, 116
 - ~ јекавски (изгов.) 41
 - ~ молишко-словенски (дијал.) 18
 - ~ стародубровачки (говор) 18
 - енглески 68, 123
 - есперанто 76
 - исландски 69
 - староисландски 57, 69
 - италијански 18
 - кашупски (јез./дијал.) 37, 79
 - латински 76
 - летонски 50
 - литвански 50
 - лужичкосрпски 14, 37, 45, 49
 - горњолужичкосрпски 27–28, 115, 117
 - доњолужичкосрпски 117
 - македонски 12, 24, 26, 42–43, 49, 81, 115–118
 - њемачки 45–46, 58, 68–70, 123
 - староњемачки 58
 - пољски 9–12, 14, 17, 27–28, 37–39, 40, 42–46, 48–59, 52–54, 56, 59–60, 62–63, 65, 70–71, 77–78, 80, 85, 87–95, 97–101, 104, 114–120, 122–123, 128
 - праиндоевропски 28–29, 57
 - прасловенски 25, 28
 - румунски 81
 - руски 9–14, 17, 20–21, 29–39, 41–44, 47–54, 56–57, 59–60, 63–64, 70–75, 80, 82, 85–95, 97–101, 104, 114, 118–120, 123, 126

- јужни рус. говори 35–36
- сјеверни дијалекти (сјевернорус. говори) 5, 29, 32, 35–36
- сјеверозападни рус. дијалекти 33
- сјевероисточни рус. дијалекти 31
- русински 27–28, 49, 115–116, 118
- санскритски 42, 76
- словачки 11–12, 14, 27–28, 46, 49, 115, 117–118
- словеначки 11–12, 14–15, 20, 27–28, 45–46, 48–49, 91, 115, 117–118
- српски 9–12, 17–19, 26–29, 31, 40–45, 47–50, 53–56, 59–60, 63, 68, 70–71, 80–95, 98–108, 111–112, 114–120, 122, 124
- српскохрватски / хрваткосрпски 14, 17–18, 41, 49, 80–82, 107, 109, 124
- старословенски 13–14, 17, 20–21, 23–28, 30, 32–33, 35–36, 39, 42, 44, 81, 118
- старословенски (националне редакције) 17, 20, 25
 - панонско-словеначка ред. 15–16
 - сјевернословенске ред. 15, 20
 - ~ старополски 13, 17, 20, 37–40, 77
 - ~ староруски 13, 15, 20–21, 30, 32–37, 39, 41, 73
 - ~ (старо)украјински 31
 - ~ старочешки 13, 20
 - јужнословенске ред.
 - ~ старосрпски (срп. ред.) 13, 16, 39–40, 42
 - ~ старохрватски (хрв. ред.) 16, 40
- старотрачки 81
- староцрквенословенски (*вид.* старословенски)
- украјински 12, 14, 26–27, 31
- француски 69, 91, 100–101
- хебрејски 17
- хрватски 12, 40, 82, 109, 112, 115, 117–118, 121
- црквенословенски (*вид.* старословенски)
 - црногорски 82, 112, 121
 - чешки 14, 22, 27–28, 37, 46, 49, 115, 117–118
 - шведски 68
 - штокавски (новошт. јез. стандард) 18, 26, 82, 106–108, 110, 112–113, 121–122, 124
 - западна варијанта српског (српскохрв.) језика 82, 84
 - ~ „загребачка“ („хрв.“) варијанта 109, 111–112, 121
 - ~ хрватски језички израз/стандард/узус 26, 28, 53, 105, 121
 - источна варијанта српског (српскохрв.) језика 12, 82–83, 102, 105, 106, 112
 - ~ српски језички стандард 82, 112
- језици
 - балкански / јез. савез (ареал) 24, 30, 42, 81
 - балтички 50
 - „безвидски“ 45, 58, 68
 - „видски“ 45, 50, 58
 - германски 58, 68–70
 - индоевропски 29, 55, 57, 69–70, 123
 - словенски 9, 11–30, 32, 36, 38, 42–46, 50, 55, 57–59, 67–71, 89, 109, 114, 116–118, 123
 - јужнословенски (јез. и дијал.) 12–13, 15, 17–18, 23, 42, 44–49, 85, 91, 98–99, 115, 119, 123
 - сјевернословенски (источно- и западнослов.) 12, 15, 17–18, 20–21, 23, 37, 45–46, 48–49, 53, 58, 85, 90–91, 94, 98–101, 115, 119
- јукстапозиција 55
- Калк** (књишки црквенословенски) 28
 - категорија
 - аспектуалности 66
 - броја 22, 52, 78
 - вида (свршености/несвршености радње) 22, 72, 98
 - волунтативности 91, 100
 - времена 22–23, 44, 57, 72

- будућег 9, 13, 17–18, 19, 20, 22, 42, 45, 57, 65, 68
 - садашњег 19, 20, 21, 22, 42, 55, 57
 - прошлог 57, 91
 - граматичка 23, 45
 - двојине 27, 45
 - дијатезе 72
 - језичка 9, 45
 - лица 22, 44
 - модалности (унутрашња синтаксичка модалност) 43
 - оптаивности 100
 - перфектности
 - рода 22, 52, 78
 - условљености 35
 - свршености/несвршености 22
 - семантичка 66
 - синтаксичка 22
 - футуралности 50, 66–67
 - квантификатор 67
 - компресија 44
 - комуникативна (функционална) перспектива реченице (*вид.* актуел. рашчл.)
 - кондиционал 42, 62, 95
 - конјунктив 30
 - конклузивне глаголске форме 43
 - конструкција
 - инфинитивна 24, 30–31, 56, 59–60, 65, 68, 72, 115, 119
 - зависни инфинитив 12, 42, 82–83,
 - композиција „да + презент“ 12, 29–30, 42, 53, 71, 81, 83–84, 87, 98, 100, 112–113, 117
 - конкурент (дублет) инфинитива / композиције 12, 85, 111, 113
 - „крњи“ инфинитив 84
 - модална 24, 65
 - *tat* + инфинитив СВ/НСВ 44, 62, 80, 114, 123
 - *хоћу/нећу* + *да* + презент СВ/НСВ 68–69, **84–104**, 114, 119, 124
 - *хочу/не хочу* + инфинитив 86, 89, 91–92, 94–96, 98, 100, 118, 120
 - *хце/не хце* + инфинитив 86, 89, 94–96, 100, 118, 120
 - волунтатив(на) 68, 81, 83, 85–86, 91–95, 97–101, 103–104, 111, 118–119, 124
 - одрична 71, 84–86, 90, 92, 98–99, 100–104, 109, 115, 118–119
 - ~ двозначност одрич. констр. 85
 - одрична без везника *да* 104
 - оптаив(на) 100, 111
 - потврдна 89, 98,
 - номинализована футурална 71, 114, 123
 - контекст 14, 17, 19, 23, 26–27, 43–44, 46, 48–51, 53–55, 67, 69, 72, 74, 84, 87, 89–95, 97, 100–102, 107
 - лексички 55–56, 95–96
 - синтаксички 56
 - контролно испитивање 109
 - корелација 51, 72
 - корпус 40, 47, 73, 83, 90, 107, 108–109, 126
 - објективни корпус 108
- Локализација** 96
- временска 96
 - проспективна (катафора) 67
 - просторна 96
 - ретроспективна (анафора) 67
- Метаплазма глаголска** (*вид.* девербализација)
- минус-поступак (*вид.* девербализација)
- модалност (модална употреба) 11, 27, 53, 68, 117
- волунтатив(ност) 37, 83–84, 91, 94, 97–98, 100, 103–104, 119
 - објективни аспект волунтатива 86
 - одрична 89–90
 - субјективни аспект волунтатива 86
 - хтијење/нехтијење 60
 - оптаив(ност) (*вид.* волунтатив<ност>)
 - потенцијалност 76
 - могућност/немогућност 60
 - способност/неспособност 60
 - футурска 18
 - унутрашња синтаксичка 43, 60

- модификатори 43
 модус 99, 119
 морфологизација (*вид.* граматикали-
 зација)
- Напоредна употреба** 20–21, 48–50,
 73, 79, 82, 93, 102, 106–112,
 118, 122
- негативна питања 12
 недиференцираност индикатива и
 модуса 92, 99–100, 119
 – критеријуми разграничења 85,
 100–104, 120
- номинализација 30, 75
 нормирање (кодификација) језичких
 стандарда 10, 121–123
 – језичка норма 80
 – језички осјећај 102, 107, 122
 – језичка политика 120–122, 124
 – језичко-политичка „филтрација“ 109
 – нарушавање језичке норме 120
 – нормативна граматика 74, 76,
 79–80, 103, 112, 123
 – нормативни поступци 72–73, 120
 нулта / ненулта форма 65, 72
- Објекат** 29
 – у акузативу 29
 – објекат-адресат у дативу 37
 облици будућег времена (*термини*)
 – аналитички (перифрастични,
 сложени, описни) 13, 20–24,
 29–33, 37–38, 40, 47–53, 58–60,
 65, 69, 71–74, 77–78, 115–118,
 120, 126, 128
 – синтетички (перфективни презент) 8
 • *будуће простое* (просто будуће
 вријеме) 47
 • *настоящее-будуће*
совершенног вида 47
 • *czas przyszły dokonany* 47
 • *dokonavý přezens* 47
 • *présens perfectiv* 47
 • *présent-futur* 47
 • *Present/Future Perfective* 47
 • *perfektive Präsensform* 47
 – граматикализовани футурски
 облици 50, 54–56, 68, 69
 • футур у савременом пољском
 језику 52–53
 • футур у савременом руском
 језику 51
 • футур у савременом српском
 језику 53–54
 – неграматикализовани
 (синтактизовани) футурски
 облици-конструкције 52,
 54–56
 • футурски облици без везника *да* 104
 – потврдни 83–85, 99, 103, 108–109,
 119, 126, 127
 – одрични (негирани) 24, 84–86, 99,
 109, 119, 124, 126–127
 – упитни (упитна употреба) 84, 108
 – футур НСВ 22–23, 32, 38, 45–46,
 50–55, 77, 91–92, 114, 116, 118, 123
 – футур СВ 22–23, 38, 45–46, 49–52,
 55, 80, 89, 91, 116, 123
 – футур сигматски 50, 57
 – футур I 45, 81–85, 100–101, 104–113,
 124–125
 – футур II (футур егзактни) 19, 25,
 38, 45, 50, 53, 117
- однос(и)
 – адлативности (спацијалне) 29
 – временски 72
 – говорника према изреченој
 чињеници / предлогу
 сабесједника 89
 – говорног тренутка и активних и
 пасивних временских форм 72
 – граматикализованих и неграмати-
 кализованих облика 54–56, 120
 – дистрибуцијско-фреквенцијски
 (инфинитива и конструкције
 „*да* + презент“) 104, 108, 119
 – емоционални (однос субјекта
 према вршењу радње) 92–93
 – између субјекта и радње 43

- иронички пропратни (говорников) 89
 - комплетивни 60
 - локативни 29
 - негативни (*вид.* емоционални)
 - футура са садашњим временом 55
 - синонимски 19
 - темпорални однос истовремености / неистовремености радњи 36
 - унутарсинтаксички (модални) 60
 - фреквенцијски (*вид.* дистрибуцијско-фреквенцијски)
 - футурални 37, 58, 80, 114
 - оцјена (однос)
 - афективна 111
 - ироничка 88–89
 - модална (персуазивна) 43
 - субјективна 86, 110–111
- Падеж**
- адлатив (датив-локатив) 22, 29
 - акузатив 28–29
 - грчки (с инфинитивом) 28
 - други 37
 - именска група у акузативу 28, 66
 - генитив
 - апсолутни (у грчком) 26, 36
 - други 37
 - датив
 - апсолутни (самостални) (*dativus absolutus*) 25–27, 35–36, 39, 118
 - ~ дативна партиципска конструкција 25–26, 35–37, 118
 - други / двоструки (*dativus secundus / dativus duplex*) 36–37
 - инфинитивни (*dativus cum infinitivo*) 25, 27–29, 33–35, 39, 41–44, 56, 118
 - ~ губљење 42
 - инструментал (предикативни) 37
 - паралелна употреба (*вид.* напоредна употр.)
 - партиципи 37, 56, 58, 74, 118
 - партицип активни садашњи и прошли 25, 30, 36, 74
 - партицип крњи 36, 71–72
 - партицип на –л– (–l–) 25, 30, 33, 38, 40, 45–46, 52–53, 55, 77–79, 114, 117–118, 123, 128
 - партицип пасивни прошли 25, 30, 56, 71–72, 74, 80
 - партицип-герунд неконгруентни 35–36
 - партиципи будућег времена 35, 71, 75–77, 114, 123
 - пасивне временске форме (пасив) 72
 - перифрастични футурски облици (*вид.* аналит. фуг. обл.)
 - перспективизација реченице-исказа (*вид.* актуел. рашчл.)
 - перфекат 56, 61–62,
 - перформатив (перформативна употреба) 11, 15, 22, 45, 48, 61–62
 - полисемија 98–99, 119
 - послијевременост 48
 - постериорни 66
 - постцедент(ни) 66
 - постпозиција 31, 51–52, 78
 - потенцијал (*вид.* кондиционал)
 - почетак формирања футурских облика 13, 19–20, 23, 37–38
 - презент 11, 17, 30, 32, 44, 51–53, 62–64, 68–69, 71–74, 79–80, 83–85, 95, 100, 103–104, 114–116, 118, 126
 - грчки 17
 - „ефективни“ 11
 - имперфективни (*praesens pro futuro*) 17, 20–21, 37, 53, 56, 61, 64, 71, 80, 83–85, 92, 95, 100, 103–104, 114–116, 118, 126
 - одрични 71, 84–85, 115–116
 - перфективни 11–22, 37, 48, 61, 72–73, 80, 116, 126
 - препозиција 31, 51–52, 78, 90
 - претеритална форма (*praeteritum propheticum*) 39, 56, 66
 - придјеви 25, 30, 63–64, 82
 - прилози 63–64, 74, 82, 101
 - глаголски (герунди) 36
 - начински 19, 48, 53
 - процес(и) 9, 22
 - аналитички (*вид.* аналитизам)

- граматикализације (*вид.* граматикализација)
- имперфективације (*вид.* имперфективација)
- конвергентно-дивергентни 114
- номинализације (*вид.* номинализација)
- синтетички (*вид.* синтетизам)
- социолингвистички „маркирани“ 110
- формирања временских облика 22, 37, 68

Развој

- аналитичких облика 58
- категорија глаголског вида и времена 17, 68
- футурских облика 9, 13, 21, 22, 37, 68, 114, 123
- раслојеност/нераслојеност 107
- варијантна 82, 107–108, 111–112
- разграничење (према раслојености) 107, 120
- територијална 81, 107, 112
- функционално-стилска 123
- ред ријечи 51, 89
- реченице
- просте 48
 - безличне 33, 36, 41–42, 64
 - изјавне 91
 - одричне 91
 - „осложњена“ 36
 - упитне 41–42, 91, 97, 102–103
- зависносложене 16–17, 26, 35, 50, 53, 62
 - временске 26, 35, 48, 50, 53
 - зависно-упитне 103
 - односне 48
 - поредбене 48
 - условљене 26, 35
 - ~ допусне 35
 - ~ намјерне 35
 - ~ посљедичне 26, 35
 - ~ узрочне 35
 - ~ узрочно-временске 35
 - ~ условне (погодбене) 35, 48, 50, 53
 - ~ условно-временске 35
- реченични акценат 51

- Синкретизам (синтаксички) 44
- синоними 71
- синонимија 22, 73, 98–99, 119
- синонимичност волунтативних конструкција 65
- синонимичност футурских облика и волунтативних конструкција 94, 119
- синонимски низ 92
- синтетизам 9, 30
- синтетички футурски облик (перфективни презент) 11–22
- синхронија 9, 11, 39, 114
- словенски видски (видско-временски) (под)систем 14, 17–18, 72, 74, 121
- генеза 13, 22
- сложени футурски облици (*вид.* аналит. фут. обл.)
- социокултурни центри (средине) 77–78, 83, 107, 112, 124
- спојеви
- синтаксичко-семантички 42, 66
- фразеолошки 34, 59, 120
- перифрастични (изрази) 29, 31, 59
- спојивост
- лексичко-семантичка 59
- синтаксичка 34, 44, 59, средства
- граматикализована 23
- граматичка 20, 23
- емфатичка 86, 101, 104
- за изражавање волунтативног значења 92
- за изражавање футурских радњи СВ 46
- за изражавање футуралних односа 58
- за изражавање будућег времена (радње) 23, 59
- за изражавање („негативне“) футуралности 115
- за изражавање перфектности 66
- индикативна 101
- јавног (масовног) информисања 109–110, 122
- језичка 38, 111
- контекстуална 95

- лексичка пропратна 43
- лексичко-граматичка (дублети) 113, 122
- лексичко-семантичка 43–44
- лексичко-синтаксичка 101
- морфо-синтаксичка 44
- персуазивно-имперцептивна 43
- разликовања 21
- стандардне (књижевне) форме 52
- статус
- граматикализоване нормe 80
- инфинитива и композиције 81
- модалних конструкција 70, **71–113**
- нормативни 81, 121, 37, 75–76
- оригиналне језичке појаве 36
- партиципног подсистема 74
- помоћних глагола 73
- устаљене граматичке категорије 23
- футура (футурских облика) 58, 70, **71–113**
- футура перифрастичног 69
- футура I **81–113**
- функционално-граматички 9, 13, 43, 50
- степен
- волунтативности 98
- граматикализације (морфологизације) 50, 59, 62–63, 80, 114–115
- диференцијације 102
- емотивности 92
- илокутивности (радње) 94
- нормираности 123
- нормативности језичких средстава 84
- ограничености процеса (трајања радње) 98
- прелазни (између словенског сјевера и југа) 46
- просторне раширености (ограничености) 81
- футуралности 98
- стил / врста жанра
- дијалог 19, 34, 91, 100, 103, 106
- књижевноумјетнички 34, 41, 75, 83, 104–109, 112, 116, 122
- монолог (унутрашњи) 103
- наративни текст 35, 91, 99, 103
- публицистички 42, 76, 107–111
- разговорни 20, 33–34, 36, 38, 41, 79, 97, 102–104, 106, 114, 116, 123
- поезија 103, 116, 123
- превод 17, 25–29, 35–36, 38–39, 44, 49, 64, 66, 75, 80, 82–83, 86–87, 89–91, 92, 95, 97, 100–101, 108, 109, 114, 116, 118,
- проза 103, 123
- стилизација 34, 79, 103, 106, 123
- стилски ефекат 44, 92
- стилски маркиран карактер (елемент) 51, 111
- стилске могућности 10, 39, 55, 60, 82, 122
- стилска употреба 20, 52, 68, 78, 84
- структура 14, 43–44, 62
- граматичка 27
- корелативна 62
- паралелне синтаксичке 122
- сложене реченице 62
- субјекат
- дативни 25, 29
- семантички 118

- Таксис** 36
- тип футура
- аспектуални 46
- модални 46
- типолошки 10, 14, 24, 45, 117
- транспозиција
- видско-временска 11, 48
- индикатива у модус (волунтатив) 99, 119
- презента (историјски презент) 48
 - једнократне радње 11
 - итеративне радње 11
 - атемпоралне (свевременске) употребе 11

- Форме будућег времена** (*вид. облици буд. вр.*)
- фреквенција (фреквентност) 99
- волунтативних конструкција 81, 84, 99–100, 119–120, 124–125

- инфинитива с дативом 34, 41, 43
- модалних конструкција 63
- опадање / пораст фреквенције инфинитива 104–108, 112
- опадање / пораст фреквенције конструкције „*da* + презент“ 104–108, 112
- футура (футуралних односа) 58, 73–74, 77, 81, 84, 99, 104, 112, 113, 119–120, 124–128
- ФСП аспектуалности 66
- ФСП темпоралности 66
- Хипотаксичке реченичне структуре (*вид. зависносл. реч.*)

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР

- Адамец Пшемисл (Adamec Przemysl) 51
Акимова Э. Н. 35
Аксаков К. С. 20, 71–72
Албин Александар 111
Андерсен Х. (Andersen Henning) 46, 57
Андрић Иво 11, 12, 19, 88, 96, 112
Аникина А. Б. 47
Антонић Ивана 96
Апресјан Ј. Д. (Апресјан Јо. Д.) 60
Арбузов А. 60
Ахметзјанова Е. (Ахметзјанова Э.) 73
- Бабић Миланка** 19
Бајби Дж. (Bybee Joan) 59
Бакланов Г. 60
Баренцен А. А. (Барентсен А. А., Barentsen Adrie A.) 55
Барић Е. (Barić Eugenija) 18, 19
Батистић Татјана (Batistić Tatjana) 60
Белић Александар 13, 18, 22, 49
Бенакјо Розана (Benacchio Rosanna) 18
Бирнбаум Х. (Birnbäum Henrik) 17, 24, 25
Бисанг В. (Bisang Walter) 38, 59
Бјелорусов И. М. (Белоруссов И. М.) 26, 35, 36
Богнер Иштван (Bogner Ištvan) 69
Бојко А. А. (Бойко А. А.) 59
Бондаренко О. В. 30
Бондарко А. В. 47, 48, 55, 60, 72, 91, 101
Бонфанте Ђ. (Bonfante Giuliano) 73
Борковски В. И. (Борковский В. И.) 20, 22, 35, 36, 57
Бородич В. В. 21
Брабец И. (Brabec Ivan) 41, 49, 84
Брборић Бранислав 121
Бремс Л. (Brems Lieselotte) 59
Бринтон Л. Џ. (Brinton Laurel J.) 59
Брозовић Далибор (Brozović Dalibor) 82, 106, 113
Брой В. (Breu Walter) 18
Бругман К. (Brugmann Karl) 29
Бугарски Ранко (Bugarski Ranko) 121
Будагов Р. А. 29
- Будимир Милан 57
Булањин Л. Л. (Буланин Л. Л.) 72
Булахов М. Г. 13
Булгаков М. 11, 55, 62, 64, 65, 67, 73, 80, 89
Буњина И. К. (Бунина И. К.) 20, 21, 22
Буслајев Ф. И. (Буслаев Ф. И.) 20, 33, 73
Буш У. (Busch Ulrich) 20, 21
- Вајс Јосип** (Vajs Josip) 16, 40
Валгина Н. С. 47
Васильева Л. И. 49
Векслер Б. Х. 50
Верижњикова В.Е. (Верижникова В.Е.) 21, 43
Вечерка Р. (Večerka Radoslav) 26, 36
Вимер Б. (Wiemer Björn) 38, 59
Виноградов В. В. 47, 55, 72, 73, 74, 75
Вискочил П. (Vyskočil Pavel) 25
Витженс Г. (Vytrzens Günter) 32
Војводић Дарја (Войводич Д. Д.) 59
Војводић Дојчил (Vojvodić Dojčil, Войводич Д. П.) 10, 12, 21, 22, 33, 43, 47, 56, 59, 60, 61, 65, 67, 68, 81, 84, 85, 86, 87, 90, 91, 96, 97, 99, 100, 101, 104, 107, 108
Волинец Т. Н. (Волынец Т. Н.) 74
Востоков А. Х. 15, 26, 75
Всеволодова М. В. 55, 66
Вуковић Јован 53
- Гак В. Г.** 59
Галис А. (Gallis Ame) 82, 86, 101, 102, 110
Галтон Х. (Galton Herbert) 21
Гамкрелидзе Тамаз В. 29
Гаспаров Б. М. 57
Гвоздев А. Н. 47
Гильфердинг А.Ф. (Гильфердинг А.Ф.) 34
Глишић М. 111
Гловинска М. Ј. (Гловинская М. Я.) 55, 76
Голанов И. Г. 72
Горбова Е. В. 92
Горецка Ј. (Górecka Janina) 37, 38, 79
Грбић Д. 112

- Гренобл Л. (Grenoble Lenore A.) 38, 73
Грицкат Ирена 53
Гришина Н. И. 33,
Грковић Милица 111
Грковић (Грковић-Мејдор) Јасмина 10,
13, 17, 24, 26, 28, 29, 33, 39, 40,
42, 81, 82
Гутков В. П. (Гудков В. П.) 13, 18, 19,
24, 30, 40, 53, 82, 86, 90, 91, 92,
101, 102, 103, 106, 112
Гухман М. М. 29
Гуцу О. (Гуцу Олимпия) 24
- Делбрик Б. (Delbrück Berthold) 29
Демиденко Л. П. 73
Дерганц Александра (Derganc
Aleksandra) 10, 14, 15, 22, 46,
Деркос И. (Derkos Ivan, Derkoosz
Joanne) 109–110
Десница Владан 11
Дики С. (Dickey Stephen M.) 14
Дилс П. (Diels Paul) 20
Добричанин Д. 112
Дорос А. (Doros Aleksander) 39
Достал А. (Dostál Antonín) 13, 17
Драгин Наташа 16
Држић М. 40
Дунај Б. (Dunaj Bogusław) 37, 38, 78
Дурново Н. 22
- Ђорђевић Милоје (Đorđević Miloje) 69
Ђукановић Владо 60, 111, 112
Ђурђевић М. 112
- Ендзелин Ј. (Эндзелин Я.) 57
Епштејн М. (Эпштейн М.) 76, 77
- Жагар Игор (Žagar Igor Ž.) 22
Жеромски С. (Žeromski Stefan), 11, 53,
56, 79, 93–95
Живковић С. (Živković Sreten) 41, 49, 84
Жирмунски В. М. (Жирмунский В. М.) 59
Жовтобрюх М. А. (Жовтобрюх М. А.) 13
- Загородњикова А. (Zagrodnikowa
Alicja) 37, 38, 52, 79
Загочил Ј. (Zatočil Leopold) 58
Зизаниј Ј. (Зизаний Лаврентий) 75
- Зола Емил (Zola Émile) 53, 54, 61–63,
66, 91, 100, 101, 108
Золотова Г. А. 60
Зорихина-Нилсон Н. В. (Zorichina-
Nilsson Nadežda, Зорихина-
Нильссон Н. В.) 55
- Иван** (бискуп крчки) 40
Иванов Вал. Вас. 13, 29, 30, 31, 32, 35,
37, 38
Иванов Вяч. Вс. 29
Иванова-Мирчева Дора 24
Ивић Милка (Ivić Milka, Ивич М.) 51,
82
Ивић Павле 24, 82
Игњатовић Ј. 112
Илић Војислав И. 112
Иљушина Н. А. (Илюхина Н. А.) 60,
87, 96, 104
Исаченко А. В. 14, 55
- Јагић Ватрослав (Jagić Vatroslav,
Ягич И. В.) 110
Јафарова С. (Яфарова С.) 73
Јерковић Јован 112
Јурик В. А. (Юрик В. А.) 50
Јурјева И. С. (Юрьева И. С.) 30
Јурковски М. (Юрковский М.) 13, 30
- Каверин** В. 90
Калињина И. К. (Калинина И. К.) 47
Караванов А. А. 47
Караџић Вук 112
Катаев В. 61
Катиџић Радослав (Katičić Radoslav) 19, 41
Кацнельсон С. Д. (Кацнельсон С. Д.) 29
Кедајтене Е. И. (Кедайтене Е. И.) 35
Керкез Драгана 73
Килева Л. Т. (Килева Л. Т.) 32
Клајн Иван 102
Клеменсјевич З. (Klemensiewicz
Zenon) 39
Кликовац Душка 56
Климов Г. А. 29
Климонов В. Д. 80
Клобуков Е. В. 59
Ковалска А. (Kowalska Alina) 17, 37,
38, 57
Ковачевић Милош 19, 53, 121

- Ковтунова И. И. 51
 Кодухов В. И. 13
 Конечна Х. (Konieczna Halina) 39
 Копечни Ф. (Kopečný František) 13, 14, 16, 22, 47, 57
 Кордић Сњежана (Kordić Snježana) 60, 110, 121
 Котова Н. В. 24, 49
 Кохановски Ј. (Kochanowski Jan) 78
 Кохтев Н. Н. 56
 Кошмидер Е. (Koschmieder Erwin, Кошмидер Э.) 22, 47
 Кравар Мирослав (Kravar Miroslav) 21, 32, 38, 40, 41, 42, 47, 53, 57, 60, 68, 81, 82, 106
 Красињски З. (Krašiński Zigmunt) 79, 80
 Креја Б. (Kreja Bogusław) 37, 78
 Криворучко П. М. 55
 Крижанић Јурај (Križanić Juraj) 75
 Крилова О. А. (Крылова О. А.) 51
 Криска Маргарита (Kriska Małgorzata) 40
 Крлежа М. (Krlježa Miroslav) 12, 83, 102, 103, 104, 105, 106
 Крнета Весна (Krneta Vesna) 100
 Кузњецов П. С. (Кузнецов П. С.) 20, 22, 35, 36, 57
 Купала Јанка (Купала Янка) 49
 Курешевих Марина 26, 39
 Кучаров И. 43
 Кшишкова Х. (Křížková Helena) 13, 14, 15, 20, 21, 22, 24, 25, 30, 31, 32, 33, 37, 38, 39, 46, 47, 55, 57, 58, 72, 73
- Лазаревих Ј. 112
 Лалић Михаило 12, 83, 87, 88, 95–97, 102, 103, 104, 105, 106
 Лекант П. А. 33
 Леман К. (Lehmann Christian) 59
 Леман Ф. (Lehmann Volkmar) 38, 55, 59
 Леписје Ж. (Lépissier Jacques) 13
 Лесков Н. С. 89
 Лешчињски З. (Leszczyński Zenon) 37, 39
 Ливанов К. 90
 Лижова Ј. К. (Лыжова Л. К.) 76
 Логунов Т. А. 69
 Ломов А. М. 72
 Ломоносов М. В. 57, 71, 74, 75
 Лопушанска С.П. (Лопушанская С.П.) 13, 73
- Мазон А. (Mazon André) 22, 47
 Максим Грек 75
 Мансика В. (Мансикка В.) 34
 Маретић Томо (Maretić Tomo) 18
 Маројевић Радмило 85, 87, 91, 100
 Мартине А. (Martine Andre) 29
 Марфунина И. А. 29
 Маслов Ј. С. (Маслов Ю. С.) 13, 66
 Маслова А. Ј. (Маслова А. Ю.) 96
 Матезиус В. (Mathesius Vilém) 51
 Матијашевих Јелка 10
 Матић Душан 106
 Меје А. (Meillet Antoine) 29, 59
 Менац А. (Menac A.) 34
 Менке Х. (Mönke Helmut) 37, 46
 Мешчањинов И.И. (Мешанинов И.И.) 29
 Миклошич Ф. (Miklosich Franc) 15, 20, 42, 46, 81
 Милићевих М. Ђ. 111
 Милорадовић Софија 24
 Милославски И.Г. (Милославский И.Г.) 47, 72
 Милошевић Ксенија 53
 Мирић Душанка (Mirić Dušanka) 10, 59
 Мирчев Кирил 24, 25, 26
 Михаиловић Драгослав 103
 Михајловић М. (Mihailović Mihailo) 19
 Мишина Е. А. 75
 Младеновић Александар 111
 Московљевих Милош С. 82
 Мургоски З. (Murgoski Zoze) 69
 Мусић Аугуст (Musić August) 21, 22, 47, 48, 81, 82
 Мустафина Е.К. (Мустафина Э.К.) 13, 38
 Мушових Абдулах 96
- Назор В. (Nazor V.) 41
 Нејлор К. (Nejlor Kenet E.) 121
 Нелисов Е. А. 72, 73
 Немец И. (Němec Igor) 13
 Ненадовић Љ. 112
 Неткова Емилија (Неткова Д. Емилия) 10
 Нилин П. 92
 Нич К. (Nitsch K.) 37, 38, 79
 Новикова Н. В. 20, 30, 55
 Ноел Д. (Noël Dirk) 59
 Нушић Б. 18
- Одри Ж. (Haudry Jean) 29
 Ожегов С. И. 34
 Окука Милош (Okuka Miloš) 84, 107, 121
 Орвидене Е. (Orvidienė E.) 50
 Остојић Бранислав 111

- Павленко А. А. 69
Павловић Слободан (Pavlović Slobodan) 15, 81
Павски Г. П. (Павский Г. П.) 22, 58
Падучева Е. В. 55, 92
Пајар Д. (Paillard Denis) 86, 98
Паљука У. (Pagliuca William) 59
Панова В. Ф. 12, 73
Пањин Ј. Г. (Панин Ј. Г.) 72
Парешнев Е. Ј. (Парешнев Е. Ю.) 55
Паул Х. (Paul Hermann, Пауль Г.) 29
Перкинс Д. Р. (Perkins D. Revere) 59
Петров Атанас 10
Петрова Иваничка 10
Петровић Петар I 111
Петрухина Е. В. 47, 48, 49, 55
Пешикан Митар 86
Пешковски А. М. (Пешковский А. М.) 22, 55, 74
Пипер Предраг (Piper Predrag) 10, 42, 51, 60, 67, 95, 96, 102, 110, 121
Плотникова О. С. (Плотникова О. С.) 11, 14, 49
Половина Весна 19
Поменткова Јана (Поменткова Јана) 10
Поповић Љубомир 51
Поповић Људмила 31
Порак Ј. (Porák Jaroslav, Порак Ј.) 60
Посвјанска А. С. (Посвянская А. С.) 52
Поспелов Н. С. 47, 96, 111
Потајенко Н. А. (Потаенко Н. А.) 57
Потебња А. А. (Потебня А. А.) 13, 15, 20, 22, 29, 31, 33, 38, 41, 42, 47, 73, 81, 102
Потехин А. А. 90
Прањковић Иво (Pranjković Ivo) 110, 121
Прокопович Е. Н. 13
Пупињин Ју. А. (Пупинин Ю. А.) 72
Пушкин А. С. 31, 34, 40, 73, 83
- Радић Првослав 84, 103, 108, 121
Радичевић Б. 112
Радовановић Маја (Радованович М. Р.) 59, 60, 68
Радовановић Милорад (Radovanović Milorad) 10, 81, 113, 121, 122
Рајић Ј. 111
Рајић С. 111
- Распопов И. П. 51
Расудова О. П. (Расудова О. П., Rassudova O. P.) 47, 55, 56
Расулић Катарина 96
Ратмајр Р. (Rathmayr Renate) 47
Реј М. (Rej Mikoła) 78
Ремњова М. Ј. (Ремнева М. Ј.) 35
Реслер К. (Rösler Karl) 25, 32, 40, 46, 57, 58
Решетар Милан (Rešetar Milan) 18, 40
Ристић М. 112
Розентал, Д. Е. (Розенталь Д. Э.) 47, 56
Русев Д. Руси 10
Ружић Владислава 60
- Сабельфелд Н.М. (Сабельфельд Н.М.) 35
Сабењина А.М. (Сабенина А.М.) 33, 35
Сабитова Р. Р. 20, 21, 34
Савић Момчило Д. 111
Сазонова И. К. 75
Салоњи З. (Saloni Zygmunt) 39
Самедова Н. Г. 73
Самоковлија И. 112
Сахарова А. В. 35
Сван О. (Swan Oscar E.) 32, 73
Свидзињски М. (Świdziński Marek) 39
Сенкјевич Х. (Sienkiewicz Henryk) 79
Селишчев А. М. (Селищев А. М.) 25, 57
Сигалов П. С. 57
Силић Ј. (Silić Josip) 59
Симић Радоје 103, 108
Симони П. 34
Симонов К. М. 12, 62, 73, 90, 96
Сињорини С. (Signorini Simonetta) 30
Славкова Светлана 22
Смирњици А. И. (Смирницкий А. И.) 38
Смотрички М. (Смотрицкий Мелетий) 75
Собињикова В. И. (Собинникова В.И.) 33
Сотировић Владислав 121
Станков Валентин 24
Станојевић Веран Ј. (Stanojević Veran J.) 19, 100
Станојчић Живојин (Stanojčić Živojin S.) 112
Стародубцева Н. А. 34
Стевановић Михаило 41, 42, 53, 82, 83, 85, 86, 102, 103, 106, 112
Стефановић Марија 10

- Стојановић Јелица 40, 81
 Стојановић Љубомир 40
 Стојнова Н. М. (Стойнова Н. М.) 74
 Сухотин В. П. 73
 Сушкова А. И. 57
- Т**анасић Срето 19, 47, 60,
 Текелија С. 111
 Теодосије Хиландарац 16
 Терзић Богдан 121
 Термињска К. (Terminińska Kamilla) 62,
 87, 104
 Те Цин Ким (Тэ Чжин Ким) 55
 Тихонов А. Н. 74, 75
 Толстој А. Н. (Толстой А. Н.) 56
 Тополињска Зузана (Тополињска
 Zuzanna) 83
 Тошовић Бранко (Тошовић Бранко,
 Тошович Б.) 51, 65, 67, 82,
 Трофимович К. К. 49
 Тушикова Н. А. 10, 33, 37
- Ћ**ирковић Милорад 82, 86
 Ћопић Бранко 41, 56, 83, 102, 103, 104,
 105, 106, 112
 Ћорић Божо 121
 Ћосић Добрица 12, 54, 56, 83, 86–88,
 94–98, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 112
 Ћупић Драго 121
- У**јевић Тин (Ujević Tin) 107
 Усикова Р. П. 24, 49
 Успенски Б. А. (Успенский Б. А.) 28
- Ф**ејса Михајло (Фейса Михайло) 49, 69
 Фекете Егон 121
 Фичи Џ. Ф. (Fici Guisti Francesca, Фичи
 Джусти Ф.) 13, 21, 32, 46, 55
 Фомина М. И. 47
 Форсајт Џ. (Forsyth James) 47, 92
 Фортун Е. (Fortuin Egbert L. J.) 33
 Фуксман А. А. 55
- Х**абургајев Г. А. (Хабургаев Г. А.) 13, 30, 38
 Хавранек Б. (Navránek Bohuslav) 13, 14,
 17, 20
- Хавроњина С. А. (Хавроница С. А.) 51
 Хајри К. (Hyeree Kim) 59
 Хам Јосип (Hamm Josip) 13
 Хансен Б. (Hansen Björn) 21, 24, 59, 80
 Харалампјевић И. (Харалампиев
 Иван) 24
 Химелман Н. П. (Himmelmann
 Nikolaus P.) 38, 59
 Хофман С. (Hoffmann Sebastian) 59
 Храсте М. (Hraste Mate) 41, 49, 84
- Ц**иран В. (Cyran Władysław) 37, 79
 Циферов Г. (Цыферов Г.) 91
 Црепајац Љильана 57
- Ч**екалина Е. М. 69
 Черних П. Ј. (Черных П. Я.) 30
 Чернышев В. И. 29, 31, 32, 34, 38
 Чернова С. В. 60
 Чехов А. П. 56
 Човић Бранимир 13, 48
- Ш**ански Н. М. (Шанский Н. М.) 74, 75
 Шаповал В. 56, 75, 76
 Шафарик Павел Јозеф (Šafárik Pavol
 Jozef) 57
 Шахматов А. А. 72
 Шевельова М. Н. (Шевелева М. Н.) 29,
 33, 34
 Шевченко Т. 49
 Шелякин М. А. (Шелякин М. А.) 55
 Шеноа А. 111
 Шершукова Н. В. 59
 Шимчук Е. Г. (Шимчук Э. Г.) 30
 Шкрабец С. (Škrabec Stanislav) 22
 Шмјех В. (Śmiech Witold) 37, 38, 79
 Шокларова-Љоровска Германија 96
 Штернеман Р. (Stememann Reinhard) 15,
 46, 57, 69
 Штибер З. (Stieber Zdzisław) 37, 38,
 78, 79
 Шубик С. А. 69
 Шчур Г. С. (Щур Г. С.) 69

**ПРОБЛЕМАТИКА РАЗВИТИЯ БУДУЩЕГО ВРЕМЕНИ (ФУТУРУМА)
И ЕГО ГРАММАТИКАЛИЗАЦИИ В СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ
(с особым акцентом на ситуацию в сербском, русском и польском языках)**

Резюме

В монографии, в свете двух противоположных процессов в развитии языка – аналитизма и синтетизма, исследуется развитие и грамматикализация форм будущего времени в славянских языках. В первой части работы представлен краткий критический обзор предыдущих диахронических исследований в данной области с особым акцентом на ситуацию в древнецерковнославянском, древнерусском, древнесербском и древнепольском языках. Более подробный анализ грамматикализованных футуральных форм и неграмматикализованных, футурально детерминированных конструкций проведен во второй части, преимущественно на материале трех славянских языков – сербского, русского и польского, представляющих собой в определенной мере выборочные репрезентанты трех групп (южной, восточной и западной) славянских языков, соответственно три самые различные (самые далекие по отношению друг к другу) славянские грамматические системы. В отдельных сегментах приводятся и самые значимые особенности других славянских языков, отличающихся спецификой в функционировании категории футуральности.

Тенденция в сербском (разговорном) языке употребления волюнтаривной (синтаксической) конструкции вместо футурума (как морфологической формы), затем активизация употребления футурума с причастием (на –l) по отношению к футуруму с инфинитивом в польском языке, а также частое употребление номинализированных конструкций, составленных из кратких форм причастия с презенсом вспомогательного глагола *быть* и причастия будущего времени совершенного вида (СВ) в русском языке, указывают в действительности на то, что футуральные формы в этих трех славянских языках, особенно в сербском, все еще до конца не сформированы и стабилизированы, т.е. грамматикализованы. Таким образом, речь идет о динамическом явлении (о развитии, процессе).

Это значит, что грамматические подходы к данному вопросу, особенно универсальные (каким, например, является функционально-грамматический и под.), должны соотносить (хотя бы фрагментарно) синхронию с диахронией, так как для подробного описания и успешной интерпретации проявления рассматриваемой категории необходимо учитывать все средства, играющие или игравшие когда-либо определенную роль в ее выражении. Такой „процессуальный“ подход дает возможность в разнообразных средствах (конструкциях) установить различные степени грамматикализации.

В качестве краткой иллюстрации данного «процессуального» аспекта автор приводит типичные футуральные формы, имевшие когда-то или все еще имеющие статус футурально «направленных» (более слабо грамматикализованных) конструкций – в древнецерковнославянском (*имамъ* + инф. СВ/НСВ, *наѣнѣ* + инф. НСВ, *бѣдѣ* + инф. НСВ / причастие НСВ на – *ль* и др.), русском (*начну* + инф. НСВ, *стану* + инф. НСВ, *буду* + инф. НСВ), польском (*там* + инф. СВ/НСВ, *będę* + инф. НСВ / причастие НСВ на – *ł*) и сербском (*хоћу* <*ћу*> / *нећу* + инф. СВ/НСВ; *хоћу* <*ћу*> / *нећу* + *да* + през. СВ/НСВ), а также параллельные переводы одного и того же сложноподчиненного предложения с проспективной (футуральной) семантикой, взятого из *Нового завета* <НЗ> (Лк 21:33), как на др.-цсл. (в евангелиях, написанных в различные периоды X–XIV вв.), так и на современных славянских языках, что может указывать, хотя и косвенным образом, на конвергентно-дивергентные процессы в сфере футуральных отношений, т.е. на «более старое» и «более новое» состояние футурально детерминированных модальных конструкций и видо-временных форм, в том числе и на направления их развития и степени граматикализации: *нѣо ѿ землѣ ѿидѣ ѿдетъ* · а словеса *моѣ не ѿдѣтъ прѣѣти* (*Зографское ев.*); *нео и земля ѿидѣ ѿдетъ* · а словеса *моѣ не ѿидѣ ѿдѣтъ* (*Мариинское ев.*); *нѣо и землѣ ѿидѣ ѿдетъ* · а словеса *моѣ не ѿидѣ ѿдѣтъ* (*Ассеманиево ев.*); *нео и земля ѿидѣ ѿдетъ* а словеса *моѣ не ѿдѣтъ ѿидѣти* (*Остромирово ев.*); *нео и зѣмѣ прѣѣдетъ* а словеса *моѣ не ѿдѣтъ прѣѣти* (*Missale Illyricum*); *нео и земля ѿидѣ ѿдетъ* а словеса *моѣ не ѿдѣтъ прѣѣти* (*Никольское ев.*); *Небо и земля прѣйдутъ, но слова Мои не прѣйдутъ* (рус. НЗ); *Неба і зямля мінуцца, а словы Мае ня мінуць* (белорус. НЗ); *Небо ѿ земля проминуться, але не минуться слова Мои!* (укр. НЗ); *Небо и жем прѣйду, а мойо слова нѣгда не прѣйду* (русин. НЗ); *Niebo i ziemia przeminą, a moje słowa nie przeminą* (польск. НЗ); *Nebe a země pomínou, ale má slova nikdy nepomínou* (чешск. НЗ); *Nebo a zem sa pomínú, ale moje slová sa nepomínú* (словацк. НЗ); *Njebjo a zemja zańdzetaj, moje slowa pak njezańdu* (в.-серб.-л. НЗ); *Nebo in zemlja bosta prešla, moje besede pa nikakor ne bodo prešle* (словен. НЗ); *Небе и зема ѿце премине, ала думите Ми няма да преминат* (болг. НЗ); *Небото и земјата ќе поминат, но Моите зборови нема да поминат* (мак. НЗ); *Nebo će i zemlja uminuti, ali moje riječi ne, neće uminuti* (хорв. НЗ); *Небо и зема ѿ неће проћи, а рјечи моје неће проћи* (серб. НЗ).

Можно заметить, что в первой части предложения во всех вариантах евангелия на др.-цсл. используется одна и та же («положительная») форма – перфективный презенс, в то время как во второй части предложения используются два различных средства выражения («негативной») футуральности – в *Ассеманиевом* и *Мариинском евангелии* использована отрицательная форма перфективного презенса, а в остальных евангелиях – отрицательная футурально детерминированная инфинитивная конструкция с презенсом (вспомогательного) глагола *идѣти*. Также можно заметить, что современные севернославянские языки используют в обеих частях предложения одну и ту же (грамматикализованную) футуральную форму – перфективный презенс, что обусловлено

употреблением СВ, но это не относится к южнославянским языкам, отличающимся – как от севернославянских, так и между собой – грамматикализованными (всегда аналитическими, несмотря на выбор вида) формами, используемыми в обеих частях приведенного предложения.

Кроме этого, следует подчеркнуть, что болгарские футуральные формы (как и македонские) являются самыми близкими соответствующими формами в др.-цсл., так как в образовании (хотя с презенсом десемантизированной (вспомогательного) глагола *ща* (в сочетании с необязательным и весьма редким употреблением частицы-союза *да*), представляющим по сути дела частицу для образования футурума, потому что она, как правило, используется в одной и той же форме (в 3-м л. ед. ч., т.е. *ще*) для всех лиц) сохраняют презентную форму (как НСВ, так и СВ), а в отрицательной форме сохраняют и «унаследованный» вспомогательный (десемантизированный) глагол *имам* (с обязательным употреблением частицы-союза *да*, т.е. *няма да*), что не должно относиться и к художественно-литературному стилю (прежде всего к поэзии) или разговорному языку, где, наряду с отрицательной футуральной формой с *няма да*, встречается и форма с *не ще* <да> (ср. отрицательную и положительную формы в популярной детской песне: *Зеленчуци който не яде, / Той голям не ще да порасте, / Не ще има розови страни, / Всеки ще го победи* <<http://www.moetodete.bg/pesni/zelenchuci-kojto-ne-yade.html>>); конечно, болгарский в этом сегменте ближе всего македонскому (ср.: *ќе* <*не ќе*> *пишам / напишам; има* <*нема*> *да пишам / напишам*), а частично и сербскому языку (соответственно штокавскому диалекту в целом, особенно его восточным говорам).

Футуральные формы НСВ, в отличие от футурума СВ, во всех славянских языках в своей основе представляют аналитическую конструкцию, как в цсл., так и современных литературных языках. Ср. следующий пример на цсл. (где имперфективный презенс использован в футуральном значении, что является регулярным явлением с самых начал славянской письменности) и его переводы на современные славянские языки: (Мт 26:29; Мк 14:25) глаголю же вамъ ꙗко **НЕ ПИЩАЦЬ ПИТИ** юже оть сего плода лознаго до того дне, егда **ПИЮ** с вами новое в царьствн отьца моего (*Никольское евангелие: 62–63*) (данная конструкция сохраняет состояние из более ранних периодов, что подтверждается и более древними евангелиями – *Зографским, Мариинским, Ассеманиевым, Остромировым*) [*Сказываю же вам, что отныне не буду пить от плода сего виноградного до того дня, когда буду пить с вами новое вино в Царстве Отца Моего* (рус. НЗ); *Кажу ж вам, што ад сёння ня буду піць ад плоду гэтага вінаграднага да таго дня, калі буду піць з вамі новае віно ў Царстве Айца Майго* (белорус. НЗ); *Кажу ж вам, що віднині не питиму Я від оцього плоду виноградного аж до дня, коли з вами його новим питиму в Царстві Мого Отця* (укр. НЗ); *А гварим вам же од teraz не будзем пиц з того лозового роду до гевтого дня кед го нового будзем пиц з вами у Царстве мойого Оца* (русин. НЗ); *Lecz powiadam wam: Odtąd nie będę już pił z tego owocu winnego krzewu aż do owego dnia, kiedy pić go będę z wami nowy, w królestwie Ojca mojego* (польск. НЗ –1) <ср. и пере-

вод с футурумом СВ (перф. през.): *Oświadczam wam: odtąd już z tego plonu winorośli **nie wypiję**, aż do owego dnia, kiedy z wami **wypiję** go nowy w królestwie mojego Ojca* (польск. НЗ –2)>; *Pravím vám, že již **nebudu pít** z tohoto plodu vinné révy až do toho dne, kdy **budu** s vámi **pít** kalich nový v království svého Otce* (чешск. НЗ); *Hovorím vám: Odteraz už **nebudem piť** z tohto plodu viniča až do dňa, keď ho **budem piť** s vami nový v kráľovstve svojho Otca* (словацк. НЗ); *Praju pak wam: **Njebudu pić** wot nětka wot tutoho plodu winoweho pjeńka, hač do toho dnja, hdžež **budu** jon **pić** z wami nowy w kralestwje njebieskeho Wótca* (в.-серб.-л. НЗ); *Ja žeju pak wam, až ja wot něta wěcej **piš ěebudu** wot togo winowego keřa rofčeńa, až na ten žeń, gaž ja jo f wami we mojogo Wošca kralejftwu nowe **piš budu*** (д.-серб.-л. НЗ); *A povem vam: Odslej **ne bom** več **pil** od tega sadu vinske trte do tistega dne, ko **bom** z vami **pil** novega v kraljestvu svojega Očeta* (словен. НЗ); *И казвам ви, че отсега нататък **няма да пия** от тоя лозов плод до оня ден, когато с вас **ще го пия** нов в царството на Отца Си* (болг. НЗ); *Но, ви велама, отсега **нема да пијам** од овој лозов плод до оној ден, кога **ќе го пијам** со вас нов во Царството на Мојот Татко* (мак. НЗ); *A kažem vam: ne, **neću** od sada **piti** od ovog roda trsova do onoga dana kad **ću** ga – novoga – s vama **piti** u kraljevstvu Oca svojega* (хорв. НЗ); *Кажем вам пак да од сада **нећу нуми** овога рода виноградскога до оног дана када **ћу нуми** с вама новога у Царству Оца мојега* (серб. НЗ)].

Резултати проведенног анализа, а такође само што приведенне примере, послуживши овде само у квалитету «сокращенног иллустративног модели» функционировања аналитических футуралних форми, потврђују већ познате типологическе црте славјанских језика у овом сегменту, указују заједно с тим и на одређене тенденције у развоју аналитических конструкција, а такође на могуће правце њиховог даљег истраживања. У вези с овим аутор у кратким цртама издваја следеће:

(1) инфинитив у саставу футурума сохранио се у мноштву славјанских језика;

(2) у словенском језику – услед «слободног» избора облика (и СВ, и НСВ) – његово положаје постојано заузима причастје на –л (–l), раздвајајуће своју футуралну функцију у польском језику с инфинитивом НСВ, а у србском – с перфективним презентом, но само у оквиру хипотаксиса (у квалитету футурума екзактног), где временског компонента, као правило, неутрализује се и трансформирује се у модални;

(3) у болгарском и македонском инфинитив исчез, и његово футурално положаје заузела особа презентна композиција, користећа се (у познатој мери у другом облику и паралелно с инфинитивом) и у србском.

Осим с овим напомиње се, да заједно са старим неграматикализованом причастном обликом с апсолутним дателним (семантичким субјектом) у целу (типа *нздыхажштець члкъць* «отъ страха. и чланнѣ граджштнѣ на вселеннѣ»; Лк 21:26) у савременим славјанским језицима (преводама) могуће користе се граматикализоване (аналитическе) футуралне форми (НСВ) с формално-синтаксичким субјектом (подлежацима), које у србском и

болгарском (как и в македонском) образованы с помощью презенса десемантизованного (вспомогательного) глагола «хотеть» [серб. *xm(j)eti / ht(j)eti* (*ћу, ћеш* ...), болг. *ще*, мак. *ќе*] и инфинитива, т.е. презенса спрягаемого глагола, а в остальных славянских языках – с помощью презенса десемантизованного глагола «быть» [рус. *быть* (*буду, будешь*, ...), польск. *być* (*będe, będziesz*, ...), словен. *biti* (*bom, boš*, ...) и т.д.] и инфинитива, или причастия спрягаемого глагола; ср.: (рус.) *Люди будут издыхать*; (белорус.) *Людзі будуць здыхаць*; (укр.) *Люди будуть мертвами*; (русин.) *Людзе ше буду видиховац*; (польск.) *Ludzie maldć będą*; (чешск.) *Lidé budou zmirat*; (словацк.) *Ludia budú zmierat'*; (в.-серб.-л.) *Ludzo budža skhnyć*; (словен.) *Ljudje bodo hiralí*; (болг.) *Човеците ше примираат*; (мак.) *Луѓето ќе примираат*; (хорв.) *Izdisat će ljudi*; (серб.) *Умираће људи*.

Вторая (инфинитивная) конструкция с семантическим субъектом в дательном падеже, использовавшаяся (как неграмматикализованная форма) и в цсл. (типа *нѣсть мнѣ дати*; Мк 10:40), а также и в более древних периодах развития национальных языков, была особенно частотна в русском языке (ср.: *Быть дождю*; *Ему ехать завтра*), в то время как в остальных славянских языках она постепенно исчезла из повседневного употребления, с оговоркой, что и в них все же иногда встречаются «следы», т.е. примеры ее присутствия (напр. следующая конструкция в серб.: *Нама је овде живјети и умирати*, или подобная конструкция в польск.: *Mnie to ani żyć, ani umierać*). Эквиваленты данной конструкции встречаются во всех современных славянских языках (в том числе и в русском, в котором она является регулярным явлением) – либо в виде различных конструкций с модальными глаголами, либо в виде грамматикализованных футуральных форм.

При сопоставлении сербской отрицательной конструкции «*нећу + да + презенс*» и других модальных (волюнкативных) конструкций, находящихся на грани десемантизации, с их эквивалентами в русском и польском языках, можно заметить: их волюнкативное значение выражается футурумом и/или «числительной» волюнкативной конструкцией «*не хочу (nie chcę) + инфинитив*», что указывает на следующее: и в этих языках не произошла полная дифференциация между футуральными формами и волюнкативными конструкциями (как это можно было заметить и в сербском языке). Иными словами, футуральные формы в этих языках можно в некоторых случаях употреблять и вместо приведенных конструкций, что дает основание в данном случае говорить об их синонимичности. Важно подчеркнуть, что упомянутая недифференцированность вытекает прежде всего из значений, которыми обладают формы волюнкатива, соответственно футурума, несмотря на то, идет ли речь о полисемии (благодаря которой волюнкативная конструкция в южнославянских языках (в данном случае в сербском) и футуральные формы в севернославянских языках (в данном случае в русском и польском) могут иметь как индикативное, так и волюнкативное значение) или же о синонимии (позволяющей севернославянским языкам волюнкативную конструкцию заменить футуральными формами, а южно-

славянским – за исключением некоторых – футуральную форму заменить волюнтаривной конструкцией). Однако данная синонимия, подчеркивает автор, является однонаправленной, что указывает на то, что севернославянские футуральные формы в их индикативном значении нельзя заменить волюнтаривными конструкциями, а также и южнославянские волюнтаривные конструкции – футуральными (инфинитивными) формами. Приведенную синонимичность в севернославянских языках можно истолковать (а) как транспозицию индикатива в модус (волюнтарив), а в южнославянских – (б) как аналогию, на основании которой отрицательная форма футурума (*нећу* + инфинитив) и отрицательная волюнтаривная конструкция (*«нећу + да + презенс»*) выдвигаются на один и тот же уровень вместе с положительными футуральными формами (*«ћу + инфинитив» / «ћу + да + презенс»*).

Грамматикализованность / неграмматикализованность (подразумевающая здесь выражение / невыражение индикативности) какой-либо формы определена, в частности, и ее частотностью, напоминает автор. Следовательно, конструкцию *«хоћу / нећу + да + презенс»* в сербском языке, по причине ее весьма низкой частотности (со значением индикатива, т.е. футурума) по отношению к высокой частотности инфинитивной футуральной конструкции-формы (*«ћу / нећу + инфинитив»*), нельзя считать грамматикализованной формой *par excellence*. Кроме того, такое (футуральное) употребление данной презентной волюнтаривной конструкции и территориально весьма ограничено, потому что, как правило, отличается узким локальным (диалектным) характером, вследствие чего она, по-видимому, не наблюдается и в современных грамматиках сербского языка (не считая весьма редкие исключения). Подобный критерий можно применить и при рассмотрении употребления русских и польских футуральных форм со значением (выражением) волюнтаривности, так как их, при учете их низкой частотности по отношению к высокой частотности конструкции *«хочу / не хочу (chcę / nie chcę) + инфинитив»* с тем же значением, нельзя рассматривать в качестве „настоящих“ волюнтаривов (несмотря на то, что такое употребление не считается нарушением нормы).

Следует также иметь в виду, отмечается автором, что переходные случаи аналитизма (представленные, прежде всего, упомянутыми конструкциями, содержащими модальные, а также и другие глаголы неполного лексического значения) не только в древних письменных памятниках, но и в современных языках могут косвенным образом указывать на пути развития грамматикализованных конструкций – аналитических форм, т.е. на модели граматикализации, на что особенно обращается внимание и в представленном здесь исследовании. Такие явления в языке заслуживают более тщательного подхода, так как в данном случае речь идет об эволюции конструкций – либо в направлении лексических, либо в направлении грамматических перифрастических выражений с новым (лексическим или грамматическим) значением, отличающимся от значения частей, составляющих эти выражения. Иными словами, в результате их развития, напоминает автор, в направлении лексикализации возникают раз-

личные типы фразеологических выражений, а развитием в направлении грамматикализации, в основе которой лежит десемантизация одного из составных компонентов этих конструкций, возникают новые грамматические, в данном случае аналитические формы. Вследствие всего этого можно сказать, что аналитизм представляет собой «живое» явление, процесс, требующий постоянного внимания лингвиста и – при необходимости – актуализации его детального изучения.

В связи с этим отмечается, что лингвистике также нельзя оставаться в стороне и в случаях, когда нормативные приемы и языковая политика государства сводятся к планированному, как правило, квазинаучному и очень грубому вмешательству в развитие определенного языка, особенно когда такие поступки и действия организовано превращаются – если сказать метафорически – в создание определенного типа массовых центров-мастерских для языковой дифференциации, подготовки, выработки, отделки и очищения языкового стандарта, а также для нормативного „перевоспитания“ носителей языка. В качестве примеров такого вмешательства в развитие языка (которому подвергались и синтаксический уровень, в том числе и аналитические футуральные формы и конструкции) автор приводит попытки создания новых стандартных (литературных) языков (хорватского, босняцкого и черногорского) на территории бывшей СФРЮ, где на почве специализированных, национальных «стратегических» проектов затрачены огромные ресурсы для достижения базовой нормативистской и кодифицированной языковой продукции (грамматик, словарей, орфографических и других различных языковых пособий и т.п.), которая должна послужить в качестве письменного национального культурно-исторического памятника для будущих поколений, т.е. как «научное» подтверждение и доказательство о несомненном фактическом существовании, надежной обоснованности и кодифицированной, нормативной упорядоченности отдельных, самостоятельных национальных литературно-языковых стандартов, что в научных, лингвистических кругах объективно и весьма обоснованно было подвергнуто критике в ряде обсуждений и исследований.

Учитывая ускоренные тенденции создания новых, отдельных языковых стандартов на штокавской территории в целом, логично ожидать, что языковое политическое внимание направится и на вышеупомянутые лексически неполнозначные глаголы – в качестве значительного «запасного базиса» грамматикализации, а тем самым и (новой) стандартизации, хотя бы когда речь идет о данной языковой подсистеме. Однако это, по всей вероятности, не случится, предполагает автор, так как любая подобная возможная попытка контроля и управления свободным развитием определенной языковой системы или любой ее части (а значит, и подсистемы лексически неполнозначных глаголов как потенциальных вспомогательных (десемантизированных) глаголов), а также попытка искусственного разрешения сложных языковых вопросов, как правило, неадаптированного естественному развитию языка, обречены на провал, поскольку не имеют надежного обоснования ни в теории, ни на практике.

Поэтому попытки, связанные с решением языковых вопросов при создании новых языковых стандартов, ограничиваются дискуссиями и сводятся, главным образом, к обсуждениям «вокруг языка» (а не – как это ожидается от лингвистов – «о языке»), в основе которых заложен, прежде всего, критерий «национального языкового чутья» и декларативного присваивания стандарта (сопровождаемого изменением названия языка), являющегося большей своей частью общим для различных национальных сообществ, вследствие чего его суть и настоящую идентичность изменить нельзя, подчеркивает автор.

Подчеркивается также, что из всех языковых уровней синтаксис, к которому относится и параллельное употребление футуральных форм (чем особенно отличается польский язык, а также и все новоштокавские стандартные варианты), в наименьшей мере подлжит территориальному расслоению по вариантам, что показали как многочисленные исследования конкуренции двух футуральных форм в польском языке, так и настоящее исследование данного явления, проведенное на соответствующем художественно-литературном и публицистическом материале всех вариантов новоштокавского языкового стандарта (представляющих, хотя довольно выборочно, соответствующие социокультурные центры). Наверное, вследствие сложных и очень устойчивых, выскательных языковых закономерностей, проявляющихся именно на синтаксическом уровне, нормированный язык нельзя так быстро и просто привести к желаемому или планированному стандарту, даже и в тех случаях, когда предпринимаются самые интенсивные усилия. Это показывают и результаты языковой политики, проводящейся уже больше двух десятилетий без перерыва на территории сегодняшней Хорватии и отдельных зон ее культурного и общественно-политического влияния. Именно на этих пространствах систематическое, прескриптивно-нормативное исключение из футурального употребления (особенно в средствах массовой информации, а часто и в других сферах общения, связанных, прежде всего, с письменной формой речи) конструкции «*da* + презенс» не привело к желаемому результату, благодаря, прежде всего, синтаксическим, а тем самым и стилистическим возможностям этого грамматического средства, вследствие чего оно реальным (а не официальным) языковым стандартом не исключается из употребления. Все возможные, колеблющиеся различия – фонологические и лексико-грамматические дублеты, параллельные синтаксические структуры и, вообще, кажущиеся нестабильными языковые особенности – в качестве вариантных признаков – имеют относительный характер и второстепенное значение, преимущественно в том смысле, что их, в принципе, нельзя исключить из языкового употребления какого бы то ни было индивида – носителя сербско-хорватского стандартного языка, несмотря на его основную вариантную принадлежность. Поэтому лишь полная языковая толерантность в настоящих условиях одновременно становится и единственной лингвистически и общественно допустимой и справедливой позицией, а также и рекомендацией для соответствующего поведения в этой сфере, как это не раз отмечалось в литературе по настоящему и подобным вопросам.

Ситуация в данном плане в современном русском и польском, а также и в остальных славянских языках, в отличие от описанной ситуации на южно-славянском пространстве, более стабильна, так как конкуренцию и функционально-стилистическое расслоение футуральных форм (напр. в польск.: *będe* + инф. / *będe* + причастие на *-l* / *mat* + инф., или в слабее выраженной степени в рус.: *буду* + инф., *стану* + инф., *начну* + инф.), или же рост употребления номинализированных футуральных конструкций (в рус.: *будет изучен*, *будет любима*), а также причастия будущего времени СВ (в рус.: *Нарисующему домик – приз!*; *Признание*, *сделанное* публично, *облегчит твою совесть*), языковеды стремятся, прежде всего, лингвистически описать и объяснить, не навязывая при этом никому окончательного нормативного решения. Но, ради справедливости следует добавить, что некоторые лингвисты предпринимали в конце прошлого и в начале этого веков ряд инициативных попыток «присвоить» некоторым из номинализированных конструкций (в первую очередь двум последним из приведенных) статус грамматикализованных форм, но это пока все еще остается на маргиналиях лингвистических интересов и вне актуальных тенденций в области языковой политики, отмечает автор.

На основании всего изложенного автор приходит к заключению, что процесс развития и грамматикализации футуральных форм в славянских языках (а также в неславянских, как, например, в немецком, английском и других индоевропейских языках) не закончен. Конечно, этому развитию (как естественному процессу) препятствуют различные вмешательства нормативного характера. Вообще, отмечает автор, можно принципиально сказать, что именно замедление естественного развития языка представляет слабую сторону любого нормирования языка; чем степень нормированности (строгая норма) выше, тем развитие медленнее. Учитывая доступные данные, а также проанализированный материал (письменные памятники, источники), автор приходит к выводу, что до XVII–XVIII вв. развитие языка было быстрее и что создание нормативных (прескриптивных) грамматик и образование все большего числа носителей языка в соответствии с языковыми предписаниями и инструкциями значительно замедляет развитие как отдельных языковых средств-форм (особенно футуральных), так и языковой системы в целом. Но все же этому торможению свободного, «естественного» развития языка, добавляет он, сопротивляются, наряду с разговорным языком (соответственно диалектами), и различные стилизации (когда речь идет либо о поэзии, либо – о прозе).

**ISSUES OF FUTURE TENSE DEVELOPMENT AND ITS
GRAMMATICALIZATION IN SLAVIC LANGUAGES**
(with special overview of its status in Serbian, Russian and Polish)

Summary

The monograph, in the light of two opposite processes in language development – analytism and synthetism, researches the development and grammaticalization of future tense forms in Slavic languages. The first part of the paper gives a short critical overview of existing diachronic researches in this field, with special emphasis on the situation in Old Church Slavic, Old Russian, Old Serbian and Old Polish languages. A more detailed analysis of grammaticized future tense forms and non grammaticized future tense constructions was done in the second part, above all on material in three Slavic languages – Serbian, Russian and Polish, which are, in a way, selected representatives of three groups (South, East and West) of Slavic languages, i.e. the three most different (most distant) Slavic grammatical systems. Some segments also give the most relevant features of other Slavic languages, which are specific in the way the future tense category functions.

A tendency in Serbian (spoken) language to use voluntative (or syntactic) construction instead of future tense (as a morphological form), then increasing use of future tense with a participle compared to future tense with an infinitive in Polish, as well as frequent use of nominalised constructions made of short participle forms with the present tense of auxiliary verb *быть*, as well as participle of future tense of perfective aspect (PVA) in Russian, actually show that future tense forms in these three Slavic languages, and especially in Serbian, are still not completely formed and stabilized, i.e. grammaticized. Therefore, that is a dynamic phenomenon (a development, a process).

That means that grammatical approaches to this issue, especially universal ones (such is, for example, functional-grammatical and the like), have to connect (at least in some segments) synchrony with diachrony, because, for a thorough description and successful interpretation of expression of the studied category, it is necessary to consider all means that had or have a role in its expression. Such ‘procedural approach’ enables detection of different degrees of grammaticalization in various means (constructions).

As a short illustration of the given, ‘procedural’ aspect, the author refers to typical future tense forms that used to have, or still have, a status of future ‘oriented’ (less grammaticized) constructions – in Old Church Slavic (*имаць* + inf., *натьнж* + inf. IPVA, *бждж* + inf. IPVA / participle of IPVA in – *ль* and other), Russian (*начу* + inf. IPVA, *стану* + inf. IPVA, *буду* + inf. IPVA), Polish (*mam* + inf. PVA/IPVA; *bedę* + inf. IPVA / participle of IPVA in – *l*) and Serbian (*хоћу* <*hy*> /

nehy + inf. PVA/IPVA; *xoHy* <*hy*> / *nehy* + *da* + pres. PVA/IPVA), as well as parallel translations of one (the same) independent clause with prospective (future tense) semantics noted in *The New Testament* <NT> (Lk 21:33) in Old Church Slavic (in chronologically listed gospels dating between X and XIV centuries), as well as in modern Slavic languages, which can point to, though indirectly and in very limited scope, convergent-divergent processes in the area of future tense relations, i.e. to ‘older’ and ‘newer’ condition of futurally defined modal constructions and tense forms, including their development course and degrees of grammaticalization: **НЕБО ꙗЗЕМЛѦ ЦИЦО ꙖДЕТЬ · а словеса доѡ НЕ ꙖЦЖТЬ ПРѢИТИ** (*Codex Zographensis*); **НЕБО и ЗЕМЛѦ ЦИЦО ꙖДЕТЬ · а словеса доѡ НЕ ЦИЦО ꙖДЖТЬ** (*Codex Marianus*); **НЕБО и ЗЕМЛѦ ЦИЦО ꙖДЕТЬ · а словеса доѡ НЕ ЦИЦО ꙖДЖТ** (*Codex Assemanius*); **НЕБО и ЗЕМЛѦ ЦИЦО ꙖДЕТЬ · а словеса доѡ НЕ ꙖЦЖТЬ ЦИЦЖТИ** (*Ostromir Gospel*); **НЕБО и ЗЕМЛѦ ПРѢИДЕТ’ а словеса доѡ НЕ ꙖЦЮТ ПРѢИТИ** (*Missale Illyricum*); **НЕБО и ЗЕМЛѦ ЦИЦО ꙖДЕТЬ а словеса доѡ НЕ ꙖЦЮТЬ ПРѢИТИ** (*Nikoljsko Gospel*); **Небо и земля прейдут, но слова Мои не прейдут** (Russ. NT); **Неба і зямля мінуцца, а словы Мае ня мінуць** (Belarus. NT); **Небо ѡ земля проминуться, але не минуться слова Мои!** (Ukr. NT); **Небо и жем преяду, а мойо слова нїгда не преяду** (Rusyn NT); **Niebo i ziemia przeminą, a moje słowa nie przeminą** (Pol. NT); **Nebe a země pomínou, ale má slova nikdy nepomínou** (Czech NT); **Nebo a zem sa pomínú, ale moje slová sa nepomínú** (Slovak NT); **Njebjo a zemja zańdzetaj, moje słowa pak njezańdu** (Upper Sorbian NT); **Nebo in zemlja bosta prešla, moje besede pa nikakor ne bodo prešle** (Slovenian NT); **Небе и земля ще премине, ала думите Ми няма да преминат** (Bul. NT); **Небото и земјата ќе поминат, но Моите зборови нема да поминат** (Mac. NT); **Nebo će i zemlja uminuti, ali moje riječi ne, neće uminuti** (Cro. NT); **Небо и земля ће проћи, а рижечи моје неће проћи** (Ser. NT) [*Heaven and earth will pass away, but my words will by no means pass away* (*The New Testament. Psalms & Proverbs of the World English Bible* / Rainbow Missions, Inc., Colorado, USA (<http://WorldEnglishBible.org>); (NT)].

It can be noted that, in the first part of the sentence, in all versions of the gospel in Old Church Slavic, the same (‘positive’) form was used – perfective present, while in the other part of the sentence, two different means of expression of (‘negative’) futurity were used *Codex Assemanius* and *Codex Marianus* used negative perfective present, and other gospels – negative futurally-defined infinitive construction with the present tense of the (auxiliary) verb *имѣти*. In the same way, it can be noted that modern North Slavic languages use, in both parts of the sentence, the same (grammaticized) future tense form – perfective present, which is conditioned by the use of PVA, which is not the case in South Slavic languages, which are different – from North Slavic languages, as well as among each other – by grammaticized (always analytical, regardless of the aspect) forms that they use in both parts of the given sentence.

Here, it should be pointed out that Bulgarian future tense forms (as well as Macedonian) are the closest to the corresponding forms in the Old Church Slavic language, because in the formation (although with the present tense of desemantici-

zed (auxiliary) verb *ца* (combined with casual and very rare use of a particle-conjunction *да*), which, basically, represents a particle for formation of future tense, considering the fact that, as a rule, it is used in the same form (3. p. sg., i.e. *це*) for all persons) they preserve the present tense form (of both imperfective (IPVA) and perfective (PVA) aspect), and in the negative form they also preserve the ‘inherited’ auxiliary (desemanticized) verb *имам* (with obligatory use of the particle-conjunction *да*, i.e. *няма да*), which is not necessarily true for literary style (above all poetry) or spoken language, where, besides the negative future tense form with *няма да*, there is also the form with *не це <да>* (cf. negative and positive future tense form in the popular children’s song: *Зеленчуци којто не яде, / Той голям не це да по-расте, / Не це има розови страни, / Всеки це го победи <<http://www.moetodete.bg/pesni/zelenchuci-kojto-ne-yade.html>>*); of course, Bulgarian is in this segment the closest to Macedonian (cf.: *ќе <не ќе> пишам / напишам; има <не-ма> да пишам / напишам*), and partly Serbian as well (i.e. the total Shtokavian dialect, especially its eastern speeches).

Future tense forms of IPVA, unlike the future tense of PVA, in all Slavic languages, in their base represent an analytical construction, both in Old Church Slavic and modern language standards. Cf. the next example in Old Church Slavic (where imperfective present was also used in future tense meaning, which was a common occurrence since the very beginnings of Slavic literacy) and its translations into modern Slavic languages: (Mt 26:29; Mk 14:25) **ГЛАГОЛЮ ЖЕ ВАМЪ ЪКО НЕ НЦАЩЕ ПИТИ ЮЖЕ ОТЬ СЕГО ПЛОДА ЛОЗНАГО ДО ТОГО ДЪНЕ, ЕГДА ПНЮ С ВАМИ НОВОЕ В ЦАРЬСТВИ ОТЬЦА МОЕГО** (*Nikoljsko Gospel: 62–63*) (the given construction preserves the state from earlier periods, which is also confirmed by older gospels – *Codex Zographensis, Codex Marianus, Codex Assemanius, Ostromir Gospel*) [*Сказываю же вам, что отныне не буду пить от плода сего виноградного до того дня, когда буду пить с вами новое вино в Царстве Отца Моего* (Russ. NT); *Кажу ж вам, што ад сёньня ня буду піць ад плоду гэтага вінаграднага да таго дня, калі буду піць з вамі новае віно ў Царстве Айца Майго* (Belarus. NT); *Кажу ж вам, що віднині не питиму Я від оцього плоду виноградного аж до дня, коли з вами його новим питиму в Царстві Мого Отця* (Ukr. NT); *А гварим вам же од teraz не будзем пиц з того лозового роду до гевтого дня кед го нового будзем пиц з вами у Царстве мойого Оца* (Rusyn NT); *Lecz powiadam wam: Odtąd nie będę już pił z tego owocu winnego krzewu aż do owego dnia, kiedy pić go będę z wami nowy, w królestwie Ojca mojego* (Pol. NT – 1) <cf. also the translation with the future tense of PVA (perf. pres.): *Oświadczam wam: odtąd już z tego plonu winorośli nie wypiję, aż do owego dnia, kiedy z wami wypiję go nowy w królestwie mojego Ojca* (Pol. NT – 2)>; *Pravím vám, že již nebudu pít z tohoto plodu vinné révy až do toho dne, kdy budu s vámi pít kalich nový v království svého Otce* (Czech NT); *Hovorím vám: Odteraz už nebudem piť z tohto plodu viniča až do dňa, keď ho budem piť s wami nový v kráľovstve svojho Otca* (Slovak NT); *Praju pak wam: Njebudu pić wot nětka wot tutoho plodu winoweho pjeńka, hač do toho dnja, hdžež budu jon pić z wami nowy w kralestwje njebieskeho Wótca* (Upper Sorbian NT); *Ja žeju pak wam, až ja wot něta*

wěcej **piš** **ńebudu** wot togo winowego keřa rošćeńa, až na ten źeń, gaž ja jo f wami we mojogo Wošca kralejftwu nowe **piš** **budu** (Lower Sorbian NT); *A povem vam: Odslej **ne bom** več **pil** od tega sadu vinske trte do tistega dne, ko **bom** z vami **pil** novega v kraljestvu svojega Očeta* (Slovenian NT); *И казвам ви, че отсега натамък **няма да пия** от тоя лозов плод до оня ден, когато с вас **ще** го **пия** нов в царството на Отца Си* (Bul. NT); *Но, ви велам, отсега **нема да пијам** од овој лозов плод до оној ден, кога **ке** го **пијам** со вас нов во Царството на Мојот Татко* (Mac. NT); *A kažem vam: ne, **neću** od sada **piti** od ovog roda trsova do onoga dana kad **ću** ga – novoga – s vama **piti** u kraljevstvu Oca svojega* (Cro. NT); *Кажем вам пак да од сада **нећу нити** овога рода виноградскога до оног дана када **ћу нити** с вама новoga у Царству Оца мојега* (Ser. NT); [*But I tell you that **I will not drink** of this fruit of the vine from now on, until that day when **I drink** it anew with you in my Father's Kingdom* (NT)].

The results of the analysis, as well as the examples listed above, which were used here only as an 'abbreviated demonstrative model' of how analytical future tense forms function, confirm already known typological characteristics of Slavic languages in the given segment; they also point to certain tendencies in the development of analytical constructions, as well as to possible directions for their further research. In relation to that, the author concisely points out the following:

(1) the infinitive contained in the future tense has been preserved by most Slavic languages;

(2) in Slovene – due to the 'free' aspect choice (both PVA and IPVA) – its position is firmly held by a participle ending in *-l*, which shares its future tense function in Polish with the infinitive of IPVA, and in Serbian – with perfective present, but only within hypotaxis (as future exact), where temporal component, as a rule, is neutralized and transformed into a modal one;

(3) in Bulgarian and Macedonian the infinitive is lost, and its future tense position is taken by a special present tense composition, which is used (in a slightly different variation; together with the infinitive) in Serbian as well.

Apart from the abovementioned, it has been noted that, instead of the previous non grammaticized participle construction with dative absolute (semantic subject) in Old Church Slavic (of type **ИЗДЫХАЮЩЕЦЬ ЧЛВКЪ** отъ страха. и члвннѣ градштнхъ на вселенѣж; Lk 21:26), modern Slavic languages (translations) use grammaticized (analytical) future tense forms (IPVA) with formal-syntactic subject, which are formed with the present tense of the desemanticized (unemphasized) verb 'to want' in Serbian (*xm(j)etu / ht(j)eti – ћу, ћеи, ...*) and Bulgarian (*ще*), as well as in Macedonian (*ке*) and an infinitive, or the present tense of the conjugated verb, and in other Slavic languages – with the present tense of the desemanticized verb 'to be' [Russ. *быть* (*буду, будешь, ...*), Pol. *być* (*będe, będziesz, ...*), Slovenian *biti* (*bom, boš, ...*) etc.] and an infinitive, or the participle of the conjugated verb; cf.: (Russ.) *Люди будут издыхать*; (Belarus.) *Людзі будуць здыхаць*; (Ukr.) *Люди будуть мертвоіти*; (Rusyn) *Людзе ше буду видиховац*; (Pol.) *Ludzie mdleć będą*; (Czech) *Lidé budou zmirat*; (Slovak) *Ludia budú zmierať*; (Upper Sorbian) *Ludžo*

budža skhnyć; (Slovenian) *Ljudje bodo hiralj*; (Bul.) *Човеците ще примират*; (Mac.) *Лудето ќе примираат*; (Cro.) *Izdisat će ljudi*; (Ser.) *Умираће људи* [*‘People will be dying’*; cf.: *<There will be signs in the sun, moon, and stars; and on the earth anxiety of nations, in perplexity for the roaring of the sea and the waves>; men fainting for fear, and for expectation of the things which are coming on the world: for the powers of the heavens will be shaken (NT)*].

The other (infinitive) construction with a semantic subject in dative, which was also in (non-grammaticized) use in Old Church Slavic (of type *нѣсть мнѣ дати*; Mk 10:40 [(...) *is not mine to give (NT)*]), as well as in older periods of development of national languages, has especially developed in the Russian language (cf.: *Быть дождю; Ему ехать завтра*), while it disappeared gradually from everyday use in other Slavic languages, with a note that, in those languages as well, there are still some ‘traces’, i.e. examples of its presence (e.g. in Ser.: *Нама је оvdје жиеjе-ти и умирају*, or Pol.: *Mnie to ani żyć, ani umierać*). Such construction has its equivalents in all modern Slavic languages (including Russian, where it is common) – either as different constructions with modal verbs or as grammaticized future tense forms.

Comparing the Serbian negative construction ‘*нећу + да + present tense*’ and other modal (voluntative) constructions at the border of desemanticization with their equivalents in Russian and Polish, it can be noted that their voluntative meaning is expressed through future tense and/or ‘pure’ voluntative construction ‘*не хочу (nie chce) + infinitive*’, which points to the fact that those languages have not completely differentiated between future tense forms and voluntative constructions (as could be noted in Serbian as well). In other words, future tense forms in these languages can, in certain cases, also be used instead of the listed constructions, which gives us a basis to speak about their synonymy in the given situation. It is important to point out that the said non-differentiation stems out, above all, from the meaning of the voluntative or future tense forms, regardless of whether it is a polysemy (due to which a voluntative construction in South Slavic languages (here in Serbian) and future tense forms in North Slavic languages (here in Russian and Polish) could have both indicative and voluntative meaning) or, still, a synonymy (which enables North Slavic languages to replace the voluntative construction with future tense forms, and South Slavic languages, of course not all of them, to replace the future tense form with a voluntative construction). However, that synonymy is, remarks the author, unidirectional, which means that North Slavic future tense forms in their indicative meaning cannot be replaced by voluntative constructions, and neither can South Slavic voluntative constructions be replaced by future tense (infinitive) forms. The given synonymy in North Slavic languages can be interpreted (a) as a transposition of indicative into a mood (voluntative), and in South Slavic – (b) as an analogy, based on which the negative form of future tense (*нећу + infinitive*) and negative voluntative construction (‘*нећу + да + present tense*’) are brought to the same level as affirmative future tense forms (‘*ћу + infinitive*’ / ‘*ћу + да + present tense*’).

Grammaticalization / non-grammaticalization (which here means expression / non-expression of indicativeness) of a form is determined, among other things, by its frequency, the author adds. Therefore, the construction 'хoћy / нећy + да + present tense' in Serbian, considering its quite low frequency (with the indicative, or future tense meaning) compared to the high frequency of the infinitive future tense construction-form ('ћy / нећy + infinitive'), cannot be taken as a grammaticized form *par excellence*. Besides, such (future tense) use of the given present tense voluntative construction is also spatially very limited, because, as a rule, it has a narrow local (dialectal) quality, due to which it is, apparently, not found even in modern grammar books of Serbian (except in very few exceptions). A similar criterion can be applied to the use of Russian and Polish future tense forms with the meaning (expression) of voluntativity, because – considering their low frequency compared to the high frequency of the construction 'хочy / не хочy (chce / nie chce) + infinitive' with the same meaning – cannot be viewed as 'true' voluntative (even though such use is not considered norm-violating).

It should also be kept in mind, the author points out, that some transitional occurrences of analytism (presented, above all, by the mentioned constructions that contain modal, as well as other verbs with lexically incomplete meaning) not only in old manuscripts, but also in modern languages, can indirectly point to directions of development of grammaticized constructions – analytical forms, i.e. to models of grammaticalization, which is especially emphasized in the presented research as well. Such phenomena in a language deserve special treatment, because the given example shows evolution of constructions – either in the direction of lexical, or in the direction of grammatical periphrastic expressions with new (lexical or grammatical) meaning, which is different from the meaning of the parts of those expressions. Namely, through their development, the author reminds, in the direction of lexicalization, different types of phraseological expressions are created, and through the development in the direction of grammaticalization, in whose base is desemanticization of one of the components of those constructions, new grammatical, in the given example analytical forms, are created. Due to all that, it can be said that analytism represents a 'live' phenomenon, a process, that has to be monitored continuously by a linguist and – when there is a special need for that – actualized and explored in detail.

In that respect, the author remarks, linguistics also cannot be put aside in the cases when normative actions and language policy of a country come down to planned, usually pseudo-scientific and very harsh interventions in the development of a language, especially when such moves and actions are planned to become – metaphorically speaking – a creation of some kind of mass centers-workshops for linguistic separation, preparation, creation, processing and purification of a linguistic standard, as well as for normative 're-education' of language carriers. As examples of such interference in language development (which did not spare syntactical level either, and, within it, analytical future tense forms and constructions) the author cites attempts to create new linguistic standards (Croatian, Bosnian and Montenegrinian) in the area of former SFRY, where, through specialized 'strategic' projects, enor-

mous resources have been spent to achieve basic normative and standard linguistic production (of grammar books, writing guides, linguistic reference books and guides and the like), that should serve as a national cultural and historical manuscript for future generations, or a 'scientific' confirmation and proof of undoubtful factual existence, firm linguistic foundation and codified, normative organization of special, independent national-linguistic standards, which has been criticized objectively and very argumentatively by the competent linguistic public in various discussions and studies.

Considering the accelerated tendencies in creation of new, special standards in the whole Shtokavian area, it can reasonably be expected that linguistic and political attention is also directed towards the abovementioned lexically incomplete verbs as a significant 'back-up base' for grammaticalization, and, by that, (new) standardizations as well, at least when it comes to the aspect-tense subsystem, including formation and use of future tense forms and constructions. However, that will, most likely, not happen, the author presumes, because any possible attempt to control and manage free development of a language system or any part of it (therefore, the subsystem of lexically incomplete verbs as well, which, in perspective, can act as auxiliary (desemanticized) verbs), as well as an attempt to artificially organize complex linguistic issues, usually not adjusted to natural language development, is predetermined to fail, since it has no firm ground neither in theory nor in practice.

Therefore, the activities on organizing linguistic issues during creation of new linguistic standards are limited and reduced mostly to discussions 'around language' (and not, as it is expected from linguists, 'on language'); in their base is, above all, the criterion of a 'national linguistic feeling', as well as possessiveness and apprehension of a standard that is, in most part, common to different national communities, due to which its essence and true identity cannot be altered, the author points out.

It is also emphasized that, out of all linguistic levels, syntax, which also includes the parallel use of future tense forms (which is especially a characteristic of Polish, as well as all New-Shtokavian standard variations), is the least prone to territorial differentiation into variations, which has been shown through many studies of the competition of the two future tense forms in Polish, as well as the research presented here of the given phenomenon done on the relevant literary and newspaper material of all variants of the New-Shtokavian linguistic standard (which represent, even though very selectively, corresponding socio-cultural environments-centers). Probably, due to complex and very demanding linguistic rules, that are expressed on the syntactic level, the standardized language cannot be changed into the desired or planned standard in such a short period of time, not even with the most intense effort. That was shown by the results of the linguistic policy that has been implemented for more than two decades continuously in the area of present-day Croatia and certain zones of its cultural and socio-political influence. In that very area the systematic, prescriptive-normative rejection from future tense use (especially in the media, and often in writing) of the construction 'да + present tense' did not achieve the

desired result, due to, above all, syntactical, and, by that, stylistical possibilities of this grammatical solution, because of which the real (not official) linguistic standard does not reject it. All possible, wavering differences – phonological and lexical-grammatical doubles, parallel syntactic structures and, generally, seemingly unstable linguistic qualities, as variant attributes, are relative in character and significance, above all because they are impossible to proscribe, i.e. exclude from linguistic use of any individual – speaking representative of Serbo-Croatian standard language, regardless of its primary affiliation to a variation. Therefore, only full linguistic tolerance becomes, at the same time, and the only one, linguistically and socially permitted and justified attitude, as well as a recommendation for appropriate behavior in the given sphere, as it has been emphasized many times in references focusing on this and similar issues.

The situation in the given field in modern Russian and Polish, as well as in other Slavic languages, unlike the described situation in South Slavic area, is certainly more stable, because competition and functional-stylistic diversification of future tense forms (e.g. in Pol.: *będe* + inf. / *będe* + participle ending in *-t* / *tam* + inf., or, to a less prominent degree in Russ.: *буду* + inf., *стану* + inf., *начну* + inf.), or, still, increase in use of nominalized futural constructions (in Russ.: *будет изучен*, *будет любима*), as well as future tense participle of PVA (in Russ.: *Нарисующему* *домик – приз!*; *Признание, сделаемое публично, облегчит твою совесть*), are attempted to, above all, be linguistically described and explained, without imposing a final normative solution. Truth be told, some linguist have started, at the turn of the 21st century, a number of discussions, initiatives with the aim that some of the nominalized constructions (above all the two last ones) be ‘awarded’ the status of grammaticized forms, but that has so far remained at the margins of linguistic interests and out of current linguistic-political trends, the author adds.

Based on everything presented, the author concludes that the process of development and grammaticalization of future tense forms in Slavic languages (but in non-Slavic as well, for example in German, English and other Indo-European languages) has not been completed; of course, that development (as a natural process) is often slowed down by different normative-type interventions. Generally, it can be said, the author estimates, that the very slowing down of the natural development of a language is a bad side of any language standardization; the higher the degree of standardization (strict standard), the slower the development is. Considering the available data, as well as the analyzed material (manuscripts, sources), the author could also conclude that until the XVII–XVIII century the development of the language was more rapid, and that creation of normative grammars and education of larger and larger number of speakers according to linguistic rules, the development of both certain linguistic means-forms (especially future tense) and the whole linguistic system has been significantly slowed down. Still, he adds, spoken language (i.e. dialects), as well as various stylizations (either poetry or prose) resist that inhibition of free, ‘natural’ language development.

ОБ АВТОРЕ

Войводич Дойчил Петрович, доктор филологических наук, экстраординарный профессор, родился в 1955 г. в г. Бенковац (СФРЮ, Хорватия, Далмация). Окончил отделение русского языка и литературы и отделение социологии философского факультета в Задаре (СФРЮ, Хорватия, Сплитский ун-т, 1975–1980). Во время обучения на философском факультете параллельно окончил отделение туризма при педагогическом институте в Задаре. Обучался в аспирантуре при кафедре общей лингвистики и кафедре славянской филологии философского факультета Загребского ун-та (СФРЮ, Хорватия, 1982–1984). Ученая степень кандидата филологических наук присвоена за диссертацию «Синтаксис перфективного презенса в русском и сербскохорватском языках» (Загребский ун-т, 1987). Степень доктора филологических наук присуждена за диссертацию «Функционально-семантическое поле футуральности в современном русском, польском и сербском языках» (Новисадский ун-т, 2007). С 1981 по 1993 гг. работал ассистентом и преподавателем на кафедре русского языка и литературы философского факультета в Задаре и с 1993 по 1995 гг. – на кафедре русского языка и литературы философского факультета в Никшиче (Черногорский ун-т). С 1995 г. работает на кафедре славистики философского факультета Новисадского ун-та (Сербия) сначала ассистентом, с 2008 г. доцентом, а с 2013 г. экстраординарным профессором.

Д.П. Войводич читает курсы лекций и ведет научные семинары по грамматике (морфологии и синтаксису), коммуникативному синтаксису, практической стилистике (бакалавриат), лексической семантике (магистратура) и аспектологии (докторантура) современного русского языка. Ранее им также читались курсы лекций и велись семинары и практические занятия по фонетике и фонологии современного русского языка, общему и русскому языкознанию, переводу и деловому русскому языку.

В качестве приглашенного иностранного профессора им прочитаны циклы лекций и отдельные лекции, проведены авторские семинары (по сопоставительной аспектологии, сербскому языку, функционально-семантическим исследованиям, лингвокультурологии) в зарубежных вузах – в Волгограде (ВолГУ, 2008), Москве (МГУ им. М.В. Ломоносова, 2009), Любляне (Люблянский ун-т, Словения, 2009), Саранске (МГУ им. Н.П. Огарева, 2011).

Принимал участие с докладами в более 60 межвузовских и международных конференций, симпозиумов, съездов, семинаров, круглых столов (Сербия, Черногория, Босния и Герцеговина, Словения, Россия, Болгария, Италия, Швеция).

Автор более 150 научных и научно-методических работ. Области его научных интересов: русская грамматика (морфо-синтаксис), коммуникативный синтаксис, лексическая семантика, функционально-семантические исследования, аспектология, прагмалингвистика (теория речевых актов, перформативы и другие разновидности категории апеллятивности, этикет), этнолингвистика, контрастивная лингвистика (сопоставительное изучение русского, сербского и других славянских языков), типология языков.

Д.П. Войводич является членом редколлегии научных журналов «Зборник Матице српске за славистику» (Нови Сад) и «Zbornik za jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Novom Sadu», иностранным членом редколлегии журналов «Вестник ВолГУ: Серия 2. Языкознание» (Волгоград, Россия) и «Вестник СГПИ» (Славянск-на-Кубани, Россия), членом редколлегии международных журналов «Структуры и функции: исследования по русистике» и «Прикладная русистика» (Таллин, Эстония), а также международных сборников научных трудов «Теоретические и лингводидактические проблемы исследования русского и других славянских языков» (Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2008) и «Славянские языки: единицы, категории, ценностные константы» (Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2010).

Является членом Комиссии по аспектологии Международного комитета славистов, Славистического общества Сербии, Общества прикладной лингвистики Сербии, а также постоянным членом-сотрудником Матицы сербской.

CIP – Каталогизация в публикацията
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – София

811.16'36

811.163.41'366.584

811.161.1'366.584

811.162.1'366.584

ВОЈВОДИЋ, Дојчил П., 1955–

Проблематика развоја футура и његове граматикализације у словенским језицима (с посебним освртом на ситуацију у српском, руском и пољском) / Дојчил П. Војводић. – Второ, поправено и допуњено издание. – Русе [България]: Лени-Ан, 2014. – 200 с. ; 22 см.

(Русенски универзитет „Ангел Кънчев“ – Факултет „Природни науки и образование“ – Катедрата по български език, литература и изкуство)

На паралелната заглавна страница: Проблематика развития будущего времени (футурума) и его граматикализации в славянских языках (с особым акцентом на ситуацию в сербском, русском и польском языках) ♦ Проблеми на развоја на бъдеще време (футурум) и неговата граматикализација в славянските езици (със специален акцент върху сръбски, руски и полски език) / Дојчил П. Войводић.

Тираж 200. – Библиографија. – Извори. – Табеле. – Регистри. – Резюме. – Summary.

ISBN 978-619-7058-31-4

а) Словенски језици – Старословенски језик – Староруски језик – Старополски језик – Старосрпски језик – Старохрватски језик – Развој футурских облика – Синтетички облик – Перфективни презент – Аналитички облици – Дијахроно-синхрони преглед и анализа б) Српски језик – Руски језик – Пољски језик – Граматикализација футура – Територијално / варијантно раслојавање – Стилско раслојавање – Нормирање језика – Контрастивна анализа – Типологија

Дойчил П. Войводич
Проблеми на развој на бъдеще време (футурум) и
неговата граматикализация в славянските езици
(със специален акцент върху сръбски, руски и полски език)

Второ, поправено и допълнено издание

Издаелство :

„Лени-Ан“
Русе, България

Редактор :

доц. д-р Руси Д. Русев

Коректори :

проф. д.ф.н. Дойчил П. Войводич
доц. д-р Емилия Д. Недкова

Дизайн корица :

Даря Д. Войводич

Компютърна обработка :

„Лени-Ан“ – Русе

Печат :

Издаелски център при Русенски университет „А. Кънчев“

Тираж 200 екземпляра

2014

ISBN 978-619-7058-31-4

Из рецензии за книгата:

✎ «Аутор се бави истраживањем каквим се, у оквиру датог предмета (футуралност, посебно у њеном односу према темпоралности и модалности), нико пре њега није бавио ни с толиком ширином захвата (у све словенске језике с посебним освртом на српски, руски и пољски) ни са толиком дубином увида у историју појаве о којој је реч. На широком материјалу убедљиво је показано да неке прелазне појаве аналитизма, не само у старим писаним споменицима већ и у савременим језицима, индиректно упућују на путеве развоја граматикализованих конструкција – аналитичких облика, односно на моделе граматикализације. То је монографија која се одликује актуелношћу предмета будући да је њено проблемско тежиште на феномену граматикализације, а питања граматикализације, деграматикализације и реграматикализације спадају међу најактуелнија у савременој теоријској лингвистици и лингвистичкој славистици».

акад. САНУ, проф. др Предраг Пупер
Универзитет у Београду

✎ «На основу брижљиве, теоријско-методолошки утемељене анализе аутор је дошао до релевантних закључака везаних за развој футура и његов статус у савременим словенским језицима, посебно у српском, руском и пољском. Осветљавање општих дијахроних кретања и детаљна анализа стања у савременим језицима показују да исти, општи механизми у развоју футура делују вековима, те да овај процес и данас траје. Притом, у анализи се прати цео домен футуралности, укључујући све неграматикализоване конструкције које садрже модалне и друге глаголе непотпуног лексичког значења. Осим анализе природног развоја и граматикализације футура и, генерално, категорије футуралности и најважнијих промена у овом домену, аутор прати и утицаје ванјезичких фактора на развој и граматикализацију датих облика, посвећујући тако дужну пажњу и социолингвистичким чиниоцима».

доп. чл. САНУ, проф. др Јасмина Грковић-Мејџор
Универзитет у Новом Саду

» «Ugotovitve avtorja, da proces ustalitve oblik prihodnjika v slovanskih jezikih (omenja pa tudi paralele v nekaterih drugih jezikih) še ni končan, se lepo ujema z znanimi ugotovitvami splošnega jezikoslovja, da je futur kot slovnični čas razmeroma pozen pojav. Monografija pregledno in sistematično obravnava načine izražanja futura v raziskovanih jezikih in te načine na podlagi obširnih analiz statistično kvantificira. Ta sistematičen uvid v izražanje futura v slovanskih jezikih je vsekakor novo spoznanje za slavistiko. Monografija na zgledu slovanskih jezikov lepo prikazuje različne načine izražanja futurskega pomena s pomočjo sredstev, ki služijo lahko tudi za izražanje modalnih pomenov (perfektivnega prezenta, pomožnih glagolov, ki so nastali med drugim tudi iz modalnih in faznih glagolov) in tako nazorno prikaže veliko bližino futurskega in modalnega pomena, ki temelji na zunajjezikovni pomenski bližini nerealiziranega in modalnega dejanja».

prof. dr. Aleksandra Derganc
Univerza v Ljubljani

» «Проведенное диахронно-синхронное исследование форм будущего времени в аспекте развития футуральной семантики и ее грамматикализации дает возможность более широко рассмотреть типологические характеристики в трех языковых системах (сербской, русской и польской) и в общеславянском континууме, уточнить статус и сущность исследуемых единиц, сопоставить их функциональные свойства в славянских языках, установить системные отношения между близкородственными языками в сфере категории футуральности и волонкативной модальности. Проанализированный инвентарь грамматических средств позволяет показать их различный удельный вес в каждом славянском языке. В ходе методологически обоснованной углубленной сопоставительно-типологической интерпретации материала получены значительные результаты, имеющие объяснительную силу. Прделанный скрупулезный труд по изучению процесса грамматикализации футуральности представляется весьма актуальным и является востребованным».

проф. д-р Наталия Алексеевна Тузикова
Волгоградский гос. ун-т

В монографията, в светлината на двата противоположни процеса, съпътстващи развоя на езика – анализизъм и синтетизъм, се изследва и развоят и граматикализацията на бъдеще време (футурум) в славянските езици. Покрай критичния преглед на досегашните диахронни изследвания в тази област (със специален акцент върху ситуацията в старобългарски, староруски, старосръбски и старополски) се осъществява подробен анализ на граматикализацията на формите за бъдеще време и на неграматикализираните конструкции за изразяване на бъдеще време – преди всичко върху материали от трите съвременни славянски езика – сръбски, руски и полски, които по определен начин демонстрират избрани представители на трите групи славянски езици (южна, източна и западна), както и трите най-раздалечени славянски граматически системи.

Резултатите от изследването потвърждават частично установеното в редица по-ранни изследвания относно хипотезата, че някои преходни прояви на анализизма (представени, на първо място, чрез неграматикализираните конструкции за изразяване на бъдеще време, които съдържат модални и други глаголи с негълно лексикално значение) не само в старите писмени паметници, но и в съвременните езици индиректно посочват пътя, по който се осъществява развоят на граматикализираните конструкции – аналитични форми, респективно – на моделите на граматикализация, на което в настоящата работа се обръща специално внимание.

Монографията е предназначена за изследователите на историята на славянските езици (по-специално на сръбски, руски и полски език), за лингвистите, които се занимават с изследване на граматическата структура, функционалната семантика и типологията на славянските езици, както и за студенти, специализанти и всички, които се интересуват от социолингвистичните аспекти на изучаване на езика.

9 786197 058314

ISBN 978-619-7058-31-4